

สารนิพนธ์

พุทธศาสตร์บัณฑิต ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๖

พิมพ์เนื่องในงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๖
ณ อาคาร มวก. ๔๘ พรรษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ระหว่างวันที่ ๙-๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

สารนิพนธ์

พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๖

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตร สารนิพนธ์ และจัดสัมมนาทางวิชาการ

บรรณาธิการ : พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.

รศ.ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง

พิสูจน์อักษร : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตร สารนิพนธ์ และจัดสัมมนาทางวิชาการ

ออกแบบปก : นายพิจิตร พรหมลี

จัดรูปเล่ม : นายสมบุญ เฟ่งพิศ

พิมพ์ครั้งแรก : ธันวาคม ๒๕๖๖

พิมพ์เนื่องงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๖

อาคาร มวก. ๔๘ พรรษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันที่ ๙-๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

จำนวนพิมพ์ : ๒๐๐ เล่ม

บทประพันธ์ : พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ผศ.ดร.

รองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ

อธิการบดี : กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี

จำนวนหน้า : ๒๗๐ หน้า

จัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร.๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร.๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๐ ต่อ ๘๕๕๕-๘๐๕๖

โทรสาร โทร.๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๐ ต่อ ๘๐๔๕

e-mail : mucpress8558@gmail.com

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะจัดพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๖ ณ อาคาร มวก. ๔๘ พรรษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในวันที่ ๙-๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อมฺพร อมฺพโร) มาเป็นองค์ประธาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดการศึกษาในรูปแบบสากลนิยม ตั้งแต่วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๕๐ ถึงปัจจุบัน ผลิตบัณฑิตระดับปริญญาตรีแล้ว ๖๗ รุ่น ระดับปริญญาโท ๓๒ รุ่น หลักสูตรนานาชาติ ๒๐ รุ่น และระดับปริญญาเอก ๑๘ รุ่น โดยได้ขยายการศึกษาออกไปสู่ภูมิภาค มี ๑๑ วิทยาเขต ๒๘ วิทยาลัยสงฆ์ ๒ หน่วยวิทยบริการ และมีสถาบันสมทบ ๖ แห่งทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ ความเจริญรุ่งเรืองของมหาวิทยาลัยแห่งนี้เป็นที่ภาคภูมิใจของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ท่านผู้บริหาร ครู อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย

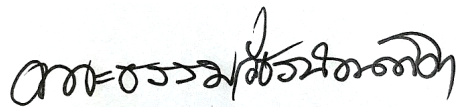
ในวันเสาร์ที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ จะมีพิธีซ้อมใหญ่ ในภาคเช้า เวลา ๐๘.๐๐ น. พิธีซ้อมใหญ่ ระดับ บัณฑิต มหาบัณฑิต และอภิธรรมบัณฑิต และในภาคบ่าย เวลา ๑๓.๐๐ น. พิธีซ้อมใหญ่ ระดับ ดุษฎีบัณฑิต และบัณฑิตสถาบันสมทบ และในวันอาทิตย์ที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ มีพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ.๒๕๖๖

สำหรับหนังสือ สารนิพนธ์ เล่มนี้ ประกอบด้วยเนื้อหา ๓ ภาค คือ (๑) ภาคภาษาไทย มีจำนวน ๑๕ บทความ (๒) ภาคภาษาอังกฤษ มี ๑ บทความ (๓) ภาคผนวก นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยยังได้จัดพิมพ์หนังสืออีก ๔ เล่ม คือ (๑) สุจิตร์ (๒) ประกาศเกียรติคุณ ประจำปี พ.ศ.๒๕๖๖ (๓) รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักพุทธจิตวิทยาของพระพรหมบัณฑิต, ศ. ดร. (ประยูร ธมฺมจิตโต และ (๔) มีวารสารมหาจุฬาราชการ ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓ กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๖ ร่วมเผยแพร่ให้ไหลลื่นผ่านทางระบบออนไลน์ อีกด้วย

ในนามมหาวิทยาลัย ขอขอบคุณและอนุโมทนาขอบคุณอย่างยิ่งต่อคณะกรรมการฝ่ายจัดทำ สุจิตร์ สารนิพนธ์ และจัดสัมมนาทางวิชาการ คณาจารย์ที่ได้ส่งบทความทางวิชาการเพื่อตีพิมพ์ในหนังสือ ตลอดถึงคณะทำงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ที่ได้ทำงานด้วยวิริยะ อุตสาหะ ทุ่มเท เสียสละ อุทิศกำลังกายและสติปัญญาร่วมกันดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือสารนิพนธ์เล่มนี้ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี อันจะ

(๕)

เป็นประโยชน์ทางวิชาการพระพุทธศาสนาสืบไป ด้วยอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย ขอให้คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตร สารนิพนธ์ และจัดสัมมนาทางวิชาการ ทุกรูป/ทุกท่าน ตลอดถึงเจ้าของบทความที่ได้ส่งบทความมาตีพิมพ์เผยแพร่ในครั้งนี้และรวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและผู้อุปถัมภ์ทุกท่าน จงเจริญด้วยจตุรพิธพรชัยทั้ง ๔ ประการ คืออายุ วรรณะ สุข พละ และปฏิภาณ คุณสารสมบัติและธรรมสารสมบัติ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บอันตราย และบรรลุประโยชน์สูงสุดผลสมมโนรถปรารถนาทุกประการ

(พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.)

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทบรรณาธิการ

หนังสือสารนิพนธ์ พุทธศาสตร์บัณฑิต ในงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๖ ได้รวบรวมบทความวิชาการและบทความวิจัยของท่านผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อใช้ประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ของท่านผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภายในเล่มสารนิพนธ์เล่มนี้ มี ๑๖ บทความ มีเนื้อหาเชิงบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ สอดคล้องกับชีวิตในยุคปัจจุบัน ประกอบด้วยบทความวิชาการและบทความวิจัย ของท่านผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ลงตีพิมพ์เผยแพร่ ซึ่งรายละเอียดบทความต่าง ๆ คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตรและสารนิพนธ์และจัดสัมมนาทางวิชาการ กล่าวถึงเนื้อหาของแต่ละบทความโดยสรุป มีเนื้อหาพระพุทธศาสนาและปรัชญาพระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ จำนวน ๑๖ บทความ แบ่งเป็น (๑) ภาคภาษาไทย มีจำนวน ๑๕ บทความ (๒) ภาคภาษาอังกฤษ มี ๑ บทความ ดังนี้

ภาคภาษาไทย มีจำนวน ๑๕ บทความ

บทความที่ ๑ เรื่อง “**กรรมฐานในพระพุทธศาสนา: บทเรียนจากมหาสติปัฏฐานสูตรและความนิยมในสังคมไทย**” โดย พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยกล่าวถึงกรรมฐานในพระพุทธศาสนาเป็นวิธีการฝึกฝนจิตใจให้มีสมาธิและจิตที่มีสมาธิย่อมประกอบด้วยคุณภาพ สุขภาพ และสมรรถภาพ ซึ่งจะส่งผลให้บุคคลมีประสิทธิภาพสูงทำงานทุกอย่างประสบความสำเร็จ กรรมฐานในพระพุทธศาสนามี ๒ อย่างคือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน กรรมฐานทั้ง ๒ อย่างนี้มีเป้าหมายเดียวกันคือให้จิตมีสมาธิ และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง สติปัฏฐาน ๔ คือการพิจารณาภายในกาย การพิจารณาเวทนาในเวทนา การพิจารณาจิตในจิต และการพิจารณาธรรมในธรรม เป็นวิธีปฏิบัติที่ได้รับความนิยมทั้งในอดีตและปัจจุบัน แม้บทแห่งวิธีปฏิบัติกรรมฐานคือไตรสิกขา ถือเป็นหลักการใหญ่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงการประยุกต์หลักการใหญ่นี้ไปสู่ภาคปฏิบัติที่ชัดเจนมากในมหาสติปัฏฐานสูตรและในพระสูตรย่อยคืออานาปานสติสูตร มีการสืบทอดวิธีการนี้จากสมัยพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบันในหลายชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา เช่น ลังกา พม่า ไทย การประยุกต์สติปัฏฐานเพื่อการปฏิบัติในสำนักต่างๆ มีความแตกต่างหลากหลาย วิธีปฏิบัติคือกำหนดให้ผู้ปฏิบัติเดิน ยืน นั่งเป็นหลัก และให้มีสติระลึกรู้ชัดตลอดเวลา นี่คือนิกายนุสสนา ขณะที่เดิน ยืน นั่งอยู่นั้น ถ้ารู้สึกปวดเมื่อยก็ให้กำหนดรู้ชัด นี่คือนิกายนุสสนา ส่วนอิริยาบถอนนั้นให้ปฏิบัติตอนที่ จะเข้านอน ถ้าจิตคิดฟุ้งซ่านก็ให้กำหนดรู้ชัด นี่คือนิกายนุสสนา ในขณะเดียวกัน เมื่อจิตนิ่งได้ทีแล้ว

(๖)

ก็ให้ตรวจสอบกิเลสคือนิวรณ์ ตรวจสอบขันธ์ อายุตนะ โพชฌงค์ และอริยสัจ นี่คืออัมมานุสัสสนา การปฏิบัติที่มีความหลากหลายเหล่านี้ เพื่อกำหนดรัฐธรรมนูญชีวิตคือขันธ์ ๕ (นามรูปหรือรูปนาม) ว่า “มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปเป็นธรรมดา และเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปตามเหตุปัจจัย” เมื่อรู้แจ้งธรรมชาติของชีวิตแล้วก็จะคลายความยึดมั่นถือมั่นได้ กรณฐานแบบนี้มีผลมาก มีอานิสงส์มาก เป็นที่ประจักษ์ ผู้ผ่านการปฏิบัติต่างยอมรับว่า จิตใจมีคุณภาพ สุขภาพ และสมรรถภาพ จึงเป็นที่นิยมปฏิบัติทั่วโลก

บทความวิจัยที่ ๒ เรื่อง “โมเดลกระบวนการทัศน์การบริหารกิจการคณะสงฆ์ในโลกยุคคว่ำ” โดย พระเทพพรเมธี, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เสนอผลการวิจัยไว้ว่า โมเดลกระบวนการทัศน์การบริหารกิจการคณะสงฆ์ในโลกยุคคว่ำได้จากการสร้างกระบวนการคิดวิเคราะห์ วิชิตคิด วิธีปฏิบัติในมิติการทำงานของคณะสงฆ์ที่ขับเคลื่อนพุทธธรรมสู่การดำเนินชีวิตและการพัฒนาวิถีชีวิตของพุทธบริษัทในสังคมโดยมีการออกแบบกิจกรรมหรือโครงการผ่านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาตามแนวทางของการรักษาศีล ๕ เพื่อนำไปสู่การฝึกฝนตนเองให้มีความสมบูรณ์พร้อมที่เชื่อมโยงไปสู่การประพฤติปฏิบัติตนให้สามารถก้าวทันกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นการนำกระบวนการทัศน์เดิม ๆ มาทบทวนปรับปรุงใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัยและสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมยุคพลิกผัน (Disruptive Era) ที่มีความผันผวน (V-Volatility) มีความไม่แน่นอน (U-Uncertainty) มีความซับซ้อน (C-Complexity) และมีความคลุมเครือ (A-Ambiguity) ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า VUCA World โดยสาระสำคัญมุ่งเน้นการสังเคราะห์กิจกรรมการส่งเสริมการรักษาศีลข้อที่ ๑ ถึงศีลข้อที่ ๕ และได้สังเคราะห์โมเดลองค์ความรู้จากการศึกษารวมทั้งนำเสนอทสรุปว่าด้วยการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในโลกยุคคว่ำ ดังนั้น การนำเสนอผลการสังเคราะห์การพัฒนางานเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์นี้เป็นข้อค้นพบที่มีความลุ่มลึกและชัดเจนจากผลการปฏิบัติงานและการดำเนินงานที่ปรากฏผลอย่างเป็นรูปธรรมและนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างรู้เท่าทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

บทความวิชาการที่ ๓ เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก” โดย พระศรีสังฆญาณมณี, ดร. (สุมินทร์ ก่อบุญ) พระมหานรินทร์ สุรพลโย, ดร. (เอมพันธ์) วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึงมนุษย์เป็นสัตว์สังคม การที่มนุษย์เรามีการอยู่ร่วมกันมาก ๆ จึงจำเป็นที่จะต้องผู้นำ ผู้นำจึงมีความสำคัญดุจเข็มทิศที่จำเป็นสำหรับคนเดินทางและเสาเข็มที่มีความจำเป็นต่อการสร้างบ้านเรือน นอกจากนั้นผู้นำยังเป็นผู้สร้างหลักคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมและองค์กรต่าง ๆ ถ้าจะเปรียบไปแล้วผู้นำก็เปรียบเหมือนหลักชัยของประเทศชาติ ราษฎรเปรียบเหมือนทรัพย์สิน ผู้นำคือผู้รักษาทรัพย์สิน ซึ่งหากต้องการทราบถึงความเจริญรุ่งเรืองของ

สังคม หน่วยงาน องค์กร บ้านเมือง ตลอดจนประเทศชาติ ต้องดูผู้นำเป็นหลัก คุณลักษณะหรือคุณสมบัติของผู้นำ นักสังคมวิทยาได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำเอาไว้ว่า คุณลักษณะของผู้นำจะเป็นแบบใดนั้น ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของสังคมในแต่ละแห่งเป็นตัวกำหนด เพราะผู้นำ คือบุคคลธรรมดาที่ได้รับการยอมรับจากมติของมหาชน จึงปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ส่วนนักจิตวิทยาได้ให้

บทความวิชาการที่ ๔ เรื่อง “สัมมาอาชีวะกับภูมิปัญญาชาวบ้านในรูปแบบผ้าทอ ‘ลายพันมหา’ โดย พระครูภาวนาธรรมโฆสิต, ดร.พระมหาธีระพงษ์ สุขิโต, ดร.ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย กล่าวถึงบทความนี้ว่ามีวัตถุประสงค์เพื่อนำเอาความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนมาสู่คนรุ่นใหม่ โดยการนำเอาขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมหรือแม้แต่नाหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาผสมผสาน ที่มีการนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับคนให้เข้าไปตามยุคตามสมัยในรูปแบบสัมมาอาชีวะที่มีในชีวิตประจำวัน เช่น ลายผ้าพันมหา ที่ทำขึ้นมาเพื่อทำเป็นสินค้า และใช้นามานุ่งห่ม ผ้าลายพันมหานี้นับว่าเป็นศิลปะพื้นฐานที่สะท้อนให้เห็นภาพลักษณ์ ลวดลาย วัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีมาแต่โบราณ แล้วยังได้รับการให้เป็นผ้าประจำอำเภอไชยวาน ซึ่งเป็นลวดลายที่ได้สร้างสรรค์มาจาก หลวงพ่อพระครูมหาปิณฑารักษ์ ที่คิดค้นขึ้นมาแล้วท่านยังสอดแทรกนำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้าไว้ ถือได้ว่าเป็นผ้าทอพื้นบ้านนี้มีรากเง้าที่มาจากหลักธรรม วัฒนธรรม และมีเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น และในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน

บทความวิชาการที่ ๕ เรื่อง “หลักสารณียธรรมกับการเสริมสร้างความสามัคคีในสังคมไทย” โดยพระครูปริยัตถคุณาวุธ อาจารย์ภัชลดา สุวรรณนวล วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวไว้ว่า ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบันทำให้เกิดปัญหาในด้านต่าง ๆ คนมีความเห็นแก่ตัวเอง ปัญหาเกิดขึ้นตั้งแต่สังคมเล็ก คือ ครอบครัว ชุมชน จนถึงสังคมใหญ่ มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่จำเป็นจะต้องอยู่ด้วยกันเป็นหมู่คณะ การที่มนุษย์จะอยู่ด้วยกันและสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความสงบสุขนั้นสิ่งสำคัญคือ ความสามัคคี ซึ่งความสามัคคีก่อให้เกิดความปรองดอง มีความคิดร่วมกัน มีความรักใคร่และนับถือซึ่งกันและกัน ดังนั้นการนำเอาหลักธรรมมาใช้ในสังคมเพื่อให้เกิดความสามัคคี คือ หลักสารณียธรรม ๖ ประการได้แก่ เมตตาทายกรรม ความรู้สึกในจิตใจที่มีแต่ความคิดที่ดีต่อกันด้านบวก ไม่มีความอิจฉาริษยา ไม่คิดอคติลำเอียง ไม่ก่อความพยาบาท เมตตาจริกรรม รู้จักพูดให้กำลังใจกันและกันในยามที่ต้องพบกับความทุกข์ความผิดหวัง เมตตาโมกกรรม ช่วยเหลือส่งเสริมกันด้านกำลังกาย มีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะ

(๘)

ไม่เบียดเบียนกัน สาธารณโภคิตา การแบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรมไม่เอาัดเอาเปรียบกัน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก สีสสามัญญตา การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัยต่าง ๆ อย่างเดียวกันอย่างเคร่งครัด เคารพในสิทธิเสรีภาพของคนอื่นไม่ก้าวร้าวหน้าที่กันและทวิญญีสสามัญญตา ยอมรับฟังความคิดของผู้อื่น ไม่ถือเอาความคิดของตนเป็นใหญ่แต่เพียงฝ่ายเดียว

บทความวิชาการที่ ๖ เรื่อง “การบริหารองค์กรและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ” โดย พระครูสุภัททิศจานุกาญการ อาจารย์ปรัชญา บุตรสะอาด อาจารย์สุขสร ทงที่ วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวถึงบทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการบริหารองค์กร และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ การบริหารจัดการองค์กรเป็นสิ่งสำคัญ เช่น การกำหนด ตำแหน่งหน้าทำงาน การวางระบบงาน เป็นต้น เพราะการจัดองค์กรที่ดีจะทำให้การดำเนินกิจกรรม ต่าง ๆ ขององค์กรสามารถบรรลุเป้าหมายได้โดยไม่มียาก พระพุทธองค์ทรงมีวิสัยทัศน์ในการกำหนด ตำแหน่งสายการบังคับบัญชาในองค์กร มีตำแหน่งอะไรบ้าง แต่ละตำแหน่งมีอำนาจหน้าที่อย่างไร ใครสั่งการใครซึ่งเป็นไปตามสายงาน และแต่ละตำแหน่งจะต้องสามารถทำหน้าที่การทำงานให้เหมาะสม กับธรรมชาติของงาน เช่นการกำหนดตำแหน่งเอตทัคคะหรือคุณธรรมประจำแต่ละปัจเจกบุคคล และความเหมาะสมกับงาน การบริหารจัดการแนวพุทธเป็นความพยายามในการนำเอาหลักธรรม ของพระพุทธศาสนาประยุกต์กับการทำงานสมัยใหม่ ทั้งนี้ เพราะพุทธธรรมเป็นนามธรรมสูงกว่า ความรู้สมัยใหม่ใด ๆ เมื่อองค์กรมั่นคงแล้ว เราจะหยุดแค่นั้นไม่ได้ จำเป็นต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ตลอดเวลา เรียกว่าการพัฒนาองค์กร สามารถทำได้ทั้งทางโลกและทางธรรม

บทความวิชาการที่ ๗ เรื่อง “เครือข่ายจิตอาสาของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน” พระครูสิริ- สุตานุกฤต, รศ.ดร. ดร.ธวัชชัย ไชยวุฒิ ดร.พัลลภ หารุคำจา วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวสรุปไว้ว่าแนวคิดเรื่องจิตอาสาในพระพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่ หลังพระพุทธเจ้าตรัสรู้ แล้วทรงพิจารณาเห็นว่าเหล่าเวไนยสัตว์ยังพอจะเข้าใจธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ได้ จึงได้ส่งพุทธสาวก จำนวน ๖๐ รูปออกไปเผยแผ่ธรรมในทิศทั้งแปด ส่วนจิตอาสาในสังคมไทยเริ่มตั้งแต่ เกิดลีนามิครั้งใหญ่ในปลายปี ๒๕๔๗ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดจิตอาสา คือมีการออกไปช่วยเหลือ เกื้อกูล ผู้ประสบภัยพิบัติ และผู้ได้รับความทุกข์ยากลำบากจากเหตุการณ์ตั้งแต่ครั้งนั้นจนถึงปัจจุบัน ส่วนเครือข่ายพระนิสิตจิตอาสาวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ก่อตั้ง ชมรมนิสิตจิตอาสาของวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ภายใต้โครงการนิสิตจิตอาสาเพื่อส่งเสริมสุขภาวะชุมชน โดยให้ความสำคัญต่อการเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา นิสิตจิตอาสาเหล่านี้เป็นกลุ่มที่ พยายามขับเคลื่อนกิจกรรมที่บูรณาการกับการเรียนการสอน และร่วมมือกับเครือข่ายของคณะสงฆ์

พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจังหวัดลำพูน ในการดำเนินกิจกรรม การทำงานของเครือข่ายพระนิสิตจิตอาสาซึ่งร่วมมือกับชมรมต่าง ๆ ในส่วนงานของวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน เพื่อความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน จึงเห็นได้ว่าเครือข่ายพระนิสิตจิตอาสาวิทยาลัยสงฆ์ลำพูนได้ดำเนินการอย่างบูรณาการกับการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

บทความวิจัยที่ ๘ เรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน: กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” โดย พระมหาอุทตนา นรเชฎโฐ (ศิริวรรณ), รศ.ดร. พระครูปลัดเจริญ วฑฒโน (มันจะนา), ผศ.ดร. ดร.จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เสนอผลการวิจัยไว้ว่า (๑) รอยพระพุทธบาทที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว จำนวน ๕ แห่งที่เป็นกรณีศึกษา มีประวัติความเป็นมา มีความสำคัญที่แตกต่างกัน และมีหลักการพัฒนาที่สอดคล้องกับแนวคิดการสร้างเครือข่าย คือด้านการบริหารจัดการ การบริการนักท่องเที่ยว และการสนับสนุน และสอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ มีสิ่งดึงดูด การเข้าถึงง่าย มีสิ่งอำนวยความสะดวก มีที่พัก มีกิจกรรม และมีการบริการในพื้นที่แก่นักท่องเที่ยว ทำให้สถานที่ทั้ง ๕ แห่งนี้ กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของท้องถิ่นของประเทศและของโลกโดยมีรอยพระพุทธบาทเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญ (๒) กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว พบว่า มีการพัฒนาทั้งด้วยศักยภาพของตนเองและการร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกทำให้รอยพระพุทธบาทได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับการพัฒนาอาคาร และสถานที่โดยรอบ เพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคลหน่วยงานหรือองค์กรในพื้นที่ และนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศที่เดินทางมาเยี่ยมชมในแต่ละปี (๓) แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธบาทที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืนในไทยและลาว พบว่า แต่ละแห่ง มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่เป็นรูปธรรม ๕ แนวทาง ได้แก่ การเชื่อมโยงเชิงสากล การเชื่อมโยงแบบมีส่วนร่วม การเชื่อมโยงกับความเชื่อความศรัทธาที่เกี่ยวกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก การเชื่อมโยงเชิงโบราณคดี และการเชื่อมโยงกับความเป็นมรดกโลก

บทความวิชาการที่ ๙ เรื่อง “ขาดการศึกษา (๒)” โดย รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร อาจารย์ประจำหลักสูตร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวถึงการสร้างบารมีเหมาะแก่ผู้มีอุปนิสัยคนคิดเป็น รับผิดชอบได้ไม่ยาก เพราะมีพื้นฐานที่ดี ถึงอุปนิสัยน้อยก็ยังได้ประโยชน์เมื่อเลือกนำไปประยุกต์ ชีวิตพระโพธิสัตว์มีฉากในโลกมนุษย์ สอนบทเรียนชีวิตในกรอบเวลาจำกัด ชีวิตอดีตสัมพันธ์กับชีวิตปัจจุบัน ธรรมมีก่อนอธรรม สรรพสิ่งในโลกมีทั้งให้คุณให้โทษ สถานการณ์แบบนิทานชาดก

(๑๐)

หลายกรณีเกิดซ้ำ เปลี่ยนรูปแบบตามยุคสมัย กำลังกาย กำลังปัญญา ความรู้ที่เล่าเรียนและถ้อยคำ สุภาพจิต เป็นสิ่งที่ต้องนำมาประเมินตรวจสอบตนเอง วิธีคิด สุภาพจิตและทุภาพจิต ช่วยการคาดคะเน ช่วยให้รู้วิธีคิดทาง โอวาทคำเตือนของบัณฑิตเป็นประสบการณ์ล้ำค่า คำพูดที่หากไม่เหมาะให้คนพูด นิทานชาดกยกให้สัตว์พูด แต่คำสอนท่านสอนคนไม่ได้สอนสัตว์ คนโบราณเรียนรู้ธรรมชาติ ชอบพูด ปริศนา ได้ข้อคิดยามเมื่อเห็นหิมะตก ใบไม้แก่หล่นร่วง น้ำค้างปลายยอดหญ้า สัตว์แย่งอาหาร เสียงกำไลกระทบกัน ชีวิตมนุษย์อยู่กับความไม่แน่นอน(อนิจจา มนุเชสุ ธมมา) นิทานชาดกเหมือนกับ ต้นทุนในการรับรู้เมื่อนำสิ่งใหม่มาเปรียบกับคตินิทาน ความไม่มีโรค ความประพตติที่ดี การคล้อยตาม ผู้ชาญฉลาด การสดับตรับฟัง การประพตติสมควรแก่ธรรม จิตที่ไม่หตุ เหล่านี้เป็นช่องทางชีวิตที่เอื้อ ประโยชน์ ดังนั้น นิทานชาดกจึงเหมาะแก่ทุกคนที่มีภูมิหลังแตกต่างกัน คำสอนหลักที่ไม่ว่าตามกระแส การที่จะทำคำสอนและตำนานพระพุทธรเจ้าให้สืบต่อตลอดจักรวาลิตกาล (อิจจนเตน จิรภูติ) ต้องทำให้ สอดคล้องกระแส เวทมนตร์พราหมณ์ถูกโยงเข้ากับพุทธพจน์ ใช้วิธีพราหมณ์หุ้มห่อรองรับพุทธพจน์ นิทานชาดกใช้ภาษาประชาชนและภาษาปฎิจจสมุปบาท ศึกษาด้วยดีไม่เพียงเถรวาทและมหายาน ขยาย ถึงเหล่าผู้ตระหนักชีวิตหลังตาย ทำให้ทราบได้ถึงสิ่งที่ชาวพุทธเชื่อถือแต่ไม่ใช่คำสอนพระพุทธรศาสนา ความเชื่อชาวพุทธแต่ไม่ใช่พระพุทธรศาสนา อ่านมากอ่านบ่อยสู้อ่านน้อยแต่อ่านเป็นไม่ได้ นิทานชาดก ๕๔๗ เรื่อง จำนวน ๔๑๖ เรื่อง เกิดที่เมืองสาวัตถี นักคัมภีร์มองว่า นิทานชาดก เป็นชาดกนิกาย ที่ภคานกาจารย์รวมไว้ในพระอภิธรรมปิฎก ก่อนแยกไว้ในพระสุตตันตปิฎก

บทความวิชาการที่ ๑๐ เรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามหลักพุทธวิธี” โดย รศ.ดร.พลวัฒน์ ชุมสุข ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวถึง บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะนำเสนอเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามวิถีพุทธวิธี เนื่องจาก เศรษฐกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญมากสำหรับการพัฒนาประเทศ หากมีความมั่นคง แข็งแรง ก็ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจในภาพรวมของทั้งประเทศมีความมั่นคง แข็งแรง โดยรูปแบบการดำเนิน กิจกรรมทางเศรษฐกิจต้องเริ่มตั้งแต่ในระดับฐานรากดังนั้น การดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ตามวิถีพุทธวิธี ควรมุ่งเน้นการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในลักษณะ “สายกลาง” ควรให้ความสำคัญ ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ ควรบูรณาการใช้ข้อปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อนำหลักการและวิธีการที่เกี่ยวกับวัตถุและ จิตใจมาประสานทำงานร่วมกัน และปรับใช้หลักการและวิธีการต่างๆ เหล่านั้นให้เข้ากับสถานการณ์ และสังคมที่มีอยู่ในแต่ละที่แต่ละเวลา โดยไม่หักล้างหรือปฏิเสธระบบเดิมที่มีอยู่แล้วอย่างสิ้นเชิง

บทความวิชาการที่ ๑๑ เรื่อง “พระพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อม” อาจารย์ปรัชญา บุตรสะอาด อาจารย์พิรจักษ์ณ์ ฉันทวิริยสกุล อาจารย์วรพจน์ ก้องเสนาะ วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวถึงบทความทางวิชาการนี้ว่ามีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพระพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อม กล่าวได้ว่ามนุษย์กับสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กันทางการพึ่งพาอาศัยกันและกันเพื่อใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางพระพุทธศาสนา และจะต้องพัฒนาจิตใจของตนให้มากกว่าเป็นสัตว์ธรรมดา เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถพัฒนาได้ และมีหน้าที่ปฏิบัติกับสัตว์ พืช เสมอเหมือนว่าเป็นเพื่อร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ดังนั้นมนุษย์จึงอาศัยสิ่งแวดล้อม และมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด จนไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์มีกำเนิดอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมทุกชนิดก็มีผลโดยตรงและโดยอ้อมในการที่จะกำหนดให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ และมนุษย์ก็ใช้สิ่งแวดล้อมเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย เพื่อให้ตนเองได้กินดี อยู่ดี ในสิ่งแวดล้อมที่ตนอยู่

บทความวิชาการที่ ๑๒ เรื่อง “กลั่นกรองสารในอรรถกถาพรหมชาลสูตร” โดย ดร.ชำนาญ เกิดช่อ, นางกัญจนพร เกิดช่อ, ผศ.ดร.ฐิติพร สะสม วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ, ผศ.ดร.กฤติยา ถ้ำทอง วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวสรุปถึงการกลั่นกรองสารในอรรถกถาพรหมชาลสูตรไว้ ๒๐ ประเด็น คือ (๑) ความหมายคำว่า ภควา ๗ อย่าง มีทรงควรแก่ความเคารพโดยฐานเป็นครู เป็นต้น (๒) พุทธกิจ ๕ ประการ มีกิจในปุเรกัต กิจวัตรก่อนฉัน เป็นต้น (๓) เหตุที่ตั้งพระสูตร ๔ ประการ มีอัตตชฌาสยะ เป็นไปตามพระอัธยาศัยของพระองค์ เป็นต้น (๔) ความหมายคำว่า ตถาคต ๘ อย่าง มีเสด็จมาอย่างนั้น เป็นต้น (๕) ความหมายและประเภทของปุจฉา ๕ อย่าง มีอิฏฐุโชตนาปุจฉา คำถามเพื่อส่องลักษณะที่ยังไม่เห็นให้กระจ่าง เป็นต้น (๖) องค์ของปาณาติบาต ๕ อย่าง มี ปาโณ สัตว์มีชีวิต เป็นต้น (๗) องค์ของอทินนาทาน ๕ อย่าง มี ปรปริคคหิต ของที่เจ้าของหวงแหน เป็นต้น (๘) องค์ของมุสาวาท ๔ อย่าง มี อตถั วตถุ เรื่องไม่แท้ เป็นต้น (๙) องค์ของปิสุณาวาจา ๔ อย่าง มี ภินทิตพโพ ปโร ผู้อื่นที่ฟังให้แตกกัน เป็นต้น (๑๐) องค์ของมรฺสวาจา ๓ อย่าง มี อุกโกสิตพโพ ปโร คนอื่นที่ตนต่ำ เป็นต้น (๑๑) องค์ของสัมผัปปลาป ๒ อย่าง มี นิรตถกถาปุเรกขารตา มุ่งกล่าวถ้อยคำที่ไร้ประโยชน์ มีเรื่องภารตยุทธ และเรื่องชิงนางสีดา เป็นต้น (๑๒) การโกงด้วยตาชั่ง ๔ อย่าง มี รูปภูฏ โกงด้วยรูป เป็นต้น (๑๓) ลักษณะของพืช ๕ อย่าง มี พืชเกิดแต่ราก เป็นต้น (๑๔) ลักษณะของยาน มีล้อเลื่อน เป็นต้น (๑๕) ความหมายของคำว่า ธรรม ๔ อย่าง มีคุณธรรม เป็นต้น (๑๖) ทิฏฐิ ๖๒ มีพวก สัสตวาทะ (วาทะว่าอัตตาและโลกเที่ยง) เป็นต้น (๑๗) นักริก ๔ จำพวก มี อนุสสติโก นึกตามที่ได้ฟัง

(๑๒)

เรื่องราวมา เป็นต้น (๑๘) ลักษณะของความดีนรณ ๔ อย่าง มี ตาสตสสุณา ความดีนรณเพราะความ
สะดุ้ง เป็นต้น (๑๙) เหตุให้แผ่นดินไหว ๘ ประการ มี ชาติกัมเรป เป็นต้น (๒๐) เหตุให้แผ่นดินไหว ๘
ประการ อีกอย่างหนึ่ง มีครราวเสด็จมหาภิเนษกรมณ เป็นต้น

บทความวิชาการที่ ๑๓ เรื่อง “พลิกโฉมบัณฑิตครู มจร สู่ความเป็นครูมืออาชีพในยุค AI”
พระปลัดสภาพร สุฐานวุฑฒิ (ปุ้มเป้า) อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอน
ภาษาไทย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวสรุปผลไว้ว่า
ความโดดเด่นด้านการผลิตบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ส่งเสริมให้บัณฑิต
เป็นผู้มีสติปัญญาความรู้และเป็นผู้มีจิตใจงดงาม โดยใช้พระพุทธศาสนานุกรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่
บัณฑิตครู มจร จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้นำทางด้านคุณธรรมแก่สังคม เป็นคนดีและคนเก่ง ด้วยอัตลักษณ์ของ
มหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนา จึงทำให้เป็นจุดแข็งและเป็นฐานหลักในการเสริมสร้างพัฒนา
บัณฑิตครู มจร ให้เต็มเปี่ยมไปด้วยคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ส่งงาม การจะพลิกโฉมบัณฑิตครู มจร
ให้เป็นครูมืออาชีพในยุค AI จึงไม่ถือว่าเป็นเรื่องที่จะกระทำได้ยาก เพราะบัณฑิตครู มจร มีจิตใจที่
เข้มแข็ง มีความพร้อมในการเรียนรู้สิ่งใหม่ การจัดการเรียนการสอนในยุค AI จึงเป็นความท้าทาย
ให้กับบัณฑิตครู มจร มากกว่าที่จะมองว่าเป็นปัญหา เพราะหัวใจสำคัญของความเป็นครูคือการขจัด
ความมืดมนให้แก่ศิษย์ ความเป็นครูมืออาชีพไม่ใช่ครูที่มีชื่อเสียงดังที่สุด ไม่ใช่ครูที่มีฐานะร่ำรวย
มากที่สุด แต่เป็นครูที่สามารถปรับตัวและพัฒนาตนเองให้เข้าได้กับทุกยุคสมัย โดยมุ่งหวังผลประโยชน์
ของศิษย์เป็นสำคัญ ดังนั้น องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษาผู้เขียนมุ่งหวังว่าจะเป็นฟันเฟืองเล็ก ๆ
ที่ช่วยพลิกโฉมบัณฑิตครู มจร ให้เป็นครูอย่างมืออาชีพในยุค AI และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนา
ประเทศไทยให้มีความเจริญก้าวหน้าสืบไป

บทความวิชาการที่ ๑๔ เรื่อง “แนวความคิดการพัฒนาตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา”
พระมหาคมคาย สิริปณโณ พระอธิการณัฐวุฒิ สิริจโนโท พระครูวาปีจันคุณ พระครูสุตวรธรรมกิจ
พระครูภาวนาพัฒน์บัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าว
ไว้ว่า ความคิดพื้นฐานในการพัฒนาตนเองมาจากแนวความคิดที่จะต้องเปลี่ยนแปลงศักยภาพ
ของมนุษย์ที่มีอยู่เดิมไปสู่ศักยภาพในระดับที่สูงยิ่งขึ้นไป ความสำคัญของการพัฒนามนุษย์เป็นอีกส่วน
ของความสำคัญต่อการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม มนุษย์ทุกคนจึงควรได้รับการพัฒนาเพื่อให้
เป็นไปในทางที่ดีในการที่จะทำให้สังคมของมนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข แนวความคิดของการพัฒนา
ตนเองตามแนวทางของพระพุทธศาสนามีจุดเริ่มต้นมาความต้องการในการที่จะพัฒนามนุษย์ทางด้าน
จิตเพราะจิตมีสำคัญเป็นอย่างมากในการเปลี่ยนแปลงหรือยกระดับคุณภาพทางด้านทัศนคติความคิดใน

มุมมองที่เห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ตลอดจนถึงการพัฒนาทางจิตให้มีความบริสุทธิ์ ปราศจากความโลภ โกรธ หลง อันเป็นสาเหตุแห่งการเกิดปัญหาต่างๆในสังคมมนุษย์ ตามหลักของไตรสิกขา ๓ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

บทความวิชาการที่ ๑๕ เรื่อง “**ปัญญาปฏิบัติสู่การเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน**” โดย พระมหาประยูร โชติวิโร, ดร. พระมหาราชัน จิตตปาโล, ดร. พระธีรวิริ์ คุตตจิตโต กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวถึงบทความนี้ไว้ว่า มุ่งทำการศึกษาผลการปฏิบัติศาสนกิจตามรูปแบบการปฏิบัติศาสนกิจตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัยซึ่งมหาวิทยาลัยได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อสนองงานคณะสงฆ์ตามพันธกิจทั้ง ๖ ด้าน ดำเนินงานภายใต้โครงการพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญา ในองค์กรวัดและชุมชน สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) นำไปสู่การพัฒนากระบวนการและกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกับภาคีเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง มั่นคง และยั่งยืน ในรอบปีการศึกษา ๒๕๖๕ กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี ได้ดำเนินงานสนองงานตามนโยบายมหาวิทยาลัย มีผลการดำเนินงานตามภารกิจหลักในด้านการสนับสนุนการจัดการศึกษา กลุ่มที่ ๔ กลุ่มพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักศาสนา โดยสอดคล้องกับยุทธศาสตร์และเป้าหมายที่กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมกำหนด ๓ ประการ คือ (๑) มุ่งพัฒนาบัณฑิตให้เป็นผู้มีสติปัญญาและคุณธรรม ด้วยการจัดการเรียนการสอนที่ผสมผสานหลักศาสนากับหลักวิชาการ (๒) ให้ความสำคัญกับการวิจัยและสร้างนวัตกรรม โดยยึดหลักศาสนาปรับใช้หลักศาสนาให้เหมาะสมกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงและสร้างหลักการวิชาการที่สอดคล้องกับหลักศาสนาเป็นทางเลือกคู่กับหลักวิชาการของประเทศตะวันตก (๓) นำหลักธรรมคำสอนของศาสนาต่างๆ มาชี้นำสังคมโดยมุ่งพัฒนาจิตใจสติปัญญาและพฤติกรรมของประชาชนเพื่อให้เกิดสันติสุขและความสามัคคีของคนในชาติ

ภาคภาษาอังกฤษ มี ๑ บทความ

I. Academic articles “**How to Improve English Language of Learners for Universal Communication**” Assoc.Prof.Dr.Surapong KongsatHead Department of the faculty of Humanities in English Program, ahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakornratchasima Campus. He has been proposed that: Education is an important part of human who lives in the various society. Human who makes the educational

(๑๔)

systems that they are made by human and it is used into language that it is a tool of communication. Language means “English Language”, that is in this article. English Language is the second Language for Thai people. They know this language very well but they don’t speak in their life so they are looked that they don’t know English Language. There are problems how do they think that how to improve English Language for communication so that this article will present the processes to change ideas of Thai people. They can use and speak English Language to be the standard English Language because they can use English Language for communication between people who live in the society. In the present, there are many things or books that they are written by Linguistics. Specifically, words are in English Language. They are called “English Words”, if they know about words, they can use and speak English Language to be communicating. They are many parts of English Language that speakers must know very well such as alphabets, words, sentences, clause, phrase, and paragraph etc. They are important parts of English Language to improve English Language of Thai people for universal communication.

สำหรับรายละเอียดบทความทั้งหมดนี้ ผู้ใคร่ต่อการศึกษา สามารถอ่านได้ในหนังสือสารนิพนธ์เล่มนี้ และคณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตร สารนิพนธ์และจัดสัมมนาทางวิชาการได้นำภาพของพระนิสิตและนิสิตที่ออกไปปฏิบัติศาสนกิจ ปฏิบัติงานบริการสังคม และปฏิบัติงานเพื่อสนองงานคณะสงฆ์และชุมชนมาประกอบไว้ภายในเล่มด้วย

“มจร พัฒนาปัญญาและคุณธรรม”

สถาบันการศึกษาปัญญากร
ธรรมาภรณ์งามมงคลศิลป์
มุ่งสืบสานปณิธานนฤบดีรินทร์
สุธีรินทร์เปี่ยมคุณธรรมงามปัญญา

เมธาวิณ ปริญาตรี โท เอก
รจเลขเรื่องอุไรไตรสิกขา
ปรีชาชาญบัณฑิตปิติตตา
เกียรติเกริกกล่าวรานุสิฐสถิตพร

พัฒนาปัญญาและคุณธรรม
อุโฆษนามปัญญาภาสประภัสสร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์
รจจิราภรณ์ดุจสุริยันดวงจันทร์

พุทธาทีไตรรัตนาคุณ
พรพิรุฬห์อดุลย์งามเลิศล้ำค่า
บัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬา
งามสง่าด้วยปัญญาและคุณธรรมนรินทร์เทอญฯ

พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน
รองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ
ประพันธ์

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	(๓)
บทบรรณาธิการ	(๕)
คำประพันธ์ “มจร พัฒนาปัญญาและคุณธรรม”	(๑๕)

ภาคภาษาไทย

กรรมฐานในพระพุทธศาสนา: บทเรียนจากมหาสติปัฏฐานสูตร และความนิยมในสังคมไทย	๑
พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
โมเดลกระบวนการจัดการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในโลกยุคคว่ำ	๒๐
พระเทพปวรเมธี, ศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
คุณลักษณะผู้นำที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๓๗
พระศรีสัจญาณมุนี, ดร. (สุมินทร์ ก่อบุญ) พระมหานรินทร์ สุรพลโย, ดร. (एमพันธ์) วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
สัมมาอาชีพกับภูมิปัญญาชาวบ้านในรูปแบบผ้าทอ “ลายพันมหา”	๕๑
พระครูภาวนาธรรมเขสิต, ดร. พระมหาธีระพงษ์ สุชีโต, ดร. ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย	
หลักสธารณียธรรมกับการเสริมสร้างความสามัคคีในสังคมไทย	๕๙
พระครูปริยัตคุณาวุฑ อาจารย์ภัชลดดา สุวรรณนวล วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	

(๑๘)

การบริหารองค์กรและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ	๗๐
พระครูสุภทัตกิจจานุการ อาจารย์ปรัชญา บุตรสะอาด อาจารย์สุขสรรร ทองที วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
เครือข่ายจิตอาสาของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน	๘๖
พระครูสิริสุตานุยุต, รศ.ดร. ดร.ธวัชชัย ไชยวุฒิ ดร.พัลลภ หารุคำจา วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน	๙๙
: กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว พระมหาอุทธนา นรเชฏโฐ (ศิริวรรณ), รศ.ดร. พระครูปลัดเจริญ วฑฒโน (มันจะนา), ผศ.ดร. ดร.จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
ขาดการศึกษา (๒)	๑๑๗
รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร อาจารย์ประจำหลักสูตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามหลักพุทธวิธี	๑๓๔
รศ.ดร.พลวัฒน์ ชุมสุข ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
พระพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อม	๑๔๖
อาจารย์ปรัชญา บุตรสะอาด อาจารย์พิรจักษณ์ ฉันทวิริยสกุล อาจารย์วรพจน์ ก้องเสนาะ วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	

พลิกโฉมบัณฑิตครู มจร สู่ความเป็นครูมืออาชีพในยุค AI ๑๖๐

พระปลัดสถาพร สุฐานวุฑฒิ (ป๋มเป้า)

อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กลิ่นกรองสารในอรรถกถาพรหมชาลสูตร ๑๗๒

ดร.ชำนาญ เกิดช่อ, นางกัญจนพร เกิดช่อ, ผศ.ดร.ฐิติพร สะสม

วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฒิ, ผศ.ดร.กฤติยา ถ้ำทอง

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แนวความคิดการพัฒนาดนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ๑๘๔

พระมหาคมคาย สิริปัญญา พระอธิการนัฐวุฒิ สิริจันท

พระครูวาปีจันคุณ พระครูสุตวรธรรมกิจ พระครูภาวนาพัฒนบัณฑิต

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปัญญาปฏิบัติสู่การเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน ๑๙๕

พระมหาประยูร โชติวิโร, ดร.

พระมหาราชัน จิตตปาโล, ดร. พระธีรวิโร คุตตจิตโต

กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคภาษาอังกฤษ

**How to Improve English Language of Learners for
Universal Communication** 214

Assoc.Prof.Dr.Surapong Kongsat

Head Department of the faculty of Humanities in English Program,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakornratchasima Campus.

ภาคผนวก

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตร สารนิพนธ์ และจัดสัมมนาทางวิชาการ ๒๔๑

ผู้อุปถัมภ์งานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๖ ๒๔๕

คุณลักษณะบัณฑิต ที่พึงประสงค์

- ความรู้ดี** Knowledgeable Requirement
- มีคุณธรรม** Virtuous Requirement
- นำสันติสุข** Peaceful Requirement

๑ ภาคภาษาไทย

พระพุทธศาสนาและปรัชญา

พระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่

สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

กรรมฐานในพระพุทธศาสนา : บทเรียนจากมหาสติปัฏฐานสูตรและคตินิยมในสังคมไทย

พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘๘๘๘๘

บทนำ

“กรรมฐาน” แปลว่า ที่ตั้งแห่งการงาน มีนัยตรงกับคำว่า “ภาวนา” เป็นคำที่หมายถึงการปฏิบัติธรรมหรือการฝึกอบรมจิตใจและอบรมปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา กรรมฐานหรือภาวนาในพระพุทธศาสนามี ๒ ประการ คือ^๑

ประการที่ ๑ สมถกรรมฐาน หรือสมถภาวนา การฝึกอบรมจิตใจให้เกิดความสงบ หรือการฝึกสมาธิ
ประการที่ ๒ วิปัสสนากรรมฐาน หรือวิปัสสนาภาวนา การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง หรือการเจริญปัญญา

ทั้ง ๒ ประการรวมอยู่ในหลักไตรสิกขา คือ (๑)ศีลสิกขา (๒)จิตตสิกขาหรือสมาธิสิกขาก็คือสมถกรรมฐาน และ(๓)ปัญญาสิกขาก็คือวิปัสสนากรรมฐาน

หลักการสำคัญของกรรมฐานก็คือการฝึกฝน คำว่า “สิกขา” ในคำว่า “จิตตสิกขา” ก็ดี ในคำว่า “ปัญญาสิกขา” ที่นิยมนำมาใช้ในภาษาไทยว่า “ศึกษา” หมายถึงการฝึกฝนอบรม ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Training” ไม่ใช่ “Study” หลักการของคำว่า “ฝึกฝน” ก็คือการวางกรอบหรือแนวทางไว้ชัดเจนแล้วกำหนดให้ทำตามนั้น ถ้ามีการแข็งขืนไม่ยอมทำตามก็ต้องมีการบังคับให้ทำตามนั้นให้ได้ อาจจะไม่สามารถทำตามกรอบนั้นได้ทันที แต่ต้องมีการบังคับไปที่ละเล็กทีละน้อยจนกว่าจะทำตามกรอบนั้นได้ทั้งหมด เช่น เรานั่งตัวตรง ๕ นาทีแล้วรู้สึกปวดเมื่อย ตามปกติเราก็มักจะหาวิธีคลายปวดเมื่อยโดยนั่งตัวอ้อม นั่งพิงฝาบ้าง นั่งเท้าแขนบ้าง ลุกขึ้นเดินบ้าง หรือแม้เปลี่ยนเป็นอิริยาบถอื่น ๆ ถ้าเราฝึกฝนบังคับตัวเองทนฝืนความปวดเมื่อยนั่งให้นานกว่า ๕ นาทีก็จะติดเป็นนิสัย สามารถนั่งนานได้ อยู่หนึ่งนาน ๆ ได้ ข้อนี้เป็นการฝึกฝนกายให้เข้มแข็ง ธรรมชาติของจิตคือคิดถึงเรื่องต่าง ๆ ตลอดเวลา ถ้าเราปล่อยให้จิตคิดหลายเรื่องในขณะเดียวกันจนติดเป็นนิสัยกลายเป็นคนฟุ้งซ่าน ก็จะกลายเป็นคนไม่มีสมาธิ ทำงานไม่สำเร็จ กรรมฐานก็คือการฝึกฝนอบรมจิตใจให้มีสมาธิโดยใช้วิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ให้กำหนดลมหายใจเข้า-ออกของตัวเอง มีสติกำหนดลมหายใจ เป็นอุบายให้จิตคิดอยู่ที่

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔ /๒๕๖, ๓๕๒/๓๖๙, อภ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๒/๗๖, ๑๗๓/๑๒๗, ๒๓๑/๑๓๗.

ลมหายใจ ไม่ให้คิดเรื่องอื่น ผึกฝนอย่างนี้อยู่เป็นประจำจะทำให้ติดเป็นนิสัยคือจิตคุ้นชินอยู่กับลมหายใจ ติดอยู่กับชีวิตของตัวเอง ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นสมาธิ

เพราะฉะนั้น เป้าหมายของการปฏิบัติกรรมฐานก็คือสมาธิ กรรมฐานในพระพุทธศาสนาแม้จะมี วิธีปฏิบัติหลายอย่าง แต่ก็มีเป้าหมายเดียวคือมุ่งสร้างสมาธิเป็นประการสำคัญก็เพราะเมื่อมีสมาธิ ย่อมมีอานิสงส์ (ผลดี) ๓ ประการ คือ

ประการที่ ๑ มีอิทธิบาทธรรม ๔ อย่างในตัว เป็นคุณธรรมในจิตใจ คือ ฉันทะ พอใจทำสิ่งดีงาม วิริยะ เพียรทำสิ่งดีงาม จิตตะ เอาใจใส่ต่อสิ่งดีงาม และวิมังสา ไตร่ตรองพิจารณาสิ่งดีงาม ผู้มีคุณธรรม เหล่านี้ทำงานอะไรก็ประสบความสำเร็จดังที่ โบราณจารย์กล่าวว่า องค์ประกอบที่จะทำให้การทำงาน ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายก็คือกรรมฐาน ดังคำวิเคราะห์ว่า “กมมเมว วิเสสาธิตมนสส ฐานนติ กมมฐฐานํ แปลว่า การกระทำที่เป็นฐานแห่งการบรรลุผลที่วิเสส ชื่อว่ากรรมฐาน” จากบทวิเคราะห์นี้ เป็นเครื่องแสดงว่า การทำงานใดๆก็ตามจะประสบความสำเร็จต้องอาศัยการปฏิบัติกรรมฐานเป็น ประการสำคัญ

ประการที่ ๒ มีปัญญาระดับต่าง ๆ ได้โดยอัตโนมัติ ปัญญาที่สำคัญสำหรับการดำรงชีพคือ สัมบุริสธรรม ๗ ประการ เพราะจิตนิ่งมีสมาธิจึงทำให้เป็นคนรู้เหตุผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้คนอื่น รู้สังคม รอบข้าง เข้าใจโลกและชีวิต

ประการที่ ๓ จิตมีคุณภาพ สุขภาพ และสมรรถภาพ เป็นคนมีจิตใจเข้มแข็ง มีวุฒิภาวะ มีจิตใจที่ ทนทานต่อแรงกระทบจากสภาพแวดล้อมที่เป็นอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณ

กรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร^๒

๑. หลักการและวิธีการ

พระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกรุงชื่อกัมมาสัมมะ แคว้นกรุง ได้ตรัสมหาสติ- ปุฏฐานสูตรซึ่งแสดงหลักการและวิธีการแห่งกรรมฐานไว้ ๔ ประการดังนี้

ประการที่ ๑ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกได้

คำว่า “พิจารณาเห็นกายในกาย” ก็คือ ตั้งสติมุ่งตรงต่อกรรมฐานนั้น มีสติกำหนดรู้ชัดลมหายใจ เข้าออก มีสติกำหนดรู้ชัดอริยาบถใหญ่คือเดิน ยืน นั่ง นอน มีสติกำหนดรู้ชัดอริยาบถย่อยคือก้าวไป ถอยกลับ การแลเหลียวดู การเคี้ยว การดื่มเป็นต้น กำหนดพิจารณาผม ขน เล็บ ฟัน หนังเป็นต้น ในกายนี้ด้วยความเป็นของปฏิกุศล กำหนดพิจารณากายโดยสักว่าเป็นธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม หรือกำหนด

^๒ สรุปลงมาจาก ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒-๔๐๓/๓๐๑-๓๓๘.

พิจารณาซากศพในป่าช้าตั้งแต่ยังเป็นร่างสมบูรณ์ไปจนถึงกระดูกผุเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย โดยสรุปก็คือให้ตั้งสติอยู่เฉพาะหน้าว่า “กายมีอยู่” ก็เพียงเพื่ออาศัยบำเพ็ญกรรมฐานเท่านั้น อาศัยไม่ได้ ยึดถืออะไรก็ไม่ได้

ประการที่ ๒ ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

คำว่า “พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย” ก็คือ เมื่อเสวยสุข ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ (อุเบกขา) ก็มีสติกำหนดรู้ชัดเมื่อเสวยสุข ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ (อุเบกขา) ที่มีอารมณ์ก็มีสติกำหนดรู้ชัดเมื่อเสวยสุข ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ (อุเบกขา) ที่ไม่มีอารมณ์ก็มีสติกำหนดรู้ชัดสภาวะของเวทนา เหตุเกิดเวทนา เหตุดับเวทนา หรือทั้งเหตุเกิดและเหตุดับเวทนา โดยสรุปก็คือ ให้ตั้งสติอยู่เฉพาะหน้าว่า “เวทนามีอยู่” ก็เพียงเพื่ออาศัยบำเพ็ญกรรมฐานเท่านั้น อาศัยไม่ได้ ยึดถืออะไรก็ไม่ได้

ประการที่ ๓ ภิกษุพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

คำว่า “พิจารณาเห็นจิตในจิต” ก็คือ จิตย่อมมีการรับรู้อารมณ์ภายนอกตลอดเวลาไม่ว่าจะในขณะที่ทำกิจกรรมใด ๆ เมื่อเกิดการรับรู้อารมณ์มีรูปเป็นต้นแล้ว (เกิดวิญญูณ) จิตมีราคะ มีโทสะ มีโมหะ หรือจิตปราศจากราคะ โทสะ โมหะก็กำหนดรู้ชัด จิตหดหู่หรือฟุ้งซ่านก็มีสติกำหนดรู้ชัด หรือแม้กระทั่งว่าจิตหลุดพ้นแล้วหรือยังไม่หลุดพ้นก็มีสติกำหนดรู้ชัด โดยสรุปก็คือ ให้ตั้งสติอยู่เฉพาะหน้าว่า “จิตมีอยู่” ก็เพียงเพื่ออาศัยบำเพ็ญกรรมฐานเท่านั้น อาศัยไม่ได้ ยึดถืออะไรก็ไม่ได้

ประการที่ ๔ ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

คำว่า “พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย” ก็คือ พิจารณาเห็นกฎธรรมชาติในธรรม ๕ หมวด คือ (๑) นิรวรณ ๕ (๒) อุปาทานขันธ ๕ (๓) आयตนะ ๑๒ (๔) โพชฌงค์ ๗ และ (๕) อริยสัจ ๔

ในทางปฏิบัติให้มีสติกำหนดรู้ชัดนิรวรณ ๕ คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิกิจจฉาว่า มีอยู่หรือไม่มีอยู่ภายในเรา มีสติกำหนดรู้ชัดเหตุเกิด เหตุให้ละ (เหตุดับ) และเหตุที่ให้ ละนิรวรณ ๕ ได้ตลอดไป ให้มีสติกำหนดรู้ชัดว่า อุปาทานขันธมีรูปเป็นต้นนี้ (กองอันเป็นอารมณ์แห่งความถือมั่น) มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปเป็นธรรมดา อยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์

ให้มีสติกำหนดรู้ชัดตา+รูป หู+เสียง จมูก+กลิ่น ลิ้น+รส กาย+โผฏฐัพพะ ใจ+ธรรมารมณ์ และ มีสติกำหนดรู้ชัดสังโยชน์ที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยตา+รูปเป็นต้นนั้น มีสติกำหนดรู้ชัดเหตุเกิด เหตุให้ละ (เหตุดับ) และเหตุที่ให้ละสังโยชน์ทั้งหลายได้ตลอดไป

ให้มีสติกำหนดรู้ชัดโพชฌงค์ ๗ คือ สติ ฉัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขาว่ามีอยู่หรือไม่มีอยู่ภายในเรา มีสติกำหนดรู้เหตุเกิด และเหตุแห่งความเจริญบริบูรณ์ของโพชฌงค์ ๗ นั้น

ให้มีสติกำหนดรู้ชัดอริยสัจ ๔ คือ

๑) ทุกข์เป็นอย่างไร ? รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นกองทุกข์ เพราะอาศัยรูป เป็นต้นจึงมีชาติ ชรา มรณะ โสกะ เป็นต้นตามมา

๒) สมุทัยเป็นอย่างไร ? ปิยรูปสาดรูป (สภาวะที่น่ารักน่าชื่นใจ)ทำให้เกิดตัณหา เช่น เห็นรูป ได้ยินเสียง ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส ได้สัมผัส นึกถึงสิ่งที่น่ารักน่าชื่นใจก็เกิดตัณหา และตัณหานี้แหละพาให้เกิดทุกข์

๓) นิโรธเป็นอย่างไร ? ปิยรูปสาดรูป (สภาวะที่น่ารักน่าชื่นใจ) ทำให้เกิดตัณหาและในขณะที่เดียวกันก็ทำให้ดับตัณหาได้ เช่น เห็นรูป ได้ยินเสียง ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส ได้สัมผัส นึกถึงสิ่งที่น่ารักน่าชื่นใจเมื่อเกิดตัณหาที่มีสติรู้เท่าทันละตัณหาที่เกิดขึ้นแล้ว เมื่อจะเกิดตัณหาใหม่ก็มีสติรู้เท่าทันป้องกันไม่ให้เกิด

๔) มัคค์เป็นอย่างไร ? สัมมาทิฏฐิ-รู้ริยสัจ ๔ สัมมาสังกัปปะ-ดำริออกจากกาม ไม่พยาบาท ไม่เบียดเบียน สัมมาวาจา-เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นพูดส่อเสียด งดเว้นพูดคำหยาบ งดเว้นพูดเพื่อเจ้า สัมมากรรมันตะ-เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการถือเอาสิ่งที่เข้าของไม่ได้ให้ งดเว้นจากการประพฤตินิดในกาม สัมมาอาชีวะ-ละมิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ-สร้างฉันทะ พยายาม ปรารถนาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นป้องกันความชั่ว ละความชั่ว สร้างความดี และรักษาความดี สัมมาสติ-มีสติกำหนดรู้ชัดภายในกาย เวทนาในเวทนาทั้งหลาย จิตในจิต และธรรมในธรรมทั้งหลาย สัมมาสมาธิ-สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน เป็นต้นจนถึงจตุตถฌาน

โดยสรุปก็คือ ให้ตั้งสติอยู่เฉพาะหน้าว่า “ธรรมมีอยู่” ก็เพียงพออาศัยบำเพ็ญกรรมฐานเท่านั้นอาศัยไม่ได้ ยึดถืออะไรก็ไม่ได้

๒. อานาปานสติ : สติปฏิฐานที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำ^{๓)}

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ตรัสบอกอสุภกรรมฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย เมื่อได้เรียนกรรมฐานแล้ว ภิกษุเหล่านั้นก็เริ่มปฏิบัติกรรมฐาน ครั้นปฏิบัติไปได้สักระยะหนึ่งก็เกิดความรู้สึกรู้สึกอึดอัด เบื่อหน่าย รังเกียจร่างกายของตน จึงฆ่าตัวตายเองบ้าง ใช้กันและกันให้ฆ่าบ้าง ภิกษุบางกลุ่มก็ไปบอกตาเถรนิคคณทิกะให้ฆ่าบ้าง ตาเถรนิคคณทิกะรับจ้างฆ่าภิกษุบางวันฆ่าไปถึง ๖๐ รูป ทำให้ภิกษุตายไปเป็นจำนวนมาก

^{๓)} วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๖๒-๑๖๕/๑๓๔-๑๓๘.

พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่อง ทรงรับสั่งให้พระอานนท์เรียกประชุมสงฆ์ ตรัสพรรณนาคุณของ อานาปานสติว่า “อานาปานสติสมาธิแม้ในที่เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นสภาพสงบ ประณีต สดชื่น เป็นธรรมชาติอยู่เป็นสุข และทำอกุศลธรรมชั่วร้ายทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วๆ ให้อันตรธานไป สงบไป โดยเร็ว” จากนั้น พระพุทธองค์ตรัสสอนวิธีการเบื้องต้นแห่งวิธีปฏิบัติอานาปานสติว่า “ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจออก มีสติหายใจเข้า”^๔ จากนั้นทรงสอนวิธีการปฏิบัติโดยละเอียด โดยให้กำหนดลมหายใจเข้าออก ๒ ชั้นใหญ่ ๑๖ ชั้นย่อย ดังนี้

ขั้นที่ ๑ มีสติกำหนดรู้ลมหายใจแบบรวม

- ๑) เมื่อหายใจออก-เข้ายาว ก็รู้ชัดว่า “หายใจออก-เข้ายาว”
- ๒) เมื่อหายใจออก-เข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า “หายใจออก-เข้าสั้น”

ขั้นที่ ๒ มีสติกำหนดรู้เบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สิ้นสุดของลมหายใจ

- ๓) สำเนียงกว่า “จะรู้ชัดกองลมทั้งปวง หายใจออก-เข้า”
- ๔) สำเนียงกว่า “จะระงับกายสังขาร หายใจออก-เข้า”
- ๕) สำเนียงกว่า “จะรู้ชัดปิติ หายใจออก-เข้า”
- ๖) สำเนียงกว่า “ชัดจะรู้สุข หายใจออก-เข้า”
- ๗) สำเนียงกว่า “จะรู้ชัดจิตตสังขาร หายใจออก-เข้า”
- ๘) สำเนียงกว่า “จะระงับจิตสังขาร หายใจออก-เข้า”
- ๙) สำเนียงกว่า “จะรู้ชัดจิต หายใจออก-เข้า”
- ๑๐) สำเนียงกว่า “จะยังจิตให้บันเทิง หายใจออก-เข้า”
- ๑๑) สำเนียงกว่า “จะตั้งจิตมั่น หายใจออก-เข้า”
- ๑๒) สำเนียงกว่า “จะเปลื้องจิต หายใจออก-เข้า”
- ๑๓) สำเนียงกว่า “จะพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจออก-เข้า”
- ๑๔) สำเนียงกว่า “จะพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจออก-เข้า”
- ๑๕) สำเนียงกว่า “จะพิจารณาเห็นความดับไป หายใจออก-เข้า”
- ๑๖) สำเนียงกว่า “จะพิจารณาเห็นความสลัดเสียได้ หายใจออก-เข้า”

^๔ ในอานาปานสติสูตร แปลสลับกันดังนี้ “มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก” และในสำนวนพระสูตรอื่น ๆ ก็นิยมแปลอย่างนี้ ดู ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๘๗-๑๙๑.

อานาปานสติเป็นรากฐานทำให้สติปัญญา ๔ ทั้งหมดและมีอานิสงส์สืบเนื่องทำให้หมวดธรรมอื่น ๆ บริบูรณ์ ดังพระพุทธองค์ตรัสไว้ในอานาปานสติสูตรตอนหนึ่งว่า^๕ “อานาปานสติที่ภิกษุเจริญทำให้มากแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก อานาปานสติที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำสติปัญญา ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัญญา ๔ ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์” นี้เป็นเหตุผลที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำกรรมฐานแบบอานาปานสติเป็นพิเศษ พระอรหันต์ที่ผ่านการบำเพ็ญอานาปานสติกรรมฐานอยู่นิตย ย่อมสามารถล่วงรู้ได้ว่าตัวเองจะนิพพาน(ตาย)ในวันไหน เวลาไหน เช่นกรณีของพระติสสเถระแห่งวัดโกฏิบรรพตวิหาร พระมหาติสสเถระแห่งวัดกัณฐนิยวิหาร พระปิ่นบาทกิตติสเถระในทวารวดี และพระเถระสองพี่น้องแห่งจิตตลบรรพตวิหาร^๖

แนวปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน

ตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร

สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานรวมอยู่ในหลักไตรสิกขาดังกล่าวมาแล้ว และมีความสัมพันธ์สองทิศทางดังพุทธภาษิตว่า^๗

ฉานย่อมไม่มีแก่คนไม่มีปัญญา
 ปัญญาย่อมไม่มีแก่คนไม่มีฉาน
 ฉานและปัญญามีแก่บุคคลใด
 บุคคลนั้นย่อมอยู่ใกล้นิพพาน

ในพระคานานี้ คำว่า “ฉาน” ก็คือจิตตสิกขาซึ่งหมายถึงสมถกรรมฐาน คำว่า “ปัญญา” ก็คือปัญญาสิกขาซึ่งวิปัสสนากรรมฐานนั่นเองและจะปรากฏความสัมพันธ์แบบสองทิศทางอย่างนี้ซึ่งเข้าใจโดยทั่วไปว่ามีสี่สิกขาเป็นจุดเริ่มต้น ดังในข้อความในอีกพระคานาหนึ่งว่า^๘

สมาธิอันบุคคลอบรมโดยมีศีลเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก
 ปัญญาอันบุคคลอบรมโดยมีสมาธิเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก
 จิตอันบุคคลอบรมโดยมีปัญญาเป็นฐาน ย่อมหลุดพ้นโดยชอบ
 จากอาสวะทั้งหลาย คือกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ

^๕ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๗/๑๘๗.

^๖ พระพุทธโฆสเถระ วจนา, สมเด็จพระพุทธปาจารย์(อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร:ธนาเพรส, ๒๕๕๓), หน้า ๔๗๗.

^๗ พ.อ. (ไทย) ๒๕/๓๗๒/๑๔๙.

^๘ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๒-๑๔๓/๘๙.

ในพระคานานี้ก็เช่นเดียวกัน คำว่า “ศีล” ก็คือศีลสิกขา คำว่า “สมาธิ” ก็คือจิตตสิกขาซึ่งหมายถึงสมถกรรมฐาน คำว่า “ปัญญา” ก็คือปัญญาสิกขาซึ่งหมายถึงวิปัสสนากรรมฐาน

ในทางปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสมาธิ(สมถะ)กับปัญญา (วิปัสสนา) เป็นแบบสองทิศทางและแบบคู่ขนาน ดังข้อความบางตอนที่พระอานนท์แสดงไว้ว่า^๙

“(๑) สมถปุพพังคัมวิปัสสนาภาวนา การเจริญวิปัสสนาโดยมีสมถะนำหน้า (๒) วิปัสสนา-ปุพพังคัมสมถภาวนา การเจริญสมถะโดยมีวิปัสสนานำหน้า (๓) สมถวิปัสสนายุกนัทรภาวนา การเจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป”

ผลแห่งการปฏิบัติกรรมฐานตามหลักไตรสิกขา เริ่มจากระดับต้นสุด(คือศีล)แล้วพัฒนาขึ้นเรื่อยไปจนถึงระดับสูงสุด(คือนิพพาน) ความสัมพันธ์กันดังกล่าวแสดงให้เห็นข้อเป้าหมายในระดับต่าง ๆ ด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ ความโดยสรุปตอนหนึ่งว่า^{๑๐}

วินัยย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ความสำรวม (ศีล)

ความสำรวมมีเพื่อประโยชน์แก่ความไม่เดือดร้อน

ความไม่เดือดร้อนมีเพื่อประโยชน์แก่ความปราโมทย์

ความปราโมทย์มีเพื่อประโยชน์แก่ความอิมใจ

ความอิมใจมีเพื่อประโยชน์แก่ความสงบ

ความสงบมีเพื่อประโยชน์แก่ความตั้งใจมั่น (สมาธิ)

ความตั้งใจมั่นมีเพื่อประโยชน์แก่ความรู้เห็นตามเป็นจริง (ปัญญา)

ความรู้เห็นตามเป็นจริงมีเพื่อประโยชน์แก่ความเบื่อหน่าย

ความเบื่อหน่ายมีเพื่อประโยชน์แก่ความสำรอกกิเลส

ความสำรอกกิเลสมีเพื่อประโยชน์แก่ความหลุดพ้น (วิมุตติ)

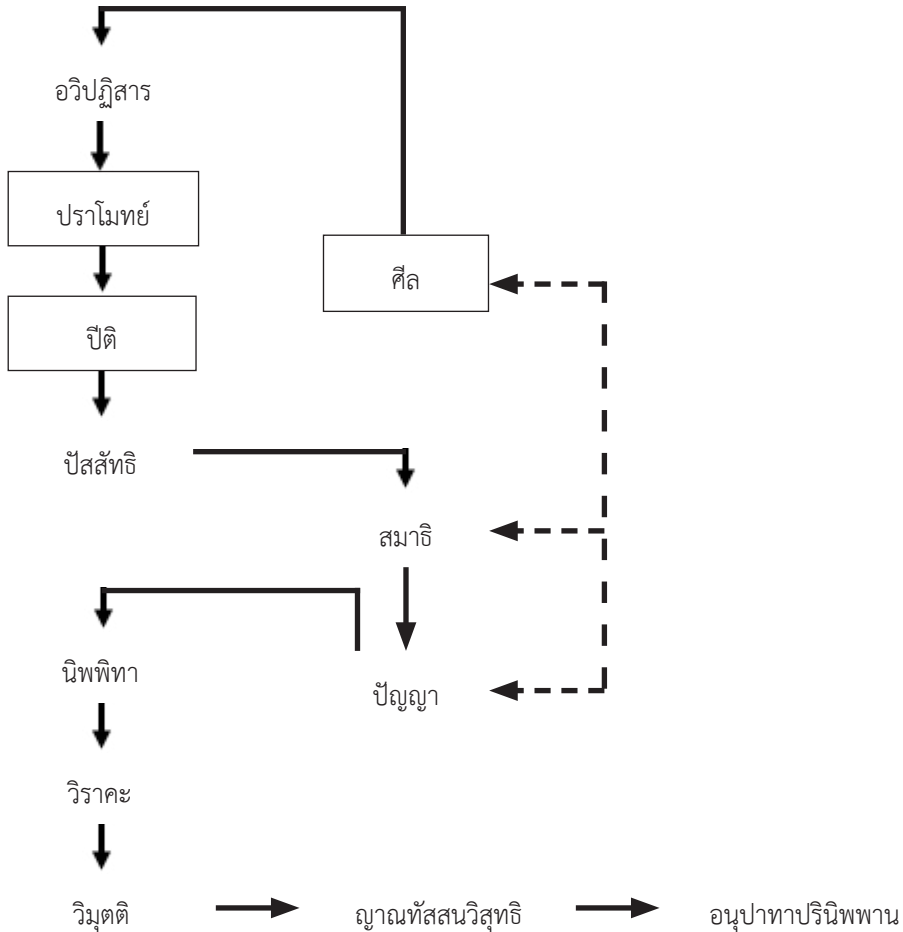
ความหลุดพ้นมีเพื่อประโยชน์แก่ความรู้เห็นความหลุดพ้น

ความรู้เห็นความหลุดพ้นมีเพื่อประโยชน์แก่ความดับสนิทหาเชื้อมิได้ (นิพพาน)

^๙ อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๗๐/๒๓๗-๒๓๘.

^{๑๐} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๑-๓, วิ.ป.(ไทย) ๘/๓๖๖/๕๕๒, อัง.เอภาทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๓๘๙-๓๙๐.

พัฒนาการจากระดับต้นไปจนถึงระดับสูงสุดภายใต้กรอบแห่งไตรสิกขาดังกล่าว สรุปเป็นชื่อข้อธรรมได้ตามลำดับตามแผนภูมิดังนี้

ข้อธรรมในไตรสิกขามีความเป็นเป้าหมายระดับเหตุและผลในวิถีแห่งการปฏิบัติเป้าหมายระดับเหตุและผลนี้ไม่ได้มีจุดจบในตัวเอง แต่มีลักษณะการส่งไม้ต่อกันไปเหมือนการเดินทางไปสู่เป้าหมายใดเป้าหมายหนึ่งโดยการนั่งยานเป็นผลัด ดังที่พระปุณณมันตานีบุตรกล่าวกับพระสารีบุตรตอนหนึ่งว่า^{๑๑}

ศีลวิสุทธิติ (ความหมจดจ่ดแห่งศีล) มีจิตตวิสุทธิติ (ความหมจดจ่ดแห่งจิต)

เป็นเป้าหมาย (ศีลมีสมาธิเป็นเป้าหมาย)

จิตตวิสุทธิติมีทิภูจฺฐิวิสุทธิติ (ความหมจดจ่ดแห่งความเห็น=ปัญญา)

เป็นเป้าหมาย (สมาธิมีปัญญาเป็นเป้าหมาย)

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๙/๒๘๑-๒๘๓.

สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานตามหลักพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กันในฐานะรวมอยู่ในหลักไตรสิกขาและในฐานะเป็นเหตุและผลของกันและกันอย่างนี้

มีคำถาม ๒ ประเด็นใหญ่ คือ

คำถามประเด็นที่ ๑ หลักการไหนในมหาสติปัฏฐานสูตรเป็นสมถกรรมฐาน หลักการไหนเป็นวิปัสสนากรรมฐาน ?

คำถามประเด็นที่ ๒ การปฏิบัติกรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ปฏิบัติแบบไหนเป็นสมถกรรมฐาน ? ปฏิบัติแบบไหนเป็นวิปัสสนากรรมฐาน ?

คำถามประเด็นที่ ๑ มีคำตอบตามพระบาลีในมหาสติปัฏฐานสูตรตอนหนึ่งว่า^{๑๒}

อิธ ภิกขเว ภิกขุ กายเ กายนุปลสฺสี วิหริติ อาตปปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฌา โทมนสฺสํ, เวทนาสุ เวทนานุปลสฺสี ... จิตฺเต จิตฺตานุปลสฺสี ... ฌเมสฺสุ ฌมมานุปลสฺสี วิหริติ อาตปปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฌาโทมนสฺสํ.

ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ... พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ... พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ... พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

ถามว่า “คำไหนแสดงความเป็นสมถกรรมฐาน ? คำไหนแสดงความเป็นวิปัสสนากรรมฐาน ?” คำว่า “สมปชาโน” คือวิปัสสนากรรมฐาน คำว่า “สติมา” คือสมถกรรมฐาน พระบาลีนี้เป็นเครื่องบ่งบอกว่า ทุกหลักการมีทั้งความเป็นสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานควบคู่กันไป

คำถามประเด็นที่ ๒ มีคำตอบตามพระบาลีในมหาสติปัฏฐานสูตร ตอนที่ว่าด้วยวิธีปฏิบัติอานาปานปัพพะว่า^{๑๓}

กถญจ ภิกขเว ภิกขุ กายเ กายานุปลสฺสี วิหริติ. อิธ ภิกขเว ภิกขุ อรณญฺคโต วา รุกขมูลคโต วา สุญญาคารคโต วา นิสิตฺติ ปลลงกํ อากุชิตฺวา อุชฺฐํ กายํ ปณฺธาย ปริมุขํ สตี อุปลงฺกุเปตฺวา. โส สโต ว อสฺสสตี สโต ปสฺสสตี, ทีฆํ วา อสฺสสนโต ทีฆํ อสฺสสามีติ ปชานาติ, ทีฆํ วา ปสฺสสนโต ทีฆํ ปสฺสสามีติ ปชานาติ ...

ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างไร ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปสู่อากาศที่ ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก เมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่า หายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่า หายใจออกยาว ...

^{๑๒} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๓/๒๔๘, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑-๓๐๒.

^{๑๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๔ /๒๔๘-๒๔๙, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒-๓๐๓.

คำว่า “สโต” คือสมถกรรมฐาน คำว่า “ปชานาติ” คือวิปัสสนากรรมฐาน พระบาลีนี้เป็นเครื่องบ่งบอกว่า ทุกวิธีการมีทั้งการปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานควบคู่กันไป

พระบาลีอีกหลายตอนที่แสดงวิธีปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานในกระบวนการเดียวกัน เช่น^{๑๔}

อตถิ เวทนาติ วา ปนสส สติ ปจจุปฺภูตฺตา โหติ ยาวเทวญาณมตตาย

ปฺภิสฺสตีมตตาย. อนิสฺสโต จ วิหฺรติ น กิจฺจึ โลเก อฺปาทยิตฺติ.

ภิกษุมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า “เวทนามีอยู่” ก็เพียงพออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัยอยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆในโลก

คำว่า “ญาณ-” ในคำว่า “ญาณมตตาย” คือวิปัสสนากรรมฐาน คำว่า “ปฺภิสฺสตี-” ในคำว่า “ปฺภิสฺสตีมตตาย” คือสมถกรรมฐาน

พระบาลีที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ จะเห็นว่าบางตอนที่เรียงคำที่แสดงความเป็นสมถกรรมฐานไว้หน้า บางตอนที่เรียงคำที่แสดงความเป็นวิปัสสนาไว้หน้า ข้อนี้ไม่ใช่ประเด็นสำคัญ เพราะความจริงแล้ววิธีการแห่งสติปัญญาที่มุ่งจะทำจิตให้เป็นสมาธิเป็นเบื้องต้น เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วจึงก้าวไปสู่วิปัสสนากรรมฐาน โดยเอาจิตที่นิ่งมีอารมณ์เป็นหนึ่งนั้นพิจารณาชั้น ๕ โดยความเป็นไตรลักษณ์เมื่อรู้แจ้งเห็นจริงชั้น ๕ โดยความเป็นไตรลักษณ์และเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปตามกระบวนการเหตุผล ชั้นนี้คือวิปัสสนากรรมฐาน

กรรมฐานตามหลักมหาสติปัญญา กับความนิยมในสังคมไทย

๑. กำเนิดและพัฒนาการ

พระโมคคัลลีสบุตรตีสสเถระและพระอรหันต์ ๑,๐๐๐ องค์ครั้งนั้นทำสังคายนาครั้งที่ ๓ เสร็จแล้วได้ส่งพระโสณะและพระอุตตระพร้อมกับพระอรหันต์อีก ๕ องค์มาประกาศพระพุทธศาสนายังสุวรรณภูมิ พร้อมกับกำชับให้สอนวิปัสสนากรรมฐานให้ประชาชนได้มรรคผลนิพพานพระเถระทั้ง ๒ สอนวิปัสสนากรรมฐานตามหลักมหาสติปัญญา^{๑๕} งานสืบทอดวิปัสสนาธุระในดินแดนสุวรรณภูมิดำเนินมาอย่างไม่ขาดสาย ในประเทศพม่ามีพระมหาเถระหลายรูปทำหน้าที่สืบทอดวิปัสสนาธุระ เช่น พระนโมอรหันต์ พระมิงกุลโตโย พระนารทะ โดยเฉพาะพระนารทะหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พระมิงกุนเซ ตะวัน สยาดอ เป็นพระวิปัสสนาจารย์มีชื่อเสียงมาก มีศิษยานุศิษย์จำนวนมาก ที่มีชื่อเสียงมากก็คือ พระโสณมหาเถระ อัคคมหาบัณฑิต หรือท่านมหาสี สยาดอ

^{๑๔} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๘๐/๒๕๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๐/๓๑๔.

^{๑๕} พระภัททันตะ อาสภะ มหาเถระ อัคคมหากัมมัฏฐานาจารย์, วิปัสสนาธุระ, (กรุงเทพมหานคร: C100 Design Co., LTD., ๒๕๓๖), หน้า ๕๑-๕๒.

พระมิ่งกุนเซตวันสยาดอได้ประยุกต์วิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจากมหาสติปัฏฐาน ให้สามารถปฏิบัติได้ง่าย ท่านมหาสี สยาดอก็เล่าเรียนวิธีการปฏิบัตินี้และสืบทอดของท่านมิ่งกุนเซตวัน สยาดอแนวคิดพื้นฐานของท่านมหาสี สยาดอก็คือ (๑) ความเข้าใจปรากฏการณ์ทั้งทางนามและรูปที่เกิดขึ้นในตัวเรา (๒) ร่างกายทั้งหมดเป็นองค์รวมแห่งรูปธรรม (๓) ปรากฏการณ์ทางรูปธรรมหรือนามธรรมล้วนเป็นการทำงานของจิต^{๑๖}

ในยุคต่อมา ศิษย์ที่สำคัญอีกท่านหนึ่งคือ พระภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหาภิกษุมหาเถระนาจิริยะ ทำหน้าที่สืบทอดงานวิปัสสนากรรมฐานและที่สำคัญคือมีส่วนสำคัญในการสอนวิปัสสนากรรมฐานประเทศไทย โดยในยุคหนึ่ง สมเด็จพระพุฒาจารย์(อาจ อาสภมหาเถระ) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานครได้ส่งพระเถระหลายรูปไปศึกษาวิปัสสนากรรมฐานที่ประเทศพม่า และต่อมาพระภัททันตะ อาสภมหาเถระได้เดินทางมาสู่ประเทศไทย ทำหน้าที่เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่วัดมหาธาตุ

ปัจจุบัน มหาเถรสมาคมซึ่งเป็นองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ไทย มีนโยบายส่งเสริมการปฏิบัติกรรมฐานทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ใน พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้ออกระเบียบว่าด้วยการตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ได้มีการตั้งสำนักปฏิบัติอย่างเป็นทางการตามระเบียบนี้แล้ว จำนวน ๑,๕๑๐ แห่ง ใน ๗๗ จังหวัดทั่วประเทศ และมีสำนักปฏิบัติธรรมที่นอกเหนือจากนี้อีกเป็นจำนวนมาก ในด้านการปฏิบัติ นั้น มีรูปแบบ(สาย)การปฏิบัติ ๕ อย่าง คือ

รูปแบบที่ ๑ บริกรรมหรือภาวนาว่า “พุท-โธ”

รูปแบบที่ ๒ บริกรรมหรือภาวนาว่า “ยุบหนอ-พองหนอ” หรือ “พองหนอ-ยุบหนอ”

รูปแบบที่ ๓ บริกรรมหรือภาวนาว่า “สัมมา-อรหัง”

รูปแบบที่ ๔ บริกรรมหรือภาวนากำหนดลมหายใจเข้า-ออก (แบบอานาปานสติ)

รูปแบบที่ ๕ กำหนดพิจารณารูป-นาม

ทุกรูปแบบ(สาย)อยู่บนพื้นฐานแห่งมหาสติปัฏฐาน เกิดจากการถอดบทเรียนมาจากสาระในมหาสติปัฏฐานสูตร เพียงแต่บางรูปแบบอาจประยุกต์เล็กน้อย เช่น รูปแบบ “สัมมา-อรหัง” กำหนดเอาดวงแก้วหรือองค์พระพุทธรูปเล็กๆ มาแทนที่ลมหายใจ

๒. วิธีการ “พอง-ยุบ”^{๑๗}

การสอนวิปัสสนากรรมฐานของพระภัททันตะ อาสภมหาเถระและพระเถระไทยอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีการประยุกต์หลักมหาสติปัฏฐานเป็นหลายรูปแบบ วิธีการที่ได้รับความนิยมมากคือวิธีการ “พอง-ยุบ” โดยมีหลักการเบื้องต้นและลำดับวิธีการปฏิบัติดังนี้

^{๑๖} พระภัททันตะ อาสภ มหาเถระ อัครมหาภิกษุมหาเถระนาจิริยะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

^{๑๗} มหาสี สยาดอ(โสภณมหาเถระ), วิปัสสนาธุณี: หลักการภาคปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แปลโดย จำรูญ ธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๐) สรุปความจากหน้า ๓-๒๗.

วันที่ ๑ วิปัสสนาจารย์ให้กรรมฐานไปปฏิบัติ ๖ ข้อ คือ

๑) เดินจงกรม

โยคีเดินทอดสายตาไปประมาณ ๔-๕ ศอก สติจับอยู่ที่ส้นเท้า กำหนดเดินช้า ๆ ยกเท้าขวา พร้อมกับนึกภาวนาว่า “ขวา-ย่าง-หนอ” ยกเท้าซ้ายพร้อมกับนึกภาวนาว่า “ซ้าย-ย่าง-หนอ” เท้าที่ยกกับใจที่นึกต้องไปพร้อมกัน และเท้าต้องลงถึงพื้นพร้อมกับใจนี้กว่า “หนอ”

๒) นั่ง

เมื่อปฏิบัติโดยการเดินพอสมควรแล้วก็ย่อตัวลงนั่งพร้อมกับภาวนาว่า “นั่งหนอ นั่งหนอ” จนกระทั่งขัดสมาธิเรียบร้อย หลับตา สติจับอยู่ที่ท้อง หายใจเข้าท้องพอง ให้นึกภาวนาว่า “พองหนอ” หายใจออกท้องยุบ ให้นึกภาวนาว่า “ยุบหนอ” ใจที่นึกกับขณะที่ท้องพอง-ยุบต้องให้พร้อมกันพอดี

๓) กำหนดพิจารณาเวทนา

ขณะนั่งอยู่นั้น เกิดเวทนาขึ้น เช่น ปวดเมื่อย ให้โยคีปล่อยการกำหนด “พอง-ยุบ” แล้วเอาสติไปกำหนดที่เจ็บ ปวดเมื่อยนั้นพร้อมกับนึกภาวนาว่า “ปวดหนอ ปวดหนอ” จนกระทั่งเวทนานั้นหายแล้วให้เอาสติไปกำหนดที่ท้อง ภาวนาว่า “พองหนอ-ยุบหนอ” ต่อไป

๔) กำหนดพิจารณาจิต

ขณะที่นั่งอยู่ จิตคิดฟุ้งซ่านถึงสิ่งต่างๆ ก็ให้เอาสติปักลงที่หัวใจพร้อมกับนึกภาวนาว่า “คิดหนอ คิดหนอ” จนกว่าจะหยุดคิดฟุ้งซ่านถึงนั้นๆ แล้วกลับไปกำหนดอาการพอง-ยุบต่อไปอีก เกิดอาการดีใจ เสียใจก็ให้กำหนดภาวนาเช่นเดียวกันว่า “ดีใจหนอ เสียใจหนอ”

๕) กำหนดพิจารณาเสียง

ขณะที่นั่งอยู่ มีเสียงดังรบกวน ให้ใช้สติกำหนดที่หูนึกภาวนาว่า “ได้ยินหนอ ได้ยินหนอ” จนกว่าความรู้สึกว่ามีเสียงรบกวนจะหายไปแล้วให้กลับไปกำหนดอาการพอง-ยุบต่อไปอีก

๖) นอน

เวลาจะนอน ให้เอนตัวลงอย่างช้าๆ ใช้สติจับอยู่ที่อาการเคลื่อนไหวของร่างกายพร้อมกับนึกภาวนาว่า “นอนหนอ นอนหนอ” จนกว่าอิริยาบถนอนจะเสร็จเรียบร้อยแล้วเอาสติมากำหนดที่ท้อง พร้อมกับนึกภาวนาว่า “พองหนอ ยุบหนอ” ต่อไปอีก คอยให้สังเกตให้ดีว่าจะหลับไปในขณะที่ท้องพองหรือยุบ

วันที่ ๒ วิปัสสนาจารย์ให้เพิ่มอีก ๑ บทเรียน คือ การกำหนดต้นจิต

เมื่อวิปัสสนาจารย์ตรวจสอบความก้าวหน้าของผู้ปฏิบัติแล้ว จะให้เพิ่มอีก ๑ บทเรียน คือ การกำหนดต้นใจ ได้แก่ กำหนดความอยากนั่นเอง เช่น อยากลุกขึ้น วิธีปฏิบัติคือ ขณะอยากจะลุกขึ้น ให้เอาสติกำหนดที่หัวใจนึกภาวนาว่า “อยากลุกหนอ อยากลุกหนอ” และขณะกำลังลุกขึ้นก็นึกภาวนา

ว่า “ลูกหนอ ลูกหนอ” ข้อสำคัญในบทเรียนนี้ คือ จะทำอะไรก็ตาม ให้กำหนดตั้งใจ (ความอยาก) ทุกครั้ง

วันที่ ๓-๕ วิปัสสนาจารย์ให้เพิ่มการกำหนดทวารทั้ง ๕

ให้กำหนดการรับรู้ทางทวารทั้ง ๕ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ดังนี้

- ขณะตาเห็นรูป ให้กำหนดว่า “เห็นหนอ เห็นหนอ” ตั้งสติไว้ที่ตา
- ขณะหูได้ยินเสียง ให้กำหนดว่า “ได้ยินหนอ ได้ยินหนอ” ตั้งสติไว้ที่หู
- ขณะจมูกได้กลิ่น ให้กำหนดว่า “ได้กลิ่นหนอ ได้กลิ่นหนอ” ตั้งสติไว้ที่จมูก
- ขณะลิ้นได้รส ให้กำหนดว่า “ได้รสหนอ ได้รสหนอ” ตั้งสติไว้ที่ลิ้น
- ขณะกายสัมผัสกับสิ่งอื่น ให้กำหนดว่า “ถูกหนอ ถูกหนอ” ตั้งสติไว้ตรงที่กายสิ่งอื่น

วันที่ ๖ วิปัสสนาจารย์ให้เพิ่มบทเรียนตามลำดับ ดังนี้

เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดเห็นนามรูปชัด (เกิดญาณที่ ๑ คือ นามรูปปริจเฉทญาณ) และรู้เหตุปัจจุบันแห่งการเกิดนามรูปชัด (เกิดญาณที่ ๒ ปัจจยปริคคหญาณ) วิปัสสนาจารย์จะให้เพิ่มอีก ๑ บทเรียน คือ เพิ่มเดินจงกรมระยะที่ ๒ ว่า “ยกหนอ เขยิบหนอ” ต่อจากนั้นก็เพิ่มระยะที่ ๓ ว่า “ยกหนอ อย่างหนอ เขยิบหนอ”

ถ้าผู้ปฏิบัติมีความก้าวหน้า กำหนดเห็นนามรูปโดยความเป็นไตรลักษณ์ (เกิดญาณที่ ๓ คือ สัมมสนญาณ) เป็นต้นไปตามลำดับ วิปัสสนาจารย์ก็จะเพิ่มเดินจงกรมระยะที่ ๔ ไปจนถึงระยะที่ ๖ สรุปลงได้ดังนี้

ระยะที่ ๑ ขว้างหนอ ซ้ายอย่างหนอ

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เขยิบหนอ

ระยะที่ ๓ ยกหนอ อย่างหนอ เขยิบหนอ

ระยะที่ ๔ ยกสั้นหนอ ยกหนอ อย่างหนอ เขยิบหนอ

ระยะที่ ๕ ยกสั้นหนอ ยกหนอ อย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ

ระยะที่ ๖ ยกสั้นหนอ ยกหนอ อย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ กตหนอ

ผู้ปฏิบัติควรเดินระยะละประมาณ ๑๐ นาที จากนั้นก็นั่งกำหนดอากาการ “พอง-ยุบ” ขณะนั้น ก็ให้เพิ่มการกำหนดอากาการ “ถูก” อีก ๖ แห่งคือ “พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกก้นย้อยข้างขวา-ซ้าย, ถูกเข้าข้างขวา-ซ้าย, ถูกตาคู่ขวา-ซ้าย” ผู้ปฏิบัติด้วยความตั้งใจไม่ประมาท ประมาณ ๒-๓ วัน เท่านั้น ก็จะได้รับผลแห่งการปฏิบัติอย่างเต็มที่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กับกรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีปรัชญาว่า “จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม” มีปณิธานว่า “ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์” มีวิสัยทัศน์ว่า “ศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับนานาชาติที่สร้างคนดีและเก่งอย่างมีสมรรถภาพ จัดการศึกษาและวิจัยได้อย่างมีคุณภาพ บริการวิชาการได้อย่างมีสุขภาพ และบริหารได้อย่างมีประสิทธิภาพ” บริหารงานตามพันธกิจ ๔ ประการ ดังนี้^{๑๘}

ประการที่ ๑ ผลิตบัณฑิตและพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา มีโลกทัศน์กว้างไกล มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาและพัฒนาสังคม

ประการที่ ๒ จัดการศึกษาและพัฒนากระบวนการเรียนการสอน โดยบูรณาการวิชาการด้านพระพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ผ่านกระบวนการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และการประกันคุณภาพการศึกษา เพื่อก้าวไปสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการและเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการพัฒนามนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลและสันติสุข

ประการที่ ๓ มุ่งมั่นในการให้บริการวิชาการด้านพระพุทธศาสนาแก่คณะสงฆ์และสังคม รวมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้และความร่วมมืออันดีระหว่างพุทธศาสนิกชนระดับชาติและนานาชาติ เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ และวัฒนธรรมอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา

ประการที่ ๓ มุ่งพัฒนาการบริหารจัดการตามหลักนิติธรรม จริยธรรม ความสำนึกรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม ความโปร่งใสตรวจสอบได้ และความคุ้มค่า รวมทั้งสนับสนุนส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของบุคลากร เพื่อก้าวไปสู่ความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง

จากปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ และกรอบพันธกิจดังกล่าวมานั้น มหาวิทยาลัยได้กำหนดเอกลักษณ์ไว้ว่า “บริการวิชาการด้านพระพุทธศาสนา” กำหนดอัตลักษณ์ขององค์กรไว้ว่า “จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม” และอัตลักษณ์ของบัณฑิตไว้ว่า “ศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา”

เพื่อให้การบริหารงานบรรลุวัตถุประสงค์และสะท้อนสาระตามปรัชญาเป็นต้นดังกล่าวมา มหาวิทยาลัยได้จัดทำหลักสูตรระดับต่าง ๆ และกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน กำหนดให้นิสิต

^{๑๘} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, แผนพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาระยะที่ ๑๐ (๒๕๕๐-๒๕๕๔), หน้า ๒๐. http://plandiv.mcu.ac.th/?page_id=109 (๒๑ เมษายน ๒๕๖๐)

ทุกหลักสูตรและทุกระดับศึกษาทั้งวิชาพระพุทธศาสนาและวิชาว่าด้วยศาสตร์ต่าง ๆ พร้อมกันนั้นก็กำหนดให้นิสิตทุกรูป/คนศึกษาวิชากรรมฐานและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ดังนี้

ระดับประกาศนียบัตรสาขาวิปัสสนาภาวนา นิสิตศึกษารายวิชาตามเกณฑ์และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ๓ เดือน

ระดับปริญญาปริญญาตรี นิสิตทุกสาขาวิชาศึกษาวิชาแกนพระพุทธศาสนา ๔๐ หน่วยกิต ศึกษาวិชากรรมฐาน ๗ รายวิชา และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานปีละ ๑๐ วัน ใช้ระยะเวลาศึกษา ๔ ปี ต้องปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานรวม ๔๐ วัน

ระดับปริญญาโทสาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา นิสิตศึกษารายวิชาตามเกณฑ์และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ๗ เดือน

ระดับปริญญาโทสาขาอื่น ๆ นิสิตศึกษารายวิชาตามเกณฑ์ และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ๓๐ วัน

ระดับปริญญาเอกทุกสาขาวิชา นิสิตศึกษารายวิชาตามเกณฑ์ และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ๔๕ วัน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยใช้วิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบ “พอง-ยุบ” หรือตามหลักมหาสติปัฏฐานที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) การกำหนดให้นิสิตทุกรูป/คนในทุกระดับปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานก็เพื่อพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพ สุขภาพและสมรรถภาพ เป็นผู้มีความเข้มแข็งด้านจิตใจ สามารถที่จะดำรงตนอยู่ได้อย่างไม่หวั่นไหว เมื่อประสบกับโลกธรรมทั้งที่เป็นอริหารมณและอนิหารมณ เมื่อตนมีความมั่นคงด้านจิตใจแล้ว ก็สามารถที่จะนำวิชาความรู้มาเป็นเครื่องมือในการบริการวิชาการแก่สังคม คือสอนพระพุทธศาสนา ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติให้แก่ประชาชนทั่วไป ให้อยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะ แนวทางการผลิตบัณฑิตดังกล่าวมานี้ เป็นหลักประกันว่า บัณฑิตของมหาวิทยาลัยที่จบการศึกษาปีละประมาณ ๕,๐๐๐ รูป/คนในทุกระดับจะมีความรู้ด้านวิชาการ และมีทักษะชีวิต ที่สำคัญมีความเจริญอกงามใน ๔ มิติ กาย ศีล จิต และปัญญา สอดคล้องกับปรัชญาของมหาวิทยาลัยที่ว่า “จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม”

อานิสงส์แห่งการปฏิบัติมหาสติปัฏฐาน

๑. อานิสงส์ทั่วไป

การปฏิบัติกรรมฐานเป็นการเตรียมจิตใจให้อยู่ในสภาพพร้อมและง่ายแก่การปลุกฝังคุณธรรมต่าง ๆ เป็นการปลุกฝังนิสัยที่ดี รู้จักวิธีทำให้สงบ และผ่อนคลายความทุกข์ ผู้ปฏิบัติอยู่เป็นประจำย่อมจะมีความมั่นคงทางอารมณ์และมีภูมิคุ้มกันโรคทางจิต อานิสงส์ในชีวิตประจำวันโดยสรุป ดังนี้^{๑๙}

๑) ช่วยทำให้จิตใจผ่อนคลาย หายเครียด เกิดความสงบ หายกระวนกระวาย หายขี้ขลาดจากความกลัววิตกกังวล เป็นเครื่องพักผ่อนกาย ให้ใจสงบและมีความสุข

๒) เป็นเครื่องประสิทธิภาพในการทำงาน การเล่าเรียน และการทำกิจทุกอย่าง เพราะจิตใจที่เป็นสมาธิแน่วแน่อยู่กับสิ่งที่กระทำ ย่อมทำให้คิดรอบคอบและทำงานได้ผลดี

๓) ช่วยเสริมสุขภาพกายและใช้แก้ไขโรคได้ เพราะร่างกายและจิตใจอาศัยกันและมีอิทธิพลต่อกัน ผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งสมบูรณ์(จิตเป็นสมาธิ) แม้นยามกายเจ็บป่วยก็ไม่สบายอยู่แค่กายเท่านั้น จิตใจไม่พลอยป่วยไปด้วย ยิ่งไปกว่านั้น กลับใช้ใจที่เข้มแข็งสมบูรณ์นั้นไปผ่อนเบาโรคทางกายได้อีกด้วย

๒. อานิสงส์เฉพาะ

พระพุทธเจ้าเมื่อทรงแสดงหลักการและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรแล้ว ทรงแสดงอานิสงส์แห่งการปฏิบัติกรรมฐานนี้ โดยทรงแสดงไว้ ๒ ประเด็นคือ^{๒๐} (๑) ระยะเวลาปฏิบัติ (๒) ผลที่จะได้รับจากการปฏิบัติ

ประเด็นที่ ๑ เกี่ยวกับระยะเวลาปฏิบัติ นั้น ทรงแสดงไว้ ๓ ช่วงหลักคือ (๑) ปี โดยแบ่งเป็นช่วงเวลานานสุดคือ ๗ ปีถึงช่วยเวลาเร็วสุดคือ ๑ ปี (๒) เดือน โดยแบ่งเป็นช่วงเวลานานสุดคือ ๗ เดือนถึงช่วงเวลาเร็วสุดคือ ๑ เดือนครึ่ง (๓) วัน โดยกำหนดช่วงระยะเวลาเร็วสุดคือ ๗ วัน

ประเด็นที่ ๒ เกี่ยวกับผลที่จะได้รับ ผู้ปฏิบัติกรรมฐานนี้ตามช่วงเวลาใดช่วงเวลานึงดังกล่าวมานั้น ย่อมจะได้รับผลอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๒ อย่าง คือ (๑) บรรลุอรหัตตผล-เป็นพระอรหันต์ในปัจจุบันหรือเป็นพระอนาคามี

ถามว่า “เพราะเหตุไร การปฏิบัติที่ใช้เวลาแตกต่างกันจึงได้รับผลเท่ากัน ?” ข้อนี้เป็นกฎแห่งกรรมตามหลักพระพุทธศาสนานั่นเอง คนที่ใช้เวลาปฏิบัติ ๗ ปีจึงบรรลุอรหัตตผลก็เพราะได้ปฏิบัติสั่งสมมาน้อย สะสมต้นทุนไว้น้อย ย่อมเป็นธรรมดาที่ต้องทำเพิ่มเติมมากและใช้เวลามาก เหมือนกับแก้วที่มีน้ำอยู่น้อย ถ้าประสงค์จะให้น้ำเต็มแก้วก็ต้องเทน้ำใส่เพิ่มอีกมาก ส่วนคนที่ใช้เวลาปฏิบัติเพียง ๗ วัน

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย พิมพ์ครั้งที่ ๓๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), สรุปความจากหน้า ๗๘๘-๗๘๙.

^{๒๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๔/๓๓๘-๓๔๐.

ก็บรรลุนิพพานได้เพราะได้ปฏิบัติสั่งสมไว้มาก สะสมต้นทุนไว้มากแล้ว ย่อมเป็นธรรมดาที่ต้องทำเพิ่มเติมไม่มากและใช้เวลาน้อย เหมือนกับแก้วที่มีน้ำอยู่เต็มแล้ว ถ้าประสงคฺจะให้เต็มแก้วก็เติมน้ำใส่อีกเล็กน้อยก็เต็ม

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือพระพุทธเจ้าทรงยกเอาคำอุทเทส(คำขึ้นต้น)มาแสดงไว้เป็นปฏินิทเทส (คำลงท้าย) ว่า^{๒๑}

เอกายโน อัย ภิกขเว มคฺโค สตตํ วิสุทฺธิยา โสภปริเทวานํ สมตฺกกมย ทุกฺขโทมนสฺसानํ
 อตฺถกมย ญายสฺส อธิกมย นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย ยทฺธิ จตฺตารอ สติปัฏฺฐานา.
 ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและ
 ปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือ
 สติปัฏฐาน ๔

นัยแห่งพระพุทธพจน์นี้คือ คำว่า “ทางเดียว” มี ๔ นัย คือ

- ๑) เป็นทางที่บุคคลผู้ละการเกี่ยวข้องกับหมู่คณะไปประพฤติธรรมอยู่แต่ผู้เดียว
- ๒) เป็นทางสายเดียวที่พระพุทธองค์ทรงสร้างหรือคิดค้นขึ้นมา
- ๓) เป็นทางปฏิบัติที่มีอยู่เฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น
- ๔) เป็นทางไปสู่จุดหมายเดียวคือพระนิพพาน

เป็นการยืนยันว่า การปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนามี ๒ ระดับ

- ๑) ระดับชาวบ้านทั่วไปที่ทำหน้าที่การทำงานเพื่อเลี้ยงตัว ก็สามารถนำธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ และย่อมได้รับผลแห่งการปฏิบัติทำให้ชีวิตเจริญรุ่งเรืองอยู่เป็นสุขได้ตามฐานะ
- ๒) ระดับผู้มุ่งไปสู่มรรค ผล นิพพาน ต้องปฏิบัติตามหลัก คำว่า “สติปัฏฐาน” แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติมีสติเป็นประธาน การปฏิบัติระดับที่ ๒ นี้เท่านั้นที่จะทำให้บรรลุ มรรค ผล นิพพานได้

บทสรุป

ทุกชาติ ทุกศาสนา ทุกสถาบันล้วนแต่มีกิจกรรมการศึกษาและฝึกฝนเพื่อพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถ วิธีการศึกษาและฝึกฝนมีหลายอย่างแตกต่างกันไป กรรมฐานในพระพุทธศาสนา เป็นวิธีการฝึกฝนจิตใจให้มีสมาธิ และจิตที่มีสมาธิย่อมประกอบด้วยคุณภาพ สุขภาพ และสมรรถภาพ ซึ่งจะส่งผลให้บุคคลมีประสิทธิภาพสูงทำงานทุกอย่างประสบความสำเร็จ

^{๒๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๓/๒๔๘, ๔๐๕/๒๖๙, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑, ๔๐๕/๓๔๐.

กรรมฐานในพระพุทธศาสนามี ๒ อย่างคือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน มีการปฏิบัติกรรมฐานทั้ง ๒ อย่างในสำนักต่าง ๆ ทั่วโลก บางสำนักเน้นสมถกรรมฐาน บางสำนักเน้นวิปัสสนากรรมฐาน แต่มีเป้าหมายเดียวกันคือจิตมีสมาธิ(คุณภาพ สุขภาพ และสมรรถภาพ)

กรรมฐานแบบสติปัฏฐานเป็นวิธีปฏิบัติที่ได้รับความนิยมทั้งในอดีตและปัจจุบัน แม้บทแห่งวิธีปฏิบัติกรรมฐานคือไตรสิกขาอันประกอบด้วยศีลสิกขา จิตตสิกขาและปัญญาสิกขา ถือเป็นหลักการใหญ่พระพุทธเจ้าทรงแสดงการประยุกต์หลักการใหญ่นี้ไปสู่ภาคปฏิบัติที่ชัดเจนมากในมหาสติปัฏฐานสูตร และในพระสูตรย่อยคืออานาปานสติสูตร มีการสืบทอดวิธีการนี้จากสมัยพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบันในหลายชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา เช่น ลังกา พม่า ไทย การประยุกต์สติปัฏฐานเพื่อการปฏิบัติในสำนักต่าง ๆ มีความแตกต่างหลากหลาย บางสำนักเน้นกายานุปัสสนาหมวดอิริยาบถปัพพะ (กำหนดอิริยาบถ) บางสำนักเน้นกายานุปัสสนาหมวดอานาปานปัพพะ (กำหนดลมหายใจเข้าออก) บางสำนักเน้นเวทนานุปัสสนา (กำหนดเวทนา) บางสำนักเน้นจิตตานุปัสสนา (กำหนดจิต) วิธีปฏิบัติสติปัฏฐานในประเทศไทยก็มีความแตกต่างหลากหลายเช่นเดียวกัน แต่พอสังเกตได้ว่า ที่นิยมมากที่สุดคือวิธีการแบบกายานุปัสสนาหมวดอิริยาบถปัพพะ (กำหนดอิริยาบถ) เป็นฐานแล้วหมุนเวียนใช้แบบเวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา วิธีปฏิบัติก็คือกำหนดให้โยคีผู้ปฏิบัติเดิน ยืน นั่งเป็นหลัก และให้มีสติระลึกรู้ชัดตลอดเวลา ส่วนอิริยาบถอนนั้นให้ปฏิบัติตอนที่เข้านอน ขณะที่โยคีเดิน ยืน นั่งอยู่นั้นถ้ารู้สึกปวดเมื่อยก็ให้กำหนดรู้ชัด นี่คือนิวตนาุปัสสนา ถ้าจิตคิดฟุ้งซ่านก็ให้กำหนดรู้ชัด นี่คือนิวตนาอุปัสสนา ในขณะที่เดียวกัน เมื่อจิตนิ่งได้ที่แล้วก็ให้ตรวจสอบกิเลสคือนิวรณ์ ตรวจสอบขันธ์ आयตนะ โภชนงค์ และอริยสัจ นี่คือนิวตนาอุปัสสนา การปฏิบัติที่มีความหลายเหล่านี้นี้ก็เพื่อกำหนดรู้ธรรมชาติของชีวิตคือขันธ์ ๕ (นามรูปหรือรูปนาม)ว่า “มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปเป็นธรรมดา และเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปตามเหตุปัจจัย” เมื่อรู้แจ้งธรรมชาติของชีวิตแล้วก็จะคลายความยึดมั่นถือมั่นได้ กรรมฐานแบบสติปัฏฐานนี้มีผลมาก มีอานิสงส์มาก เป็นที่ประจักษ์ ผู้ผ่านการปฏิบัติต่างยอมรับว่า จิตใจมีคุณภาพ สุขภาพ และสมรรถภาพ จึงเป็นที่นิยมปฏิบัติทั่วโลกในปัจจุบัน เป็นการพิสูจน์พระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุลุยาธธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน ๔”

บรรณานุกรม

พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ) บรรณาธิการ. **วิปัสสนากรรมฐาน ในพระพุทธศาสนา.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสีหิ). **หลักปฏิบัติสมณะ-วิปัสสนากรรมฐาน.** กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย** พิมพ์ครั้งที่ ๓๙. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระพุทธโฆสเถระ ผู้รจนา. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค** แปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ

อาสภมหาเถร) พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส, ๒๕๕๓.

พระภัททันตะ อาสภะ มหาเถระ อัครมหาภิกษุญาณจาจริยะ. **วิปัสสนาธุระ.** กรุงเทพมหานคร: C100

Design Co., LTD., ๒๕๓๖.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

โมเดลกระบวนการจัดการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในโลกยุควูก้า

พระเทพพรเมธี, รศ.ดร.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘๘๘๘๘

บทนำว่าด้วยโลกยุควูก้า

ในรอบสามทศวรรษที่ผ่านมาเป็นเวลาคาบเกี่ยวกันของการก้าวจากศตวรรษที่ ๒๐ สู่ศตวรรษที่ ๒๑ เป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงและผันแปรอย่างรวดเร็วของโลก ทั้งเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ เรา รู้จักกันในชื่อว่า โลกยุค VUCA คือยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยี การแข่งขัน สภาพแวดล้อมทางธุรกิจ เศรษฐกิจ ทั้งภายในและภายนอกทำให้ทุกภาคส่วนได้รับผลกระทบอย่างมากและ มีนัยสำคัญ การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เป็นผลจากการขับเคลื่อนของ ๓ กระแสหลักซึ่งประกอบด้วย^๑

๑. กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) คือ กระแสของการหลอมรวมสังคมขึ้นเป็นสังคมเดียว เชื่อมโยงโลกทั้งใบเข้าด้วยกันทุกคนสามารถติดต่อสื่อสารหรือเดินทางถึงกันได้ทั่วโลกในเวลาอันรวดเร็ว

๒. กระแสการพัฒนาเทคโนโลยี (Big Bang of Technology) คือ กระแสของการที่เทคโนโลยีมีการพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วและก้าวกระโดด ทำให้เกิดนวัตกรรมทางเทคโนโลยีเกิดขึ้นบนโลกอย่างมากมาย และทำให้โลกมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น

๓. กระแสความเป็นใหญ่ของเงินทุน (Financialization) คือ กระแสแห่งทุนนิยม การเติบโตของทุนนิยมแบบ บัณฑิตกรรมการเงินที่ธุรกิจภาคการเงินมีบทบาทและสัดส่วนสูงขึ้นในระบบเศรษฐกิจโดยรวมทำให้เกิดจากนวัตกรรมทางการเงินที่แปลงทรัพย์สินต่าง ๆ เป็นเงินทุน

ทั้งสามกระแสหลักนี้ทำให้ทุกภาคส่วนต้องมีการปรับตัวเพื่อการคงอยู่และพัฒนางานให้ก้าวทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงนี้

ความเป็นมาของคำว่า VUCA World

ในปี ๑๙๘๕ นักเศรษฐศาสตร์ชื่อ Warren Bennis และ Burton Nanus นำเสนอโมเดลแนวคิด VUCA ในหนังสือ Leaders: The Strategies For Taking Charge ซึ่งตัวอักษรย่อของ VUCA แต่ละตัวอักษรแทนคุณสมบัติของโลกได้แก่ โลกที่ผันผวน (Volatility) ไม่แน่นอน (Uncertainty) ซับซ้อน

^๑ ธานินทร์ เอื้ออภิศร, “มนุษย์จะสร้างทักษะ-การเรียนรู้ใหม่ เพื่อรับมือ ‘ความเปลี่ยนแปลง’ ในอนาคตอย่างไร?”, ๒๕๖๐, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://thestandard.co/learning-for-change/> [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖].

(Complexity) และคลุมเครือ (Ambiguity) แต่เมื่อทุกวงการได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรค COVID-19 ไม่เว้นแม้แต่วงการการศึกษา เช่น เกิดภาวะถดถอยทางการเรียนรู้ในเด็กปฐมวัย ธุรกิจ เทคโนโลยีการเรียนรู้ออนไลน์เติบโตอย่างรวดเร็ว รวมไปถึงสภาวะทางจิตใจของนักเรียนและบุคลากรทางการศึกษายุคหลังโควิดที่เปราะบางและเต็มไปด้วยความหดหู่ เครียด วิตกกังวล คุณสมบัติโลกแบบ VUCA ไม่สามารถอธิบายหรือพยากรณ์สิ่งที่เกิดขึ้นได้อีกต่อไป จึงทำให้นักคิดหรือนักบริหารจากหลายวงการได้นำแนวคิด BANI มาใช้อธิบายโลกในยุคหลังการระบาดของโควิด-๑๙^๒ ดังนั้น โลกแบบ VUCA กับ BANI หรือ BANI World จึงมีความสัมพันธ์กัน โดย BANI เป็นแนวคิดของ Jamais Cascio นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกาที่ศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ โลกแบบ BANI จึงเป็นมากกว่าการอธิบายโลกทางกายภาพแบบ VUCA แต่ช่วยให้เรามองเห็นโลกที่กระทบต่ออารมณ์ของผู้คนด้วย เช่น ความหดหู่ ความเครียด ความกังวล ความสับสน ซึ่งจะช่วยให้ผู้บริหารมองเห็นภาพรวมในการจัดการอย่างรอบด้านโลกแบบ BANI ประกอบด้วย

๑. โลกที่เปราะบาง (B - Brittle) สิ่งต่าง ๆ ในโลกแบบ BANI ในวงการการศึกษาไม่ว่าจะเป็นหลักสูตร โครงการ แผนงานจะมีความเสี่ยงที่จะล้มเหลวอยู่ตลอดเวลาอันเนื่องมาจากความผันผวนของโลกรอบด้าน แผนระยะยาวหรือแผนที่ไม่มีความยืดหยุ่นจึงอาจถูกทำให้ปั่น หรือ Disrupted ได้ตลอดเวลา

๒. โลกที่เต็มไปด้วยความกังวล (A - Anxious) เนื่องจากอะไรก็เกิดขึ้นได้ในโลกแบบ BANI จึงนำไปสู่ความลังเลไม่กล้าตัดสินใจ หากเกิดความผิดพลาดในการดำเนินงานบ่อยหรือประสบกับปัญหาซับซ้อนเกินกว่าจะรับมืออาจนำไปสู่สภาวะความสิ้นหวังของบุคลากรและนำองค์กรไปสู่สถานการณ์วิกฤต

๓. โลกที่คาดเดายาก (N - Nonlinear) การคาดเดายากในโลกแบบ BANI เกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เป็นเส้นตรง หมายถึง สาเหตุและผลลัพธ์ไม่สัมพันธ์กันและไม่สามารถคาดเดาแนวโน้มได้ สาเหตุเล็ก ๆ อาจจะนำไปสู่ปัญหาที่ใหญ่เกินคาด

๔. โลกที่เข้าใจยาก (I - Incomprehensible) การคาดการณ์อย่างทะลุปรุโปร่งหรือการวางแผนควบคุมให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นตามต้องการอาจจะทำได้ยากในโลกแบบ BANI เพราะมีความผันผวนพลิกผันอยู่ตลอดเวลา^๓

^๒ วรากรณ์ สามโกเศศ, **กรอบคิดจาก VUCA สู่ BANI**, กรุงเทพธุรกิจ ฉบับวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๕, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.bangkokbiznews.com/columnist/1004689> [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^๓ Kraaijenbrink, J., **What BANI really means (and how it corrects your world view)**, Forbes, 2022, [Online], Available: <https://www.forbes.com/sites/jeroenkraaijenbrink/2022/06/22/what-bani-really-means-and-how-it-corrects-your-world-view/?sh=24c8d44311bb> [17 October 2023].

อีกความท้าทายหนึ่งในโลก BANI คือ การคาดเดาไม่ได้ (N) ผู้บริหารการศึกษาจึงต้องประเมินบริบทพร้อมปรับตัว (context and adaptability) ให้สามารถก้าวผ่านและเดินหน้าต่อไปได้ สิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ผู้บริหารมีข้อมูลเพียงพอสำหรับการประเมินบริบทคือการรับฟังเสียงของผู้ปฏิบัติงานผ่านกิจกรรม PLC (ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ: Professional Learning Community) หรือเข้าร่วมวงการศึกษาทเรียน (Lesson Study) และความท้าทายสุดท้ายคือความเข้าใจยาก (I) ของสถานการณ์โลกจำเป็นต้องใช้ความโปร่งใสในการดำเนินงานและการใช้สัญชาตญาณ (Transparency and Intuition) ในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่าง ๆ แนวทางที่จะทำให้เกิดการเสนอทางออกอย่างหลากหลายและการตัดสินใจแก้ปัญหาร่วมคือการแบ่งปันข้อมูลอย่างโปร่งใสให้กับทีมผู้ปฏิบัติงานจะช่วยเพิ่มความมั่นใจในการดำเนินงานท่ามกลางความโกลาหลของโลกที่เราไม่สามารถควบคุมและเข้าใจได้ทั้งหมด

ต่อมาในยุคศตวรรษที่ ๒๐ แต่เดิมนักคิด VUCA เป็นคำที่ทางกองทัพสหรัฐอเมริกาใช้เรียกสถานการณ์ในสงครามที่แอฟริกาและอิรัก ซึ่งสื่อถึงความสับสนและผันผวนภายในประเทศ ณ ขณะนั้นก่อนจะถูกนำมาใช้เปรียบเทียบในเชิงธุรกิจ โดยคำว่า VUCA นั้นประกอบด้วยคำสำคัญ ๔ คำ ดังนี้

V (Volatility) คือ ความผันผวน การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ไม่สามารถคาดเดาได้

U (Uncertainty) คือ ความไม่แน่นอน ยากต่อการตัดสินใจ

C (Complexity) คือ ความซับซ้อนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ ในเชิงระบบ

A (Ambiguity) คือ ความคลุมเครือไม่ชัดเจน ไม่สามารถคาดเดาผลได้ชัดเจน

ไม่ว่าโลกแบบ VUCA หรือ BANI เป็นแนวคิดที่ช่วยอธิบายความเป็นไปของโลกให้ผู้บริหารเข้าใจตระหนัก และเตรียมพร้อมรับมือกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต แต่การเตรียมพร้อมและทักษะการปรับตัวก็ยังคงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการไม่ว่าโลกจะเปลี่ยนไปอย่างไร ผู้บริหารทางการศึกษา รวมถึงบุคลากรที่มีความสนใจที่จะเรียนรู้ทักษะการปรับตัวของผู้นำแห่งอนาคต (Adaptive Leadership)^๕

ในการรับมือกับกระแสโลกที่ผันผวน หรือ VUCA World นี้ นักการศึกษาต่างมุ่งเป้าไปที่การศึกษาซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาคน จึงเป็นความจำเป็นที่การศึกษาจะต้องทบทวนและปรับเปลี่ยนเพื่อสร้างผู้เรียนให้มีความรู้และสมรรถนะสำคัญจำเป็นสามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว พลิกผันไม่แน่นอน ซับซ้อนและคลุมเครือได้ และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันและอนาคต ดังนั้นจึงถึงเวลาที่ผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาทุกภาคส่วนทั้งผู้ให้การศึกษาและรับการศึกษามust ต้องปรับเปลี่ยนจากการให้ความสำคัญกับความรู้มาเป็นการให้ความสำคัญกับกระบวนการคิดของ

^๕ Mitzkus, S., BANI world: What is it and why we need it? Digital Leadership, 2022, [Online], Available: <https://digitalleadership.com/blog/bani-world/> [17 October 2023].

ผู้เรียน ซึ่งหนึ่งในทักษะที่ถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงในการพัฒนาการคิดของผู้เรียนคือทักษะการเรียนรู้ตามแนวทางการพัฒนาในศตวรรษที่ ๒๑^๕

การส่งเสริมผู้เรียนตามแนวทางของศตวรรษที่ ๒๑ จึงตอบโจทย์ในการพัฒนาคนท่ามกลางกระแสของโลกยุค VUCA เพราะจะช่วยอุดช่องโหว่จากผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นในการเคลื่อนตัวของกระแส VUCA กล่าวคือ

๑) V (Volatility) คือ ความผันผวน การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ไม่สามารถคาดเดาได้ สามารถอุดช่องโหว่จากผลกระทบนี้ด้วย การรู้จักติดตามข่าวสาร การรู้เท่าทันสื่อและการรู้จักปรับตัว

๒) U (Uncertainty) คือ ความไม่แน่นอน ยากต่อการตัดสินใจ สามารถอุดรอยโหว่จากผลกระทบนี้ด้วย การใช้ความคิดอย่างมีวิจารณญาณ และมีภาวะผู้นำกล้าตัดสินใจ

๓) C (Complexity) คือ ความซับซ้อนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ ในเชิงระบบ สามารถอุดรอยโหว่จากผลกระทบนี้ด้วยการใช้ประโยชน์จากนวัตกรรมและเทคโนโลยีช่วยในการทำให้เกิดการทำงานที่ง่ายขึ้น

๔) A (Ambiguity) คือ ความคลุมเครือไม่ชัดเจน ไม่สามารถคาดเดาผลได้ชัดเจน ซึ่งเราสามารถอุดรอยโหว่จากผลกระทบนี้ด้วยการรู้จักสื่อสาร ฉลาดสื่อสาร และรู้จักที่จะทำงานแบบร่วมมือทักษะของบุคคล สามารถจำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) Hard Skills เป็นทักษะหรือความสามารถที่ใช้ในการทำในแต่ละสายอาชีพ ซึ่งสามารถวัดและประเมินผลได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น ความสามารถด้านภาษาต่างประเทศ การได้รับปริญญาหรือประกาศนียบัตร การเขียนโปรแกรม และการใช้เครื่องมือต่าง ๆ เป็นต้น Hard skills เป็นเรื่องของวิชาชีพ (Professional) และนำไปประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างตรงไปตรงมา

๒) Soft Skills เป็นทักษะหรือความสามารถเฉพาะบุคคลที่ใช้เครื่องมือวัดหรือประเมินเป็นระดับคะแนนได้ยาก เช่น การสื่อสาร การยืดหยุ่น การเป็นผู้นำ การบริหารคน การบริหารเวลา การพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ เป็นต้น Soft skill มีความเกี่ยวข้องกับบุคลิกภาพ (Personality) และเมื่อนำไปใช้จำเป็นต้องเข้าใจบริบทและประยุกต์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์^๖

โดยสาระสำคัญคือ (๑) ทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม คือมีความคิดสร้างสรรค์ แก้ปัญหาเป็น ใส่ใจนวัตกรรม มีการสื่อสารที่ดี รู้จักคิดอย่างมีวิจารณญาณ และมีความร่วมมือร่วมใจ (๒) ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อและเทคโนโลยี คือรู้จักติดตามข้อมูลข่าวสาร รอบรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ

^๕ ศศิมา สุขสว่าง. (2562), “VUCA World ความท้าทายสำหรับผู้ในยุคใหม่”, ๒๕๖๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.sasimasuk.com/16768188/vuca-world> [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^๖ Doyle, Alison, “Hard Skills vs. Soft Skills: What’s the Difference?”, [Online], Available: <https://www.thebalancecareers.com/what-are-softskills-2060852> [17 October 2023].

รู้เท่าทันสื่อ และฉลาดในการสื่อสาร (๓) ด้านชีวิตและอาชีพ คือมีความยืดหยุ่น รู้จักปรับตัว มีภาวะผู้นำ มีความคิดริเริ่ม ใส่ใจตัวเอง เรียนรู้วัฒนธรรม รู้จักเข้าสังคม มีความขยันหมั่นเพียร รับผิดชอบและรู้จักพัฒนาตัวเอง

ในบริบทของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในโลกยุคคว่ำ (VUCA World) ในสถานการณ์ดังกล่าวมา คณะสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตใจ ต้องแสดงบทบาทในการแสดงความเป็นผู้นำในการนำศาสนธรรม มาปฏิบัติ บริหารองค์กร และนำพระธรรมคำสอนมาเป็นแนวทางแก่สังคมโดยการบูรณาการหลักธรรม และการถ่ายทอดที่เหมาะสมสอดคล้องกับยุคของโลยุค VUCA นำแนวคิดของ VUCA มาใช้ให้เกิด ประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตและการศึกษาในฐานะที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา เช่น ลักษณะหนึ่งในยุค VUCA คือ สายด่วนแห่งข้อมูลข่าวสาร หมายถึง เครือข่ายที่วิ่งมาทางกระแสไฟฟ้า อันมีพลัง เชื่อมโยงกันโดยเอาระบบสายโทรศัพท์ต่อเข้ากับสายเคเบิลทีวีและเครือข่ายคอมพิวเตอร์ สายด่วนข้อมูลข่าวสารจะให้ข้อมูลจำนวนมากมายมหาศาลพร้อมให้บริการที่หลากหลายแก่ผู้ใช้ทั้งที่บ้านและโรงเรียน ผู้บริหารและผู้ปกครองจึงควรใช้ข้อมูลเหล่านี้ให้เป็นแหล่งความรู้ที่ดีหรือกัลยาณมิตร สิ่งที่เราต้องทำคือสอนนักเรียนให้รู้จักเลือกสรรข้อมูลอย่างชาญฉลาด กล่าวคือ การสอนหลักโยนิโส-มนสิการคือการใช้ปัญญาในการคัดเลือกข้อมูลข่าวสาร การพัฒนาเทคโนโลยีไม่ใช่เรื่องดีเสมอไป เทคโนโลยีวิทยาศาสตร์เป็นเหมือนดาบสองคม คือมีคุณอนันต์และมีโทษมหันต์ ดังเราจะเห็นได้ว่า โลกมนุษย์ในปัจจุบันมีปัญหาอยู่ ๒ ประการ^๑ คือ (๑) ความแตกแยกระหว่างมนุษย์ที่รบราฆ่าฟันกัน สมานกลมกลืนกันไม่ได้ นับวันจะมากยิ่งขึ้นทั้ง ๆ ที่โลกของสิ่งแวดล้อมและโลกของการสื่อสารรวมกัน ได้ด้วยโลกาภิวัตน์ เป็น Global Village คือเป็นโลกแคบอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่มนุษย์กลับยิ่งแตกแยก (๒) ปัญหาสิ่งแวดล้อม มลพิษภาวะ โลกร้อน อากาศแปรปรวน ในมุมมองแบบชาวพุทธควรมีท่าที ๒ อย่างคือ ๑) ท่าทีต่อเพื่อนมนุษย์ เราอยู่ด้วยกันควรมีความรัก ความเมตตาต่อกัน นับเป็นท่าทีที่ดี เพราะจะช่วยให้เราไม่เบียดเบียนกัน มีความสามัคคี มีความรักใคร่ปรองดอง ปรารถนาดีและปรารถนา ประโยชน์ต่อกัน ๒) ท่าทีต่อสังขารพร้อมกันนั้นมนุษย์นั้นก็อยู่กับความจริงของธรรมชาติอยู่กับระบบ ของสรรพสิ่งที่สัมพันธ์กันและมนุษย์แสวงหาสิ่งนี้อยู่แล้วคือความจริง แต่ในขณะที่เดียวกันก็อยู่ในโลกกับ เพื่อนมนุษย์ที่อยู่ในกฎธรรมชาติเดียวกันจึงต้องเมตตากันไม่ติดในโลกแห่งวัตถุหรือเทคโนโลยีเกินไป^๒

^๑ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต มีฤกษ์), “พุทธทัศนะเรื่องจัดการศึกษาเพื่อความสมดุล”, ใน *โลกทัศน์ ของชาวพุทธ*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^๒ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), *มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์*, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒).

การศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีช่วยให้เราประสบความสำเร็จ สะดวกสบายในการดำรงชีพ เพียงเท่านี้ยังไม่พอที่จะทำให้เรารอดพ้นปัญหา เราต้องศึกษาพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมจึงจะสามารถแก้ปัญหาและนำพาชีวิตไปสู่เป้าหมายที่ดีได้ พระพุทธศาสนามีความสำคัญแก่คนทั่วไปไม่แพ้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ใครศึกษาเฉพาะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็ชื่อว่ามืดดวงตาแห่งปัญญา เพียงข้างเดียว ดังแนวคิดที่ปรากฏในหนังสือโลกทัศน์ของชาวพุทธประเด็นเกี่ยวกับพุทธทัศน์เรื่องจัดการศึกษาเพื่อความสมดุลว่า “ในโลกนี้ มีคนอยู่ ๓ ประเภท คือ (๑) คนตาบอด (๒) คนตาเดียว (๓) คนสองตา” (A.I.128)^๙ คนประเภทที่ ๑ คนตาบอดคือผู้มีปัญญาบอด หมายถึง ผู้ไม่มีความรู้ในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการประกอบอาชีพ ทั้งไม่มีความรู้ในทางธรรมทั้งสองอย่าง ประเภทที่ ๒ คือคนที่มีตาเดียว ได้แก่ ผู้ที่รู้เฉพาะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไม่มีความรู้ทางธรรม ประเภทที่ ๓ คนสองตา คือคนที่ประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสำหรับการดำรงชีวิต และมีความรู้ด้านพระพุทธศาสนาสำหรับแก้ปัญหาชีวิต นับเป็นคนที่มีสมบูรณ์ ในสังคมโลกยุค VUCA ดังนั้น คณะสงฆ์จึงควรให้หรือเผยแพร่ธรรมะเพื่อพัฒนาคนให้เป็นคนในสังคมมีสองตาดังที่ได้กล่าวมา

กระบวนการทัศน์ว่าด้วยการสังเคราะห์งานบริหารกิจการคณะสงฆ์

กระบวนการทัศน์ว่าด้วยการสังเคราะห์งานบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นการศึกษาผ่านกระบวนการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน (Meta-ethnography) เป็นวิธีการสังเคราะห์งานวิจัยที่มีความเหมาะสมในการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ คือ การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน ซึ่งเป็นวิธีการสังเคราะห์งานหรือโครงการที่ทำให้ได้ข้อค้นพบที่มีความลึกซึ้งมากกว่าที่ได้รับจากการศึกษาจากงานแต่ละเรื่อง เป็นวิธีการสังเคราะห์ที่เน้นความสำคัญของการสร้างประเด็นอุปมา และการแปลความหมาย ๓ ลักษณะ คือ การแปลความหมายเทียบกลับไปกลับมา การแปลความหมายเชิงหักล้าง และการแปลความหมายเพื่อเสนอประเด็นโต้แย้ง

บทความนี้มุ่งเน้นการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นความรู้เชิงทฤษฎีให้กับท่านผู้อ่านที่เป็นนิสิต นักศึกษา อาจารย์ และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา และเพื่อนำเสนอผลการสังเคราะห์กิจกรรมการส่งเสริมการรักษาศีลข้อที่ ๑ ถึงศีลข้อที่ ๕ และการสังเคราะห์โมเดลองค์ความรู้จากการศึกษา รวมทั้งการนำเสนอบทสรุปว่าด้วยการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในโลกยุคคว่ำ โดยเป็นการนำเสนอผลการสังเคราะห์การพัฒนางานเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นข้อค้นพบที่มีความลุ่มลึกและชัดเจนในการนำไปสู่การปฏิบัติ

^๙ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต มีฤกษ์), “พุทธทัศน์เรื่องจัดการศึกษาเพื่อความสมดุล”, ใน *โลกทัศน์ของชาวพุทธ*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

จากการศึกษารายงานการวิจัยทางพระพุทธศาสนาหรือรายงานผลการดำเนินงานของโครงการทางพระพุทธศาสนาโดยส่วนใหญ่เป็นผลการศึกษาที่เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่มุ่งเน้นการศึกษาเนื้อหาเกี่ยวข้องกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก อาจมีปรากฏอยู่บ้างที่เป็นงานวิเคราะห์เชิงปริมาณที่มีการศึกษาเนื้อหาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้ได้แนวคิดและทฤษฎี จากนั้นได้ออกแบบการวิจัยเป็นการศึกษาเชิงปริมาณที่กำหนดปัญหาที่มีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับสภาพสังคมปัจจุบัน แต่ผลงานการศึกษาเชิงคุณภาพที่ถูกผลิตออกมาอย่างต่อเนื่องในประเด็นที่ซ้ำ ๆ กัน และมีประเด็นปัญหาเดียวกันนั้น ควรที่ได้รับการนำมาเข้าสู่กระบวนการสังเคราะห์ผลการดำเนินงานของโครงการ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อค้นพบใหม่ที่มีความลึกซึ้งมากกว่าที่ได้รับจากการศึกษาในผลงานของแต่ละเรื่อง

ต่อไปนี้จะขอเสนอความรู้เพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับการสังเคราะห์ผลการศึกษาดังกล่าวด้วยวิธีการสังเคราะห์งานวิจัย (Research Synthesis) หมายถึง เทคนิควิธีการวิจัยตามระเบียบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่นำผลการวิจัยจากหลาย ๆ เรื่องที่ศึกษาในประเด็นปัญหาวิจัยเดียวกันมาศึกษาวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสถิติหรือวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพและนำเสนอข้อสรุปอย่างมีระบบ ทำให้ได้คำตอบตามปัญหาวิจัยที่ต้องการ ซึ่งมีลักษณะที่กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น (Light and Pillemer, 1984;^{๑๐} Glass, McGaw and Smith, 1981;^{๑๑} Mullen, 1989;^{๑๒} นงลักษณ์ วิรัชชัย, ๒๕๔๒)^{๑๓} โดยการสังเคราะห์งานวิจัยมีข้อตกลงเบื้องต้นที่สำคัญ คือ งานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์แต่ละเรื่องให้ข้อค้นพบแต่ละมุมของปรากฏการณ์ที่นักวิจัยต้องการศึกษา และผลลัพธ์ที่ได้จากการสังเคราะห์รวมกันจะมีความกว้างขวางและลุ่มลึกมากกว่าที่ได้รับจากผลงานวิจัยแต่ละเรื่อง โดยทั่วไปการสังเคราะห์งานวิจัยแบ่งเป็น ๒ ประเภท ประเภทแรกคือการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Synthesis) โดยมีเทคนิคที่นิยมใช้กันมากในปัจจุบัน คือ การวิเคราะห์ห่อภิมาณ (Meta-Analysis) คือ การวิเคราะห์ผลการวิเคราะห์ (The analysis of analysis) ซึ่งเป็นเทคนิคที่ใช้กระบวนการทางสถิติเข้ามาช่วยในการสังเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อสรุปของผลการสังเคราะห์งานวิจัยในรูปขนาดอิทธิพล (Effect Size) และคุณลักษณะงานวิจัย และประเภทที่สอง คือ การสังเคราะห์งานวิจัย เชิงคุณภาพ (Qualitative Synthesis) โดยวิธี

^{๑๐} Light, R.J. and Pillemer, D.B., *Summing Up: The Science of Reviewing Research*, (Massachusetts: Harvard University Press, 1984).

^{๑๑} Glass, G.V., McGaw, B. and Smith, M.L., *Meta- Analysis in Social Research*, (Beverly Hills: Sage, 1981).

^{๑๒} Mullen, B., *Advanced Basic Meta-Analysis*, (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1989).

^{๑๓} นงลักษณ์ วิรัชชัย, *การวิเคราะห์ห่อภิมาณ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

การสังเคราะห์งานวิจัยที่มีระบบและมีความน่าเชื่อถือ คือ การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน^{๑๔} และในปัจจุบันการสังเคราะห์งานวิจัยปรากฏให้เห็นอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะงานวิจัยในต่างประเทศ ได้แก่ งานวิจัยของ Britten and others (2014)^{๑๕} ที่ได้ศึกษาเรื่อง “การใช้การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานในการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพ: การศึกษาจากตัวอย่างผลงาน” และ Wyatt, Harper and Weatherhead (2013)^{๑๖} ได้ศึกษาเรื่อง “ประสบการณ์ของกลุ่มตระหนักรู้บนฐานการดูแลรักษาเป็นรายบุคคลด้านความกังวลทางจิตใจ: การสังเคราะห์อภิมาน” เป็นต้น แต่สำหรับประเทศไทยนั้น การสังเคราะห์งานวิจัยเริ่มเกิดขึ้นในกลุ่มนิสิตและคณาจารย์สาขาวิจัยการศึกษา ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อให้ได้ข้อค้นพบใหม่จากการศึกษางานวิจัยหลาย ๆ เรื่อง ได้แก่ งานวิจัยของ บุษผา เมฆศรีทองคำ (๒๕๕๗)^{๑๗} ที่ได้ศึกษาเรื่อง “การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา” เป็นต้น

จากการศึกษาตัวอย่างงานวิจัยและได้พิจารณาคุณลักษณะของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาโดยส่วนใหญ่พบว่า เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้น วิธีการสังเคราะห์งานหรือโครงการที่เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานนั้น จึงน่าจะเป็นแนวทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจ และที่สำคัญน่าจะเป็นวิธีการที่จะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่จากปริมาณงานของโครงการเกี่ยวกับงานบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่มีจำนวนมากและหลากหลาย จึงทำให้ผู้เขียนสนใจในการนำเสนอกระบวนการทัศน์ว่าด้วยการสังเคราะห์งานบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นการศึกษาผ่านกระบวนการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน อันจะทำให้ได้ข้อค้นพบใหม่ที่น่าสนใจซึ่งจะเป็นอีกขั้นของการพัฒนางานบริหารกิจการคณะสงฆ์ต่อไป

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๕} Britten, N., et al., **Using meta ethnography to synthesis qualitative research: a worked example**, 2014, [Online], Available: <http://hsr.sagepub.com/content/7/4/209.short> [18 October 2023].

^{๑๖} Wyatt, C., Harper, B., and Weatherhead, S., **The experience of group mindfulness-based interventions for individuals with mental health difficulties: A meta-synthesis**, 5th July, 2020, [Online], Available: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10503307.2013.864788#.U7eD-qv05McB> [20 October 2023].

^{๑๗} บุษผา เมฆศรีทองคำ, “การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ (วิจัยการศึกษา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

วิธีการสังเคราะห์งานบริหารกิจการคณะสงฆ์

วิธีวิทยาการวิจัยที่มีความเป็นไปได้และเป็นวิธีการวิจัยที่สามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่จากการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์จากผลงานหลาย ๆ เล่มที่ได้มีการศึกษาในโครงการที่มีแนวทางการดำเนินงานในปัญหาเดียวกัน โดยผู้เขียนได้ศึกษาจากรายงานผลการดำเนินงานโครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หมู่บ้านรักษาศีล ๕ จาก ๒๓ กรณีศึกษาเป็นฐานข้อมูลในการสังเคราะห์เพื่อนำไปสู่การกำหนดกระบวนการจัดการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในโลกยุคคว่ำ (Paradigm of Sangha Administration in VUCA World) เป็นการนำกระบวนการที่คุ้นเคยมาทบทวนใหม่ ปรับปรุงใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัยและสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมยุคพลิกผัน (Disruptive Era) ที่มีความผันผวน (V-Volatility) มีความไม่แน่นอน (U-Uncertainty) มีความซับซ้อน (C-Complexity) และมีความคลุมเครือ (A-Ambiguity) ซึ่งปัจจุบันเรียกกันว่า VUCA World ด้วยการสังเคราะห์ผลงาน (Research Synthesis) เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ด้วยระเบียบวิธีวิทยาศาสตร์ โดยการรวบรวมงานวิจัยเกี่ยวกับปัญหานั้น ๆ มาวิเคราะห์และสรุปรวมสาระอย่างมีระบบ โดยที่วิธีการสังเคราะห์ผลงานเชิงคุณภาพที่มีระบบและมีความน่าเชื่อถือด้วยการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน (Meta-Ethnography)

การออกแบบการสังเคราะห์แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน ประกอบด้วย ขั้นตอนที่ ๑ การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง (Sampling Design: SD) คือ การคัดเลือกรายงานผลการดำเนินงานโครงการที่มีการศึกษาในประเด็นปัญหาวิจัยเดียวกัน และประเมินผลงานที่ได้คัดเลือก ประกอบด้วย ๑) การกำหนดประเด็น ประเมินงาน ๒) สร้างและตรวจสอบคุณภาพแบบประเมินงาน ๓) ประเมินงาน และ ๔) นำผลการประเมินงานไปใช้ ขั้นตอนที่ ๒ การออกแบบเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล (Measurement Design: MD) โดยเครื่องมือที่ใช้ประกอบด้วยแบบประเมินงานที่ผู้ศึกษาพัฒนาขึ้น และตารางที่ออกแบบเพื่อใช้ในการสังเคราะห์และแปลความหมาย (Translation) และขั้นตอนที่ ๓ คือ การวิเคราะห์ผลการวิจัย (Analysis Design: AD) โดยที่วิธีการวิเคราะห์ตามกระบวนการของการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานนั้น เป็นการวิเคราะห์ที่มีระบบและเป็นวิธีวิทยาการวิจัยที่เน้นความสำคัญของการสร้างประเด็นอุปมา (Metaphor) ซึ่งเป็นการสะท้อนภาพของเหตุการณ์จากผลงานของแต่ละเรื่อง

การแปลความหมายตามวิธีการวิเคราะห์ของการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน เป็นการแปลความหมาย (Translation) ของประเด็นที่นำมาสังเคราะห์ สามารถทำได้ ๓ วิธี ดังนี้^{๑๘}

^{๑๘} Noblit, G.W. and Hare, R.D., *Meta-ethnography: Synthesizing Qualitative Studies*, (Newbury Park: Sage, 1988).

๑) การแปลความหมายเทียบกลับไปกลับมา (Reciprocal Translation) เป็นการแปลความหมายโดยนำประเด็นอุปมาจากรายงานผลการดำเนินงานโครงการเรื่องหนึ่งไปเทียบเคียงกับงานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งและแปลเทียบกลับไปกลับมา

๒) การแปลความหมายเชิงหักล้าง (Refutational Translation) เป็นการแปลความหมายที่ใช้ในกรณีที่รายงานผลการดำเนินงานโครงการที่นำมาสังเคราะห์มีข้อสรุปที่ต่างกันเกี่ยวกับข้อโต้แย้งในเรื่องเดียวกัน

๓) การแปลความหมายเพื่อเสนอประเด็นโต้แย้ง (Build a Line of Argument) เป็นการแปลความหมายที่รายงานผลการดำเนินงานโครงการทุกเรื่องมาเชื่อมโยงหาสาเหตุของการแปลความเทียบกลับไปกลับมาและผลการแปลความเชิงหักล้าง

ในการนำเสนอตัวอย่างการแปลความหมายของบทความนี้ ผู้เขียนขอยกตัวอย่างการแปลความหมายจากการสังเคราะห์รายงานผลการดำเนินงานโครงการบริบทของงานบริหารกิจการคณะสงฆ์ โดยได้แบ่งเป็นการสังเคราะห์กิจกรรมการส่งเสริมการรักษาศีลข้อที่ ๑ ถึงการสังเคราะห์กิจกรรมการส่งเสริมการรักษาศีลข้อที่ ๕ รวมทั้งการสังเคราะห์โมเดลองค์ความรู้และบทสรุปว่าด้วยการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในโลกยุคคว่ำ

จากการนำเสนอแนวคิดและวิธีการข้างต้น ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าในอนาคตอันใกล้นี้จะมีผลงานรายงานผลการดำเนินงานโครงการที่เกิดจากการสังเคราะห์ซึ่งเมื่อเวลานั้นมาถึงเราอาจจะได้ข้อค้นพบใหม่ ๆ ที่เป็นองค์ความรู้ของโครงการเกี่ยวกับงานบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นผลงานทางวิชาการที่มีความลุ่มลึกและกว้างขวางมากยิ่งขึ้น และเพื่อให้เห็นภาพของการสังเคราะห์งานบริหารกิจการคณะสงฆ์ ผู้เขียนได้นำเสนอแผนภาพเพื่อประกอบความเข้าใจได้ดังนี้

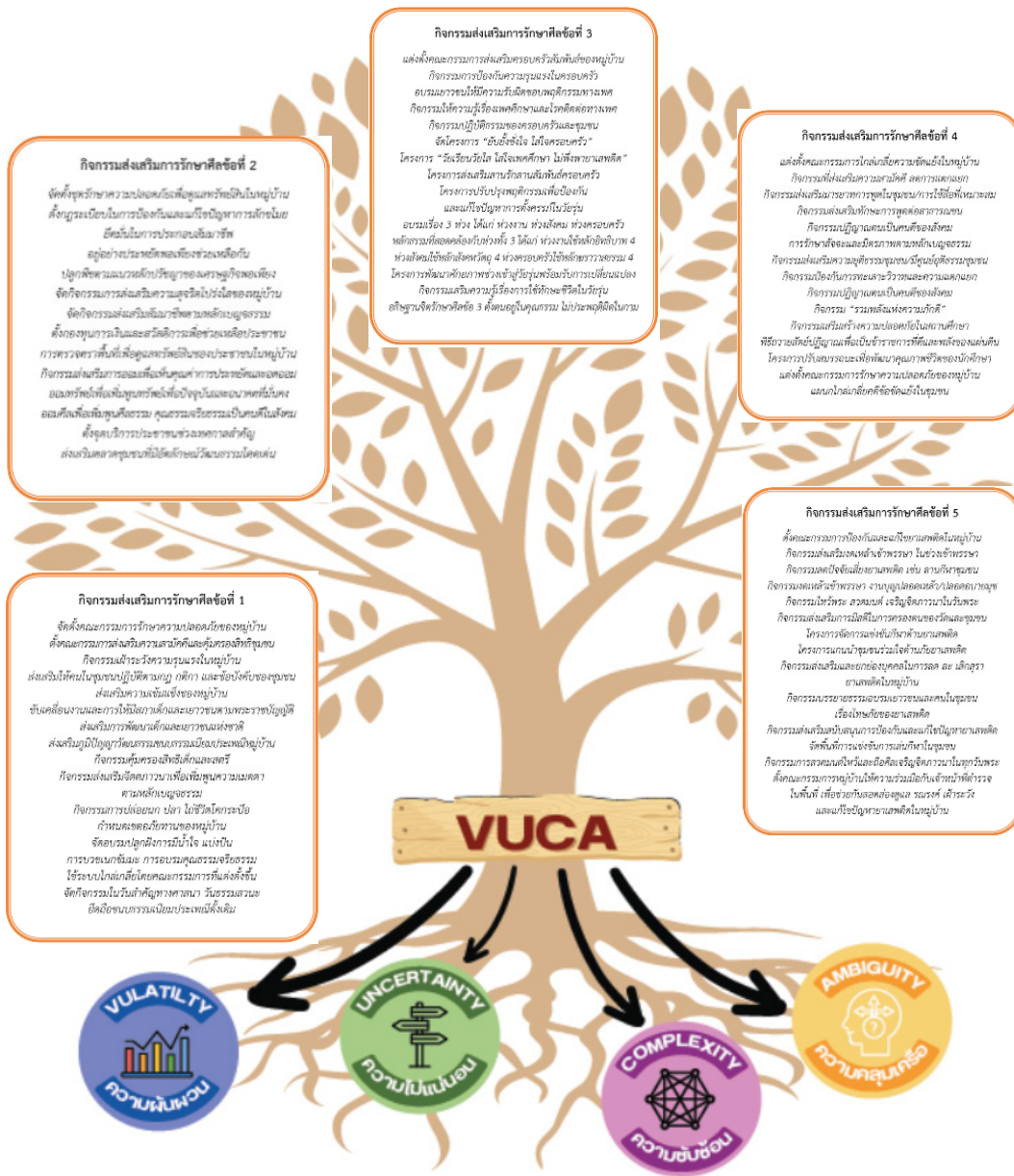

ภาพที่ ๑ รูปแบบการสังเคราะห์รายงานผลการดำเนินงานโครงการงานบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่

การสังเคราะห์โมเดลองค์ความรู้

จากการศึกษารายงานผลการดำเนินงานของโครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับกิจกรรมส่งเสริมการรักษาศีลข้อที่ ๑ ถึงศีลข้อที่ ๕ จากกรณีศึกษาหมู่บ้านรักษาศีล ๕ สามารถสังเคราะห์ประเด็นข้อค้นพบที่เชื่อมโยงกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้วยการสร้างกระบวนกรคิดวิเคราะห์ วิเคราะห์ วิถีปฏิบัติ ในมิติการทำงานของคณะสงฆ์ที่ขับเคลื่อนสู่การดำเนินชีวิตและการพัฒนาวิถีชีวิตของพุทธบริษัทในสังคมด้วยการปรับให้ก้าวทันกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปสอดคล้องกับยุคสมัยและสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมยุคพลิกผัน (Disruptive Era) ที่มีความผันผวน (V-Volatility) มีความไม่แน่นอน (U-Uncertainty) มีความซับซ้อน (C-Complexity) และมีความคลุมเครือ (A-Ambiguity) ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า โลกยุควูคา หรือ VUCA World

การสังเคราะห์โมเดลองค์ความรู้นี้เป็นการนำเสนอภาพรวมของการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ ในมิติของโครงการหมู่บ้านศีล ๕ ที่เป็นภาระของคณะสงฆ์และเครือข่ายร่วมกันขับเคลื่อนอยู่ในช่วง ปัจจุบัน เสนอถึงกระบวนการขับเคลื่อนงานหมู่บ้านศีล ๕ ผ่านกิจกรรมการปฏิบัติ ที่นำเสนอ ออกมาเป็นแผนงาน ยุทธศาสตร์เพื่อการปฏิบัติ และกลยุทธ์เชิงปฏิบัติ ของคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับวัด ตำบล อำเภอ จังหวัด และการปกครองระดับสูงกว่าจังหวัด ภาคคณะสงฆ์ (๑-๑๖) ทนคณะสงฆ์ (เหนือ-ใต้-ตะวันออก-กลาง) และมหาเถรสมาคม สุ่มชน ที่รวมเรียกว่า โครงการหมู่บ้าน ศีล ๕ ขับเคลื่อนและปฏิบัติโดยมีเป้าหมายเพื่อป้องกันความรุนแรง (ปาณาติบาต) เพื่อป้องกันการละเมิด ในทรัพย์สิน (อทินนาทาน) เพื่อป้องกันการละเมิดต่อความเป็นครอบครัว (กาเมสุมิจฉาจาร) เพื่อป้องกันการ ละเมิดในข้อเท็จจริงข้อข่าวสาร และการใช้ข้อมูลอันเป็นเท็จ (มุสาวาท) และเพื่อป้องกันการละเมิด ในจริยธรรมจากสิ่งเสพติดให้โทษ (สุราเมรัย) ซึ่งเป็นงานขับเคลื่อนของคณะสงฆ์ร่วมกับภาคีเครือข่าย ในรูปพลังบวร (บ้าน-ชุมชน-โรงเรียน-รัฐ-ราชการ) ให้ประยุกต์บูรณาการด้วยหลักศีล ๕ ในพระพุทธ- ศาสนานำไปเป็นแนวปฏิบัติประยุกต์เสริมสร้าง เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงสู่คุณภาพชีวิตของ ประชาชนตามแนวพระพุทธศาสนา โดยทั้งหมดเป็นภาระงานภายใต้กรอบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ในองค์กรรวม (๖ ด้าน) ที่ให้ต้องปรับตัว ให้รวดเร็ว ประยุกต์ และประเมินสถานการณ์รองรับอนาคตอย่าง ทันท่วงทีสู่การปฏิบัติขับเคลื่อนปรับเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสมให้สอดคล้องกับกระบวนการบริหาร กิจการคณะสงฆ์ในโลกยุคคว่ำ ที่มีความเปลี่ยนแปลงพลิกผัน (Disruptive Era) มีความผันผวน (V-Volatility/วิปริณามตา) มีความไม่แน่นอน (U-Uncertainty/อนิจจตา) มีความซับซ้อน (C-Complexity/ปฏิจจสมุปบาท) และมีความคลุมเครือ (A-Ambiguity/ อพยากตธรรม) ที่รวมกันแล้ว เรียกว่า VUCA World ดังนั้น ภาพนี้จึงสะท้อนถึงคณะสงฆ์ต้องใช้กระบวนการทัศน์ (Paradigm) ในการ บริหารกิจการคณะสงฆ์ด้วยการสร้างกระบวนการคิดวิเคราะห์ วิธีคิด วิธีปฏิบัติ เพื่อขับเคลื่อนภาระงาน สู่แนวทางการปฏิบัติที่ต้องชัดเจน การดำเนินชีวิตและการพัฒนาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมด้วย การก่อตัวเป็นแบบแผนให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป สามารถสรุปได้เป็นโมเดลการ สังเคราะห์กิจกรรมส่งเสริมการรักษาศีล ๕ ได้ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ ๒ โมเดลกระบวนการต้นกำเนิดการบริหารจัดการคณะสงฆ์ในโลกยุคคว่ำ

จากผลการสังเคราะห์กิจกรรมส่งเสริมการศึกษาศีล ๕ ผู้เขียนได้ใช้วิธีการกระบวนการสังเคราะห์งานที่มีข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยแนวทางของการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาภิมาณ (Meta-ethnography) ผ่านวิธีการแปลความหมายเทียบกลับไปกลับมา นำเสนอได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ การสังเคราะห์กิจกรรมการส่งเสริมการรักษาศีลข้อที่ ๑

ประเด็นอุปมาจาก					สรุปประเด็น อุปมา
เรื่องที่ ๑	เรื่องที่ ๒	เรื่องที่ ๓	เรื่องที่ ๔	เรื่องที่ ๕	
แต่งตั้ง คณะกรรมการส่งเสริมความสามัคคี และคุ้มครองสิทธิ ชุมชน	กิจกรรมเฝ้าระวัง ความรุนแรงใน หมู่บ้าน	ส่งเสริมให้คน ปฏิบัติตามกฎ กติกา และข้อ บังคับ ส่งเสริมความเข้ม แข็งของหมู่บ้าน	ส่งเสริม ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีหมู่บ้าน	กิจกรรมส่งเสริม จิตตภาวนาเพื่อ เพิ่มพูนความ เมตตา ตามหลัก เบญจธรรม	ขับเคลื่อนและ ปฏิบัติโดยมี เป้าหมายเพื่อ ป้องกันความ รุนแรง (ปาณาติบาต)

ตารางที่ ๒ การสังเคราะห์กิจกรรมการส่งเสริมการรักษาศีลข้อที่ ๒

ประเด็นอุปมาจาก					สรุปประเด็น อุปมา
เรื่องที่ ๑	เรื่องที่ ๒	เรื่องที่ ๓	เรื่องที่ ๔	เรื่องที่ ๕	
จัดตั้งชุดรักษา ความปลอดภัย เพื่อดูแล ทรัพย์สินใน หมู่บ้าน	ปลูกพืชตามแนว หลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอ เพียง	จัดกิจกรรมการ ส่งเสริมความ สุจริตโปร่งใส ของหมู่บ้าน	จัดกิจกรรมส่งเสริม สัมมาชีพ ตามหลัก เบญจธรรม	ตั้งกองทุน การเงินและ สวัสดิการ เพื่อช่วยเหลือ ประชาชน	ขับเคลื่อนและ ปฏิบัติโดย มีเป้าหมาย เพื่อป้องกัน การละเมิด ในทรัพย์สิน (อทินนาทาน)

ตารางที่ ๓ การสังเคราะห์กิจกรรมการส่งเสริมการรักษาศีลข้อที่ ๓

ประเด็นอุปมาจาก					สรุปประเด็น อุปมา
เรื่องที่ ๑	เรื่องที่ ๒	เรื่องที่ ๓	เรื่องที่ ๔	เรื่องที่ ๕	
แต่งตั้งคณะ กรรมการส่งเสริมครอบครัว สัมพันธ์ของ หมู่บ้าน	อบรมเยาวชน ให้มีความรับผิดชอบ พฤติกรรม ทางเพศ	จัดโครงการ “ยับยั้งชั่งใจ ใส่ใจครอบครัว”	อบรมเรื่อง ๓ ห่วง ได้แก่ ห่วง งาน ห่วงสังคม ห่วงครอบครัว	โครงการพัฒนา ศักยภาพช่วงเช้า สู่วัยรุ่นพร้อมรับ การเปลี่ยนแปลง	ขับเคลื่อนและ ปฏิบัติโดยมีเป้าหมายเพื่อ ป้องกันการ ละเมิดต่อความ เป็นครอบครัว

ตารางที่ ๔ การสังเคราะห์กิจกรรมการส่งเสริมการรักษาศีลข้อที่ ๔

ประเด็นอุปมาจาก					สรุปประเด็น อุปมา
เรื่องที่ ๑	เรื่องที่ ๒	เรื่องที่ ๓	เรื่องที่ ๔	เรื่องที่ ๕	
แต่งตั้งคณะกรรมการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งในหมู่บ้าน	กิจกรรมส่งเสริมทักษะการพูดต่อสาธารณชน	กิจกรรมส่งเสริมความยุติธรรมชุมชน/มีศูนย์ยุติธรรมชุมชน	พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณเพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน	โครงการปรับสมรรถนะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักศึกษา	ขับเคลื่อนและปฏิบัติโดยมีเป้าหมายเพื่อป้องกันการละเมิดในข้อเท็จจริงข้อข่าวสาร และการใช้ข้อมูลอันเป็นเท็จ (มุสาวาท)

ตารางที่ ๕ การสังเคราะห์กิจกรรมการส่งเสริมการรักษาศีลข้อที่ ๕

ประเด็นอุปมาจาก					สรุปประเด็น อุปมา
เรื่องที่ ๑	เรื่องที่ ๒	เรื่องที่ ๓	เรื่องที่ ๔	เรื่องที่ ๕	
แต่งตั้งคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขยาเสพติดในหมู่บ้าน	กิจกรรมงดเหล้าเข้าพรรษา งานบุญปลอดเหล้า/ปลอดอบายมุข	กิจกรรมส่งเสริมการมีสติในการครองตนของวัดและชุมชน	โครงการจัดการแข่งขันกีฬาต้านยาเสพติด	กิจกรรมบรรยายธรรมอบรมเยาวชนและคนในชุมชนเรื่องโทษภัยของยาเสพติด	ขับเคลื่อนและปฏิบัติโดยมีเป้าหมายเพื่อป้องกันการละเมิดในจริยธรรมจากสิ่งเสพติดให้โทษ (สุราเมรัย)

จากตารางที่ ๑-๕ เป็นการนำเสนอผลการสังเคราะห์กิจกรรม ส่งเสริมการรักษาศีล ๕ ด้วยวิธีการแปลความหมายเทียบกลับไปกลับมา ได้ข้อค้นพบว่าเป็นการขับเคลื่อนและปฏิบัติโดยมีเป้าหมายเพื่อป้องกันความรุนแรง (ปาณาติบาต) เพื่อป้องกันการละเมิดในทรัพย์สิน (อทินนาทาน) เพื่อป้องกันการละเมิดต่อความเป็นครอบครัว (กาเมสุมิฉฉาจาร) เพื่อป้องกันการละเมิดในข้อเท็จจริงข้อข่าวสาร และการใช้ข้อมูลอันเป็นเท็จ (มุสาวาท) และเพื่อป้องกันการละเมิดในจริยธรรมจากสิ่งเสพติดให้โทษ (สุราเมรัย)

บทสรุป

สถานการณ์ภายใต้ VUCA อาจเกิดจากหลายรูปแบบผสมผสานรวมกันอยู่ก็ได้ ดังนั้น วิธีการแก้ไขปัญหาล้วนทั้งในทางวิถีโลก วิถีพระพุทธศาสนา หรือการบริหารคณะสงฆ์ภายใต้การบริหารในสถานการณ์ปัจจุบันจึงจำเป็นต้องบูรณาการสรรพขององค์ความรู้ เข้าด้วยกัน ใช้การพิจารณาอย่างถี่ถ้วนรอบด้าน (โยนิโสมนสิการ) ในแบบองค์รวม แยกส่วนเจาะลึก (Scope) ลงรายละเอียดจนชัดแจ้งของแต่ละปัญหาหรือความผันผวนเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ภายใต้สถานการณ์ VUCA ซึ่งจะช่วยให้เรามองเห็นภาพรวม และก้าวข้าม ผ่านในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างมีสติ ให้ผ่านไปได้อย่างมีสติ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “*สงฺเกยฺย สงฺกิตฺตพฺพานิ พิงฺระแวงสิ่งทีควรระแวง รุกฺเขยฺยานาคตํ ภยํ พิงฺระวังภยํ ในอนาคต*”^{๑๙} ต่อไป

บรรณานุกรม

- นงลักษณ์ วิรัชชัย. การวิเคราะห์อภิมาน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- บุบผา เมฆศรีทองคำ. การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ (วิจัยการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๗.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- A.I.128 (Aṅguttara Nikāya; Tipitaka, Book I Article 128) อ้างถึงใน พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต มีฤกษ์). พุทธทัศน์เรื่องจัดการศึกษาเพื่อความสมดุล. ใน **โลกทัศน์ของชาวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- Glass, G.V., McGaw, B. and Smith, M.L. **Meta- Analysis in Social Research**. Beverly Hills: Sage, 1981.
- Light, R.J. and Pillemer, D.B. **Summing Up: The Science of Reviewing Research**. Massachusetts: Harvard University Press, 1984.
- Mullen, B. **Advanced Basic Meta-Analysis**. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1989.

^{๑๙} พุ.ชา.จตุกก. ๒๗/๑๓๖.

Noblit, G.W. and Hare, R.D. **Meta-ethnography: Synthesizing Qualitative Studies**. Newbury Park: Sage, 1988.

ธานินทร์ เอื้ออภิธร. “มนุษย์จะสร้างทักษะ-การเรียนรู้ใหม่เพื่อรับมือ ‘ความเปลี่ยนแปลง’ ในอนาคตอย่างไร?“, ๒๕๖๐. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://thestandard.co/learning-for-change/> [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖].

วรากรณ์ สามโกเศศ. **กรอบคิดจาก VUCA สู่ BANI**, กรุงเทพธุรกิจ ฉบับวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๕. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.bangkokbiznews.com/columnist/1004689> [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖].

ศศิมา สุขสว่าง. “**VUCA World ความท้าทายสำหรับผู้นำยุคใหม่**“. ๒๕๖๒ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.sasimasuk.com/16768188/vuca-world> [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖].

Britten, N., and others. **Using meta ethnography to synthesis qualitative research: a worked example**. 2014. [Online], Available: <http://hsr.sagepub.com/content/7/4/209.short> [18 October 2023].

Doyle, Alison. “**Hard Skills vs. Soft Skills: What’s the Difference?**“. [Online. Available: <https://www.thebalancecareers.com/what-are-softskills-2060852> [17 October 2023].

Kraaijenbrink, J. **What BANI really means (and how it corrects your world view)**. Forbes. 2022. [Online]. Available: <https://www.forbes.com/sites/jeroenkraaijenbrink/2022/06/22/what-bani-really-means-and-how-it-corrects-your-world-view/?sh=24c8d44311bb> [17 October 2023].

Mitzkus, S. **BANI world: What is it and why we need it? Digital Leadership**. 2022. [Online]. Available: <https://digitalleadership.com/blog/bani-world/> [17 October 2023].

Wyatt, C., Harper, B., and Weatherhead, S. **The experience of group mindfulness-based interventions for individuals with mental health difficulties: A meta-synthesis.**, 5th July, 2020, [Online]. Available: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10503307.2013.864788#.U7eDqv05McB> [20 October 2023].

คุณลักษณะผู้นำที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก

พระศรีสังฆนายก, ดร. (สุเมธ ก่อบุญ)

พระมหานรินทร์ สุรบุญโณ, ดร. (เอมพันธ์)

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕๕๕๕

บทนำ

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม การที่มนุษย์เรามีการอยู่ร่วมกันมาก ๆ จึงจำเป็นที่จะต้องผู้นำ ผู้นำจึงมีความสำคัญดุจเข็มทิศที่จำเป็นสำหรับคนเดินทางและเสาเข็มที่มีความจำเป็นต่อการสร้างบ้านเรือน นอกจากนั้นผู้นำยังเป็นผู้สร้างหลักคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมและองค์กรต่าง ๆ ถ้าจะเปรียบไปแล้วผู้นำก็เปรียบเหมือนหลักชัยของประเทศชาติ ราชนครเปรียบเหมือนทรัพย์สิน ผู้นำคือผู้รักษาทรัพย์สิน ซึ่งหากต้องการทราบถึงความเจริญรุ่งเรืองของสังคม หน่วยงาน องค์กร บ้านเมือง ตลอดจนประเทศไทย ต้องดูผู้นำเป็นหลัก คุณลักษณะหรือคุณสมบัติของผู้นำ นักสังคมวิทยาได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำเอาไว้ว่าคุณลักษณะของผู้นำจะเป็นแบบใดนั้น ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของสังคมในแต่ละแห่งเป็นตัวกำหนด เพราะผู้นำ คือบุคคลธรรมดาที่ได้รับการยอมรับจากมติของมหาชน จึงปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ส่วนนักจิตวิทยาได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำเอาไว้ว่า ลักษณะของผู้นำขึ้นอยู่กับโครงสร้างของสังคม ความแตกต่างของลักษณะสังคมจะเป็นเครื่องกำหนดความแตกต่างของลักษณะผู้นำแต่ละประเภท สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ ได้สรุปและแบ่งการศึกษาทฤษฎีภาวะผู้นำออกเป็น ๔ ด้าน ดังต่อไปนี้ คือ

๑. ทฤษฎีคุณลักษณะของผู้นำ ผู้นำมีคุณลักษณะสำคัญ ๖ ประการ คือ มีพลังมีความทะเยอทะยาน, มีความปรารถนาที่จะนำผู้อื่น, มีความซื่อสัตย์มีจริยธรรม, มีความเชื่อมั่นในตนเอง, มีความฉลาดเฉลียว, มีความรอบรู้ในงาน

๒. ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม ภาวะผู้นำได้เปลี่ยนจากทฤษฎีคุณลักษณะมาเป็นสิ่งที่มุ่งเน้นต่อสิ่งที่ผู้นำทำ ความแตกต่างทางพฤติกรรมของผู้นำที่มีประสิทธิภาพกับผู้นำที่ไม่มีประสิทธิภาพ นักทฤษฎีเรื่องพฤติกรรม ระบุถึงปัจจัยของการเป็นผู้นำว่า บุคคลสามารถถูกฝึกให้กลายเป็นผู้นำได้

๓. ทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์ ภาวะผู้นำตามกระบวนการที่มีความสลับซับซ้อนที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ทางสังคม โดยมีผลกระทบมาจากปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ซึ่งรวมเรียกว่า “สถานการณ์” ที่ประกอบด้วยลักษณะของผู้ได้บังคับบัญชา ลักษณะของงานที่ต้องปฏิบัติ และธรรมชาติขององค์กร

๔. ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง รูปแบบของการบริหารและการดำเนินงานในปัจจุบัน รวมถึงการบริหารในอนาคตผู้บริหารปกครองที่มีประสิทธิผล จะต้องมองเห็นการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องของโอกาสมากกว่าการถูกคุกคาม โดยจะต้องพยายามสื่อสารให้บุคลากรทุกคนเข้าใจถึงเหตุผลความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงเป็นเบื้องต้น^๑

ส่วนในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความสำคัญของคุณลักษณะผู้นำ สมดังพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นภาษาบาลีในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตว่า

ควิ เจ ตรมานานิ	ชิมหิ คจจติ ปุงคโว
สพพา ตา ชิมหิ คจจนติ	เนตเตเต ชิมหิ คเต สติ.
เมื่อฝูงโคข้ามแม่น้ำไป	ถ้าโคจำฝูงไปคด
โคทั้งหมดก็ย่อมไปคด	เมื่อผู้นำไปคด (ผู้ตามก็ไปคด).
อเวเมว มนุสเสสุ	โย โหติ เสฏฐสมมโต
โส เจ อธมมํ จรติ	ปเคว อิตรา ปชา
สพพิ ฐฏฐิ ทุกขิ เสติ	ราชา เจ โหติ อธมมิโก.
ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายก็เช่นนั้น	ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่
ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม	ชนทั้งหลายก็จะไม่ประพฤติตาม
ราษฎรย่อมอยู่เป็นทุกข์โดยทั่วกัน	ถ้าผู้บริหารบ้านเมืองไม่ครองธรรม.
ควิ เจ ตรมานานิ	อุชฺฐิ คจจติ ปุงคโว
สพพา คาวี อุชฺฐิ ยนติ	เนตเตเต อุชฺฐิ คเต สติ.
เมื่อฝูงโคข้ามแม่น้ำไป	ถ้าโคจำฝูงไปตรง
โคทั้งหมดก็ย่อมไปตรง	เมื่อผู้นำไปตรง (ผู้ตามก็ไปตรง).
อเวเมว มนุสเสสุ	โย โหติ เสฏฐสมมโต
โส สเจ ธมมํ จรติ	ปเคว อิตรา ปชา
สพพิ ฐฏฐิ สุขิ เสติ	ราชา เจ โหติ ธมมิโก.
ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายก็เช่นนั้น	ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่
ถ้าผู้นั้นประพฤติเป็นธรรม	ชนทั้งหลายก็จะไม่ประพฤติตาม
ราษฎรย่อมครองสุขโดยทั่วกัน	ถ้าผู้บริหารบ้านเมืองครองธรรม. ^๒

^๑ สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, ภาวะผู้นำทฤษฎีและปฏิบัติ ศาสตร์และศิลป์สู่ความเป็นผู้นำที่สมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิรัตน์ เอ็ดดุกะซัน, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑๔-๒๑๖.

^๒ อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๐/๔๘.

จะเห็นได้ว่า คุณลักษณะของผู้นำเป็นสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน สังคม และ ประเทศชาติ เนื่องจากเป็นกลไกในการชักนำบุคคลที่มีศักยภาพมีคุณธรรมจริยธรรมเข้ามามีบทบาทหน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองและเป็นการเสริมสร้างผู้นำที่ดีให้มีมากขึ้น ผู้เขียนจึงสนใจศึกษาคุณลักษณะผู้นำที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก เพื่อพัฒนาส่งเสริมสนับสนุนคุณลักษณะผู้นำที่ควรจะมี ควรจะเป็น หรือควรจะทำประพฤติดีปฏิบัติเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี ในการพัฒนาตน ชุมชน สังคม และ ประเทศชาติต่อไป

ความหมายของผู้นำ

ความหมายของคำว่า “ผู้นำ” มาจากภาษาบาลีว่า นายก แยกศัพท์ดังนี้ นิ ธาตุในความนำไป ณฺ ัจจย รัสสะ อี เป็น อิ วิการ อิ เป็น เอ แผลง เอ เป็น อย ทีชะ อ ที่ อย เป็น อา เนื่องจากเป็น ัจจยที่เนื่องด้วย ณ แผลง ณฺ เป็น ออก สำเร็จรูปเป็น นายก มีรูปวิเคราะห์ว่า เนตติ นายโก บุคคลใด ย่อมนำไป เหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ผู้นำไป^๓ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ หมายถึง ผู้ออกหน้า ผู้ไปข้างหน้า ผู้เริ่มต้นโดยมีผู้อื่นหรือสิ่งอื่นตามหรือทำตาม^๔

ความหมายของคำว่า ผู้นำ ตามแนวคิดของยังยุทธ เกษสาคร คือ ผู้ที่มีบุคลิกลักษณะคุณสมบัติเด่นกว่าผู้อื่นในกลุ่มและมีอิทธิพลมากกว่าบุคคลอื่น ๆ ในหน่วยงานทั้งสามารถสร้างควมมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้เกิดขึ้นแก่หน่วยงานนั้น ๆ ได้ ดังนั้น ผู้นำ จึงหมายถึงบุคคลใดบุคคลหนึ่งซึ่งรับบทบาทเป็นผู้บริหารประสานประโยชน์ในกลุ่มเสมือนเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม ซึ่งมีอิทธิพลและอำนาจสามารถบังคับบัญชาบุคคลในกลุ่มให้ปฏิบัติตามเป้าหมายที่กำหนดไว้^๕ ผู้นำ ยังหมายถึง บุคคลในกลุ่มซึ่งได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ควบคุมหรือประสานงานกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกลุ่ม^๖ ผู้นำ คือบุคคลที่ถูกเลือกหรือได้รับการแต่งตั้งให้นำกลุ่มและมีอิทธิพลต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มเพื่อการบรรลุเป้าหมายของกลุ่มและเพื่อทำหน้าที่หัวหน้าของกลุ่ม^๗ ผู้นำ ก็ยังหมายถึง ผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวหรือกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้มีอิทธิพลต่อกลุ่มชนเพื่อให้พวกเขา

^๓ พระมหาสมปอง มุทีโต, คัมภีร์อิทธิฐานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พรินทร์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๓.

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๘.

^๕ ยังยุทธ เกษสาคร, ภาวะผู้นำและการจูงใจ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ SK BOOKNET, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘.

^๖ Fiedler, A theory of leadership effectiveness, (New York: McGraw-Hill, 1967), p. 168.

^๗ Dejnozka, Educationl administration glossary, (Westport CT: Greenwood, 1983), p. 199.

มีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายตามต้องการ^๘ ผู้นำ คือ ผู้มีความสามารถที่จะมีอิทธิพลเหนือกลุ่มหรือผู้ที่มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำ คือ มีลักษณะโดดเด่น มีวิสัยทัศน์ มีอิทธิพลเหนือคนอื่น และมีความสามารถในการตัดสินใจในสถานการณ์ที่ยุ่งยากและซับซ้อนได้อย่างเหมาะสม^๙ และหมายถึง บุคคลที่มีความสามารถในการบังคับบัญชาผู้อื่นและประสานงานให้ผู้อื่นช่วยทำกิจการงานต่าง ๆ ของตนให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ด้วยความเต็มใจ^{๑๐} ผู้นำ ยังหมายถึง บุคคลที่ได้รับการยอมรับและยกย่องจากบุคคลอื่น หมายถึงบุคคลซึ่งได้รับการแต่งตั้ง หรือได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้าในการดำเนินงานต่าง ๆ ในองค์กรต่าง ๆ ต้องอาศัยบุคคลที่เป็นผู้นำ และมีความเป็นผู้นำ จึงจะทำให้องค์กรดำเนินไปอย่างบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ และนำพาหน่วยงานไปสู่ความเจริญก้าวหน้า^{๑๑}

สรุปได้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลผู้ออกหน้า ผู้ไปข้างหน้า ผู้เริ่มต้นโดยมีผู้อื่นหรือสิ่งอื่นตามหรือทำตาม บุคคลที่มีบารมีและมีบทบาทรวมทั้งมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นสามารถชักจูงสั่งการหรือชี้นำบุคคลอื่นให้ปฏิบัติงานสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นผู้มีความสามารถจนได้รับความยกย่องยอมรับให้เป็นผู้นำ

ประวัติความเป็นมาของผู้นำในอุลุกชาดกและในมหาสุตโตสมชาดก

ประวัติความเป็นมาของผู้นำ ในอุลุกชาดกได้แสดงให้เห็นว่า รัฐหรือบ้านเมืองเกิดขึ้นมาได้เพราะประชาชนได้คัดเลือกกษัตริย์หรือผู้นำของพวกเขา โดยพิจารณาจากบุคคลผู้มีรูปร่างหน้าตาดี ผิวพรรณงามดังต่อไปนี้ ในครั้งปฐมกัป ประชาชนประชุมกันคัดเลือกบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งมีรูปร่างสมบูรณ์ มีมารยาทงดงาม บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวงให้เป็นพระราชาราชของพวกตน ชาดกนี้เล่าต่อไปอีกว่า ฝ่ายสัตว์ ๔ เท้า ก็ประชุมกันตั้งราชสีห์ให้เป็นพระราชาราช พวกปลาในมหาสมุทรได้ตั้งปลาอานนท์ให้เป็นพระราชาราช เมื่อมาถึงหมุ่นก ไม่มีพระราชาราช นกตัวหนึ่งได้เสนอนกเค้าให้เป็นพระราชาราช แต่กาทัวหนึ่งคัดค้าน

^๘ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

^๙ สุพานี สฤกษ์วานิช, พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่ : แนวคิดและทฤษฎี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๙๖.

^{๑๐} Normand L. Frigon Sr. & Harry K. Jackson Jr., **The Leader : Developing the Skills & Personal Qualities You Need to Lead Effectively**, (New York: American Management Association, 1996), p. 8.

^{๑๑} เนตรพัฒนา ยาวีราช, **ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเซ็นทรัลเอ็กซ์เพรสจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑.

ของตน สำคัญว่าเป็นปลาอื่น จึงสูญทางเคี้ยวกินเสียอย่างเอร็ดอร่อย เกิดทุกขเวทนา ฝูงปลาได้กลิ่นเลือด จึงตั้งกินตลอดถึงศีระชะ ปลาอานนท์จึงตายในที่นั้น กองกระดูกได้เป็นเหมือนภูเขาใหญ่^{๑๒}

สรุปได้ว่าในอุลกษาดกและในมหาสุตโตสมชาดก กล่าวถึง คุณลักษณะทางกายภาพ คือ คุณลักษณะ ภายนอก ซึ่งถือกันว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของผู้ปกครองหรือผู้นำ เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิด อำนาจประการหนึ่ง ผู้นำหรือผู้ปกครองที่มีบุคลิกดีย่อมส่งผลทางด้านจิตวิทยาได้เป็นอย่างมากก็จริง แต่ถ้าหากผู้ปกครองหรือผู้นำขาดซึ่งคุณธรรมจริยธรรมในการปกครองเสียแล้ว การปกครองย่อมเกิด ปัญหาได้อย่างแน่นอน ทั้งยังจะสร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่นอีกด้วย

ประวัติความเป็นมาของผู้นำในอัครคัมภีร์พุทธ

ประวัติความเป็นมาของผู้นำ ในอัครคัมภีร์พุทธ กล่าวถึง ผู้นำว่ามีวิวัฒนาการมาตามลำดับ โดยเริ่ม จากสมัยที่โลกพิเนาศ ก็ได้มีสัตว์เป็นจำนวนมากไปเกิดในชั้นอภิสสรพรหม พวกเขาเป็นผู้มีปิตีเป็น อาหาร มีรัศมีอยู่ในวิมาน ดังข้อความที่พระพุทธองค์ตรัสแก่สามเณรวาเสฏฐะ และสามเณรภารทวาชะ ว่า “วาเสฏฐะและภารทวาชะ สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน โลกนี้เสื่อม เมื่อโลกกำลังเสื่อม เหล่าสัตว์ส่วนมากไปเกิดที่พรหมโลกชั้นอภิสสระ นึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิตีเป็นภักษา มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัญญาจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน โลกนี้เจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้น เหล่าสัตว์ส่วนมากจุติจาก พรหมโลกชั้นอภิสสระมาเป็นอย่างนี้ นึกคิดอะไรก็สำเร็จ ได้ตามปรารถนา มีปิตีเป็นภักษา มีรัศมี ชานออกจากร่างกาย เทียวสัญญาจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน”^{๑๓} จากนั้น จึงกล่าวถึงการปรากฏวันดิน เริ่มตั้งแต่เมื่อโลกเกิดขึ้นใหม่ ๆ จักรวาลนี้มีน้ำปกคลุมไปทั่ว ไม่มีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ดวงดาว ทั้งไม่มีกลางวันและกลางคืน หญิงชายก็ยังไม่ปรากฏ ปรากฏก็เพียงชื่อว่า “สัตว์” เท่านั้น ต่อจากเกิดวันดิน และเมื่อกินวันดินจึงทำให้ร่างกายหยาบหมดรัศมี จากนั้น ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาว กลางวันกลางคืนจึงเกิดขึ้น ดังข้อความที่พระพุทธองค์ตรัสแก่สามเณรวาเสฏฐะ และสามเณรภารทวาชะว่า “วาเสฏฐะและภารทวาชะ สมัยนั้นทั่วทั้งจักรวาลนี้แหละเป็นน้ำทั้งนั้น มีดมน อันธการ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาว นักษัตรทั้งหลายยังไม่ปรากฏ กลางคืนกลางวันยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่งครั้งเดือนฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ หญิงชายก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลายปรากฏชื่อแต่เพียงว่า “สัตว์” เท่านั้น ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน เกิดวันดินลอยอยู่บนน้ำ ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้น ดุจน้ำนม

^{๑๒} เสถียร ทั้งทองมะดัน, “รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์”, เอกสารประกอบการสอนวิชารัฐศาสตร์ตามแนว พุทธศาสตร์, (นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, ๒๕๖๐), หน้า ๔-๕.

^{๑๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๗/๘๘.

ที่บุคคลเคียวให้แห้งแล้วทำให้เย็นสนิทจับเป็นผาอยู่ข้างบน ง้วนดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสี สมบูรณ์ด้วยกลิ่น สมบูรณ์ด้วยรส มีสีเหมือนเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี และมีรสอร่อยเหมือนน้ำผึ้งมีซึ่งปราศจากโทษ ต่อมาสัตว์ผู้หนึ่งมีนิสัยโลกกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญสิ่งนี้จะเป็นอย่างไร” แล้วใช้นิ้วช้อนง้วนดินขึ้นมาลิ้มดู เมื่อเขาใช้นิ้วช้อนง้วนดินขึ้นมาลิ้มดูอยู่ รสง้วนดินได้แผ่ซ่านไป เขาจึงเกิดความอยากในรส แม้สัตว์ เหล่าอื่นก็พากันถือแบบอย่างสัตว์นั้น จึงใช้นิ้วช้อนง้วนดินขึ้นมาลิ้มดู เมื่อสัตว์เหล่านั้นใช้นิ้วช้อนง้วนดิน ขึ้นมาลิ้มดู รสง้วนดินก็แผ่ซ่านไป และสัตว์เหล่านั้น ก็เกิดความอยากในรสขึ้นเช่นเดียวกัน”^{๑๔}

ต่อจากนั้น เมื่อมีกาม มีความเกียจคร้าน มีความเห็นแก่ได้เกินควร จนเกิดการขาดแคลนปัจจัย ในด้านต่าง ๆ จนถึงการแบ่งปันสิทธิและทรัพย์สินในการยึดครอง และเมื่อมีการยึดครองจึงเป็นสาเหตุ ให้เกิดการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของกันและกันจนลุกลามถึงขั้นที่พวกที่ทนต่อพฤติกรรมนั้นไม่ไหว จึงมีการทำร้ายกันด้วยก้อนดินและท่อนไม้ เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้น พวกเขาจึงปรึกษากันว่า ควรแต่งตั้งคนผู้หนึ่งให้เป็นผู้นำทำหน้าที่ว่ากล่าวตีสอนและขับไล่คนที่ทำความผิด และยังทำหน้าที่ คุ่มครองป้องกันชีวิตและทรัพย์สินให้พวกเขาด้วย ดังปรากฏข้อความที่พระพุทธองค์ตรัสแก่สามเณร วาเสฏฐะและสามเณรภารทวาชะว่า “วาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้งนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงได้ประชุมกัน ปรับทุกข์กันว่า “ท่านผู้เจริญ บาปกรรมปรากฏในหมู่สัตว์แล้ว คือ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ ให้จักปรากฏ การครหาจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถืออัมพาตจักปรากฏ ทางที่ดีพวกเรา ควรสมมุติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่งซึ่งจะว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ตีสอนผู้ที่ควรตีสอน ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ โดยชอบ พวกเราจักแบ่งปันข้าวสาทิให้แก่สัตว์ผู้หนึ่ง สัตว์ผู้หนึ่งรับคำแล้ว ได้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ตีสอนผู้ที่ควรตีสอน ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ และสัตว์เหล่านั้นก็ได้แบ่งปันข้าวสาทิให้แก่สัตว์ ผู้หนึ่ง”^{๑๕} ในเหตุการณ์ที่ปรากฏจึงทำให้มีผู้นำเพื่อทำหน้าที่ตีสอนคนที่ควรตีสอนเป็นต้นทำให้เป็น มูลเหตุของการวิวัฒนาการมาเป็นพระราชาในที่สุด ดังปรากฏข้อความที่พระพุทธองค์ตรัสแก่สามเณร วาเสฏฐะและสามเณรภารทวาชะว่า “วาเสฏฐะและภารทวาชะ เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมุติ (แต่งตั้ง) ฉะนั้น คำแรกว่า “มหาสมมุติ มหาสมมุติ” จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นา ทั้งหลาย ฉะนั้น คำที่ ๒ ว่า “กษัตริย์ กษัตริย์” จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีได้โดย ชอบธรรม ฉะนั้น คำที่ ๓ ว่า “ราชา ราชา” จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงได้เกิดมีแวดวง กษัตริย์นั้นขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์เหล่าอื่น มีแก่สัตว์พวกเดียวกันเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์ ที่มีใจพวกเดียวกัน มีโดยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่โดยอธรรม” หลักพุทธธรรมที่บ่งถึงผู้นำนั้นมีพื้นฐานที่ ธรรมชาติทางกายและทางใจของมนุษย์ ธรรมชาติดั้งเดิมของสังคมมนุษย์เป็นสภาวะที่สงบต่างคนต่างอยู่

^{๑๔} ที.ปา (ไทย) ๑๑/๑๒๐-๑๒๑/๘๙-๙๐.

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐/๙๖.

ไม่แก่งแย่ง ธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ต่อมาเกิดความขัดแย้งเนื่องจากการกระทำชั่วเห็นแก่ประโยชน์แก่ตน แรก ๆ เพียงว่ากล่าวตักเตือนกันเองยังไม่ทำร้ายกัน ต่อเมื่อมีความผิดอีกมากเกิดขึ้น จึงมีการลงโทษกันเอง ทำให้เกิดความวุ่นวายมากขึ้นอีก เพราะไม่มีการรับความคิดเห็นของใคร เมื่อสังคมวุ่นวายมากขึ้น จึงรวมกลุ่มมีมติการเลือกผู้นำเกิดขึ้น^{๑๖}

สรุปได้ว่า ในอัครคัมภีร์สูตร กล่าวถึง คุณลักษณะทางคุณธรรมจริยธรรม คือ คุณลักษณะภายใน ซึ่งถือกันว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดของผู้ปกครองหรือผู้นำ เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจ ผู้นำหรือผู้ปกครองที่มีคุณธรรมจริยธรรมย่อมสามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้ตามได้ ผู้ปกครองหรือผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรมย่อมปกครองโดยชอบธรรมอันจะก่อให้เกิดความสุขความเจริญให้กับตน ชุมชน สังคม และประเทศชาติได้อย่างแน่นอน

บทบาทของผู้นำ

บุคคลที่อยู่ในสังคมไม่ว่าจะเป็นระดับใดก็ตามย่อมมีบทบาทที่ต้องกระทำหรือรับผิดชอบตามวุฒิภาวะ ความรู้ ความสามารถ ผู้นำก็เช่นเดียวกันเมื่อดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำของกลุ่มแล้วย่อมมีบทบาทที่จะต้องรับผิดชอบตามฐานะดังต่อไปนี้ คือ

บทบาท คือ พฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพ ดังนั้นบทบาทจึงเป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำตามหน้าที่ เช่น เป็นครูต้องสอนนักเรียน เป็นตำรวจต้องพิทักษ์สันติราษฎร์ เป็นทหารต้องเป็นวีรของชาติ เป็นลูกต้องเชื่อฟังพ่อแม่ เป็นต้น บทบาทของความเป็นผู้นำนั้นเป็นการแสดงออกของผู้นำโดยมุ่งหวังเพื่อให้การบริหารตามนโยบายที่วางไว้ ดังนั้น บทบาทของผู้นำจึงเป็นตัวแปรที่สำคัญมากที่จะทำให้การบริหารงานเกิดผลสัมฤทธิ์ขึ้น เพราะฉะนั้น การประสานความร่วมมือก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้นำจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ที่อยู่ใต้อำนาจซึ่งเป็นหลักการขั้นมูลฐานที่จะทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ดังนั้น บทบาทของผู้นำจึงต้องประกอบด้วยสิ่งเหล่านี้ คือ

๑. การเพิ่มความร่วมมือ
๒. การเพิ่มความเข้าใจ
๓. เน้นเรื่องผลผลิต
๔. เป็นตัวแทนส่งเสริมมิตรสัมพันธ์กับชุมชน
๕. การแสดงออกซึ่งความเป็นผู้นำของกลุ่ม
๖. การจัดองค์การ

^{๑๖} พระครูศิริจันทน์วิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม), ภาวะผู้นำเชิงพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔๓.

๗. การประเมินผลด้วยการให้รางวัลและการบริหาร

๘. ความริเริ่ม

๙. ความเชื่อมั่นในตนเอง^{๑๗}

บทบาทของผู้นำ นพพงษ์ บุญจิตราดุล ได้กล่าวไว้ ๓ ประการ คือ

๑. เป็นผู้รักษาหรือประสานให้สมาชิกในกลุ่มอยู่ร่วมกัน หมายถึง ผู้นำจะต้องอยู่ใกล้ชิด มีความสัมพันธ์กับคนในกลุ่มและเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มทำให้กลุ่มมีความสามัคคีกลมเกลียว

๒. เป็นผู้ปฏิบัติการกิจของกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ หมายถึง ผู้นำต้องมีความรับผิดชอบ ในกระบวนการทำงานด้วยความมั่นคงและเข้าใจได้ ผู้นำจะต้องทำให้กลุ่มทำงานให้บรรลุตาม เป้าหมาย

๓. เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ในกลุ่ม หมายถึง เขาจะปฏิบัติงานไปในทาง ที่จะอำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์และปฏิบัติกันด้วยดีของสมาชิกในกลุ่มการติดต่อ สื่อสารที่ดีเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นในการช่วยให้หน้าที่นี้บรรลุเป้าหมาย^{๑๘}

สรุปได้ว่า ผู้นำนั้นมีบทบาทในการวางแผนงาน การสั่งการ การตัดสินใจ การกำหนดนโยบาย การควบคุมดูแลงาน การสนับสนุนให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนจนถึงการ รับผิดชอบต่อการงานต่าง ๆ และผลักดันงานต่าง ๆ ให้สำเร็จ ดังนั้น บทบาทจึงเป็นพฤติกรรมที่สังคม กำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำตามหน้าที่ เช่น เป็นครูต้องสอนนักเรียน เป็นตำรวจต้องพิทักษ์ สันติราษฎร์ เป็นทหารต้องเป็นรั้วของชาติ เป็นลูกต้องเชื่อฟังพ่อแม่ เป็นต้น

อำนาจของผู้นำ

บุคคลต่าง ๆ ในสังคมหรือในโลกนี้ย่อมมีอำนาจหรือกำลังที่แตกต่างกันไปตามฐานหน้าที่ที่ตน รับผิดชอบ ผู้นำก็เช่นเดียวกันย่อมมีอำนาจมากบ้างน้อยบ้างตามตำแหน่งที่รับมอบหมาย ดังนั้น เพื่อความเข้าใจในอำนาจและขอบเขตของอำนาจของผู้นำเป็นผลที่เกิดจากอำนาจหน้าที่ซึ่งมีลักษณะ เป็นสิทธิ เช่น สิทธิในการวินิจฉัยสั่งการ สิทธิในการบังคับบัญชา และสิทธิในการบริหารงาน เป็นต้น อำนาจหน้าที่เป็นอำนาจที่มีอยู่ในสถาบันทางการบริหารโดยมีรัฐธรรมนูญ กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ ธรรมเนียมประเพณีนิยม ดังนั้นอำนาจจึงสามารถแบ่งออกได้ ๓ อย่าง คือ อำนาจตามหลักเหตุผลและ กฎหมาย, อำนาจตามประเพณี, อำนาจบารมี ดังต่อไปนี้

^{๑๗} ฌรณรงค์ เสียงประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โอ เอสพริ้งติ้งเฮ้า, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๙-๑๔๐.

^{๑๘} นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, หลักการบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๙๖.

๑. อำนาจตามหลักเหตุผลและกฎหมาย

อำนาจตามหลักเหตุผลและกฎหมายโดยทั่วไปแล้วความมีเหตุมีผลนั้นมักจะเป็นการมองความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการ (เหตุ) ควบคู่กับจุดหมาย (ผล) หมายความว่า วิธีการนี้จะนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้หรือไม่หากว่าความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการไปสู่เป้าหมายเป็นไปด้วยดี ก็หมายความว่าความมีเหตุมีผลซึ่งกันและกัน นั้นก็คือ มีเหตุแล้วนำไปสู่ผลที่ต้องการ^{๑๙} ลักษณะของอำนาจตามหลักเหตุผลและกฎหมาย ดังต่อไปนี้

๑.๑) อำนาจที่เกิดขึ้นมาเพราะความเชื่อหรือความรู้สึกว่าอำนาจนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามหลักแหล่งเหตุผลและระเบียบกฎหมายคือเป็นไปตามหลักแหล่งนิติธรรม

๑.๒) อำนาจที่เกิดจากระบบเหตุผลและระบบกฎหมายซึ่งเป็นที่ยอมรับและเคารพยึดถือเป็นหลักปฏิบัติมิใช่เกิดจากส่วนตัวบุคคล ดังนั้นการจะใช้อำนาจชนิดนี้จึงต้องอยู่ในกรอบขอบเขตของระเบียบปฏิบัติที่นั้น ๆ

๑.๓) อำนาจนี้ได้มาจากการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของหน่วยงานหรือองค์กรนั้นเช่นตำแหน่งต่าง ๆ ในองค์กรหรือหน่วยงานซึ่งลดหลั่นกันไปตามสายการบังคับบัญชา เป็นต้น

๑.๔) อำนาจหน้าที่ต่างๆ ย่อมมีการสับเปลี่ยนตัวบุคคลกันได้ตามระเบียบของหน่วยงานนั้น เช่น ตำแหน่งต่าง ๆ ในระบบราชการหรือถ้าเป็นตำแหน่งที่มาจากกาเลือกตั้งก็จะอยู่ในตำแหน่งตามวาระ เช่น สมาชิกผู้แทน เป็นต้น ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ย่อมมีอำนาจประเภทนี้มากขึ้นอยู่กับตำแหน่งหน้าที่^{๒๐}

๒. อำนาจตามประเพณี

อำนาจตามประเพณีขึ้นอยู่กับความเชื่อในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ว่าเป็นความศักดิ์สิทธิ์ในตนเองแล้วผู้นับถือปฏิบัติอยู่ในกรอบของประเพณีนั้นอันเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป ลักษณะของอำนาจ คือ ขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึง สิ่งที่เรายอมรับปฏิบัติตามกันมาจนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นแนวทางปฏิบัติที่ทุกคนปฏิบัติกันโดยทั่วไปจนเกิดเป็นความเคยชิน และไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นภาระหน้าที่และเป็นสิ่งที่ปฏิบัติมานานใช้กันอย่างแพร่หลาย การปฏิบัติก็ไม่มีความหมายหรือข้อบังคับใดให้ปฏิบัติ^{๒๑}

^{๑๙} วุฒิชัย จานงค์, พงศัตถกรรมการตัดสินใจ, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๙-๒๐.

^{๒๐} สุวิน สุขสมกิจ, “พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ : กรณีศึกษากำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดกาญจนบุรี”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๙๖-๙๗.

^{๒๑} สุภัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑.

๓. อำนาจบารมี

อำนาจบารมีตามคติทางพระพุทธศาสนาขึ้นอยู่กับกระทำของตนเองเป็นสำคัญหากการกระทำของตนเองไม่ว่าในอดีตหรือปัจจุบันไม่ตีผลที่ได้รับก็เป็นผลที่ไม่ดีเพราะมนุษย์จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบการกระทำของตนเองซึ่งเป็นกฎที่มีความยุติธรรมที่สุดเรียกว่ากฎแห่งกรรม ดังพระพุทธดำรัสว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวหรือประณีต^{๒๒} ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๓.๑ บารมีที่ติดตัวมาแต่กำเนิด

๓.๒ บารมีที่เกิดจากการสั่งสมในปัจจุบัน

การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรมเป็นพระศาสดาเอกในโลกและทรงได้รับการเคารพเทิดทูนมานับพัน ๆ ปีแล้วนั้น มิได้ขึ้นอยู่กับสิ่งที่พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีหรือบำเพ็ญเพียรในปัจจุบันชาติเพียงอย่างเดียว แต่พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีนานนับชาติไม่ถ้วนบารมีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมานั้น มีทั้งระดับสามัญ ระดับกลางและระดับสูง เรียกว่าทศบารมีหรือบารมี ๑๐ ประการ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. ทานบารมี การบำเพ็ญบารมีโดยการให้ทาน การเสียสละ
๒. ศีลบารมี การบำเพ็ญบารมีโดยการรักษาศีลกายวาจาให้เรียบร้อยดีงาม
๓. เนกขัมมบารมี การบำเพ็ญบารมีด้วยการออกบวชปลีกตัวปลีกใจออกจากกาม
๔. ปัญญาบารมี การบำเพ็ญบารมีโดยการมีความรอบรู้ หยั่งรู้เหตุผลเข้าใจสภาวะทั้งหลายตามความเป็นจริง
๕. วิริยะบารมี การบำเพ็ญบารมีโดยการมีความเพียร ไม่ย่อท้อ มีความบากบั่น
๖. ขันติบารมี การบำเพ็ญบารมีด้วยความอดทน สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจของเหตุผล
๗. สัจจะบารมี การบำเพ็ญบารมีโดยการมีสัจจะ พูดจริงทำจริง และมีความจริงใจ
๘. อธิษฐานบารมี การบำเพ็ญบารมีด้วยการมีความตั้งใจมั่น วางจุดหมายการกระทำของตนไว้แน่นอนแล้วดำเนินตามนั้นอย่างแน่วแน่
๙. เมตตาบารมี การบำเพ็ญบารมีด้วยการมีความรักใคร่ เมตตาปรารถนาดี คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลกทั้งปวงมีความสุขความเจริญ
๑๐. อุเบกขาบารมี การบำเพ็ญบารมีด้วยการวางใจเป็นกลาง สงบราบเรียบสม่ำเสมอเที่ยงธรรมไม่เอนเอียงไปด้วยความยินดียินร้ายหรือความชอบชัง

^{๒๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๘๑/๒๘๗.

บารมีนี้พระพุทธรูปเจ้าทรงบำเพ็ญอย่างบริบูรณ์มานานนับพันชาติไม่ถ้วน เมื่อพระบารมีแก่กล้า บริบูรณ์เต็มที่แล้วพระองค์จึงได้มาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้น บารมีกับอำนาจจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวพันกัน ถ้าไม่มีบารมีอำนาจก็เกิดขึ้นไม่ได้หรือถ้าไม่มีอำนาจบารมีก็เกิดได้ยากเช่นเดียวกัน บารมีจึงจัดให้เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจประการหนึ่ง

สรุปได้ว่า อำนาจบารมีก็เป็นอำนาจอีกชนิดหนึ่งในลักษณะของการใช้สิทธิ์เป็นความสามารถที่จะใช้อำนาจให้ผู้อื่นปฏิบัติตามคำสั่งได้เพียงใด อำนาจชนิดนี้ชอบเกี่ยวข้องกับท่านที่มีความรู้ความสามารถตลอดจนความสัมพันธ์ของผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การที่จะใช้อำนาจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติให้ได้ทั้งน้ำใจและผลงานนั้นเอง ในกรณีนี้จะเห็นได้ประจักษ์แจ้งยิ่งขึ้นถ้าพิจารณาถึงผู้นำซึ่งไปดำรงตำแหน่งเดียวกันต่างวาระกัน ผู้นำแต่ละคนจะมีอำนาจบารมีไม่เท่ากัน เพราะอำนาจบารมีของผู้นำแต่ละคนไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับการสั่งสมอบรมกุศลกรรมทั้งในอดีตชาติและปัจจุบันชาติ อำนาจอย่างนี้เรียกว่าอำนาจบารมี

บทสรุป

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม การที่มนุษย์เรามีการอยู่ร่วมกันมาก ๆ จึงจำเป็นที่จะต้องผู้นำ ผู้นำจึงมีความสำคัญดุจเข็มทิศที่จำเป็นสำหรับคนเดินทางและเสาเข็มที่มีความจำเป็นต่อการสร้างบ้านเรือน นอกจากนั้นผู้นำยังเป็นผู้สร้างหลักคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมและองค์กรต่าง ๆ ถ้าจะเปรียบไปแล้วผู้นำก็เปรียบเหมือนหลักชัยของประเทศชาติ ซึ่งหากต้องการทราบถึงความเจริญรุ่งเรืองของสังคมนั้นหน่วยงาน องค์กร บ้านเมือง ตลอดจนประเทศชาติ ต้องดูผู้นำเป็นหลัก คุณลักษณะของผู้นำจะเป็นแบบใดนั้น ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของสังคมในแต่ละแห่งเป็นตัวกำหนด เพราะผู้นำ คือบุคคลธรรมดาที่ได้รับการยอมรับจากมติของมหาชน จึงปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และลักษณะของผู้นำขึ้นอยู่กับโครงสร้างของสังคม ความแตกต่างของลักษณะสังคมจะเป็นเครื่องกำหนดความแตกต่างของลักษณะผู้นำแต่ละประเภท

ในทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงคุณลักษณะหรือคุณสมบัติของผู้นำไว้เปรียบเสมือนโคจำฝูง ดังนี้ “ถ้าโคจำฝูงว่ายน้ำตรง ฝูงโคก็ว่ายน้ำตรงเช่นกัน เหมือนหมู่มนุษย์ ถ้าผู้นำประพฤติเป็นธรรม ประชาชนก็ต้องประพฤติเป็นธรรมเช่นกัน หากพระราชเป็นผู้นำตั้งอยู่ในธรรม ทวยราษฎร์ก็อยู่ร่มเย็นเช่นกัน” ดังนั้น คุณลักษณะของผู้นำจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาตน ชุมชน สังคม และประเทศชาติ อีกทั้งยังเป็นกลไกในการชักนำบุคคลที่มีคุณธรรมจริยธรรมเข้ามามีบทบาทหน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองและเป็นการเสริมสร้างผู้นำที่ดีให้มีมากขึ้น บทบาทของผู้นำจึงเป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำตามบทบาทหน้าที่ เช่น เป็นผู้นำต้องมีคุณธรรมจริยธรรม

เป็นครูต้องสอน นักเรียน เป็นตำรวจต้องพิทักษ์สันติราษฎร์ เป็นทหารต้องเป็นรั้วของชาติ เป็นลูกต้องเชื่อฟังพ่อแม่ เป็นต้น อำนาจบารมีก็เป็นอำนาจอีกชนิดหนึ่งในลักษณะของการใช้สิทธิ์เป็นความสามารถที่จะใช้อำนาจให้ผู้อื่นปฏิบัติตามคำสั่งได้เพียงใด อำนาจชนิดนี้ชอบเกี่ยวข้องโดยตรงกับท่านที่มีความรู้ความสามารถตลอดจนความสัมพันธ์ของผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การที่จะใช้อำนาจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติให้ได้ทั้งน้ำใจและผลงานนั้นเอง ในกรณีนี้จะเห็นได้ประจักษ์แจ้งยิ่งขึ้นถ้าพิจารณาถึงผู้นำซึ่งไปดำรงตำแหน่งเดียวกันต่างวาระกัน ผู้นำแต่ละคนจะมีอำนาจบารมีไม่เท่ากัน เพราะอำนาจบารมีของผู้นำแต่ละคนไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับการสั่งสมอบรมกุศลกรรมทั้งในอดีตชาติและปัจจุบันชาติ อำนาจอย่างนี้เรียกว่าอำนาจบารมี

จะเห็นได้ว่า คุณลักษณะผู้นำที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกมีอยู่ ๒ คุณลักษณะ คือ

๑) คุณลักษณะทางกายภาพ คือ คุณลักษณะภายนอก ซึ่งถือว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของพระราชา ผู้ปกครองหรือผู้นำ เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจประการหนึ่ง ผู้นำหรือผู้ปกครองที่มีบุคลิกดีย่อมส่งผลทางด้านจิตวิทยาได้เป็นอย่างมาก คือจะทำให้ผู้ที่พบเห็นหรือผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความรู้สึกยกย่องชื่นชม เพราะลักษณะทางกายภาพของผู้นำเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างบารมีของผู้นำเอง ส่วนผู้ที่มีลักษณะทางกายภาพไม่สง่าผ่าเผย ไม่สวยงาม ถึงแม้จะมีอำนาจมาก แต่ก็ไม่ใช่ที่สะดุดตาของประชาชนหรือผู้ที่พบเห็นเท่ากับผู้นำที่มีลักษณะทางกายภาพที่ดี

๒) คุณลักษณะทางคุณธรรมจริยธรรม คือ คุณลักษณะภายใน ซึ่งถือกันว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดของผู้ปกครองหรือผู้นำ เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจ ผู้นำหรือผู้ปกครองที่มีคุณธรรมจริยธรรมย่อมสามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้ตามได้ ผู้ปกครองหรือผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรมย่อมปกครองโดยชอบธรรมอันจะก่อให้เกิดความสุขความเจริญให้กับตน ชุมชน สังคม และประเทศชาติได้อย่างแน่นอน

บรรณานุกรม

- ณรงค์ เส็งประชา. มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โอ เอสพริ้งติ้งเฮ้า, ๒๕๔๑.
- นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์. หลักการบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๔.
- เนตร์พัฒนา ยาวีราช. ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเซ็นทรัลเอ็กซ์เพรส จำกัด, ๒๕๔๖.
- พระครูศิริจันทนิวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม). ภาวะผู้นำเชิงพุทธ. กรุงเทพมหานคร: นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๙.

- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พระมหาสมปอง มุทีโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๗.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ยงยุทธ เกษสาคร. **ภาวะผู้นำและการจูงใจ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ SK BOOKNET, ๒๕๔๒.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๖**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๒.
- วุฒิชัย จำนงค์. **พฤติกรรมการณ์ตัดสินใจ**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓.
- สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. **ภาวะผู้นำทฤษฎีและปฏิบัติ ศาสตร์และศิลป์สู่ความเป็นผู้นำที่สมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิรัตน์ เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๔.
- สุพัทธรา สุภาพ. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕.
- สุพานี สถงษ์วานิช. **พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่ : แนวคิดและทฤษฎี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙.
- สุวิน สุขสมกิจ. “พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ: กรณีศึกษากำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดกาญจนบุรี”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.
- เสฐียร ทั้งทองมะดัน. “รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์”, **เอกสารประกอบการสอนวิชารัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์**. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, ๒๕๖๐.
- Dejnozka. **Educationl administration glossary**. Westport CT: Greenwood, 1983.
- Fiedler. **A theory of leadership effectiveness**. New York: McGraw-Hill, 1967.
- Normand L. Frigon Sr. & Harry K. Jackson Jr. **The Leader: Developing the Skills & Personal Qualities You Need to Lead Effectively**. New York: American Management Association, 1996.

สัมมาอาชีพกับภูมิปัญญาชาวบ้านในรูปแบบผ้าทอ “ลายพันทมา”

พระครูภาวนาธรรมโฆสิต, ดร.

พระมหาธีระพงษ์ สุขิโต, ดร.

ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

๘๘๘๘๘

บทนำ

บ้านสะงวยหมู่ที่ ๗ ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี มีพี่น้องสองคน คือ คุณยายเป้า อดทน ผู้เป็นพี่สาวและคุณยายจันทา รูปสม ผู้เป็นน้องสาว ทั้งสองประกอบอาชีพทอผ้า เป็นอาชีพเสริม และมีชื่อเสียงในเรื่องการทอผ้าหลากหลายรูปแบบ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ พระมหาสีคาน ญาณวโร หรือ หลวงพ่อพระครูมหาวาปีคณาภิรักษ์ เจ้าอาวาสวัดศรีสุทธาทิพย์ ที่ปรึกษาเจ้าคณะ อำเภอหนองหานในอดีต ท่านได้เดินทางมาพบสองพี่น้องคุณนี้เพื่อให้ทอผ้า “ลายพันทมา” ในปัจจุบัน นอกจากนี้ท่านยังได้ตั้งชื่อกลุ่มทอผ้าสองพี่น้องกลุ่มนี้ว่า “สังฆพัฒนา” เพราะได้ทอผ้ารับใช้กิจการ ของพระสงฆ์ประจำ

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ นายอำเภอไชยวานในขณะนั้นเห็นว่าลายผ้านี้เป็นลายผ้าที่สวยงาม จึงประชาสัมพันธ์ให้เป็นลายผ้าประจำอำเภอไชยวานนี่คือภูมิปัญญาชาวบ้านที่สั่งสมกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นลายผ้าประจำถิ่น ลายผ้า “พันทมา” ลายผ้าประจำอำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ด้วยความงดงามเป็นเอกลักษณ์ ผ้าลายพันทมาจึงได้รับความนิยมอย่างสูงนี่คือวิถีชีวิตของชาวบ้าน สะงวย ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

ผ้าลายพันทมา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าและเป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านสะงวย ตำบล หนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี โดยเฉพาะลายผ้านี้ที่มีการถ่ายทอดจากบรรพชนสู่คนรุ่น ปัจจุบัน “ผ้าลายพันทมา” เป็นหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงที่ถูกผลิตเพื่อเป็นอาชีพเสริมจากการทำสวนไร่ นา ถึงแม้ว่ารูปแบบผ้าจะถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการใช้งาน และตลาดผู้บริโภคในปัจจุบันแต่ก็ยังคง มีรากเหง้ามาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่คงไว้ และวัฒนธรรมการทอผ้าก็ได้รับการสืบทอดและพัฒนา ต่อ ยอดมาตลอดมาโดยตลอด

ซึ่งในการส่งเสริมและเผยแพร่ผ้าทอลายพันทมาของคนในชุมชนนั้นเป็นการสืบทอดด้านทาง วัฒนธรรมอีสานที่ยังคงอยู่ ซึ่งเป็นการพัฒนาในรูปแบบของทางด้านสัมมาอาชีพ และส่งเสริมคุณภาพ ชีวิตของคนในชุมชนอย่างยั่งยืน แล้วก็ยังมีโครงการสืบสานงานผ้าให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยมีการตั้งกลุ่ม ทอผ้าประจำหมู่บ้าน นี่ก็ถือว่าเป็นอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้เพื่อสังคม ชุมชน หมู่บ้านได้รับการรักษา และดำรงไว้ซึ่ง เป็นเอกลักษณ์แห่งพื้นถิ่นของชาวบ้านสะงวยในการรักษาผ้าทอลายพันทมา รวมถึงการส่งเสริมและ

ฟื้นฟูการทอผ้าในชุมชนให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย อันจะทำให้ยังประโยชน์ให้เกิดขึ้น และสามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน ให้ได้มีความเป็นอยู่ที่ดี และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจนได้มาเป็น โอท็อป นวัตกรรมี หลงเสน่ห์ผ้าลายพันมหาบ้านสะงวย ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี และผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านผ้าไหมมัดหมี่ย้อมคราม ผ้าหมี่ขัด กระเป๋าผ้า ตะกร้าไม้ไผ่ ขนมหกถ้วยฉาบเสือก ที่ชาวบ้านได้รังสรรค์ขึ้น

ในด้านภูมิปัญญาของชาวบ้านยังเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าที่จรโลงชีวิต และวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติ และสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนอีกทั้งได้มีการเกี่ยวโยงสัมพันธ์กันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระพุทธศาสนา ที่มีความมุ่งเน้นให้ความสำคัญในเรื่องการสร้างความสุขให้เกิดขึ้นกับชุมชน พุทธศาสนา มีการฝึกที่ทำให้มองเห็นความจริงของชีวิต แล้วจนเกิดปัญญา และยังสอนให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นว่าจะแก้ไขได้ก็ต่อเมื่อคนเรานั้นต้องมี การปฏิบัติ รักษาศีลห้า และหลักธรรมโดยการนำเอามรรค ๘ มาให้ยึดเป็นหลัก และในการแสดงความรักความเมตตา การนึกถึงผู้อื่นเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของมนุษย์ความเมตตา และความไม่เห็นแก่ตัวเป็นสมบัติที่จำเป็น สำหรับมนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกับในสังคมอย่างสงบสุข^๑ แล้วธรรมยังช่วยสร้างการพัฒนาในรูปแบบที่ยั่งยืนได้ ภูมิปัญญานี้ยังเป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพ และเป็นรากฐานของการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง และเป็นการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และเป็นการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้ เพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสมกับยุคสมัย ซึ่งเป็นการช่วยชี้นำวิถีชีวิตให้กับของชาวบ้าน พร้อมทั้งช่วยให้รู้จักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และส่งเสริมความสำนึกที่ดีให้มีความรับผิดชอบต่อชนธรรมเนียนประเพณีของในท้องถิ่น สังคมสุดท้ายคือประเทศชาติ

ผ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในพระไตรปิฎกได้ปรากฏเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของผ้าอยู่หลายตอน เช่น ในจีวรวรรค กล่าวถึงเรื่องพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุมีจีวรได้เพียง ๓ ผืน คือ ผ้านุ่ง ผ้าห่ม และผ้าห่มซ้อนที่เรียกว่าสังฆาฏิ^๒ ในกฐินขันธจะกล่าวถึงรูปแบบจีวรที่มีขันธ ๕ คือ จีวรที่ตัดเย็บปรากฏกระหง (ผ้าท่อนหนึ่ง ๆ มีลักษณะเหมือนกระหงนา มีรูปสี่เหลี่ยม) มีกระหงใหญ่กระหงเล็กโดยมีจุดคั่นจุดคั่นน่ายันระหว่างกระหงจีวร ซึ่งแบ่งเป็น ๕ กระหง^๓ ทั้งนี้เรื่องผ้าที่มีการกล่าวถึงบ่อยครั้ง และพบเป็นส่วนมากในพระไตรปิฎก คือ การกล่าวถึงผ้า นุ่งผ้าห่ม ของพระภิกษุซึ่งการใช้ชื่อเรียก ผ้านุ่งผ้าห่มผ้าทอที่ปรากฏในพระไตรปิฎกให้เห็นในรูปแบบและประเภทของผ้าทอ

^๑ Payutto, P. A.. Buddhist economic: Middle way for the market place. Buddhadhamma Foundation. Bangkok. ๑๙๙๔.

^๒ วิมहा. (ไทย) ๒/๔๕๙/๑.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๘/๑๔๘.

ในพระพุทธศาสนาถือว่าการถวายทานเป็นหลักการปฏิบัติอย่างหนึ่งของพุทธศาสนิกชนดั้งเดิม หลักธรรมที่ปรากฏโดยตรงคือเรื่อง บุญกิริยาวัตถุ ๓ ซึ่งกล่าวถึงหลักการทำความดี ๓ ประการ คือ

- ๑) ทานมัย - บุญสำเร็จด้วยการให้
- ๒) สีสมัย - บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
- ๓) ภวานมัย - บุญสำเร็จด้วยการเจริญภavana^๔

โดยเฉพาะการให้ทาน ถือเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นในบรรดาการทำความดีทั้งหลาย ดังจะเห็นได้ว่า แม้พระพุทธเจ้าได้กล่าวเองในขณะเสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส เมื่อได้รับการพยากรณ์จากพระที่ปึงกรพุทธเจ้าว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระองค์ก็ทรงแสวงหาหลักธรรมเพื่อจะบำเพ็ญบารมีเป็นพระพุทธเจ้า และได้ทรงพิจารณาเห็นว่า ควรเริ่มบำเพ็ญทานบารมีเป็นอันดับแรก^๕

ในคัมภีร์สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทานสูตร กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่อง การให้ทานไว้ ๒ ประเภท คือ (๑) อามิสทาน - การให้สิ่งของเป็นทาน และ (๒) ธรรมทาน - การให้ธรรมเป็นทาน^๖ ในทักษิณาวินัยกสูตรว่าด้วยการจำแนกทักษิณาทาน กล่าวถึงพระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้นำผ้าคูใหม่ซึ่งทรงกรอด้วยตนเองไปถวายพระพุทธเจ้าพระนางขอให้พระองค์ทรงรับเพื่อเป็นการอนุเคราะห์ แต่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ไปถวายในสงฆ์ อันจะชื่อว่าได้บูชาทั้งพระองค์และสงฆ์ แต่พระนางก็ทรงยืนยันขอถวายพระองค์ตามเดิมถึง ๓ ครั้ง พระพุทธเจ้าก็ทรงแนะนำตามเดิมแม้ครั้งที่ ๒ และครั้งที่ ๓ พระอานนท์จึงได้กราบทูลขอให้ทรงรับผ้าเพื่อเป็นการตอบแทนอุปการคุณที่พระนางเคยมีต่อพระองค์ สมัยนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมจำแนกเรื่องทักษิณาทานว่าด้วยการถวายทานเจาะจงบุคคล ๑๔ ประการและการถวายทานในสงฆ์ ๗ ประการ^๗

นี่ก็ล้วนเป็นสิ่งของที่พุทธศาสนิกชนคนไทยนิยมถวายเป็นทานในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น กล่าวโดยเฉพาะเรื่อง “การถวายผ้า” ซึ่งเรื่องการถวายผ้าในพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อที่พบได้ในทุกกลุ่มทุกชนชั้น ทุกภูมิภาค ดังที่เห็นได้จากประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการถวายผ้าในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศเช่น การถวายผ้าพระเวส เป็นต้น ซึ่งในงานประเพณีบุญพระเวสสันดรในทางภาคอีสาน หรือ การถวายผ้าคลุมพระธาตุในประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช หรือ การถวายตุ่ง (ธง) ในภาคเหนือ^๘ และกลุ่มชนที่มีการผลิตผ้าทอด้วยตนเองอย่างชาวไทลื้อก็พบว่า

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙.

^๕ พระมหากษัตริย์ ชวนาภิภู (แสนแป้). “การศึกษาเรื่องทานในพระไตรปิฎกที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, ๒๕๔๘), หน้า ๒๖-๒๗.

^๖ ขุ.อิต. (ไทย) ๒๕/๙๘/๔๗๓.

^๗ ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๗๖-๓๘๒/๔๒๔-๔๓๒.

^๘ กรมศิลปากร, **มรดกสิ่งทอในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๙-๒๖.

มีการทอผ้าแบบพิเศษต่าง ๆ เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากเช่นกัน^๙ ในการทอผ้าของแต่ละท้องถิ่นและแต่ละที่นั้นส่วนมากจะมีการนำเอาผ้าที่ทอได้แล้วมาถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ดังที่ได้พูดถึงเรื่องผ้าทอลายพันมหานั้นก็ได้นำไปใช้ในการนุ่งห่มหรือนำเอาไปใช้สอยและเป็นสินค้าเพื่อนำไปขาย

ประวัติความเป็นมา “ผ้าพันมาหา” หรือ “ผ้าพันมหา”

เริ่มแรก มีคุณยายจันทา รูปสม และคุณยายเบ้า อดทน ซึ่งทั้งสองเป็นชาวบ้านสะงวย โดยกำเนิด ทุก ๆ ปี คุณยายทั้งสองจะทอผ้าขาวด้วยความประณีต สวยงาม แล้วนำไปถวายแด่ หลวงพ่อพระครูญาณวิสุทธิคุณ วัดป่าศรีสุธาทิพย์ บ้านหนองเม็ก ตำบลหนองเม็ก อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมื่อครั้งท่านดำรงสมณศักดิ์เจ้าคณะอำเภอนองหาน ในราวปีพุทธศักราช ๒๕๒๙ หลวงพ่อเห็นว่าผ้าขาวที่ทอมีความประณีต และสวยงาม จึงคิดค้นออกแบบลวดลายผ้าออกมา เมื่อออกแบบลายผ้าได้แล้วแต่ยังไม่มีการตั้งชื่อ ต่อมาหลวงพ่อก็ได้แวะเที่ยวมาหายายทั้ง ๒ ท่านอยู่หลายครั้ง แต่ไม่พบกันสักครั้งจนได้พบคุณยายทั้ง ๒ ท่าน ต่อมาหลวงพ่อก็ได้ออกแบบลวดลายผ้าออกมาเพื่อให้ยายทั้งสองเป็นผู้มัด, ทอ, ยายทั้งสองก็ได้รับแบบไว้เพื่อจะทำได้ แต่ไม่ทราบวาลายผ้าที่ให้ทอนี้เป็นลายอะไร จึงได้ถามหลวงพ่่ว่า ผ้านี้คือลายอะไร หลวงพ่อก็ตอบว่า อาตมาได้เที่ยวมาหาหลายร้อยครั้งพันครั้งแล้วไม่เจอกันสักที จึงตั้งชื่อให้ผ้านี้เป็น “ผ้าลายพันมาหา”

ครั้นเมื่อคุณยายทั้งสองท่านได้ทอผ้าลายนี้สวมใส่ และได้จำหน่ายให้คนในหมู่บ้านสวมใส่กันเป็นจำนวนมากขึ้น จึงมีคนถามว่าผ้านี้เป็นผ้าลายอะไร ยายทั้งสองจึงมักตอบว่าเป็น “ผ้าลายพันมหา” ซึ่งเป็นการเรียกชื่อเดิมหลวงพ่อ คือ “พระมหาสีคัน ญาณวโร (อดีต) หรือ หลวงพ่อพระครูมหาวิคณารักษ์ (ปัจจุบัน)” คุณยายจึงเรียกชื่อลายผ้าว่า “ลายพันมาหา” เป็น “ลายพันมหา” ต่อ ๆ กันเรื่อยมา

เมื่อปี พุทธศักราช ๒๕๕๓ อำเภอยะขาน ได้จัดงานประเพณีประจำปีของอำเภอยะขาน โดยในงานกำหนดมีการจัดกิจกรรมประกวดลายผ้ามัดหมี่ยอดเยี่ยม ซึ่งมีวัตถุประสงค์คัดเลือกลายผ้ามัดหมี่ยอดเยี่ยม เพื่อเป็นอัตลักษณ์ของอำเภอยะขาน โดยนายเวียงชัย แก้วพินิจ ซึ่งดำรงตำแหน่งนายอำเภอยะขาน ในขณะนั้น ได้ประกาศประชาสัมพันธ์ให้กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ยอดเยี่ยมทุกหมู่บ้าน ได้คิดค้นออกแบบลายผ้ามัดหมี่ยอดเยี่ยมเพื่อนำเข้าประกวดให้หมู่บ้านละ ๑ กลุ่ม นางไพ ประเสริฐสังข์ ประธานกลุ่มทอผ้าไหมบ้านสะงวย จึงได้นำเอาลายผ้ามัดหมี่ยอดเยี่ยม ซึ่งเป็นลายผ้าของกลุ่มมัดหมี่ยอดเยี่ยมบ้านสะงวย ที่มีแม่บัวลี สงวนนาม เป็นประธาน ได้นำผ้า “ลายพันมหา” นี้ ไปเข้าร่วมประกวดคัดเลือกในงานประจำปีของอำเภอยะขาน พ.ศ ๒๕๕๓ ผลการประกวดในครั้งนั้น ปรากฏว่า “ผ้าลายพันมหา”

^๙ ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล, *มรดกวัฒนธรรมผ้าทอไทลื้อ*, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๗-๑๒๖.

จากกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านสะงวย ได้รับรางวัลชนะเลิศ อำเภอไชยวาน จึงได้ประกาศให้ทราบโดยทั่วกันในการประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ, หัวหน้าส่วนราชการ และในการประชุมในวาระสถานที่ต่าง ๆ ในพื้นที่ ว่า “ผ้าลายพันทมหา” ชนะเลิศในการประกวดดังกล่าว เป็นลายผ้าที่เป็นอัตลักษณ์ของอำเภอไชยวาน ซึ่งต่อมาส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ พ่อค้า คหบดี และประชาชนทั่วไป ชาวอำเภอไชยวาน จะตัดผ้าลายพันทมหาขึ้นสวมใส่ในโอกาสงานต่าง ๆ และผ้าลายพันทมหา นี้ จึงเป็นผ้าที่ชาวอำเภอไชยวานรู้จักอย่างแพร่หลาย และมีถิ่นกำเนิดจากบ้านสะงวย ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

ในปัจจุบัน แม่บัวลี สงวนนาม ประธานกลุ่มผ้ามัดหมี่ย้อมคราม บ้านสะงวย ได้นำเอาผ้าลายพันทมาหาประยุกต์ออกแบบลวดลายต่าง ๆ ให้เหมาะสมและทันสมัย เพื่อความต้องการของประชาชนทั่วไป แต่ก็ยังคงลายพันทมหา (พันทมาหา) และยังเป็นผลิตภัณฑ์ OTOP ของหมู่บ้านสะงวยอีกด้วย อีกทั้งยังเป็นอัตลักษณ์ของอำเภอไชยวาน

กระบวนการทอผ้า “ลายพันทมหา”

ขั้นตอนการสร้างลวดลายจะต้องนำเส้นใยฝ้ายไปคั้นลำหมีให้ได้ตามจำนวน ที่เหมาะสมกับลวดลาย แล้วจึงนำไปจึงเข้ากับ “โสมหมี” โดยจะใช้เชือกมัดส่วนที่ไม่ต้องการให้ติดสี เรียกว่า การ “โอบ” ในอดีตใช้เชือกกล้วย ต่อมานิยมใช้เชือกฟางพลาสติก การมัดจะต้องมัดให้แน่นตามลวดลาย ที่กำหนดไว้แล้วนำไปย้อมสีจากนั้นตากแดดให้แห้ง เมื่อนำมาแกะเชือกออกจะเห็นส่วนที่มัดไว้ไม่ติดสีที่ย้อม หากต้องการให้ลวดลายมีหลายสี จะต้องมัดโอบอีกหลายครั้งตามความต้องการ ตำแหน่งที่มัดให้เกิดลวดลาย จะต้องอาศัยทักษะเชิงช่างที่ชำนาญแม่นยำ เพราะช่างมัดหมี่ของไทยไม่ได้มีการเขียนตำแหน่งลวดลายไว้ก่อน ตำแหน่งการมัดลวดลายอาศัยการจดจำและสั่งสมจากประสบการณ์ในกระบวนการทอ ช่างทอผ้ามัดหมี่จะต้องระมัดระวัง ทอผ้าตามล ดับของหลอดด้ายมัดหมี่ที่ร้อยเรียงลำดับไว้ให้ถูกต้อง จะต้อง ใช้ความสามารถในการปรับจัดลวดลายที่หลวมล้ากันที่เกิดจากกระบวนการย้อมสีให้ออกมาสวยงาม กลวิธี การทอผ้ามัดหมี่จึงเป็นภูมิปัญญาด้านงานช่างฝีมือดั้งเดิมที่ต้องอาศัยทักษะเชิงช่างชั้นสูง มีกรรมวิธีการทอผ้าให้เกิดลวดลายโดยการมัดที่เส้นพุ่งหรือเส้นยืนด้วยเชือกก่อนนำไปย้อมสี เพื่อให้ เกิดสีและลายตามที่กำหนด แล้วจึงนำมาทอเป็นผ้าผืน มีการทำกันมากในภาคอีสาน มีขั้นตอนดังนี้

๑. การคั้นหมี เอาฝ้ายที่เตรียมมาแล้วมัดหลักหมีด้านล่างก่อน แล้วพันรอบหลักหมีไปเรื่อย ๆ เรียกว่า การก่อหมี การคั้นหมีจะต้องคั้นจากล่างขึ้นบน หรือบนลงล่างจนกว่าจะครบจำนวนรอบที่ต้องการ ภาษาท้องถิ่นเรียกแต่ละจำนวนว่าลูกหรือลำ ถ้าก่อหมีผูกฝ้ายด้านขวา ก็ต้องวนซ้ายมาขวาทุกครั้ง ควรผูกฝ้ายไว้ทุกลูกด้วยสายแฉม เพื่อไม่ให้หมีพันกัน หรือหลุดออกจากกัน

๒. การมัดหมี่ มัดกลุ่มฝ้ายแต่ละลูกหมี่ด้วยเชือกฟาง จนครบหลักหมี่ การเริ่มต้นมัดลายหมี่ อาจมัดจากด้านบนไล่เรียงลงข้างล่าง หรือมัดข้างล่างก่อน ก่อนจึงไล่เรียงขึ้นข้างบน บางคนอาจเริ่มมัด จากตรงกลางก่อนจึงขยายออกไปเต็มหลักหมี่เริ่มมัดปลายเชือกด้านหนึ่งกับลูกหมี่ก่อน จึงพันอีก ปลายหนึ่งซ้อนทับให้แน่นเพื่อไม่ให้สีย้อมซึมเข้าข้อหมี่ เมื่อพันทับกันไปจนได้ความยาวตามลายหมี่แล้ว มัดปลายเชือกกับลูกหมี่ให้แน่นเช่นกัน โดยเหลือปลายเชือกไว้เมื่อเวลาแกะปอมัดจะทำให้ได้ง่าย เอาเชือก เส้นหนึ่งสอดเข้าไปในช่องหลักหมี่ข้างใดข้างหนึ่ง ผูกกลุ่มฝ้ายไว้เป็นวงไม่ให้หมี่ที่มัดลวดลายแล้วหลุด ออกจากกันและใช้เป็นทิวสำหรับจับ เวลาย้อม ถอดฝ้ายมัดหมี่ออกจากหลักหมี่

๓. การแกะปอมัดหมี่ หมี่ที่มัดเสร็จเรียบร้อยแล้วและถอดออกจากหลักหมี่ แล้วนำไปแช่น้ำให้เปียก บิดให้หมาด นำไปย้อมสีครามล้างสีให้สะอาดจึงนำมาแกะปอมัดหมี่ พาดราวกระตุกให้เรียงเส้น ผึ่งให้แห้ง ได้ฝ้ายมัดหมี่

๔. การปั่นหลอด นำฝ้ายมัดหมี่คล้อยใส่กล่องซึ่งวางอยู่ระหว่างตีนกง ๑ คู่หมุนกงคลายฝ้ายออกจากกงพันเข้าหลอดไม้ไผ่เล็ก ๆ ที่เสียบแน่นอยู่กับเหล็กไนของหลา ความยาวของหลอดไม้ไผ่สัมพันธ์กับ กระจายทอผ้าเมื่อหมุนกงล้อยไม้ไผ่ของหลาเหล็กไนและหลอดจะหมุนเอาเส้นฝ้ายจากกงพันรอบแกน หลอดไม้ไผ่ให้ได้จำนวนเส้นฝ้ายพอเหมาะกับความยาวของร่องกระจายทอผ้า

๕. การร้อยหลอดฝ้าย ร้อยหลอดฝ้ายที่ปั่นแล้วตามลำดับก่อนหลัง หากร้อยหลอดผิดลำดับ หรือทำเชือกร้อยหลอดขาดทำให้ลำดับฝ้ายผิดไปไม่สามารถทอเป็นลวดลายตามต้องการได้

๖. ลายหมี่นับเป็นวัฒนธรรมด้านสิ่งทอของภูมิภาคอีสานทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม ความสวยงาม ของลายหมี่เป็นสัญลักษณ์แสดงความจริงใจทางปัญญาของชุมชนและที่สำคัญอีกอย่างของผ้าทอที่มี คุณภาพ และมีเสน่ห์สวยสะดุดตาคือการเพิ่มสีสันด้วยการย้อมที่ทำให้ผู้ชมมีความพอใจภูมิใจที่ได้เป็น เจ้าของลวดลายมัดหมี่ที่มีการสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่โบราณนั้นส่วนใหญ่ได้แรงบันดาลใจจากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมในชีวิต ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี อาทิ ลายดอกแก้วลายต้นสน ลายบายศรี ลายกวาง ลายนกยูง ลายเต่า ลายพญานาค ฯลฯ

ท่านหลวงพ่อบุญพระครูมหาวิชาญรักษ์ จึงได้คิดค้นหาสิ่งที่จะทำให้ชาวบ้าน และชุมชนได้มี รายได้ในการค้าขาย ท่านได้หาแนวทางสร้างกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ โดยการทำให้มีชีวิตที่ดีขึ้น โดยการทำให้คนในชุมชน หมู่บ้านได้มีการผลิต การบริโภค และการการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ต่าง ๆ ในคติที่ว่าสิ่งใดก็ตามไม่ควรสิ้นสุดที่ตัวมันเองแต่ควรจะดำเนินไปจนถึงที่สุดคือการพัฒนา และ ท่านยังมีแนวความคิดที่ช่วยส่งเสริมความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ให้ดีขึ้นโดยการใช้หลักธรรมคำสอน ของพระพุทธศาสนามาสอน และท่านยังสอนให้คนดำเนินชีวิตของคนในสังคม ชุมชน หมู่บ้าน ให้สมดุล ไปกับธรรมชาติโดยวิธีต่อไปนี้

๑. การกินให้น้อย ท่านสอนให้กินเฉพาะเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เพราะการทำดังกล่าวจะทำให้ลายธรรมชาติน้อยลง ซึ่งจะช่วยให้ลดมลภาวะลงด้วย

๒. การอยู่อย่างผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ คนและสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติ อันได้แก่ การเกิด แก่ เจ็บ และ ตาย ถ้าทุกชีวิตอยู่ด้วยกันอย่างผสมกลมกลืน เขาก็จะไม่ไปรบกวนสิทธิของผู้อื่น

๓. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด พระพุทธเจ้าสอนให้คนใช้ธรรมชาติในการพัฒนาจิตใจพฤติกรรม และศีลธรรมของตนเอง ดังนั้น คนต้องเรียนรู้การใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด^{๑๐}

ผ้าลายพันมหาที่หลวงพ่อบุญมาหาวาปีศรัทธาท่านได้แนวความคิดมาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นลวดลายในการทอ และแบบออกมาให้เห็นโดดเด่นให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของ ลายผ้าพันมหาให้เห็นเป็นที่ประจักษ์กัน

บทสรุป

ผ้าทอในแต่ละพื้นที่นั้นมีกรรมวิธี และกระบวนการทอคุณสมบัติของผ้าที่ออกมาจะมีความแตกต่างกัน การทอส่วนใหญ่ที่ทำก็จะเป็นประเภทผ้าไหมผ้าฝ้าย ซึ่งเกิดจากความชำนาญของคนในท้องถิ่น โดยลวดลาย สี สัน หรือชนิดของผ้าก็จะแตกต่างจาก “ผ้าลายพันมหา” ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า และเป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านสงขลา โดยเฉพาะลายผ้าที่มีการถ่ายทอดจากบรรพชนสู่คนรุ่นปัจจุบัน ผ้าทอลายพันมหา กลายเป็นหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงที่ถูกผลิตเพื่อเป็นอาชีพเสริมจากการทำนา ถึงแม้รูปแบบผ้าจะถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับการใช้งาน และพื้นที่ตลาดของผู้บริโภคในปัจจุบัน แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งมีรากเหง้ามาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่มีวัฒนธรรมการทอผ้าและได้รับการสืบทอดพัฒนาต่อยอดในการส่งเสริม และเผยแพร่ผ้าทอลายพันมหาจนเป็นการสืบทอดเผยแพร่วัฒนธรรมให้คงอยู่ และอันเป็นการพัฒนาอาชีพในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างยั่งยืน โครงการสืบสานงานผ้าหัตถศิลป์ถิ่นอีสาน ถือเป็นอีกหนึ่งกิจกรรมเพื่อสังคมที่มุ่งรักษาธำรงไว้ซึ่ง “เอกลักษณ์แห่งพื้นถิ่นของผ้าทออีสาน” รวมถึงการส่งเสริมและฟื้นฟู “การทอผ้าลายพันมหา” ให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายอันจะยังประโยชน์ และสามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน ซึ่งทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่มีความสุข และยังคงรักษาไว้ซึ่งคุณภาพของของผ้าทอพื้นบ้านในชุมชนของตัวเอง

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), “รายการโลกสวยด้วยมือเรา : ธรรมะ”, รายการโทรทัศน์ ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๕., เมื่อ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๐.

องค์ความรู้ใหม่

ผู้เขียนได้เห็นสื่อสัญลักษณ์ที่ออกมาจากผ้าทอที่เป็นของคนในแต่ละชุมชน ได้แสดงถึงเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ความแตกต่างทางวัฒนธรรม และผ้าทอยังคงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของคนตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ซึ่งมนุษย์ หรือ คน ได้รู้จักสิ่งที่เกิดจากธรรมชาติจนได้มีการนำมาถักทอ เย็บปัก ถักร้อย เป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เป็นการดำรงชีวิตในรูปแบบสัมมาอาชีวะของคนในชุมชน และได้มีการใช้ผ้ามาใช้ในรูปแบบของประเพณี หรือพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งที่สืบทอดกันมาอย่างมีคุณค่าแล้วยังเป็นการแสดงถึงแบบแผนความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ในสังคม และท้องถิ่น ได้เห็นบทบาทที่สำคัญทั้งในแง่ของทางด้านศาสนาที่มีบทบาทเข้ามาร่วม อีกทั้ง กระบวนการหรือบทบาทที่ออกมาทางสังคมวัฒนธรรม สังคม และทางด้านเศรษฐกิจ

ดังนั้น การสืบทอดความคิด ความเชื่อ พร้อมทั้งแบบแผนทางสังคมจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ จนได้มีการพัฒนาศักยภาพออกมาเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เห็นประจักษ์แล้วยังมีในทางด้านการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต เพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมควบคู่กับการพัฒนาเป็นอาชีพ พร้อมทั้งรายได้ของคนชุมชนตามรูปแบบของการดำเนินชีวิตแบบสัมมาอาชีวะเกิดขึ้นอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. **มรดกสิ่งทอในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.

ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล.**มรดกวัฒนธรรมผ้าทอไทลื้อ**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). “**รายการโลกสวยด้วยมือเรา : ธรรมะ**”. รายการโทรทัศน์ ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๕. เมื่อ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๔๐.

พระมหาอานนท์ ชวนาภิกุ (แสนแป้). “**การศึกษาเรื่องทานในพระไตรปิฎกที่มรธาธิพลต่อสังคมไทย**”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, ๒๕๔๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

Payutto. P. A. **Buddhist economic : Middle way for the market place**. Buddha-dhamma Foundation. Bangkok, 1994.

หลักสารานุกรมกับการเสริมสร้างความสามัคคีในสังคมไทย

พระครูปริยัตถคุณาวุฒ ภัชลดา สุวรรณนวล
วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘๘๘๘๘

บทนำ

ปัจจุบันสังคมไทยกำลังเผชิญกับปัญหาวิกฤติการณ์ความขัดแย้งที่มีความซับซ้อน และมีความเป็นพลวัตสูงมากขึ้นเรื่อย ๆ อันเกิดจากการสะสมของความรุนแรงเชิงโครงสร้างทางสังคม (Structural Violence) ที่กดขี่และทำให้ผู้คนรู้สึกแปลกแยกและแบ่งแยกคนในสังคมออกจากกัน ผสานกับความรุนแรงทางวัฒนธรรม (Cultural Conflict) ที่ให้ความชอบธรรมกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความรุนแรงทางตรง นอกจากนี้ ขั้นตอนต่อไปของปัญหายังถูกกดทับด้วยปัญหาพัฒนาการและการขยายตัวของความขัดแย้งที่เจริญเติบโตควบคู่ไปกับยุทธศาสตร์และเป้าหมายของการพัฒนาประเทศ ซึ่งเกิดจากการที่รัฐใช้กลไกทางเศรษฐกิจเป็นตัวขับเคลื่อน สถาบันต่าง ๆ ของประเทศเพียงกลไกเดียว จนทำให้ประชาชนในชนบท คนด้อยโอกาส และคนยากจนถูกยึดเยียดสถานะของการเป็นคนชายขอบของสังคม โดยที่พวกเขาเหล่านั้นไม่มีสิทธิ์เลือก ผนวกกับปัญหาการบริหารงานของรัฐแบบรวมศูนย์ แต่กระจัดกระจายปัญหาประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่ไม่มีประสิทธิภาพ และปัญหาทางด้านโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาที่ไม่เท่าเทียมสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ผสมรวมตัวกันจนกลายเป็นวิกฤติการณ์ความขัดแย้งในสังคมไทย ที่ไม่สามารถหาทางออกได้และเมื่อประชาชนไม่ได้รับความยุติธรรมในสังคมอย่างที่ควรจะเป็น และรัฐไม่สามารถแก้ปัญหาและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง จึงก่อให้เกิดการประท้วงตื้อแพ่งหรือการขัดขืนอย่างสงบ (Civil Disobedience) จนถึงขั้นใช้กำลัง และความรุนแรงในการเรียกร้อง และคัดค้านอำนาจรัฐตั้งที่ปรากฏอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน^๑

การอยู่ร่วมกันจะเป็นสังคมที่สงบสุขได้นั้น จำเป็นต้องมีกฎ กติกา หรือข้อบังคับกำหนด กฎหมาย เพื่อเป็นการควบคุมกำกับความประพฤติของคนในสังคมให้มีแนวทางการปฏิบัติที่ดีงามและเป็นสมาชิกของสังคมที่ดีภายใต้มาตรฐานเดียวกัน ซึ่งชาวพุทธเรียกหลักหรือระเบียบที่ควบคุมความประพฤติของคนและกิจการของชุมชนให้เกิดความเรียบร้อยดีงามซึ่งเรียกว่าศีล เป็นจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการฝึก

^๑ พระครูปลัดไพฑูรย์ เมธิโก (มหาบุญ), “พรหมวิหาร : ธรรมแนวทางการแก้ไขความขัดแย้งของสังคมไทย”, วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๗): ๕๖.

ให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่แท้คือการไม่เบียดเบียนกันกับการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุข ทำให้แต่ละคนสามารถเรียนรู้ได้หลายสิ่งหลายอย่างจากประสบการณ์ของตนเองและสังคม และในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันนั้นได้ส่งผลให้แต่ละคนมีแนวความคิด ทักษะคติ ความมุ่งหมาย ตลอดจนวิธีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันไปด้วย จึงทำให้สังคมมีความแตกต่างกัน และก่อให้เกิดความขัดแย้ง มองในสิ่งที่ถูกต้องเป็นสิ่งที่ดี จึงทำให้เกิดความแตกแยกความสามัคคี^๒ การนำหลักธรรมเกี่ยวกับการเสริมสร้างความสามัคคีและสันติภาพไปใช้ในสังคมไทยเพื่อเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขนั้น สมาชิกของสังคมต้องร่วมกันให้เกิดการปกครองที่ดี ดังคำกล่าวที่ว่า “สมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคม”^๓ สาราณียธรรมคือ หลักธรรมในการส่งเสริมความสามัคคีในสังคมไทย ธรรมที่ทำให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

หลักสาราณียธรรม

หลักธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงเป็นหลักธรรมที่จะเสริมสร้างความรู้สึที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันและกันอยู่เสมอในยามที่ระลึกถึงกัน ซึ่งจะเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความสามัคคี มีน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นด้วย หากสังคมใดต้องการที่จะเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้น ก็ควรที่จะต้องนำเอาหลักธรรมทั้ง ๖ ประการ ไปใช้อยู่ตลอดเวลา ได้แก่

๑. เมตตาทายกรรม หมายถึง การตั้งทายกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ (ภิกษุสามเณร) ทั้งต่อหน้าและลับหลัง หมายถึง ความรู้สึกในจิตใจที่มีแต่ความดีดี ๆ การมองกันในเรื่องดี มีความหวังดี ปราบปรามดี รักและเมตตาต่อกัน คิดในสิ่งที่สร้างสรรค์ มองด้านบวกต่อกัน ไม่มีความอิจฉาริษยา ไม่คิดอคติลำเอียง ก่อความพยายบาท สร้างความโกรธแค้นเคืองกัน ให้โอกาสและให้อภัยต่อกัน ทุกเรื่องไม่ว่าจะหนักเบาแค่ไหน ความคิดปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุขและเข้าใจผู้อื่น ไม่เอาความรู้สึกนึกคิดของตนเป็นใหญ่ มีน้ำใจต่อบุคคลอื่น เมตตาเมตตาธรรมนี้รวมถึงความอดทนอดกลั้นต่อความอาฆาตมาดร้ายบุคคลอื่นที่มีต่อตนเอง ด้วย

๒. เมตตาวิจิตรกรรม หมายถึง การตั้งวิจิตรกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง หมายถึง การใช้คำพูดออกมาแต่คำพูดที่ดีงาม ด้วยความรักปรารถนาดี รู้จักพูดให้กำลังใจกันและกันในยามที่ต้องพบกับความทุกข์ความผิดหวังหรือความเศร้าหมอง ไม่พูดจาซ้ำเติมกันถากถาง

^๒ พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๖/๕๓-๕๙.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ เอส.อาร์.พรินต์แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑๑-๒๑๒.

ในยามที่มีใคร โดยเฉพาะคู่อริ ฝ่ายตรงข้ามต้องหกล้มลง ไม่นินทาว่าร้ายทั้งต่อหน้าและลับหลังแนะนำในสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ พูดด้วยความจริงใจต่อบุคคลอื่น ไม่พูดส่อเสียดบุคคลอื่นให้เกิดความเจ็บช้ำน้ำใจ ไม่ดูถูกคนที่ด้อยกว่าตนเองและไม่พูดให้คนอื่นเกิดความเข้าใจผิดจนทะเลาะกัน พูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์อย่างเดียวนั่น

๓. เมตตาตามโนกรรม หมายถึง การตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง หมายถึง ทำแต่ในสิ่งที่เป็นความดีต่อกัน ช่วยเหลือส่งเสริมกันด้านกำลังกาย มีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะ ไม่เบียดเบียนรังแกกัน ไม่ทำร้ายให้ได้รับความทุกข์เวทนา ทำแต่ในสิ่งที่ถูกต้องต่อกัน มีความเสียสละต่อผู้อื่น ช่วยเหลือชวนช่วยการงานในสิ่งที่ตนเองสามารถกระทำได้ มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นทุกเรื่อง รู้จักปกป้องช่วยเหลือบุคคลอื่นเมื่อประสบภัย ดำรงตนอยู่ในศีลธรรมสำรวมระวังในอกุศลกรรมความไม่ดี ทางกาย และไม่ใช้กำลังเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความทุกข์เดือดร้อนไม่ว่าด้วยวิธีการใด ๆ

๔. สาธารณโภคิตา หมายถึง การแบ่งปันลาภที่ได้มาโดยธรรมแก่เพื่อนพรหมจรรย์ หมายถึง ให้รู้จัก แบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรม ไม่เอารัดเอาเปรียบกันช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และมีความเสมอภาคต่อกัน เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันอยู่เสมอ รู้จักแบ่งปันบริจาคช่วยเหลือผู้ยากไร้ผู้ด้อยโอกาสในสังคม เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเพื่อความผาสุกของคนหมู่มากในประเทศ

๕. สีสสามัญญตา หมายถึง การมีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง หมายถึง การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัยต่าง ๆ อย่างเดียวกันอย่างเคร่งครัด เคารพในสิทธิ เสรีภาพของบุคคล ไม่ก้าวร้าวหน้าที่ยกกัน ไม่อ้างอำนาจของตนข่มเหงรังแกผู้อื่น ไม่ถืออภิสิทธิ์ใด ๆ ทั้งปวง มีความเคารพต่อกฎหมาย ระเบียบวินัย มีความเกรงอกเกรงใจและให้เกียรติต่อกัน ไม่ทำกระทำการล่วงละเมิด สิทธิอันเป็นของผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นเรื่องใด ๆ ก็ตาม

๖. ทิฏฐิสามัญญตา หมายถึง การมีความเห็นถูกต้องดีงาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง หมายถึง มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกัน คิดในสิ่งที่ตรงกันปรับมุมมองที่ต่างกลับมาให้ตรงกัน ด้วยการยอมรับในเหตุผล พูดจาหาข้อสรุปตรงกัน รู้จักแสวงหาจุดร่วมและ สงวนจุดต่างไม่ถือเอาความคิดของตนเป็นใหญ่แต่เพียงฝ่ายเดียว ยอมรับฟังความคิดของผู้อื่นที่เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองจะทำอะไรก็ควร ปรีกษาหาหรือผู้ที่อยู่ร่วมกันใช้เหตุและผลร่วมกันเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมอย่างแท้จริง^๕

^๕ พระไตรปิฎก ภาษาไทย. เล่ม ๑๑ : ๓๒๑ - ๓๒๒.

สารานียธรรม ๖ คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงซึ่งกันและกันเป็นธรรมสำหรับบุคคลที่อยู่ร่วมกันเป็นหมวดเป็นหมู่ เพื่อเป็นการเสริมสร้าง ความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์การไม่วิวาท ความสามัคคีและเอกภาพ ภายในหมู่คณะเหล่านั้น มี ๖ อย่าง คือ

๑. การตั้งกายกรรม (ตัวของตน) ที่ประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๒. การตั้งวจีกรรม (ปาก/คำพูด) ที่ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนทั้งต่อหน้าและลับหลัง ช่วยเหลือชวนช่วยในกิจการ การงานบุคคลอื่นด้วยวาจา
๓. การตั้งมโนกรรม (ใจ) ที่ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนมนุษย์คิดช่วยเหลืออุทรกิจญาติมิตร และสัมพันธ์อื่น ๆ ด้วยความหวังดีปรารถนาดี
๔. เป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันลาภที่ตนได้มาโดยชอบธรรมแก่บุคคลที่ควรให้
๕. มีศีล มีธรรมเสมอกับเพื่อนมนุษย์เหมือนกับญาติมิตร ประพฤติสุจริตทั้งต่อหน้าและลับหลังไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น
๖. มีความเห็นดีเห็นงามร่วมกับผู้อื่น คือ เห็นชอบตามทำนองคลองธรรมร่วมกับผู้อื่น^๕

สารานียธรรม คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน หลักการอยู่ร่วมกัน ๖ ประการ

๑. เมตตากายกรรม ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๒. เมตตาวจีกรรม ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยแจ้งสิ่งที่ประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพแสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๓. เมตตามโนกรรม ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มต่อกัน
๔. สาธารณโภคี ได้ของที่ชอบธรรมมากี่แบ่งปัน ไม่หวงไว้ผู้เดียว
๕. สีสสามัญญตา มีศีลบริสุทธ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ

^๕ กรกฎ โอภาสเจริญมงคล, “การบริหารและการพัฒนาวัดโสธรวราราม วรวิหาร : จากยุคก่อตั้งสู่นาคต”, วารสารวิทย์บริการ, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๕): ๒๑.

๖. ทัฏฐิสามัญญตา มีทัฏฐิตังงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นสิ้นทุกข์หรือขจัดปัญหา^๖

สรุปได้ว่า หลักสาราณียธรรม ๖ ประกอบด้วย เมตตาทายกรรม คือ ความรู้สึกในจิตใจที่มีแต่ความคิดที่ดีต่อกัน มองด้านบวก ไม่มีความอิจฉาริษยา ไม่คิดอคติลำเอียง ก่อความพยายามสร้างความโกรธแค้นเคืองกัน เมตตาวจีกรรม คือ รู้จักพูดให้กำลังใจกันและกัน ในยามที่ต้องพบกับความทุกข์ความผิดหวัง เมตตามโนกรรม คือช่วยเหลือส่งเสริมกันด้านกำลังกาย มีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะ ไม่เบียดเบียนรังแกกัน สาธารณโภคิตา คือ แบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรม ไม่เอาัดเอาเปรียบกันช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน สีลสามัญญตา คือ การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัยต่าง ๆ อย่างเดียวกันอย่างเคร่งครัด เคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคล ไม่ก้าวร้าวหน้าที่กัน และทัฏฐิสามัญญตา คือ ยอมรับฟังความคิดของผู้อื่น ไม่ถือเอาความคิดของตนเป็นใหญ่แต่เพียงฝ่ายเดียว

ความหมายของความสามัคคี

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)^๗ ได้ให้ความหมายของคำว่า “สามัคคี” ไว้ว่า ความพร้อมเพรียงกัน มีน้ำหนึ่งน้ำใจเดียวกัน การมีจิตที่มุ่งไปในทางเดียวกัน ความสามัคคีของมวลมนุษย์ทุกคน สามารถปฏิบัติได้เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อความสงบสุข ความเจริญของโลก และสังคมมนุษย์ ทุกคนสามารถร่วมมือกัน มีความสมัครสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการสร้างสรรค์โลก ด้วยการปฏิบัติธรรมตามหลักพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพราะหลักธรรมดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เพื่อนมนุษย์ทุกคนเป็นพรหม คือ ผู้สร้างสรรค์ อภิบาลโลกช่วยกันบำรุงรักษาโลกนี้ให้มีสันติสุข ด้วยเรี่ยวแรงความพากเพียรของมนุษย์เอง โดยไม่ต้องรอเทพเจ้าหรืออำนาจวาสนาหรือสิ่งวิเศษใด ๆ มาบันดาลให้

ประเวศ วะสี^๘ ได้ให้ความหมายของคำว่า “ความสามัคคี” ว่าเป็นการแสดงถึงพลังแห่งความเข้มแข็งของชุมชนไทยว่าต้องประกอบด้วยองค์ธรรม ๕ ประการ ในการสร้างสังคมสันติประชาชนให้สำเร็จต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหรือชั้นของสังคมให้ครบทั้ง ๕ คือศีลเข้มแข็ง ปัญญาเข้มแข็ง

^๖ ปัญญา ใช้บางยงและคณะ, **ประชุมสมโพธิกถา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ เอส.อาร์.พรินติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑๑-๒๑๒.

^๘ ประเวศ วะสี, **ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓.

เศรษฐกิจถูกต้อง รัฐถูกต้อง และสังคมเข้มแข็ง ทั้งที่กล่าวแล้วข้างต้นถือว่าเป็นเบญจขันธ์ของสังคม ขันธ์ ๕ มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงและมีผลถึงกัน ต้องพัฒนาให้ครบทั้ง ๕ ประการเชื่อมโยงกันจึงจะเกิด สังคมสันติประชาธรรมมีความสามัคคีปรองดองกันพัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเอกเทศ จะเป็นเศรษฐกิจ ก็ดี ศิลธรรมก็ดี จะไม่ได้ผลในองค์ประกอบทั้ง ๕ “สังคมเข้มแข็ง” เป็นฐาน ถ้าสังคมเข้มแข็ง เศรษฐกิจ จะดี การเมืองจะดี ศิลธรรมจะดี และทำให้ปัญญาเป็นไปด้วยดี ฉะนั้นยุทธศาสตร์ควรมุ่งเป้าไปสู่ การพัฒนาสังคมให้เข้มแข็งเป็นเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และศิลปธรรม เพราะสังคมเข้มแข็ง หมายถึงสังคมที่มีการร่วมกลุ่มกันในรูปแบบต่าง ๆ เช่นการจัดตั้งชมรม มูลนิธิ หรือสหกรณ์ เป็นต้น เมื่อมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหรือประชาคม จะเกิดพลังสร้างสรรค์ที่สามารถป้องกันสิ่งร้ายและสร้างสิ่งที่ดี ทุกอย่าง ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมการเมือง และสุขภาพทุกคนในสังคมต้องร่วมมือกัน ในการปฏิบัติหน้าที่ตามฐานะ ตำแหน่ง เช่น ข้าราชการ พ่อค้าประชาชน ทุกคนต้องมีคุณธรรม ประจำใจ มีปัญญา รัฐบาลดูแลชาติด้วยศิลปธรรม เมื่อพัฒนาด้วยศิลปธรรมและจะทำให้เกิดปัญญา สร้างเศรษฐกิจความเป็นอยู่ให้เกิดแก่ประชาชนในชาติ ทำสังคมทุก ๆ ด้านให้เข้มแข็งด้วยตนเองให้ได้ จึงจะสามารถนำชาติบ้านเมืองให้อยู่รอดปลอดภัยมีความสงบสุขได้

สามัคคี คือ ความพร้อมเพรียงกัน มีน้ำหนึ่งใจเดียวกันเป็นการแสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ ของสมาชิกในสังคมนั้น เพื่อก่อให้เกิดความดีงามและผลประโยชน์สูงสุดที่ทุกคนในสังคม พึงได้รับอย่างเท่าเทียมกันโดยไม่มีการเอารอดเอาเปรียบกัน ดังนั้น แนวคิดเรื่องการสร้างความสามัคคี มีความจำเป็นต่อสังคมมนุษย์อย่าง ยวดยิ่งเพราะความสามัคคีทำให้สังคมนมนุษย์มีความสงบสุขและ ความเจริญรุ่งเรืองอย่างแท้จริง โดยที่หลักธรรมคำสอนเรื่องความสามัคคีตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมซึ่งเป็นบ่อเกิดของคุณธรรมอื่น ๆ อีกมากมายส่งผลทำให้สังคมอยู่อย่างปกติสุข^๙

สรุปได้ว่า ความสามัคคีคือ ความพร้อมเพรียงกันทั้งร่างกายและจิตใจในการแสดงออกเพื่อ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในสังคม ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในสังคม หากทุกคนในสังคมมีความ สามัคคีต่อกันจะเกิดผลดี สร้างสิ่งที่ดีทุกอย่าง ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง และ สุขภาพทุกคนในสังคม

^๙ พระครูสังฆรักษ์เอกพันธ์ ปญญาภทฺธเมธี (แพงมาก), “ศึกษาการสร้างสามัคคีโดยใช้หลักศีล ๕ ของ ชุมชนหมู่บ้านปรีดคันตะวันออก อำเภอชูขันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), บทคัดย่อ.

หลักสาราณียธรรม: การเสริมสร้างความสามัคคี

ความสามัคคีเป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จทั้งปวง เป็นแหล่งพลังอันยิ่งใหญ่ที่สามารถสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงให้เกิดขึ้นได้และเป็นสิ่งที่สมาชิกในสังคมทุก ๆ คนควรที่จะตระหนักเอาใจใส่และร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นให้มากที่สุด ในทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสหลักธรรมอันจะเป็นแนวทางในการเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในสังคมเอาไว้ ๖ ประการด้วยกัน ซึ่งอยู่ในหมวดธรรมที่ เรียกว่า สาราณียธรรม ๖ มีความหมายว่า หลักธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงซึ่งกันและกัน เป็นหลักธรรมที่จะเสริมสร้างความรู้สึที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันและกันอยู่เสมอในยามที่ระลึกถึงกัน ซึ่งจะเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นด้วย หากสังคมใดต้องการที่จะเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้น ก็ควรที่จะต้องนำเอาหลักธรรมธรรมทั้ง ๖ ประการ ไปใช้อยู่ตลอดเวลา ซึ่งแยกย่อยออกเป็น ๒ ระดับคือ ๑) ระดับบรรพชิต ๒) ระดับฆราวาส^{๑๐}

๑. สาราณียธรรมสำหรับบรรพชิต

สาราณียธรรมสำหรับบรรพชิต ได้แก่

๑) เมตตาทายกรรม คือ ภิกษุ และสามเณรทั้งหลาย พึงกระทำสิ่งใดก็ตามที่ต้องให้ยึดมั่นด้วยความเมตตา ได้แก่ การแสดงความมีน้ำใจช่วยเหลือชวนช่วยในกิจการงานต่าง ๆ ที่ควรของเพื่อน ภิกษุ สามเณร ของเพื่อนอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย ไม่ว่าจะป็นต่อหน้าหรือลับหลังก็ตาม

๒) เมตตาวาจากรรม คือ ภิกษุ และสามเณรทั้งหลายพึงกล่าววาจาที่ประกอบขึ้นด้วยเมตตา ได้แก่ การพูดวาจาที่เป็นคำสัตย์ คำจริง คำสมานสามัคคีด้วยคำไพเราะ น่าฟัง และคำที่มีประโยชน์ ภายใต้อำนาจพื้นฐานที่มาจากความเมตตา และจิตอันบริสุทธิ์ต่อคนที่ตนพูดด้วย และคนที่พูดถึง พูดต่อหน้าอย่างไร ลับหลังก็ต้องพูดอย่างนั้น ลับหลังพูดอย่างไรต่อหน้าก็ควรพูดอย่างนั้น

๓) เมตตาโมกกรรม คือ ภิกษุ และสามเณรทั้งหลายพึงระลึกในจิตที่มีเมตตา ได้แก่ การตั้งความรู้สึในคนและสัตว์ทั้งหลายว่า ชีวิตแต่ละชีวิตไม่ต้องการความทุกข์ แต่ต้องการความสุขอันใด เพราะฉะนั้นขอให้บุคคลนั้น ๆ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน ให้แต่ละคนอยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะของตน เมื่อจะคิดถึงใครก็ตามไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่า เป็นภิกษุ สามเณรเท่านั้น ให้คิดถึงกันด้วยเมตตา และพร้อมที่จะแสดงออกทางกาย ทางวาจา ทั้งต่อ หน้าและลับหลังบุคคลเหล่านั้น

^{๑๐} พระมหาประเสริฐ สุขเมโธ (เพชรศรี) และคณะ, “สาราณียธรรม : หลักธรรมในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย”, วารสารวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑๕ (สิงหาคม ๒๕๕๘-มกราคม ๒๕๕๙) : ๒๑-๒๙.

๔) สาธารณโภคี คือ ภิกษุ และสามเณรทั้งหลาย พึ่งแบ่งปันภัตตาหารหรือสิ่งของของตนให้แก่เพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกัน พึ่งละเว้นจากความเห็นแก่ตัวไม่แบ่งปันผู้อื่น คือ หลักการอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสามเณรนั้น ต้องรู้จักเกี่ยวพันขาดอาหารจากชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธา เป็นการได้อาหารมาในทางที่ชอบธรรม แต่ว่าการได้ปัจจัย ๔ นั้น คนเรามีวาสนาบาปมีไม่เหมือนกัน บางคนได้มากจนเหลือกินเหลือใช้ บางคนได้น้อยจนไม่ค่อยพอกินพอใช้ เพราะฉะนั้น คนที่ได้ลาภผลมาในทางที่ชอบมาก จึงต้องแสดงออกซึ่งทางกายกรรมทางวจีกรรม ที่สะท้อนมาจากใจ ด้วยการเอื้อเพื่อแบ่งปันเป็นการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ เฉลี่ยความสุขให้แก่กันและกัน

๕) สีสสามัญญตา คือ ภิกษุ และสามเณรทั้งหลาย พึ่งรักษาศีลให้บริสุทธิ์เสมอกัน เนื่องด้วยการอยู่ร่วมกันของพระภิกษุ สามเณรนั้น ก็เป็นสังคมหนึ่งที่คล้ายกับฆราวาส มีผู้มากบ้าง และมีผู้น้อยบ้าง แต่ถ้าไม่มีปัญหาเรื่องการประพฤติปฏิบัติแล้ว ย่อมเป็นที่ยอมรับนับถือของผู้ที่เกี่ยวข้องกัน แม้จะเป็นเพื่อนรักร่วมใจกัน ถ้าคนหนึ่งละเมิดศีลที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้จะกลายเป็นที่รังเกียจดูหมิ่นของเพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกัน การอยู่ร่วมกันโดยปกติสุขที่ประสงคจะเกิดขึ้นไม่ได้ ดังนั้น จึงต้องพยายามปฏิบัติตนให้ถูกต้องตรงตามหลักของศีลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้โดยให้มองว่า ข้อนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้อย่างไร ใครปฏิบัติถูกต้องตรงหลักที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ก็ปฏิบัติไปตามเขาทำให้เกิดเป็นความเรียบร้อยสวยงามขึ้นที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า สังฆโสภณ คือ หมู่คณะที่งดงาม

๖) ทิฏฐิสามัญญตา คือ ภิกษุ และสามเณรทั้งหลาย พึ่งมีความเห็นร่วมกันและเคารพความเห็นของผู้อื่นเสมอ ไม่พึ่งวิวาทกันเอง เพราะเพียงความเห็นที่ไม่ตรงกัน โดยในฐานะของภิกษุในพระพุทธศาสนา ถ้าเป็นความเห็นเกี่ยวกับวินัย ก็ต้องเอาวินัยเป็นมาตรการกำหนดตัดสินว่าความเห็นของใครถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมะก็ตรวจสอบเทียบเคียง สอบทานหลักธรรมะว่าข้อนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างไร แล้วก็หาจุดกลางทางความคิดมาพบกัน แต่บางอย่างเป็นเรื่องของกิจการงาน หรือแม้แต่เรื่องความเห็นทั่วไป อาจจะมีขัดแย้งในหลักการ และวิธีการบางอย่าง แต่ว่าสามารถประสพผลเช่นเดียวกันได้ ก็ต้องรู้จักผ่อนปรนไม่ก่อเหตุทะเลาะวิวาท เพราะเหตุว่าความเห็นขัดแย้งกัน เว้นไว้แต่บุคคลนั้นมีความเห็นขัดแย้งกับธรรมวินัย ซึ่งภิกษุสามเณรผู้ห่วงใยในพระพุทธศาสนา จะต้องถือเป็นภาระหน้าที่ที่จะขจัดปรับการวิวาทเหล่านั้นให้ยุติลงด้วยความเรียบร้อย^{๑๑}

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๖๗.

๒. สาราณียธรรมสำหรับฆราวาส

สาราณียธรรมสำหรับฆราวาส พระพุทธเจ้าตรัสถึงองค์ประกอบของธรรมะอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันและกันหรือรู้จักความสามัคคี มี ๖ ประการดังกล่าวคือ

๑) เมตตาทายกรรม คือ ทำต่อกันด้วยเมตตา หมายถึง ทำสิ่งใดก็ทำด้วยความปรารถนาดีต่อผู้อื่นเช่น แสดงไมตรีจิต และหวังดีต่อมิตรสหาย เพื่อนร่วมงาน บุคคลรอบข้าง โดยช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ ด้วยความเต็มอกเต็มใจ พร้อมกับประพฤติตนอย่างสุภาพ สม่ำเสมอ ให้ความเคารพ และจริงใจต่อผู้อื่นแม้ในยามหน้าและลับหลัง

๒) เมตตาวจีกรรม คือ พุดกันด้วยเมตตา หมายถึง จะพูดอะไรก็พูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน เช่น การให้ความรู้ หรือคำแนะนำที่ดีต่อผู้อื่น กล่าววาจาสุภาพ พุดจริง ไม่พุดเพื่อผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเองฝ่ายเดียว

๓) เมตตาเมตตามโนกรรม คือ คิดต่อกันด้วยเมตตา หมายถึง จะคิดสิ่งใดก็ให้คิดในสิ่งที่ดี และคิดด้วยความปรารถนาดีต่อผู้อื่น เช่น ตั้งจิตปรารถนาที่จะทำคุณงามความดี คิดมั่นในการสร้างบุญกุศล และมีจิตเมตตาช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความหวังดี

๔) สาธารณโภคี คือ แบ่งปันสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรม หมายถึง แบ่งปันลาภผลที่ร่วมกันหาร่วมกันทำโดยยุติธรรมแม้สิ่งของที่ได้นั้นจะน้อย แต่ก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วถึงกันนั้น คือ การร่วมสุข ร่วมทุกข์กัน

๕) สีสสามัญญตา คือ มีความประพฤติเสมอภาคกัน หมายถึง ประพฤติสุจริตในสิ่งที่ดีงามอย่างสม่ำเสมอ ประพฤติตนอย่างมีระเบียบวินัยเหมือนผู้อื่น ไม่ประพฤติตนในทางแตกแยกจนเป็นที่ขัดข้องหมองใจต่อผู้อื่นหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖) ทิฏฐิสามัญญตา คือ มีความเสมอภาคกันทางความคิด และเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น หมายถึง ปรับความคิดความเห็นให้มีเหตุมีผลถูกต้องเหมือนกับผู้อื่นและหมู่คณะภายใต้เหตุและผลในทางที่ดีงาม พร้อมกับเคารพเหตุผล ยึดหลักความดีงามเป็นอุดมคติอย่างสม่ำเสมอ^{๑๒}

หลักสาราณียธรรมนอกจากจะก่อให้เกิดความระลึกถึงกัน ทำให้เกิดความรักและความเคารพซึ่งกันและกันแล้ว ยังมีส่วนช่วยป้องกันการทะเลาะวิวาท การแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นและมีส่วนช่วยสร้างสรรค์สามัคคีให้เกิดขึ้นในสังคมด้วยดังนั้นหลักธรรม ๖ ประการนี้ ถ้านำเอาไปปฏิบัติตามจะก่อให้เกิดเป็นเครื่องช่วยสังคมหรือประเทศชาติให้มีความมั่นคงและเป็นเอกภาพได้ เพราะผลที่จะเกิดตามมาจากการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ ๗ ประการ ดังนี้ คือ

^{๑๒} อ.จ.ฉก.ก.(ไทย) ๒๒/๒๘๓/๒๖๗-๒๖๘.

ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพุทธวิธีการบริหาร ซึ่งเป็นแนวทางที่ดีที่ควรนำมาปฏิบัติเพื่อทำให้เกิดผลที่ดีแก่ชุมชนและเพื่อนร่วมงานทำให้คนรอบข้างและคนที่ร่วมงานก็จะมีความสุข เพราะเห็นใจซึ่งกันและกัน ในการที่จะอยู่ร่วมกันก็ต้องร่วมด้วยช่วยกันในการสร้างสรรค์สังคมให้มีความสุข

บรรณานุกรม

กรกฎ โอภาสเจริญมงคล. “การบริหารและการพัฒนาวัดโสธรวราราม วรวิหาร : จากยุคก่อตั้งสู่อนาคต”.

วารสารวิทยบริการ. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๕) : ๒๑.

ปัญญา ใช้บางยางและคณะ. **ประชุมสมโพธิกถา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๑.

ประเวศ วะสี. **พุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๕๑.

พระครูปลัดไพฑูรย์ เมธิโก (มหาบุญ). “พรหมวิหาร : ธรรมแนวทางการแก้ไขความขัดแย้งของสังคมไทย”. **วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๗) : ๕๖.

พระครูสังฆรักษ์เอกพันธ์ ปณณาทุรเมธิ (แพงมาก). “ศึกษาการสร้างสามัคคีโดยใช้หลักศีล ๕ ของชุมชนหมู่บ้านปรีอคันตะวันออก อำเภออุซันต์ จังหวัดศรีสะเกษ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ เอส.อาร์.พรีนติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

พระมหาประเสริฐ สุเมโธ (เพชรศรี) และคณะ. “สาราณียธรรม : หลักธรรมในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย”. **วารสารวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม**. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑๕ (สิงหาคม ๒๕๕๘-มกราคม ๒๕๕๙) : ๒๑-๒๙.

พระวิรัตน์ ปกสสโร (ชาวสะอาด). “การส่งเสริมหลักสังฆสามัคคีในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

พระสุนันท์ สุนนโท. “ศีลและทิวฏฐิในฐานะเป็นเหตุให้เกิดความสามัคคีและแตกความสามัคคี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระไตรปิฎกศึกษา**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

การบริหารองค์กรและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ

พระครูสุภทัตกิจจานุการ

ปรัชญา บุตรสะอาด

สุขสรท ทองที

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี

๘๘๘๘๘

ความนำ

การบริหารจัดการองค์กรต่าง ๆ ในปัจจุบันมีความจำเป็นที่ต้องอาศัยวิทยาการบริหารจัดการเข้ามาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่องค์กร และสิ่งที่สำคัญมากคือผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้บริหารต้องมีจักขุมา” แปลว่า มีสายตาที่ยาวไกล คือมองการณ์ไกล” วิสัยทัศน์ช่วยให้ผู้บริหารสามารถวาดภาพจุดหมายปลายทางได้ชัดเจนและใช้สื่อสารให้สมาชิกในองค์กรยอมรับ และดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางนั้นองค์กรทั้งหมดก็จะถูกขับเคลื่อนไปด้วยวิสัยทัศน์นี้^๑ นักบริหารโดยทั่วไปจะต้องประกอบด้วยหลักสี่หลัก คือ การวางแผนงาน การจัดองค์กร อำนาจการและคอยควบคุมทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรอื่น ๆ ให้ดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ตรงกับคำจำกัดความที่ว่า การบริหาร หมายถึง ศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น^๒ การที่องค์กรจะกระทำภารกิจหลักให้บรรลุวัตถุประสงค์และมีประสิทธิภาพนั้น หน่วยงาน จำเป็นจะต้องมีบุคลากรที่มีคุณภาพในปริมาณที่เหมาะสมกับงาน ดังนั้นการบริหารทรัพยากรมนุษย์ จึงจัดเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งในการบริหารงาน เพราะบุคลากรเป็นผู้จัดหาและใช้ทรัพยากร บริหารอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นเงิน วัสดุอุปกรณ์และการจัดการ ซึ่งถ้าองค์กรเริ่มต้นด้วยการมีบุคลากรที่ดี มีความสามารถ ปัจจัยด้านอื่น ๆ ก็จะมาตามมา ดังนั้น การบริหารทรัพยากรมนุษย์จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาองค์กร การบริหารทรัพยากรมนุษย์ เป็นการดำเนินการที่เกี่ยวกับบุคคลที่ถือว่าเป็นทรัพยากรที่มีค่าที่สุดขององค์กร เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์กร พร้อมทั้งดำเนินการบำรุงรักษาและพัฒนาให้ทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรมีคุณภาพชีวิตในการทำงาน โดยมีภารกิจหลัก ได้แก่ การวางแผนทรัพยากรมนุษย์ การกำหนดงานหรือออกแบบงาน การวิเคราะห์งาน การสรรหา การคัดเลือก

^๑ อด.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๔๕๙/๑๔๖.

^๒ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๖.

^๓ พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), คุณธรรมสำหรับนักบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒-๓.

การประเมินผล การฝึกอบรมและพัฒนา ค่าตอบแทน สุขภาพและ ความปลอดภัย การพ้นจากงานของพนักงาน ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของผู้บริหารทุกระดับที่จะต้องรับผิดชอบต่อการจัดการทรัพยากรมนุษย์^๔

ทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยที่มีค่ายิ่งของสังคมและประเทศชาติ ประเทศใดที่มีทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพสูงและสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางสร้างสรรค์แล้ว ประเทศนั้นก็เจริญก้าวหน้า มีความมั่งคั่งและมั่นคงทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมืองและทางสังคม แต่ถ้าหากประเทศใดขาดทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าหรือไม่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติได้ ประเทศก็พัฒนาไปได้อย่าง ความเจริญหรือความล้าหลังของประเทศจึงขึ้นอยู่กับปัจจัยทรัพยากรมนุษย์เป็นสำคัญ เพราะทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดการพัฒนา ปัจจัยอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประเทศไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมก็มาจากทรัพยากรมนุษย์ทั้งสิ้น ประเทศต่าง ๆ จึงมุ่งหวังที่จะมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพและมีระบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่ดีและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประเทศชาติ^๕

แนวคิด ทฤษฎีการบริหารทรัพยากรมนุษย์

ที่ผ่านมามนุษย์มีวิวัฒนาการในการบริหารเรื่อยมาโดยเฉพาะวิวัฒนาการของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เนื่องจากทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่าทั้งในแง่ของความเจริญก้าวหน้าของตนเอง และความเจริญก้าวหน้าของหน่วยงานต่าง ๆ

ความหมายของคำว่า “การบริหาร”

การบริหารคือ ศิลปะในการทำให้สิ่งต่าง ๆ ได้รับการกระทำจนเป็นผลสำเร็จ ดังคำกล่าวที่ว่า “Administration is the art of getting things done” หมายความว่า ผู้บริหารไม่ใช่ผู้ปฏิบัติ แต่ใช้ศิลปะทำให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานจนเป็นผลสำเร็จตรงตามจุดหมายขององค์กร หรือตรงตามจุดหมายที่ผู้บริหารตัดสินใจเลือกแล้ว^๖ การบริหารเป็นกระบวนการสร้างประสิทธิภาพ และประสิทธิผล โดยอาศัยทรัพยากรต่าง ๆ ผ่านการบริหาร เช่น การวางแผนการจัดองค์กร การนำและการควบคุม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร^๗ การบริหาร คือกระบวนการทำงานร่วมกันกับผู้อื่นและหรือโดยผู้อื่นเพื่อให้

^๔ วมัทนา โมรากุล, “ความพึงพอใจของบุคลากรต่อการบริหารทรัพยากรบุคคลของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา”, รายงานการวิจัย, (ทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๕), หน้า ๒๕.

^๕ กรรณิการ์ สุวรรณศรี, **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcgklcllefindmkaj/http://pws.npru.ac.th/kannika/data/files/ [๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^๖ Herbert A Simon, **Administrative Behavior**, (New York: The Free press, 1976), p.1.

^๗ Dubrin J. Andrew and Duane Ireland, **Management Organization**, 2nd ed, (Ohio : South Western Publishing Co, 1993), p 4.

สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ^๘ นักวิชาการได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า “การบริหาร” ในมิติต่าง ๆ ดังจะนำมาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

J.W. Getzels and E. GGuba ให้ความหมายของการบริหารไว้ว่า การบริหารคือกระบวนการทางสังคม ซึ่งสามารถมองได้ ๓ ทาง คือ

๑. ทางโครงสร้าง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาตามลำดับขั้นตอนของสายการบังคับบัญชา

๒. ทางหน้าที่ เป็นขั้นตอนของหน่วยงานที่ระบุหน้าที่ บทบาท ความรับผิดชอบและเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมาย

๓. ทางปฏิบัติการ เป็นกระบวนการบริหารดำเนินการในสถานการณ์ที่บุคคลต่อบุคคลกำลังมีปฏิสัมพันธ์หรือร่วมทำปฏิกิริยาเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน^๙

Kae H. Chong ให้คำนิยามของการบริหารว่า คือกระบวนการของการวางแผนการจัดองค์การ การนำ และการควบคุมกิจกรรมต่าง ๆ ในองค์กร เพื่อให้องค์กรสามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๐}

E.N. Chapman ได้ให้คำนิยามของการบริหารไว้ว่า การบริหารหมายถึงการขับเคลื่อนงานภายในองค์กรให้สู่เป้าหมายโดยอาศัยผู้อื่น ด้วยการเป็นผู้นำ การแนะแนว และการกระตุ้นความเพียรของผู้อื่นเพื่อให้ไปสู่เป้าหมายขององค์กร รวมทั้งการปลุกขวัญให้กำลังใจ การสื่อสาร การวางแผน และการจัดการ^{๑๑}

วีระ อัมพันสุข ได้ให้คำนิยามของการบริหารไว้ว่า การบริหารต้องใช้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติในการบริหารงาน โดยอาศัย ๔ M คือบุคคล (MAN) เงินทุน (MONEY) อุปกรณ์ต่าง ๆ (MATERIAL) และการจัดการ (MANAGEMENT) และการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการใช้สร้างความมั่นคงทางจิตใจ^{๑๒}

^๘ Thomas J. Sergiovanni, Martin Burlingame, Fred D. Coomb, and Paul W. Thurston, **Education Governance and Administration** (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1980), p. 5.

^๙ J.W. Getzels and E.G.Guba, **Social Behavior and the Administrative process**, (School Review, 1957), p. 423.

^{๑๐} Kae H. Chong, **Management : Critical Success Factor**, (Boston : Allyn and Bacon, Inc, 1987), p. 10.

^{๑๑} E.N. Chapman, **Supervisor Survival Kit, 2nded**, (California: Science Research Associates, Inc, 1995).

^{๑๒} วีระ อัมพันสุข, **พุทธธรรมกับการบริหารบุคคล**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เอรวิณการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑.

สรุปได้ว่า การบริหารเป็นการแก้ปัญหาขององค์กรให้บรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายและนักบริหาร ก็คือ นักแก้ปัญหาขององค์กร องค์กรแต่ละองค์กรต่างก็มีปัญหาทั้งในด้านงาน ด้านเวลา ด้านงบประมาณ ด้านคน ซึ่งรวมถึงปัญหาสุขภาพร่างกายและจิตใจด้วย องค์กรจึงมีเรื่องเกี่ยวข้องกับการบริหารงาน บริหารบุคคล บริหารงบประมาณ บริหารเวลา บริหารการตลาดบริหารเครื่องจักรกล บริหารร่างกายและบริหารจิตใจเป็นประจำ ถ้านักบริหารสามารถบริหารสิ่งเหล่านี้ได้สำเร็จตามเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดการบริหารทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา

การบริหารทรัพยากรมนุษย์ คือกลยุทธ์หรือกระบวนการที่องค์กรใช้ในการตามหาและจัดสรรทรัพยากรมนุษย์ตามคุณสมบัติที่ทรัพยากรที่มี เพื่อดึงเอาศักยภาพสูงสุดมาขับเคลื่อนองค์กร โดยในแต่ละองค์กรจะมีการเสริมศักยภาพหรือความสามารถต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการอบรมเพื่อเพิ่มความรู้ความสามารถ การดูแลสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ หรือสิทธิประโยชน์อื่น ๆ ภายใต้ทฤษฎีการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่เหมาะสม^{๑๓}

ความหมายทรัพยากรมนุษย์

นักวิชาการได้กล่าวถึงความหมายของทรัพยากรมนุษย์ดังจะนำมาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ทองศรี กำภู ณ อยุธยา ได้ให้ความหมายของ “ทรัพยากรมนุษย์” ไว้ ดังนี้ คำว่า ทรัพยากรมนุษย์ ถ้าแปลตามตัวอักษรแล้ว แปลว่า คนมีค่าเป็นทรัพย์ ซึ่งหมายถึง มนุษย์เป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์ต่อสังคม เช่นเดียวกับทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ กล่าวคือ คนในหน่วยงาน หรือองค์การเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นการสมควรที่จะต้องทำนุบำรุงรักษาให้คนมีคุณค่าเหมาะสม กับองค์การให้นานเท่านาน เพราะความมีค่าของคนนั้นสามารถก่อให้เกิดผลผลิตต่อองค์การได้ ก็เท่ากับเป็นหลักประกันที่จะทำให้้องค์การอยู่รอดปลอดภัยและรุ่งเรือง^{๑๔} สอดคล้องกับ **บรรจง ชูสกุลชาติ** ได้ให้ความหมายของ “ทรัพยากรมนุษย์” ว่า ทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource) หมายถึง แรงงาน ความรู้ ความคิด ความชำนาญของมนุษย์^{๑๕} และ **จิระ หงส์ลดารมภ์** ได้ให้ความหมายของ “ทรัพยากรมนุษย์” ไว้ว่า ทรัพยากรมนุษย์ เป็นสิ่งที่มีค่า และให้ผลตอบแทน^{๑๖}

^{๑๓} การบริหารทรัพยากรมนุษย์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.enablesurvey.com/article-detail/303925a5-41b5-417f-9664-92b44def0cce/human-resource-management> [๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๑๔} ทองศรี กำภู ณ อยุธยา, การบริหารงานบุคคลในแนวทางใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕๑.

^{๑๕} บรรจง ชูสกุลชาติ, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กับสังคมอุตสาหกรรมในทศวรรษหน้า”, เอกสารประกอบการสัมมนา, (กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูจันทระเกษมและวิทยาลัยครูพระนคร, ๒๕๓๔), หน้า ๖.

^{๑๖} จิระ หงส์ลดารมภ์, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หน่วยที่ ๑-๖”, เอกสารประกอบการสอน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

สรุป จากความหมายที่กล่าวมาทำให้เห็นว่า การบริหารทรัพยากรมนุษย์เป็นกระบวนการหนึ่งที่จะช่วยให้องค์กรได้บุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถเข้ามาปฏิบัติงาน เพื่อสร้างความเจริญเติบโตก้าวหน้าให้แก่องค์กร และพร้อมจะรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบันได้

ความหมายการบริหารทรัพยากรมนุษย์

ความเข้าใจทรัพยากรมนุษย์จะต้องพิจารณา ๓ มิติ คือ ทักษะ สุขภาพ และเจตคติ

๑. มิติด้านทักษะ เป็นมิติที่เกี่ยวกับการศึกษา ทั้งที่เป็นการศึกษาในรูปแบบ (Formal) และรูปแบบ (Non-Formal) น่าจะเป็นที่ยอมรับกันได้ว่าคนที่ไม่มีความรู้ก็ไม่สามารถทำงานอะไรได้เลย นั่นย่อมเป็นคนที่ไม่มีความรู้ และผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญา ย่อมมีความรู้ที่สูงกว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญา ประถมศึกษา (เมื่อคุณสมบัติอื่น ๆ เสมอกันตลอด)

๒. มิติด้านสุขภาพ เป็นมิติที่เกี่ยวกับด้านความสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยเจ็บทั้งด้านกายภาพ (Physical) และจิตภาพ (Psychological) ภายในมิตินี้ด้านเดียว ก็น่าจะยอมรับกันได้ เช่นเดียวกันว่าคนที่ไม่มีความไม่สมบูรณ์ด้านร่างกายหรือด้านจิตใจ หรือทั้งสองด้าน ย่อมมีความรู้ดีต่อยกว่าคนที่มีร่างกายแข็งแรง หรือจิตใจที่ถูกต้องลักษณะ (Healthy) ในทำนองเดียวกันคนที่มีร่างกายและจิตใจสมบูรณ์ ย่อมมีความรู้ดีต่อยกว่าคนที่มีร่างกายแข็งแรงแต่มีโรคประสาทหรือโรคจิตประจำตัว

๓. มิติด้านเจตคติ เป็นมิติที่เกี่ยวพันกับความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ซึ่งขาดความชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับมิติด้านทักษะ และด้านสุขภาพ มิติด้านเจตคติ จะเกี่ยวข้องกับตัวเอง กับบุคคลอื่นและกลุ่มคนที่เป็นลบบ่มมีคุณภาพดีต่อยกว่าบุคคลที่มีความรู้สึกรู้สึกนึกคิดในทางบวก^{๑๗} มีผู้ให้ความหมายการบริหารทรัพยากรมนุษย์ไว้มากมายหลายนัยต่าง ๆ ดังนี้

เชาว์ โรจนแสง อธิบายว่า การบริหารทรัพยากรมนุษย์เป็นคำที่ใช้ในการบอกถึงกิจกรรมทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับการดึงดูด (Attracting) การพัฒนา (Developing) และการธำรงรักษา (Maintaining) ผู้มีความรู้ความสามารถเป็นกำลังสำคัญขององค์การความเกี่ยวข้องดังกล่าวไม่เพียงแต่การจัดทรัพยากรมนุษย์หรือบุคคลที่มีความรู้ความสามารถลงในตำแหน่งเท่านั้น ยังรวมถึงผลงานที่คาดว่าจะได้รับในอนาคตอีกด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เหมาะสมกับงานตามวัตถุประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพด้วยความพึงพอใจและมีความสุขกับการปฏิบัติงาน^{๑๘}

ณัฐพันธ์ เขจรนนท์ ได้ให้ความหมายของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ว่าหมายถึงกระบวนการที่ผู้บริหารผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับงานบุคลากร และหรือบุคคลที่ต้องปฏิบัติงานเกี่ยวกับบุคลากรขององค์กร

^{๑๗} ไกรยุทธ ธีรตยาสินันท์, **แนวพระราชดำริด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษาและฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑-๒.

^{๑๘} เชาว์ โรจนแสง, **การจัดการทรัพยากรมนุษย์, เอกสารชุดวิชาการจัดการทรัพยากรมนุษย์**, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, ๒๕๕๔), หน้า ๘.

ร่วมกัน ใช้ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในการสรรหา การคัดเลือก และบรรจุบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้เข้าปฏิบัติงานในองค์กร พร้อมทั้งดำเนินการบำรุงรักษาและพัฒนาให้บุคลากรขององค์กรมีศักยภาพที่เหมาะสมในการปฏิบัติงาน และมีคุณภาพชีวิตการทำงานที่เหมาะสม ตลอดจนเสริมสร้างหลักประกันให้แก่สมาชิกที่ต้องพ้นจากการร่วมงานกับองค์กร ให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขในอนาคต^{๑๙}

ธงชัย สันติวงษ์ มีทัศนะว่าการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เป็นภารกิจของผู้บริหารทุกคนที่มุ่งปฏิบัติ ในกิจกรรมทั้งปวงที่เกี่ยวกับการบุคลากรเพื่อใช้ปัจจัยด้านบุคคลขององค์กรเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพสูงสุดตลอดเวลาที่จะส่งผลสำเร็จต่อเป้าหมายขององค์กร^{๒๐}

นรา ขำคม มีทัศนะว่า การบริหารทรัพยากรมนุษย์ เป็นกระบวนการในการจัดการบุคลากรที่จะเข้ามาอยู่ในองค์กรด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้บุคลากรเหล่านั้นทำงานกับองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะนำไปสู่ผลสำเร็จขององค์กรตามที่ได้ตั้งเป้าหมายหรือวางจุดประสงค์ไว้^{๒๑}

พยอม วงศ์สารศรี อธิบายว่า การบริการทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง กระบวนการที่ผู้บริหารใช้ ศิลปะและกลยุทธ์ดำเนินการสรรหา คัดเลือก และบรรจุบุคคลที่มีความสมบัติเหมาะสมให้ปฏิบัติงาน ในองค์กร พร้อมทั้งสนใจการพัฒนา บำรุงรักษาให้สมาชิกที่ปฏิบัติงานในองค์กรเพิ่มพูน ความรู้ ความสามารถ มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีในการทำงาน และยังรวมไปถึงการแสวงหาวิธีการ ที่ทำให้ สมาชิกในองค์กรที่ต้องการพ้นจากการทำงานด้วยเหตุทุพพลภาพ เกษียณอายุหรือเหตุอื่นใดในงาน ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข^{๒๒}

เสนาะ ดิยาวีร์ มีทัศนะว่า การบริหารทรัพยากรมนุษย์ หมายถึงการจัดระเบียบและดูแลบุคคล ให้ทำงาน เพื่อให้บุคคลใช้ประโยชน์และความรู้ ความสามารถของแต่ละบุคคลให้มากที่สุด อันเป็นผล ให้องค์กรอยู่ในฐานะได้เปรียบทางด้านการแข่งขันและได้รับผลงานมากที่สุดรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ตั้งแต่ระดับสูงสุดและต่ำสุด รวมตลอดถึงการดำเนินการต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกันกับทุกคนในองค์กรนั้น^{๒๓}

^{๑๙} ฌัญญพันธ์ เจริญนนท์, การจัดการทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^{๒๐} ธงชัย สันติวงษ์, การบริหารงานบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๓.

^{๒๑} นรา ขำคม, "การจัดการทรัพยากรมนุษย์ในอุตสาหกรรมโรงแรมขนาดเล็ก", วิทยานิพนธ์พัฒนาแรงงาน และสวัสดิการมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

^{๒๒} พยอม วงศ์สารศรี, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๘. (กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

^{๒๓} เสนาะ ดิยาวีร์, การบริหารงานบุคคล, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๖.

กล่าวโดยสรุป จากการให้ความหมายของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า ส่วนใหญ่จะมีการให้ความหมายคล้ายคลึงกัน คือ เป็นการกล่าวถึงศักยภาพหรือความสามารถที่มีในตัวบุคคล ศักยภาพที่มีจะประกอบด้วยความสามารถในการปฏิบัติงาน ด้านสุขภาพ และความรู้สึนึกคิด ซึ่งนำไปสู่การผลิต การจัดการและการบริหาร อาจมีนักวิชาการบางท่านมองแตกต่างกันไปบ้างในรายละเอียดแต่เมื่อสรุปแล้วจะเป็นการมองที่ตัวบุคคลและมองที่เป็นผลผลิตที่เกิดจากน้ำมือของมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์

ทุกองค์กรต่างพยายามที่จะดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์และกลยุทธ์ขององค์กร ทั้งในด้านการเป็นผู้นำตลาด การขยาย ส่วนแบ่งการตลาด การมีสินค้าหรือบริการที่มีความแตกต่างจากคู่แข่ง การที่องค์กรจะบรรลุซึ่งเป้าหมายเหล่านี้ นั้นองค์กรจะต้องมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพและสามารถปฏิบัติงานได้อย่างเต็มศักยภาพ และการที่องค์กรจะมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณสมบัติดังกล่าว นั้น องค์กรจะต้องมีรูปแบบที่สำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์ ซึ่งประกอบไปด้วย

๑. การเรียนรู้ คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกิดแบบถาวร ที่มีผลต่อการปฏิบัติหรือประสบการณ์

๒. การฝึกอบรม เป็นแผนการและระบบการปรับปรุงพฤติกรรมซึ่งผ่านการเรียนรู้ หรือเป็นโปรแกรมหรือ รายการที่บุคคลสามารถพัฒนาไปในแต่ละระดับความรู้ ทักษะ และสมรรถนะ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่จะพัฒนาการทำงานให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

๓. การพัฒนา เป็นการเจริญเติบโตหรือการตระหนักถึงความสามารถและศักยภาพที่มีอยู่ของแต่ละบุคคล โดยผ่านการเรียนรู้และได้ประสบการณ์จากการเรียนรู้

๔. การศึกษา เป็นการพัฒนาการของการเรียนรู้ที่เป็นความนิยม และความเข้าใจที่เป็นความต้องการในการ ดำเนินชีวิต ซึ่งจะต่างกับความรู้และทักษะที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับกิจกรรมในการดำเนินชีวิตเพียงอย่างเดียว^{๒๔}

ศิริภัสสรค์ วงศ์ทองดี ได้ศึกษาตัวแบบ กรอบแนวคิด และขอบเขตเนื้อหาของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จากนักวิชาการหลายท่าน แล้วแสดงถึงรูปแบบของกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เหมาะสมกับเป้าหมายหลักของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรไว้ ดังนี้

๑. การพัฒนางาน หมายถึง งานในปัจจุบันที่บุคลากรทำอยู่ การพัฒนางานถูกจัดไว้คู่กับกิจกรรมการฝึกอบรม ซึ่งเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อพัฒนาผู้ปฏิบัติงานให้มีความพร้อมในการทำงาน ด้วยวิธีการฝึกอบรมภาคทฤษฎีในห้องบรรยาย การฝึกปฏิบัติจริงในที่ทำงาน หรือด้วย

^{๒๔} พิชิต เทพวรรณ, การจัดการทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์: แนวคิดและกลยุทธ์เพื่อความได้เปรียบทางการแข่งขัน, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕๘.

การฝึกอบรมทางไกล ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากร มีความรู้ ทักษะ ทักษะ และประสบการณ์ที่เอื้อต่อการทำงานในปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒. การพัฒนาปัจเจกบุคคล การศึกษา คือการสร้างการเรียนรู้เพื่อนำไปใช้ในอนาคตที่เป็นไปตามเป้าหมาย เส้นทางการเติบโตในตำแหน่งหน้าที่ เพื่อเตรียมบุคลากรให้มีความพร้อมในการไปทำงานหรือดำรงตำแหน่งในอนาคต

๓. การพัฒนาองค์กร การพัฒนา หมายถึง การทำให้ดียิ่งขึ้น การทำให้เติบโตอย่างยั่งยืน การพัฒนาเน้น ไปที่องค์กร เพื่อให้องค์กรปรับตัวได้ในทุกสถานการณ์ สำหรับขั้นตอนของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น^{๒๕}

นิสตากร เวชยานนท์ ได้แสดงโมเดลการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์ไว้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์ จะมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับกระบวนการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์ ซึ่งจะประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน ดังนี้ คือ

ขั้นตอนที่ ๑ การกำหนดวัตถุประสงค์ที่ต้องการในการพัฒนา กล่าวคือ การวิเคราะห์ถึงความจำเป็นในการพัฒนาเป้าหมายที่องค์กรต้องการจะบรรลุ ซึ่งเป้าหมายนั้นมักจะมาจากพันธกิจขององค์กร การกำหนดวัตถุประสงค์ ที่อาจใช้วิธีการสร้างภาพฝันความสำเร็จขององค์กรที่จะเกิดขึ้น เป็นการกำหนดจุดหมายร่วมกันในอนาคต ในการกำหนดภาพฝันความสำเร็จขององค์กรนั้นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับองค์กรควรที่จะรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิสัยทัศน์ ความคาดหวังมาตรฐาน ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน เกณฑ์ในการปฏิบัติงาน หรือรูปแบบการปฏิบัติงาน ที่ดีที่สุดเอามาประมวล

ขั้นตอนที่ ๒ ประเมินสภาพปัจจุบันขององค์กร การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันเป็นจุดเริ่มต้นที่จำเป็นและสำคัญที่สุดของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์ โดยการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับระดับผลของการปฏิบัติงานในปัจจุบัน

ขั้นตอนที่ ๓ สำรองตรวจสอบสภาพแวดล้อมภายนอกทั้งปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม รวมทั้งเทคโนโลยี สภาพภูมิศาสตร์

ขั้นตอนที่ ๔ เปรียบเทียบสิ่งที่องค์กรเป็นอยู่ และสภาพเป้าหมายที่องค์กรอยากจะทำบรรลุ และระบุถึงช่องว่างความแตกต่าง

ขั้นตอนที่ ๕ กำหนดเป็นกลยุทธ์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระยะยาว

ขั้นตอนที่ ๖ การนำเอากลยุทธ์ไปปฏิบัติ

ขั้นตอนที่ ๗ การประเมินความสำเร็จของกลยุทธ์

^{๒๕} ศิริภัสสรศรี วงศ์ทองดี, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, ฉบับปรับปรุง พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

สรุปได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่ส่งผลต่อการพัฒนาการทำงาน เพื่อให้บุคลากรในองค์กรได้มีความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่ดีต่องาน เพื่อให้งานในองค์กรเกิดความสำเร็จ ตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ขั้นตอนของการพัฒนาจะมุ่งหมายไปที่การสร้างกลยุทธ์ของการพัฒนา ได้แก่ การวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันทั้งภายในและภายนอกองค์กรที่บุคลากรในองค์กร จะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยการกำหนดเป้าหมาย และวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ร่วมกัน และการนำ กลยุทธ์ไปปฏิบัติ และประการสุดท้ายคือการประเมินผลการ ดำเนินงานการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์^{๒๖}

ความสำคัญของการบริหารทรัพยากรมนุษย์

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงในสังคมมีอัตราที่รวดเร็วมากกว่าในอดีตเนื่องจากผลกระทบ ด้านวิทยาการ ด้านความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ควบคู่กับกระแสโลกาภิวัตน์ไม่ว่าจะเป็นระบบการ สื่อสาร ระบบคอมพิวเตอร์รวมถึงเทคโนโลยีชีวภาพ ได้ส่งผลกระทบต่อด้านความเป็นอยู่ของมนุษย์ในทุก มิติ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่อาจทำให้เกิดปรากฏการณ์ “การตระหนกต่ออนาคต (Future Chock” การรองรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว องค์กรต่าง ๆ จึงได้มีการจัดเตรียมการพัฒนา ในทุก ๆ ด้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ดังนั้นการบริหาร ทรัพยากรมนุษย์จึงมี ความสำคัญ ดังนี้

๑. ช่วยสร้างความเจริญเติบโตมั่นคงให้แก่องค์กร ในฐานะที่งานด้านการบริหารทรัพยากร มนุษย์จะทำให้ได้บุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ และมีความพร้อมเข้ามาเพื่อขับเคลื่อนพันธกิจของ องค์กรไปสู่ความสำเร็จได้

๒. ช่วยสร้างขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน เมื่อบุคลากรได้ปฏิบัติงานที่ตนเองมีความรู้ ความสามารถ และยังสามารถส่งผลให้เกิดความทุ่มเท เสียสละ จงรักภักดีต่อองค์กรมากขึ้น

๓. ช่วยกระตุ้นให้บุคลากรตื่นตัวที่จะเพิ่มศักยภาพการปฏิบัติงานของตนเอง โดยอาศัย ความรู้ ความสามารถ และทักษะที่หลากหลาย

๔. ช่วยสร้างความมั่นคงให้แก่สังคมและประเทศชาติ โดยเฉพาะหากมีการบริหารทรัพยากร มนุษย์ที่ดีเยี่ยมจะช่วยเสริมให้บุคลากรมีคุณภาพ ก่อให้เกิดการจ้างงานและภาวะการณ์มีงานทำ สร้างผลผลิตให้แก่องค์กรและเพิ่มรายได้ให้กับประเทศชาติมากยิ่งขึ้น^{๒๗}

^{๒๖} นิสิตาร์ก เวชยานนท์, การบริหารทุนมนุษย์เชิงกลยุทธ์เพื่อเพิ่มมูลค่า, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เดอะ กราฟิ โก ซิสเต็มส์, ๒๕๕๙), หน้า ๔๑๑.

^{๒๗} วิลาวรรณ ทรัพย์พิศาล, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: วิจิตรหัตถกร, ๒๕๕๐), หน้า ๕.

ความสำคัญของการบริหารทรัพยากรมนุษย์มีผลต่อบุคลากร ตลอดจนสังคมส่วนรวม จำแนกเป็น ๓ ด้าน ดังนี้

๑. ด้านพนักงาน ทำให้พนักงานในองค์กรสามารถใช้ศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ ช่วยให้พนักงานได้มีโอกาสนำเอาความรู้และความสามารถของตนเองมาใช้ในงานที่รับผิดชอบได้อย่างเต็มความสามารถ เกิดการพัฒนาตนเอง พัฒนางาน และพัฒนาสินค้าหรือบริการ พนักงานมีโอกาสและมีความก้าวหน้าในอาชีพ นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายขององค์กรระหว่างพนักงานกับองค์กรร่วมกัน

๒. ด้านองค์กร ทำให้องค์กรสามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง โดยองค์กรมีทิศทางหรือนโยบายการบริหารงานในลักษณะใดในปัจจุบันและในอนาคต ความพร้อมและความเพียงพอในเรื่องของจำนวนทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ในองค์กร จะสามารถทำให้องค์กรดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง และสอดคล้องกับการขยายหรือหดตัวขององค์กร ส่งผลให้องค์กรสามารถดำเนินงานไปได้ตามทิศทางและบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

๓. ด้านสังคม การบริหารทรัพยากรมนุษย์เป็นพื้นฐานของการพัฒนาระบบสังคมและเศรษฐกิจ เพราะหากองค์กรเจริญเติบโต ก็จะส่งผลต่อการจ้างงาน ทำให้ประชาชนมีงานทำ มีอาชีพ มีรายได้ ในการหาเลี้ยงครอบครัว มีสวัสดิการที่ดี อันเป็นการสร้างพื้นฐานที่มั่นคงให้กับสังคม และนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าด้านเศรษฐกิจของประเทศต่อไป^{๒๘}

สรุปการบริหารทรัพยากรมนุษย์ จัดเป็นทุนมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กับการเพิ่มประสิทธิผลขององค์กร การบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่ดีนั้นจะส่งผลทำให้ผลิตผล และผลการปฏิบัติงานขององค์กรเพิ่มสูงขึ้น โดยที่ทุนมนุษย์จะสามารถสร้างคุณค่าโดยผ่านกระบวนการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการสรรหาคัดเลือก การพัฒนาและการรักษา จะเห็นได้ว่าคุณค่าของทุนมนุษย์นั้นมีตั้งแต่ระดับต่ำ คือ สามารถส่งมอบสินค้าและบริการให้กับลูกค้าตามภารกิจในตำแหน่ง หรือถ้าองค์กรมีการจัดการทุนมนุษย์อย่างดี ทุนมนุษย์นั้นก็ยกระดับ คือ นอกจากจะส่งมอบคุณค่าแล้ว ยังจะเพิ่มคุณค่า และสร้างความพึงพอใจให้กับลูกค้ามากขึ้น แต่ถ้าองค์กรที่ใช้การบริหารทุนมนุษย์เชิงกลยุทธ์ คุณค่านั้นก็จะถูกยกระดับขึ้นมาเป็นการสร้างคุณค่าใหม่ให้กับองค์กร อาจนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมใหม่ซึ่งทำให้องค์กรก้าวกระโดดเหนือคู่แข่ง ทำให้องค์กรเกิดความได้เปรียบในการแข่งขันและนำไปสู่ความยั่งยืน ซึ่งทั้งนี้ทั้งนั้น ตัวการบริหารทรัพยากรมนุษย์นั้นถือว่าเป็นสมรรถนะที่สำคัญขององค์กร

^{๒๘} พิชิต เทพวรรณ, การจัดการทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์ : แนวคิดและกลยุทธ์เพื่อความได้เปรียบทางการแข่งขัน, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖.

หลักการในการบริหารทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์หรือบุคลากรมีวิธีการที่หลากหลาย หากองค์กรสามารถเลือกใช้ให้เหมาะสม กับลักษณะของบุคคลและภารกิจขององค์กร จะทำให้องค์กรได้บุคลากรที่มีความรู้ ทักษะ และความสามารถในงาน เพราะบุคลากรทุกคนมีศักยภาพของตนเอง ที่สามารถพัฒนาให้เพิ่มพูนขึ้นได้ ทั้งด้านความรู้ ทักษะและทัศนคติ ถ้าหากมีแรงจูงใจที่ดีพอ^{๒๙} ดังนั้น ในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลนั้น องค์กรจะต้องดำเนินการทุกด้านอย่างบูรณาการ

พรหมวิหาร ๔ ในการบริหารทรัพยากรมนุษย์

สำหรับนักบริหารที่จะปกครองคนได้จะต้องมีคุณธรรมที่เรียกว่าธรรมของผู้ใหญ่ คือมีทั้งความรัก ความสงสาร เอื้ออาทร และทำใจให้เป็นกลาง นั่นคือ การใช้อำนาจหน้าที่หรือใช้พระเดชมีพระคุณ ควบคุมการบริหาร เรียกว่า พรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คือ^{๓๐}

๑. เมตตา ได้แก่ ความรักความหวังดีที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขนักบริหารต้องมีความรักและความหวังดีแก่เพื่อนร่วมงาน ความรักจะเกิดได้ถ้านักบริหารรู้จักมองแง่ดีหรือส่วนที่ดีของเพื่อนร่วมงาน ถ้าพบส่วนเสียในตัวเขา นักบริหารต้องรู้จักมองข้ามและให้อภัย

๒. กรุณา ได้แก่ ความสงสารเห็นใจ ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ เมื่อเพื่อนร่วมงานประสบเคราะห์กรรม นักบริหารต้องมีความสงสารห่วงใยและคิดหาทางช่วยเหลือแก้ไข ความสงสารจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อยอมรับความเห็นของคนอื่นกรุณาต่างจากเมตตาตรงที่ว่า กรุณาเกิดขึ้นเมื่อมองจุดด้อยของคนอื่น ส่วนเมตตาเกิดขึ้นเมื่อมองจุดดีของเขา เช่นเราเห็นเด็กน้อยหน้าตาน่ารักเดินมา เรามีจิตเมตตาเขา เมื่อเด็กนั้นหกล้มปากแตกเรามีจิตกรุณาต่อเขา

๓. มุทิตา ได้แก่ ความรู้สึกพลอยชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีความสุข นักบริหารต้องส่งเสริมให้คนทำงานมีโอกาสพัฒนาความรู้ความสามารถจนได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นโดยไม่กลัวว่าลูกน้องจะขึ้นมาทาบรัศมีเขา ไม่กีดกันใครแต่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้ทำงานแสดงความสามารถอย่างเต็มที่ และพลอยยินดีชื่นชมในความก้าวหน้าของคนร่วมงาน มุทิตาจะทำลายความริษยาในใจนักบริหาร ถ้านักบริหารมีจิตริษยาลูกน้องเสียแล้ว ลูกน้องจะรับรู้ความริษยานั้น และจะไม่ทุ่มเททำงานให้

๔. อุเบกขา ได้แก่ ความรู้สึกวางเฉยเป็นกลางไม่ลำเอียงเข้าข้างคนใดคนหนึ่ง นั่นคือ มีความยุติธรรมในการให้รางวัลและลงโทษ ข้อสำคัญก็คือนักบริหารต้องรู้เท่าทันผู้ร่วมงานทุกคน นักบริหาร

^{๒๙} สุภาวดี ขุนทองจันทร์, การบริหารทรัพยากรมนุษย์อย่างบูรณาการ, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยุคเคชั่น, ๒๕๕๙), หน้า ๒๘.

^{๓๐} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, หน้า ๔๐-๔๑.

ที่ไม่รู้เท่าทันสถานการณ์อาจจะวางเฉยได้เหมือนกัน แต่การวางเฉยเช่นนั้นเรียกว่า “อัญญาญเบกขา” คือ วางเฉยเพราะง้อซึ่งไม่ใช่สิ่งที่ดีนักบริหารต้องวางเฉยด้วยปัญญา คือ มีอุเบกขาอย่างรู้เท่าทันคน เมื่อทุกคนทำงานในหน้าที่อย่างขยันขันแข็ง นักบริหารก็มองดูพวกเขาเฉย ๆ ถึงคราวให้บำเหน็จรางวัลก็เฉลี่ยให้แก่ทุกคนอย่างถ้วนหน้า ถ้ามีการทะเลาะเบาะแว้งเกิดขึ้น นักบริหารต้องลงไปห้ามทัพทันที และจัดการลงโทษคนผิดตามความเหมาะสม นักบริหารต้องไม่นั่งดูถูกน้องทะเลาะกันแล้วเอาตัวรอดคนเดียว

สรุป พรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นธรรมอยู่อย่างประเสริฐ ซึ่งจัดเป็นหลักธรรมประจำใจ และกำกับความประพฤติ เป็นธรรมจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมไทย ซึ่งในปัจจุบันนี้อ่านาจวตถุนิยมบีบรัดให้ต้องเป็นคนใจแคบเห็นแก่ตัว การฝึกฝนให้สามารถรักและเมตตาแม้แต่ศัตรูเราก็ยอมได้ จะได้ชื่อว่า เป็นชาวพุทธที่แท้จริง ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่ว่า “พึงเมตตาให้แม้แก่โจรผู้กำลังตัดหรือเลื่อยอวัยวะ เช่น แขนหรือขาของตน ใครมีความโกรธต่อโจรผู้กำลังกระทำการดังกล่าวนั้นก็ไม่ใช่ชื่อว่า เป็นสาวกของเรา”

สังคหัตถุ ๔ ในการบริหารทรัพยากรมนุษย์

เคล็ดลับในการครองใจคน หรือ “พุทธวิธีครองใจคน” เรียกว่าสังคหัตถุมิ ๔ ประการ คือ

๑. ทาน คือ การให้ พอให้แล้ว เขาได้สิ่งที่เขาต้องการ เขาก็จะมีความรักเราขึ้นมาการให้ทาน ไม่ได้หมายถึงการให้วัตถุสิ่งของ หรือเรียกว่า อามิสทาน แต่เพียงอย่างเดียว ยังหมายรวมถึงการให้ความรู้เป็นทานด้วย ถ้าเป็นความรู้ทางโลก เรียกว่า วิชยาทาน ถ้าเป็นความรู้ทางธรรมก็เรียกธรรมทาน นอกจากนี้ยังมีการให้ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง นั่นก็คือ การให้อภัย ไม่ถือโกรธเคืองกันมีจิตเมตตา ปราบณาดีต่อกันหรือเรียกว่าอภัยทาน

๒. ปิยวาจา คือ การพูดถ้อยคำที่เป็นที่รัก คำพูดนี้มีความสำคัญมาก จะทำให้คนรักเราหรือเกลียดเราก็ได้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงให้หลักการพูดไว้ ดังนี้ ๑) ต้องเป็นคำจริง ๒) เป็นคำสุภาพ ไพเราะอ่อนหวาน ๓) พูดแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ ๔) พูดด้วยจิตเมตตา ๕) พูดถูกกาลเทศะคือถูกเวลา และสถานที่ นอกจากการพูดจาไพเราะแล้ว จะต้องมิหยาเสียงด้วย เช่น มีศรีบ มีคะ คำพูดที่ไพเราะมีหยาเสียงนั้นก็เหมือนทองหยอดที่มีจางย่นน้อย ๆ ก็เหมือนถ้อยคำที่ไพเราะ ๆ เมื่อพูดไปแล้ว คำพูดก็หวาน มีหยาเสียงเหนียวใจคนให้มาติดอยู่ที่เรา

๓. อัถถจริยา คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ ในข้อนี้ แยกได้ ๒ ประเด็น คือ ๑) การทำตัวของเราให้เป็นคนมีประโยชน์ ๒) การสร้างประโยชน์ให้กับคนอื่น คือ เราจะต้องฝึกตัวของเราเองให้เป็นคนมีประโยชน์ เพราะถ้าคนไหนเป็นคนที่มีประโยชน์ คน ๆ นั้นจะเป็นที่รักของคนอื่น และต้องทำควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณธรรมด้วย เพราะเราจะเป็นคนเก่งอย่างเดียวไม่พอแต่ต้องเป็นคนดีด้วย เมื่อเราฝึก

ตัวเองให้เป็นคนมีประโยชน์แล้ว ก็ต้องสร้างประโยชน์ให้กับคนอื่นด้วยให้ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีน้ำใจไมตรีต่อกัน เห็นอะไรช่วยได้ก็ช่วยไม่นั่งเฉยดูตาย ก็จะเป็นที่รักของคนทั่วไป แม้แต่ในสังคมที่ถูกยกย่องให้เกียรติยอมเป็นบุคคลที่ทำคุณประโยชน์แก่หมู่ชนนั้น ๆ

๔. สมานัตตตา การวางตนให้สม่ำเสมอ หมายถึง การวางตัวของเราให้สมกับฐานะและบทบาทของตัวเอง แต่ละคนก็จะมีหลายฐานะในตัวเอง ดังนั้น เราจะต้องศึกษาว่าในแต่ละฐานะที่เราเป็นอยู่ มีหน้าที่อะไรบ้าง เมื่อศึกษาแล้วก็ต้องปฏิบัติตามหน้าที่นั้นให้สมบูรณ์ ถ้าทำได้เช่นนี้ เราก็จะเป็นที่รักของคนรอบข้าง แต่ถ้าใครเป็นโจรอยู่ ก็ไม่ได้หมายความว่า จะต้องวางตัวให้สมกับที่เป็นโจร อันนี้ไม่ถือว่าสมานัตตตา เพราะสมานัตตตายังหมายรวมถึงการทำตนให้สมกับที่เป็นคน ก็คือ การปฏิบัติตนให้เป็นคนดีที่โลกต้องการ^{๑๑}

สรุปสังคหัตถุ ๔ เป็นหลักผูกใจหรือยึดเหนี่ยวจิตใจคนในองค์กรได้ทั้งหมด เพราะคนในองค์กรมักมีความรู้สึกความพึงพอใจอยู่แล้วที่ผู้นำและผู้ร่วมงานในองค์กรมีหลักธรรมประจำใจ และเป็นที่น่าสังเกตว่า ถ้าหากบุคคลใดขาดองค์ประกอบของหลักสังคหัตถุ ๔ ข้อใดข้อหนึ่ง ผลทางสถิติชี้ชัดว่าคนในองค์กรไม่มีความพึงพอใจและมักจะแปรผลตามกับปัญหาในองค์กร แสดงให้เห็นว่าหลักสังคหัตถุ ๔ สำคัญมากเพียงใดและต้องปฏิบัติตามธรรมนั้นให้ครบองค์ธรรมนั้นด้วย

อิทธิบาทธรรม ๔ ในการบริหารทรัพยากรมนุษย์

อิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อถึงฝั่งจากที่ไม่ใช่ฝั่ง (ให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งเป็นธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้น ๆ ซึ่งมี ๔ ข้อดังนี้ คือ

๑. ฉันทะ (มีใจรัก) คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจ หรืองานที่ทำ มิใช่สักแต่ทำพอให้เสร็จ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัล หรือผลกำไร

๒. วิริยะ (พากเพียรทำ) คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำให้สิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ห่อถอย

๓. จิตตะ (เอาจิตฝึกใฝ่) คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อย ๆ เสมอ ๆ

๔. วิมังสา (ใช้ปัญญาสอบสวน) คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ และตรวจตราหาเหตุผล ตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลย บกพร่อง ขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผนวัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น^{๑๒}

^{๑๑} วุฑฒิชัย โขติรัตน์, “พุทธวิธีครองใจคน สังคหัตถุ ๔”, *จุลสารบัณฑิตถาวร*, (๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓.

สรุปได้ว่า บุคลากรขององค์กรต้องใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในสิ่งที่ทำ ตลอดจนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ที่มีประโยชน์ เพื่อพัฒนาองค์กรให้มีประสิทธิภาพ

บทสรุป

จากความหมายของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ของนักบริหารดังกล่าวข้างต้น พอสรุปความหมายของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ได้ว่าเป็นกระบวนการทางการบริหารที่จะสรรหาและคัดเลือกบุคลากรมาปฏิบัติงาน โดยให้บุคลากรได้ปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถด้วยความเต็มใจ ทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า มีความคิด ซึ่งมีศักยภาพในตัวเองที่แต่ละคนแตกต่างกัน ทั้งในด้านความรู้ ด้านทักษะและเจตคติและมีความสามารถในการปฏิบัติงานหรือผลที่ได้จากการปฏิบัติงานก็แตกต่างกันด้วย ทั้งสองประเด็นนี้จึงต้องนำมาพิจารณาร่วมกันเพราะผลจากการปฏิบัติงานจะสะท้อนศักยภาพของมนุษย์และกระบวนการทำงาน ถ้าสามารถวิเคราะห์ได้ว่ามนุษย์มีศักยภาพเพียงใดผลปฏิบัติงานเป็นเช่นไร แล้วก็สามารถที่จะดำเนินการพัฒนาหรือดึงศักยภาพของมนุษย์ออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติงาน ให้เป็นไปตามเป้าหมายขององค์กร

บรรณานุกรม

- ไกรยุทธ อธิธยานันท์. แนวพระราชดำริด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษาและฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.
- จิระ หงส์ลดาธมภ์. “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หน่วยที่ ๑-๖”. เอกสารประกอบการสอน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕.
- เชาว์ โรจนแสง, การจัดการทรัพยากรมนุษย์. เอกสารชุดวิชาการจัดการทรัพยากรมนุษย์. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๔.
- ณัฐพันธ์ เขจรนันท์. การจัดการทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๔๕.
- ทองศรี กำภู ณ อยุธยา. การบริหารงานบุคคลในแนวทางใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๔.
- ธงชัย สันติวงษ์. การบริหารงานบุคคล. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓.
- นรา ขำคม. “การจัดการทรัพยากรมนุษย์ในอุตสาหกรรมโรงแรมขนาดเล็ก”. วิทยานิพนธ์พัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.
- นิสดารค์ เวชยานนท์. การบริหารทุนมนุษย์เชิงกลยุทธ์เพื่อเพิ่มมูลค่า. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: เดอะ กราฟิ โก ซีสเต็มส์, ๒๕๕๙.

- บรรจง ชูสกุลชาติ. “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กับสังคมอุตสาหกรรมในทศวรรษหน้า”. เอกสาร
ประกอบการสัมมนา. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูจันทระเกษมและวิทยาลัยครูพระนคร,
 ๒๕๓๔.
- พยอม วงศ์สารศรี. **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏ
 สอนดุสิต, ๒๕๔๔.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
 กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). **คุณธรรมสำหรับนักบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิ
 พุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- พิชิต เทพวรรณ. **การจัดการทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์ : แนวคิดและกลยุทธ์เพื่อความสำเร็จ
 ทางการแข่งขัน**. กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๕๔.
- วัฒน์นา โมรากุล. “ความพึงพอใจของบุคลากรต่อการบริหารทรัพยากรบุคคลของมหาวิทยาลัยราชภัฏ
 สอนสุรนันทา”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรนันทา, ๒๕๕๕.
- วัชรีย์ โชติรัตน์. “พุทธวิธีครองใจคน สักหวัดถุ ๔”. **จุดสารบัณฑิตถาวร**. ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๑.
- วิลาวรรณ รพีพิศาล. **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: วิจิตรหัตถกร,
 ๒๕๕๐.
- วีระ อัมพันสุข. **พุทธธรรมกับการบริหารบุคคล**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: เอราวันการพิมพ์,
 ๒๕๒๖.
- ศิริภัสสรศรี วงศ์ทองดี. **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. ฉบับปรับปรุง. กรุงเทพมหานคร:
 โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙.
- สุภาวดี ขุนทองจันทร์. **การบริหารทรัพยากรมนุษย์อย่างบูรณาการ**. กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น
 ๒๕๕๙.
- เสนาะ ตีเยาว์. **การบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๒.
- Dubrin J. Andrew and Duane Ireland, **Management Organization**. 2nd ed. Ohio : South
 Western Publishing Co., 1993.
- E.N. Chapmen. **Supervisor Survival Kit**. 2nd ed. California: Science Research AssociatesInc,
 1995.
- Herbert A Simon. **Administrative Behavior**. New York : The Free press, 1976.

J.W. Getzels and E.G.Guba. **Social Behavior and the Administrative process.** School Review, 1957.

Kae H. Chong. **Management: Critical Success Factor.** Boston : Alyn and Bacon. Inc., 1987.

Thomas J. Sergiovanni. Martin Burlingame. Fred D. Coombo, and Paul W. Thurston, **Education Governance and Administration.** Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hall Inc, 1980.

กรรณิการ์ สุวรรณศรี. **การบริหารทรัพยากรมนุษย์.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://pws.npru.ac.th/kannika/data/files/[๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

การบริหารทรัพยากรมนุษย์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.enablesurvey.com/article-detail/303925a5-41b5-417f-9664-92b44def0cce/human-resource-management [๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

เครือข่ายจิตอาสาของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

พระครูสิริสุตานุยุต, รศ.ดร.

ดร.ธวัชชัย ไชยวุฒิ

ดร.พัลลภ หารุคำจา

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘๘๘๘๘

บทนำ

กระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลให้รูปแบบการดำเนินชีวิตของประชาชนในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลก เกิดผลกระทบต่องานในด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสาธารณสุข ด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและด้านจิตใจ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ประชาชนไทยมีวิถีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่ ขาดจิตสาธารณะ ขาดการปฏิสัมพันธ์และขาดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันแบบเครือญาติ ซึ่งเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่โบราณกาล อันเป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข จนนำไปสู่การขาดความเข้มแข็งในสังคมและการมีส่วนร่วมกับการจัดการสังคมตามหลักการ “บวร” ซึ่งกรมการศาสนาได้นำเสนอหลักการบวรไว้ว่า “บวร” เป็นหลักการนำบ้าน วัด ศาสนสถาน โรงเรียน อันเป็น ๓ องค์การหลักในสังคม มาใช้เป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างสังคมให้เข้มแข็งโดยทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ตัดสินใจร่วมแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งต่างมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาให้เป็นสังคมคุณธรรมโดยโรงเรียนมีบทบาทในการสร้างเยาวชน ให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ได้อย่างมีความสุข ขณะเดียวกันสังคมก็มีบทบาทและความสำคัญต่อการจัดการศึกษา ของโรงเรียน ทั้งในแง่ของการเป็นแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมของสังคมและวัด ศาสนสถาน ก็มีบทบาทหน้าที่ที่จะให้การอบรมกล่อมเกลาสมาชิกในสังคม ดังนั้น บวร คือ บ้าน วัด โรงเรียน จึงเป็นองค์กรในพื้นที่ที่มีความสำคัญ ที่ได้ร่วมพัฒนาคนไทย สืบทอดมาอย่างยาวนาน ทำให้คนไทยคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น อ่านออกเขียนได้ สร้างมโนสำนึก ความดีงาม จรรยาบรรณ พัฒนาการเป็นไปตามวัย สามารถอยู่ในสังคม และประกอบสัมมาชีพอย่างมีความสุขและยั่งยืน^๑ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า วัด เป็นศูนย์รวมหรือศูนย์กลางของสังคม เป็นศูนย์กลางด้านการศึกษาเป็นศูนย์กลางด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นศูนย์รวมด้านการแพทย์แผนไทย เป็นศูนย์รวมภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพทางจิตวิญญาณ เป็นต้น จะสังเกตได้ว่าในสังคมมีวัดอาอารามที่สวยงามโดดเด่น มีความร่มเย็น จากการปลูกต้นไม้บริเวณโดยรอบวัด

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, แนวทางการดำเนินงานชุมชนคุณธรรมขับเคลื่อนด้วยพลัง “บวร”, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๑๐.

มีโบสถ์ พระเจดีย์ กุฏิพระและบริเวณวัดที่มีความสงบ ที่มีบรรยากาศสบาย ๆ ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อน เป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้ผู้คนได้รำลึกถึงเรื่องคุณความดีทางจิตวิญญาณ เมื่อได้มีโอกาสทำบุญในวัด และสัมผัสพื้นที่บริเวณวัดโดยตรง^๒

จิตอาสาเป็นการสร้างจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม การบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สังคมโดยการถ้อยทีถ้อยอาศัย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือกันและกัน กิจกรรมจิตอาสา เป็นกิจกรรมที่มีค่าต่อสังคมไทย บุคคลที่เข้ามาเป็นสมาชิกจิตอาสา ต้องเสียสละเวลาอันมีค่าและความสุขส่วนตัว เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและทำประโยชน์ให้กับสังคม เพื่อช่วยลดปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมโดยที่ไม่หวังสิ่งใดตอบแทน ปัจจุบันสังคมไทยมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากขึ้น วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลาทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ทางสังคม ซึ่งการที่มีจิตอาสาเข้ามาช่วยบรรเทาปัญหา เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน และมีความสุขที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่นนั้นเป็นจิตที่มีเมตตาสูง จิตอาสาจึงประกอบไปด้วยพฤติกรรมหลัก ๓ ประการ คือ (๑) การช่วยเหลือผู้อื่น (๒) การเสียสละต่อสังคม (๓) ความมุ่งมั่นพัฒนา ปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงานของจิตอาสาที่มี ๒ ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง (๑) ปัจจัยภายนอก คือ สภาพแวดล้อมทางสังคมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ (๒) ปัจจัยภายใน คือ การคิด วิเคราะห์ แยกแยะ ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรม โดยเฉพาะทางจิตใจ เพื่อขัดเกลตาตนเองให้เป็นไปในทางใดทางหนึ่ง เป็นแหล่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพ ซึ่งจะช่วยสนับสนุนให้เกิดความเป็นสุข ช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ สามารถช่วยเหลือเพื่อน หรือคนอื่น ๆ ในสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทน จิตอาสาเป็นการมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม การบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สังคมโดยการถ้อยทีถ้อยอาศัย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือกันและกัน กิจกรรมจิตอาสาเป็นกิจกรรมที่มีค่าต่อสังคมไทย บุคคลที่เข้ามาเป็นสมาชิกจิตอาสาต้องเสียสละเวลาอันมีค่า และความสุขส่วนตัวเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น และทำประโยชน์ให้กับสังคม เพื่อช่วยลดปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมโดยที่ไม่หวังสิ่งใดตอบแทน ปัจจุบันสังคมไทยมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นผู้ให้ในรูปแบบการเป็นจิตอาสาจึงมีเป็นจำนวนมาก^๓

บทความนี้ผู้เขียนได้วางจุดมุ่งหมายในการนำเสนองานทางด้านจิตอาสาของเครือข่ายจิตอาสาของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูนที่ร่วมกันทำงานอย่างแข็งขัน มีเป้าหมาย ด้วยความเสียสละเพื่อช่วยเหลือชุมชนด้วยหลักการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งในอนาคตจะก่อให้เกิดงานที่เป็นลักษณะกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีแผนงาน มีโครงการกิจกรรมที่สอดคล้องกับมิติของชุมชนท้องถิ่นจังหวัดลำพูนต่อไป

^๒ สุรพล สุวรรณ, “พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้ความสัมพันธ์แบบบ้าน - วัด - โรงเรียน กรณี : ชุมชนสนามชัย อ.สทิงพระ จ.สงขลา”, สารอาศรมวัฒนธรรมวลัยลักษณ์, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-กันยายน ๒๕๕๘): ๔.

^๓ จิตรา แสงวัฒนาฤกษ์, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส และ ชันทอง วัฒนประดิษฐ์, “การศึกษาวิเคราะห์แนวทางการทำงานจิตอาสาของสมาชิกสโมสรโรดาร์ี่พระนารายณ์ลพบุรีตามแนวพุทธสันติวิธี”. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์, มจร ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๐) : ๘๖.

ความหมายจิตอาสา

คำว่า จิตอาสา มาจาก ๒ ศัพท์ คือคำว่า จิต กับ อาสา ซึ่งคำว่า จิต หมายถึงธรรมชาติที่รู้ อารมณ์ สภาพนึกคิด และคำว่า อาสา หมายถึง ความหวัง ความต้องการ สมัยคร การแสดงตัวตน ขอรับทำการ นั้น ๆ และคำว่า จิต มาจากภาษาอังกฤษว่า thought, mind, a state of consciousness หมายถึง สภาพรู้คิด ภาวะที่รู้แจ้งอารมณ์^๔

คำว่า จิต อ่านว่า จิตหรือจิตตะ เป็นคำนาม หมายถึงใจ สิ่งที่ทำหน้าที่รู้ คิดและนึก มีลักษณะ นามว่า ดวง ส่วนคำว่า อาสา เป็นคำกริยา หมายถึง การเสนอตัวเข้ารับทำ เช่น อาสาสมัคร เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง การเสนอตัวเข้าทำงานด้วยความสมัครใจ เช่น ทหารอาสาสมัคร เป็นคำนาม หมายถึง บุคคลผู้เสนอตัวเข้ามาทำงานด้วยความสมัครใจ เช่น เขาเป็นอาสาสมัคร เป็นต้น^๕

พระไพศาล วิสาโล ได้ให้ความหมายของคำว่า จิตอาสา หมายถึงจิตที่ยกระดับปัญญา ภายใน และสำนักสาธารณะ ซึ่งนำไปสู่การมีส่วนร่วมเพื่อสร้างสังคมเป็นธรรมและสันติ หรือกล่าวอีก นัยหนึ่ง ว่าจิตอาสา คือ จิตที่พร้อมจะเสียสละเวลา แรงกาย แรงใจ สติปัญญา เพื่อสาธารณะประโยชน์ จิตเป็นสุข เมื่อได้ทำความดี เป็นจิตที่เปี่ยมด้วยบุญ คือ ความสงบเย็นและพลังแห่งความดี^๖

วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์ ได้กล่าวถึงจิตอาสาไว้ว่า คำว่า จิตอาสา (Volunteer) เป็นคำใหม่ ที่เริ่มเป็นที่รู้จักในสังคมไทยเมื่อราว ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมา โดยผู้นำมาใช้เป็นคนแรกคือเครือข่ายพุทธิกา ซึ่งต้องการผลักดันการทำบุญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่ถูกกลืนหายไป คือ การทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม จึงริเริ่มโครงการ “ฉลาดทำบุญด้วยจิตอาสา” ต่อมาคำนี้ได้ถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลาย และดูเหมือนจะ ชัดเจนขึ้น เมื่อประเทศไทยประสบปัญหาภัยธรรมชาติครั้งใหญ่ที่รู้จักกันในนาม “สึนามิ” (Tsunami) เมื่อปลายปี พ.ศ.๒๕๔๗ ทำให้เกิดการสูญเสียใหญ่หลวงทั้งชีวิตและทรัพย์สิน เป็นเหตุให้เกิดกระแสจิตอาสาขึ้นสูงมากในหมู่ประชาชน นักศึกษาข้าราชการ นักธุรกิจ ฯลฯ ต่างเดินทางลงใต้ไปช่วยเหลือ ผู้ประสบภัย มีการตั้งกลุ่มอาสาสมัครต่างๆ อาทิ การตั้งโรงพยาบาลอาหารแจกจ่าย แก่ผู้ประสบภัย การเก็บศพ การพิสูจน์เอกลักษณ์บุคคล ช่วยเหลือผู้เจ็บป่วย การจัดทำข้อมูล ผู้เสียหาย และการ สร้างบ้านที่อยู่อาศัย รวมไปถึงการไปซ่อมแซมเรือให้กับชาวประมง ฯลฯ^๗

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๒๔-๑๒๗.

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๓๒๔.

^๖ พระไพศาล วิสาโล, “เครือข่ายจิตอาสา” ในคู่มือจิตอาสาโครงการเพื่อในหลวง, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ประสานงานเครือข่ายจิตอาสา, ๒๕๕๖), หน้า ๗.

^๗ วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์, “จิตอาสา : หนทางแห่งการอยู่ร่วมกันในสังคม”, สารคดี ๒๕, (๒๕๕๒), ๒๙๖ : ๖๔-๗๑.

หลักการสำคัญของจิตอาสา

ในสภาพสังคมปัจจุบัน บุคคลต้องการความช่วยเหลือมีอยู่มาก การให้ความช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย เรื่องจิตอาสาจึงเป็นเรื่องสำคัญที่พึงร่วมกันพิจารณาว่า ตนสามารถจะเป็นคนหนึ่งที่มีจิตอาสาเพิ่มขึ้นในสังคมหรือไม่ จิตอาสาเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดองค์กร หรือเครือข่ายอาสาขึ้นมาเพื่อกระตุ้นจิตอาสาให้เพิ่มขึ้นในสังคมไทยเครือข่ายจิตอาสาเป็นองค์กรที่ดำเนินการ โดยตามปกติแล้วการทำงานในลักษณะนี้ถือได้ว่าเป็นการทำงานที่เสี่ยงต่อชีวิตหรือการทำงาน เพราะถือว่าทำงานด้วยจิตอาสาลงไปทำ แต่เนื้อหาในการทำงานลักษณะนี้ กล่าวคือทำงานมีความมุ่งหมายต่องานในตัว มีคุณค่าและเป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์ แต่ผู้ทำงานจะเข้าใจความมุ่งหมาย และเห็นประโยชน์แค่ไหน ถ้ามองเห็นประโยชน์แล้วมีแรงกระตุ้นคือศรัทธา วิริยะ ชันติ สติ ปัญญา นี้ คือองค์ประกอบของนักจิตอาสาอันเป็นแรงกระตุ้นในการทำงานของนักจิตอาสา จำเป็นต้องมีและสร้างให้เกิดขึ้นแรงกระตุ้นคือศรัทธาในการทำงานของจิตอาสา ต้องประกอบด้วยศรัทธาเชื่อมั่นในงานที่ทำ ศรัทธา คือการที่มีความเชื่อ ความมั่นใจ เห็นคุณค่า เป็นประโยชน์ของงานนั้น ศรัทธาเป็นสิ่งสำคัญ เป็นหลักที่อยู่ในใจของเราเป็นสิ่งที่ทำให้การทำงานที่เป็นเรื่องของร่างกาย หรือทางสังคม เกิดความหมายเป็นประโยชน์ที่แท้จริง เพราะฉะนั้นงานไม่ใช่เป็นเพียงภาพที่ปรากฏมองเห็นกันภายนอกเท่านั้น แต่จะต้องมีหลักในทางจิตใจเป็นฐานอยู่ด้วยก็คือ ความศรัทธา ถ้าเราทำงานให้มีความสุขก็ต้องมีศรัทธา ในการทำงานด้วยบุคคลที่เคยมีประสบการณ์เรียนรู้ ในการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยตนเอง จะรู้สึกถึงความอึดอึ้งใจ มีความสุขที่ได้จากการให้และมีพลังมากยิ่งขึ้นที่จะสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้อีกมากมาย และนี่คือการทำบุญที่พระพุทธศาสนาสรรเสริญ นอกจากนี้พระไพศาล วิสาโร ได้กล่าวถึงความสำคัญและประโยชน์ของจิตอาสาไว้ว่า การที่บุคคลมีจิตอาสา รู้จักการให้เราก็จะได้รับด้วยในเวลาเดียวกัน และหนึ่งในสิ่งที่เราได้รับ คือ ความสุข ยิ่งการให้นั้นเต็มไปด้วยความปรารถนาดี ความสุขความ ภาคภูมิใจจะยิ่งทับทวี รวมทั้งยังเป็นการทำให้ชีวิตมีพลังในการสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ ให้กับสังคมด้วย

ลักษณะของจิตอาสา

พระพรหมบัณฑิต กล่าวว่า คำว่า “อาสา” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ ความหมายไว้ว่า เสนอเข้าทำกิจกรรมใด ๆ ก็ตามด้วยความเต็มใจ เรียกว่า อาสา และ “จิตอาสา” ให้ ความหมายว่า เป็นความสมัครใจ จิตนั้นเป็นเรื่องความคิด เต็มใจทำงานเพื่อประโยชน์สุขแห่งประชาชนและสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทน ไม่ว่าจะเงิน เกียรติ หรือสิ่งอื่นใด จิตอาสาในภาษาอังกฤษ “volunteering” หรือ “volunteer” แปลว่า อาสาสมัคร เป็นการทำงานเพื่อประโยชน์ สุขแก่คนจำนวนมาก คนที่หาไม่ว่าจะทำคนเดียวหรือทำเป็นกลุ่ม มุ่งให้บริการโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงิน หรือลาภยศอื่นใด “For non-Financial or Social agent” ไม่เรียกร้องผลตอบแทน ทำเพื่อประโยชน์ของคนอื่น ไม่ว่า

จะเป็นคนทั้งกลุ่มหรือแองคอร์ดใด ๆ ก็ตาม นี่คือจิตอาสา ใครมาทำงานด้านจิตอาสาจะต้องเข้าใจว่าประโยชน์คนอื่นเป็นเรื่องสำคัญ^๔

จิตอาสา มีลักษณะของการกระทำที่เสียสละเพื่อส่วนรวมว่า “จิตอาสา” ซึ่งตรงกับหลักธรรมที่เรียกว่า วัชฒิ เรียกเต็มว่า อริยวัชฒิ แปลว่าหลักธรรมเจริญอย่างอริยะ ซึ่งแสดงว่า พุทธศาสนิกชนมีความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติและมีความหวังว่าจะเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา หลักความเจริญที่ว่านี้มี ๕ ประการ คือ (๑) ศรัทธา (๒) ศีล (๓) สุตะ (๔) จาคะ และ (๕) ปัญญา กล่าวโดยสรุป “จิตอาสา” เป็นลักษณะทางจิตของบุคคลที่ประกอบด้วยความมีน้ำใจ และจิตสำนึกหรือสำนึกสาธารณะที่เสียสละร่างกาย แรงใจ สติปัญญาเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าคือต้นแบบจิตอาสาที่ดี สรุปได้ดังนี้

- ๑) เป็นผู้ที่มีทัศนคติที่ดี มีพรหมวิหาร และสามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ดี
- ๒) เป็นผู้มีส่วนร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเรียนรู้การทำงานร่วมกับผู้อื่น
- ๓) เป็นนักวิเคราะห์ วิจัย สำรวจแนวคิดหรือประชามติ และสามารถดำเนินงานได้อย่างสอดคล้องต่อความต้องการของประชาชนกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่นั้น ๆ
- ๔) เป็นผู้มีความสามารถในการจัดกิจกรรมสื่อสารสัมพันธ์ และดำเนินงานตามแผนงานอย่างเป็นระบบ
- ๕) เป็นผู้มียุทธศาสตร์ในการให้คำปรึกษา และแนะนำในกิจกรรมการประชาสัมพันธ์ต่อฝ่ายบริหารองค์กร เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย การทำงานเชิงรุกเป็นหน้าที่ของนักจิตอาสาจะมีวิสัยทัศน์ มองการณ์ไกล รู้จักคบคิด คิดเป็น คิดถึงสาเหตุ ปลายเหตุ และวิธีแก้ไขของเหตุ นั้น ๆ ปัญหา นั้น ๆ งานนั้นสามารถเชื่อมโยงไปสู่ชีวิตประจำวันได้หรือไม่ หรือตลอดทั้งหน้าที่การงานหรือการกระทำที่มีผลกระทบต่อระยะสั้นระยะยาวแค่ไหน แม้แต่ปัญหาอื่น ๆ เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้ คือคุณสมบัติของนักจิตอาสา^๕

“จิตอาสา” ในพระพุทธศาสนา

จุดกำเนิดจิตอาสา หรือตามนัยแห่งคติทางพระพุทธศาสนาอาจเรียกว่า พุทธจิตอาสา^๖ ปรากฏในพุทธประวัติคือเมื่อพระพุทธเจ้าได้สร้างพุทธสาวกหรือพระอริยสงฆ์สาวก ซึ่งเป็นผู้มีความเข้าใจในความจริงสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ หรือเรียกอีกอย่างว่า อนุพุทธคือผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้าได้แล้ว

^๔ การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ ระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๓, เรื่อง “จิตอาสากับการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน (Volunteer Spirit for Sustainable Social Development)”, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น จัดขึ้นระหว่างวันที่ ๒๘ - ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ (อารยวัชฒิ), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕

และเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นบุคลากรที่จะนำความจริงของชีวิตและสรรพสิ่ง ออกไปประกาศ เผยแผ่ให้เป็นที่ประจักษ์ต่อบุคคลในชุมชนต่างๆ ประเด็นสำคัญในเรื่องจิตอาสา คือ หลังจากพระพุทธเจ้าได้ให้กำเนิดพระสงฆ์สาวกในพระพุทธศาสนาด้วยวิธีที่เรียกว่า เอหิภิกขุ อุปสัมปทา จนได้พุทธสาวกที่เป็นพระอริยบุคคล มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการทำงานที่ต้องมีความเสียสละอันสูงยิ่ง ซึ่งในเวลานั้นมีจำนวนถึง ๖๐ รูปแล้ว ทั้งหมดได้กลายเป็นพุทธสาวกหรือพุทธบุคคลต้นแบบ เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการประกาศธรรมให้กระจายออกไปตามพุทธจิตอาสา โดยการประกาศพระศาสนาในยุคต้นพุทธกาลนั้น เป็นการวางพื้นฐานของการสร้างพุทธชุมชนขึ้นด้วยการส่งพุทธสาวกออกไปทำหน้าที่ให้บรรลุผลด้วยพระดำรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอ ก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวย เทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลาย ที่มีธุลีในตาน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^{๑๐}

นัยเดียวกันนี้ ได้มีนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาร่วมสมัย ได้ให้ความหมายและอธิบายพุทธจิตอาสา (พุทธปณิธาน ก็เรียก) ซึ่งมีความสอดคล้องและสัมพันธ์กับเนื้อหาที่กล่าวข้างต้น โดยท่านมีความเห็นว่า คำว่า “จิตอาสา” เป็นคำศัพท์ร่วมสมัย ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก แต่ในความหมายของจิตอาสา เมื่อพิจารณาตามหลักการทางพระพุทธศาสนา มีความเห็นว่ามีใกล้เคียงกับคำว่า เมตตา และกรุณา ดังที่พระไพศาล วิสาโล ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับความหมายของจิตอาสาในบริบททางธรรมไว้ โดยท่านได้อธิบายว่า คำว่า “จิตอาสา” ส่วนใหญ่ใช้ความหมายในทางโลก คือ การเป็นอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือส่วนรวมหรือผู้ตกทุกข์ แต่คำว่า “จิตอาสา” ก็มีมิติในทางธรรมด้วย เพราะเกิดจากความเมตตา กรุณา และการคิดถึงประโยชน์สุขของผู้คน รวมทั้งมีทัศนคติที่เห็นการเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับสังคมและตนเองกับเพื่อนมนุษย์ นั่นคือเห็นว่าความสุขของตนเองต้องไม่แยกจากความสุขของผู้คนด้วย “จิตอาสาทางพระพุทธศาสนา มาจากประโยคที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งกับพระอรหันต์ ๖๐ รูป โดยพระพุทธเจ้าส่งพระอรหันต์ไปประกาศพระศาสนา ด้วยประโยคที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย จงจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ต่อชาวโลก” ซึ่งเมื่อ

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

พิจารณาในแง่ของธรรมะก็เป็นการลดละอัตตา ตัวตนหรือเป็นการพัฒนาจิตวิญญาณ ซึ่งถือได้ว่าลักษณะของจิตอาสาในแง่มุมดังกล่าวเป็นดังการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา^{๑๑}

ข้อความทั้งหมดข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า คำว่า “จิตอาสา” หมายถึง จิตแห่งการให้ความดีงาม ทั้งปวงแก่เพื่อนมนุษย์ โดยเต็มใจ สมัครงใจ อิ่มใจ ซาบซึ้งใจ ปีติสุข ที่พร้อมจะเสียสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์ ในการทำกิจกรรม หรือสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน และมีความสุขที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่น เป็นจิตที่ไม่นิ่งดูตาย เมื่อพบเห็นปัญหาหรือความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นกับผู้คน เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดี และเห็นน้ำตาเปลี่ยนเป็นรอยยิ้ม เป็นจิตที่เปี่ยมด้วย “บุญ” คือความสงบเย็น และพลังแห่งความดี

เครือข่ายจิตอาสาของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำหนดเป็นเป้าหมายชัดเจนที่จะพัฒนาคุณลักษณะของบัณฑิตที่พึงประสงค์ คือ มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา มีความสามารถในการแก้ปัญหา รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีโลกทัศน์ที่กว้างไกล มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้เพียงพร้อมด้วยคุณลักษณะและจริยธรรม มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม เพื่อให้บัณฑิตมีคุณลักษณะดังกล่าว มหาวิทยาลัยจำเป็นต้องพัฒนาองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการผลิตบัณฑิต คือ ระบบคัดเลือกผู้เข้าศึกษา การพัฒนาหลักสูตร ระบบการเรียนการสอน สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ บุคลากร การบริหารการจัดการ อาคารสถานที่ กิจกรรมนิสิต สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศทางวิชาการ

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ) ได้ก่อตั้งขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๕๔๐ ณ วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ในนามคณะสงฆ์ ข้าราชการ พ่อค้า ศรัทธาประชาชนในจังหวัดลำพูน ซึ่งจากเดิมตามมติของคณะสงฆ์ผู้ร่วมก่อตั้งได้มีมติให้ใช้ชื่อว่า “มหาวิทยาลัยสงฆ์ล้านนา” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะให้เป็นสถาบันการศึกษาที่จัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในจังหวัดลำพูน ได้มีโอกาสศึกษาวิชาการชั้นสูงทางพระพุทธศาสนาควบคู่กับวิชาการทางโลก มีความรู้คู่คุณธรรม เสียสละอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา สังคม และประเทศชาติ และมีเป้าหมายที่จะขยายการศึกษาให้ทั่วถึงแก่พระภิกษุสามเณรในเขตล้านนาไทยให้ได้รับการศึกษา พัฒนาคุณภาพชีวิตและวงการคณะสงฆ์ให้มีความเจริญงอกงามเป็นสถาบันหลักทางสังคมได้อย่างตามภาคภูมิใจ อีกทั้งเป็นการวางแผนเพื่อรองรับนโยบายการศึกษาสำหรับฆราวาสทั่วไปในอนาคตที่จะได้เข้ามาศึกษา

^{๑๑} อ่างใน เพชรภี ปิ่นแก้ว, จิตอาสา สุขสร้างง่าย ๆ แคล้งมือทำ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ iam Bookazine, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑-๑๒.

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ได้จัดการศึกษากิจกรรม โครงการที่สนองงาน แผนนโยบายของมหาวิทยาลัย คณะสงฆ์ และสอดคล้องตามแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาลำพูน เพื่อเป็นการเปิดโอกาสทางการศึกษา และพัฒนาคุณภาพพระภิกษุสามเณร วงการคณะสงฆ์ เด็กและเยาวชน ตลอดจน ประชาชนโดยทั่วไปให้มีความเจริญก้าวหน้าเป็นพลเมืองที่ดี มีคุณภาพ

การสร้างเครือข่ายทางสังคม มีระยะเวลาในการก่อตัวของวิทยาลัยสงฆ์ลำพูนประมาณ ๖ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๖) ซึ่งการสร้างเครือข่ายแม้ว่าจะมีการเชื่อมโยงการดำเนินงานมาโดยตลอดเวลาก็ตาม แต่ภาพความชัดเจนยังไม่ปรากฏชัดมากนักทำให้วิทยาลัยสงฆ์ มีความมุ่งมั่นในการพัฒนาเครือข่าย ในด้านต่าง ๆ นอกเหนือจากเครือข่ายที่มีอยู่เดิมแล้ว เช่น คณะสงฆ์จังหวัดลำพูน สถาบันการศึกษาใน จังหวัดเชียงใหม่ สถาบันทางการวิจัย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งในระดับเล็กและใหญ่ เป็นต้น ซึ่งมีแนวโน้มในการพัฒนาเครือข่ายภาคประชาสังคมมากยิ่งขึ้นเริ่มจากนิสิตเก่าที่สำเร็จการศึกษาไปแล้ว ต้องกลับมาทบทวนบทบาทของบุคคลเหล่านั้น ถึงศักยภาพการเชื่อมโยงในระดับยุทธศาสตร์การพัฒนาลำพูน โดยเฉพาะประเด็นการประชาสัมพันธ์และการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรบุคคล ทำให้วิทยาลัยสงฆ์ลำพูนปัจจุบันมีเครือข่ายมากมายทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งเครือข่าย หลากหลายมากยิ่งขึ้นก็ด้วยแนวคิดการพัฒนาเครือข่ายที่มีอยู่เดิมและดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

งานบริการวิชาการเพื่อความมั่นคงและความเข้มแข็งของสังคมได้บรรจุไว้ในแผนการพัฒนา วิทยาลัยสงฆ์ลำพูนน่าจะเป็นโอกาสที่สามารถเชื่อมโยงยุทธศาสตร์กับพันธกิจของวิทยาลัยให้เข้าด้วยกันผ่านการทำงานอย่างเป็นระบบในระดับจังหวัดที่มีโครงการของวิทยาลัยมากมาย เช่น โครงการ นิสิตจิตอาสาพัฒนาสังคม โครงการส่งเสริมสุขภาพสำหรับผู้ป่วย โครงการค่ายคุณธรรมนำชีวิต (ร่วมกับสถาบันการศึกษา) โครงการธรรมสังยุตพัฒนาจิตใจ (ร่วมกับคณะสงฆ์) โครงการเผยแผ่ธรรม ทางสถานีวิทยุหรือโทรทัศน์ โครงการพุทธศาสน์สงเคราะห์ (ร่วมกับคณะสงฆ์) โครงการส่งเสริมหมู่บ้าน ศิล ๕ โครงการบรรพชาสามเณรและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน (ร่วมกับคณะสงฆ์) โครงการจัดสอน พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แก่เด็กและเยาวชน (ร่วมกับคณะสงฆ์) โครงการปฏิบัติธรรมสังยุต (ร่วมกับ อปท.) และโครงการส่งเสริมทักษะทางวิชาการกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม จังหวัดลำพูน (ร่วมกับ โรงเรียนพระปริยัติธรรม) รวมทั้งแผนกลยุทธ์ส่งเสริมและสนับสนุนให้คณะสงฆ์ ภาครัฐ เอกชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งหากตรวจสอบพิจารณาโครงการเหล่านี้อาจจะเห็นจัดเชื่อมโยงไปยังเครือข่ายภายนอกได้ในระดับที่มาก แต่ยังไม่ถึงระดับความเข้มข้นในการทำงานร่วมกันอย่างเป็นดุลยภาพมากนัก ซึ่งในรอบปีพ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๖ อาจจะเห็นเพียงแต่สายสัมพันธ์อันดีเพื่อแสวงหาจุดร่วมกันของการพัฒนาในระดับจังหวัดที่มี ความสุขบนพื้นฐานของความพอเพียง^{๑๒} เพราะฉะนั้น การเข้าสู่โหมดที่วิทยาลัยสงฆ์ลำพูนจะเป็น

^{๑๒} องค์กรแห่งความสุข เอกสารอัดสำเนา, วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน, วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

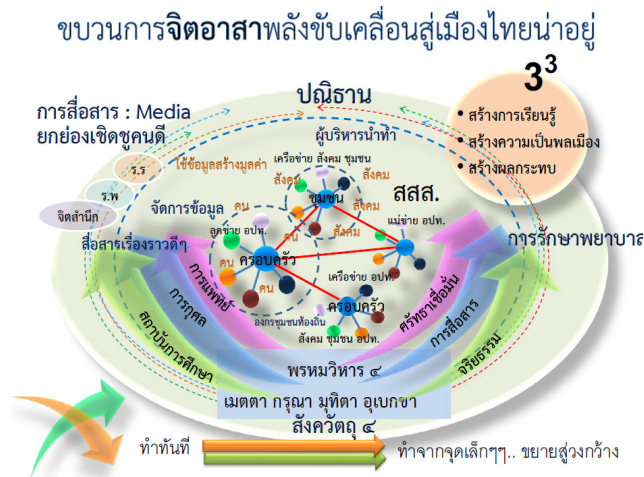
วิทยาลัยแห่งศูนย์รวมเครือข่าย (College Networking Center) อาจจะใช้เวลามากกว่า ๑๐ ปีในภาคหน้าเพราะต้องการวิเคราะห์ศักยภาพและระบบการทำงานให้สอดคล้องและมีความพร้อมในการขึ้นนำสังคมได้

เครือข่ายพระนิสิตจิตอาสาวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ก่อตั้งชมรมนิสิตจิตอาสาของวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ภายใต้โครงการนิสิตจิตอาสาเพื่อส่งเสริมสุขภาพชุมชน เครือข่ายพระนิสิตจิตอาสาจึงมีสมาชิกจำนวน ๗๕ รูป/คน ที่ได้ร่วมมือในการปฏิบัติงานโดยให้ความสำคัญต่อการเสริมสร้างสุขภาพตามแนวพระพุทธศาสนา จึงได้ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมเยี่ยมผู้ป่วยโรงพยาบาล กิจกรรมเสริมสร้างสุขภาพด้านจิตใจของผู้สูงอายุ เป็นต้น นิสิตจิตอาสาเหล่านี้เป็นกลุ่มที่พยายามขับเคลื่อนกิจกรรมที่บูรณาการกับการเรียนการสอน และร่วมมือกับเครือข่ายของคณะสงฆ์ พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจังหวัดลำพูน ในการดำเนินกิจกรรม ได้แก่ โครงการขับเคลื่อนหมู่บ้านศีล ๕ โครงการธรรมสัญจรพัฒนาจิตใจ เป็นต้น การทำงานของเครือข่ายพระนิสิตจิตอาสายังร่วมมือกับชมรมต่าง ๆ ในส่วนของวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน เพื่อความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน เช่น การประสานงานกับชมรมพระธรรมวิทยากร เพื่อได้ดำเนินการกิจกรรมนักเรียนในชุมชนเพื่อส่งเสริมสุขภาพ จึงเห็นได้ว่าเครือข่ายพระนิสิตจิตอาสาวิทยาลัยสงฆ์ลำพูนได้ดำเนินการอย่างบูรณาการกับการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง มีกิจกรรมดังนี้

๑. การแบ่งปันสิ่งของต่อกัน เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๖๔ ที่ผ่านมาจากคณะผู้บริหาร คณาจารย์ ผู้แทนนิสิตองค์กรนิสิต ได้เดินทางนำเครื่องบริโภคที่เกิดจากโครงการปฏิบัติธรรม จำนวน ๑๒๐ กระสอบ ในท่ามกลางสถานการณ์การระบาดเชื้อไวรัสโควิด-๑๙ มอบให้แก่โรงเรียนที่ขาดแคลนเพื่อนำเป็นอาหารกับน้อง ๆ นักเรียนกินนอน จำนวน ๖ แห่ง ดังนี้ (๑) โรงเรียนเมธีวุฒิมิตร (๒) โรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ ๔๘ พรรษา (๓) โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ ๒๖ (๔) โรงเรียนธรรมสาธิต (๕) บ้านธารน้ำใส (๖) หอพักนิสิต มจร.

๒. รวมใจสู้ภัยโควิด วันที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๖๔ ผู้บริหาร บุคลากร นิสิต วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน นำโดยพระครูสิริสุตานุยุต, ผศ.ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน รวมพลังน้ำใจเพื่อส่งต่อความหวังให้กับพี่น้องชาวจังหวัดลำพูน มอบสิ่งของเนื่องในสถานการณ์โควิด ณ บ้านห้วยหะ อำเภอบ้านโฮ่ง โรงพยาบาลบ้านโฮ่ง ที่ว่าการอำเภอบ้านโฮ่ง และอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

๓. สนับสนุนโรงพยาบาลลำพูน วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๔ ที่ผ่านมาและท่านผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ลำพูนได้มอบหมายให้ ผศ.ดร.เสน่ห์ ใจสิทธิ์ รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหาร และคณะบุคลากร นิสิต ได้จัดทำอาหารและมอบสิ่งของ รองเท้าบูท หน้ากากอนามัย เจลแอลกอฮอล์ ข้าวกล่องให้กับ

แผนภาพที่ ๑ : แนวคิดขบวนการจิตอาสาพลังขับเคลื่อนสู่เมืองไทยน่าอยู่ จากโครงการวิจัย “รูปแบบการจัดการชุมชนสุขภาวะเชิงพุทธบูรณาการของตำบลอุโมงค์ อำเภอมือง จังหวัดลำพูน”, เมษายน ๒๕๖๐ โดย พระมหาไกรสร โชติปัญโญ (แสนวงศ์) และคณะ สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, หน้า ๙๒.

จิตอาสา เป็นกระบวนการที่เริ่มจากหลักคิดการสร้างจิตศรัทธาการทำความดีตามหลักพระพุทธศาสนา กล่าวคือ จิตอาสา เป็นจิตแห่งการให้ความดีงามทั้งปวงแก่เพื่อนมนุษย์ โดยเต็มใจ สมัยครใจ อิ่มใจ ซาบซึ้งใจ ปิติสุข ที่พร้อมจะเสียสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์ ในการทำกิจกรรม หรือสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน และมีความสุขที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่น เป็นจิตที่ไม่นิ่งดูตาย เมื่อพบเห็นปัญหา หรือความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นกับผู้คน เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดี กระบวนการสร้างจิตอาสา ต้องประกอบด้วย การปลูกฝังให้ตระหนักถึงความสำคัญของจิตอาสา การเตรียมความพร้อมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ความรู้ ข้อมูล และการติดต่อสื่อสาร การสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง และการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง คุณลักษณะของผู้มีจิตอาสาคือ มุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม ทำงานทุกอย่างเป็นไปด้วยความสมัครใจ ไม่มุ่งหวังผลตอบแทนในรูปของ อามิส สินจ้าง หรือรางวัล ตลอดจนการอุทิศกาย กำลังใจ และเวลาให้แก่ส่วนรวม

สิ่งที่อาสาสมัครพึงมี และถือปฏิบัติ คือ มีความรักมนุษยชาติ ตามหลักพรหมวิหาร ๔ (เมตตา : ความรัก ความปรารถนาดีให้ผู้อื่นมีความสุข, กรุณา : ความสงสาร เห็นใจ ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์, มุทิตา : ยินดีเมื่อผู้อื่นมีความสุข, อุเบกขา : วางเฉยไม่ลำเอียง) และ สัจควัตถุ ๔ (ทาน : การให้ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่, ปิยวาจา : กล่าวด้วย วาจาที่ซาบซึ้ง สุภาพอ่อนหวาน, อตถจริยา : ทำดี ประพฤติดี เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น, สมานัตตตา : ทำตัวเสมอต้น เสมอปลาย)

สรุป

แนวคิดเรื่องจิตอาสาในพระพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่หลังพระพุทธเจ้าตรัสรู้ แล้วทรงพิจารณาเห็นว่าเหล่าเวไนยสัตว์ยังพอจะเข้าใจธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ได้ จึงได้ส่งพุทธสาวก จำนวน ๖๐ รูป ออกไปเผยแผ่ธรรมในทิศทั้งแปด ส่วนจิตอาสาในสังคมไทยเริ่มตั้งแต่เกิดสึนามิครั้งใหญ่ในปลายปี ๒๕๔๗ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดจิตอาสา คือมีการออกไปช่วยเหลือเกื้อกูล ผู้ประสบภัยพิบัติ และผู้ได้รับความทุกข์ยากลำบากจากเหตุการณ์ตั้งแต่ครั้งนั้นจนถึงปัจจุบัน ส่วนเครือข่ายพระนิสิตจิตอาสาวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ก่อตั้งชมรมนิสิตจิตอาสาของวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ภายใต้โครงการนิสิตจิตอาสาเพื่อส่งเสริมสุขภาวะชุมชน โดยให้ความสำคัญต่อการเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา นิสิตจิตอาสาเหล่านี้เป็นกลุ่มที่พยายามขับเคลื่อนกิจกรรมที่บูรณาการกับการเรียนการสอน และร่วมมือกับเครือข่ายของคณะสงฆ์ พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจังหวัดลำพูน ในการดำเนินกิจกรรม การทำงานของเครือข่ายพระนิสิตจิตอาสาฯ ร่วมมือกับชมรมต่าง ๆ ในส่วนงานของวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน เพื่อความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน จึงเห็นได้ว่าเครือข่ายพระนิสิตจิตอาสาวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ได้ดำเนินการอย่างบูรณาการกับการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **แนวทางการดำเนินงานชุมชนคุณธรรมขับเคลื่อนด้วยพลัง**

“บวร”. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ ระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๓. เรื่อง “จิตอาสากับการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน (Volunteer Spirit for Sustainable Social Development)”. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น จัดขึ้นระหว่างวันที่ ๒๘ - ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๑.

จิตรา แสงวัฒนาฤกษ์. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส และ ชันทอง วัฒนประดิษฐ์. “การศึกษาวิเคราะห์แนวทางการทำงานจิตอาสาของสมาชิกสโมสรโรตารีพระนารายณ์ลพบุรีตามแนวพุทธสันติวิธี”. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๐) : ๘๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาไกรสร โชติปัญญา (แสนวงศ์) และคณะ. “รูปแบบการจัดการชุมชนสุขภาวะเชิงพุทธบูรณาการของตำบลอุโมงค์ อำเภอมือเมือง จังหวัดลำพูน”. **รายงานการวิจัย**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น : ๒๕๖๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ (อารยวัฑฒ). กรุงเทพ-
มหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๒.

พระไพศาล วิสาโล. “เครือข่ายจิตอาสา” ในคู่มือจิตอาสาโครงการเพื่อในหลวง. กรุงเทพมหานคร:
ศูนย์ประสานงานเครือข่ายจิตอาสา, ๒๕๕๖

เพชรณี ปิ่นแก้ว. จิตอาสา สุขสร้างง่าย ๆ แคล้งมือทำ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ iam Bookazine,
๒๕๕๔.

วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. “จิตอาสา : หนทางแห่งการอยู่ร่วมกันในสังคม”. สารคดี ๒๕. (๒๕๕๒) :
๒๙๖.

สุรพล สุวรรณ. “พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้ความสัมพันธ์แบบบ้าน - วัด - โรงเรียน กรณี :
ชุมชนสนามชัย อ.สทิงพระ จ.สงขลา”. สารอาศรมวัฒนธรรมวลัยลักษณ์. ปีที่ ๑๕ ฉบับ
ที่ ๒ (เมษายน-กันยายน ๒๕๕๘).

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน. ข่าวกิจกรรม วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://lpn.mcu.
ac.th/mculpn/?cat=๔](http://lpn.mcu.ac.th/mculpn/?cat=๔) [๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๔].

เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาท ในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว^๑

พระมหาพุทธณา นรเชษฐโชติ (ศิริวรรณ), รศ.ดร.^๒

พระครูปลัดเจริญ วฑฒโน (มันจะนา), ผศ.ดร.^๓

ดร.จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์^๔

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘๘๘๘๘

บทนำ

รอยพระพุทธบาท คือภาพประติมากรรมที่แสดงรอยจารึกคล้ายกับรอยเท้าของพระพุทธเจ้า ซึ่งเชื่อกันว่าพระพุทธองค์ได้ทรงประทับจารึกไว้ในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน เช่น เพื่อให้บุคคลอื่นได้รู้ได้เห็น ถึงลักษณะที่แสดงถึงตัวตนของพระองค์ รอยพระพุทธบาทที่ได้รับการยืนยัน และเชื่อกันว่า เป็นรอยพระบาทของพระพุทธบาทที่แท้จริง มีอยู่ ๕ แห่ง ได้แก่ (๑) รอยพระพุทธบาทที่เขาสุวรรณมาลิก (ที่เขาอภัยคีรี ศรีลังกา) (๒) รอยพระพุทธบาทที่เขาสุวรรณบรรพต (เขาสัจจพันธ์ วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี) (๓) รอยพระพุทธบาทที่เขาสุมนกูฏ ยอดเขาอาดัมพีค เรียกว่า ศรีปาทะ (เมืองนาลันธานี ศรีลังกา) (๔) รอยพระพุทธบาทที่แม่น้ำนัมมาทา (บ้างเชื่อว่าที่ประเทศอินเดีย เรียกว่าแม่น้ำเนรพุททา บ้างก็เชื่อว่าอยู่ที่เกาะแก้วพิสดาร แหลมพรหมเทพ จังหวัดภูเก็ต ประเทศไทย) และ (๕) รอยพระพุทธบาทที่โยนบกปุรี (คือพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่)^๕

โดยเฉพาะรอยพระพุทธบาทที่เขาสุมนกูฏ ยอดเขาอาดัมพีค ที่เรียกว่า ศรีปาทะ เมืองนาลันธานี ประเทศศรีลังกานั้น นอกจากพุทธศาสนิกชนทั่วไป ทั้งในประเทศอินเดีย ศรีลังกา พม่า ลาว กัมพูชา

^๑ โครงการวิจัยนี้ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สทสว.) ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖

^๒ อาจารย์ประจำ และผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หัวหน้าโครงการวิจัย

^๓ อาจารย์ประจำ ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ผู้ร่วมวิจัย

^๔ อาจารย์พิเศษ ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ผู้ร่วมวิจัย

^๕ “ความเชื่อ ตำนานเรื่องรอยพระพุทธบาททั้ง ๕ แห่ง ตามพระไตรปิฎกและความเชื่อต่าง ๆ”, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <https://www.faiththaistory.com> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖]. และในพระศาสนโศภน. สวตมณต์แปล, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙), หน้า ๔๑.

และประเทศไทย จะเชื่อว่าเป็นรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าแล้ว ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาคริสต์ยังมีความเชื่อความศรัทธาเคารพนับถือต่อรอยพระบาทแห่งนี้ด้วย แต่ต่างจากความเชื่อของพุทธศาสนิกชน โดยชาวฮินดูหรือผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า เป็นรอยเท้าของพระศิวะ ชาวมุสลิมหรือผู้นับถือศาสนาอิสลาม เชื่อว่าเป็นรอยเท้าของมนุษย์คนแรกของโลก คืออดัม เขาได้เหยียบรอยเท้าไว้บนยอดเขาแห่งนี้เป็นครั้งแรก เมื่อครั้งที่ถูกขับไล่ออกจากสวรรค์ ส่วนชาวคริสต์หรือผู้นับถือศาสนาคริสต์ เชื่อว่าเป็นรอยเท้าของนักบุญเปโตร ซึ่งเป็นนักบุญที่สำคัญคนหนึ่งของศาสนาคริสต์ที่ได้เดินทางแสวงบุญ ณ ยอดเขาแห่งนี้ และได้เหยียบรอยเท้าไว้^๖ แต่ในอรรถกถาปุณณิวาสสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกั สฬายตนวรรค ได้กล่าวถึงรอยพระบาท ๒ แห่งที่พระพุทธเจ้าได้ประทับไว้ด้วยพระองค์รอยไว้ด้วยพระองค์เอง แห่งที่หนึ่ง ที่ริมฝั่งแม่น้ำนิมมทา พระพุทธองค์ได้ประทับไว้ตามคำทูลของพญานาค เพื่อไว้ให้พญานาคทั้งหลายได้กราบสักการะ แห่งที่สอง ที่เชิงเขาสัจจพันธ์ (สันนิษฐานว่าเป็นเขาสุวรรณบรรพต จังหวัดสระบุรี ประเทศไทย) พระพุทธองค์ได้ประทับรอยพระบาทไว้ตามคำทูลของนักพรตสัจจพันธ์ ดังข้อความว่า...เมื่อพระศาสดาทรงออกจากรั้วแล้วก็เสด็จถึงภูเขาสัจจพันธ์ ตรัสกับพระสัจจพันธ์ว่า มหาชนถูกเธอทำให้จมลงในทางอบาย เธอต้องอยู่ในที่นี้แหละ แก่ลัทธิของพวกคนเหล่านี้เสีย แล้วให้พวกเขาดำรงอยู่ในทางพระนิพพาน แม้ท่านพระสัจจพันธ์นั้น ก็ทูลขอสิ่งที่จะต้องบำรุง พระศาสดาทรงแสดงรอยพระบาทไว้บนหลังแผ่นหินทิบ เหมือนประทับตราไว้บนก้อนดินเหนียวสด ๆ ฉะนั้น...^๗

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวที่มีรูปแบบ และองค์ประกอบสำคัญเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม คือวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนหรือท้องถิ่น ด้วยการเข้าไปศึกษาเรียนรู้และเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ศาสนา สังคม ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณีของแต่ละท้องถิ่นและชุมชน โดยมีจุดประสงค์ที่แตกต่างกัน เช่น เพื่อนมัสการเจดีย์สถาน โบราณสถานตามวัดในพระพุทธศาสนาที่จัดขึ้นในช่วงเวลาหรือเทศกาลนมัสการที่จัดขึ้นในแต่ละปี เพื่อกราบไหว้ขอพรสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และสำคัญของท้องถิ่นที่มีความเชื่อที่ต่อสิ่งนั้น ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวเพื่อไหว้พระตามวันหรือราศีเกิด เพื่อไหว้ขอพรจากพระเกจิอาจารย์สายพระปฏิบัติหรือพระวิปัสสนากรรมฐาน การเดินทางไปนมัสการสังเวชนียสถานของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ณ ดินแดนพุทธภูมิ ประเทศอินเดีย เพื่อกราบไหว้ขอพรจากพญานาคของนักท่องเที่ยวในประเทศไทย

^๖ Markus Akstrand, *the Sacred footprint: A cultural History of Adam's Peak*, first published, (Bangkok: Orchid Press, 2001), p.41.

^๗ อรรถกถาปุณณิวาสสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกั สฬายตนวรรค, (อรรถกถาชื่อปปัญจสุทนี, ม.อ.อ. (บาลี) ๔/๓๙๕ - ๓๙๗.)

ที่กำลังเป็นที่นิยมในปัจจุบัน เป็นต้น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงมีความหมายที่ครอบคลุมถึงการเข้าไปศึกษา เรียนรู้ และการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นและชุมชนนั้นด้วย เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมเหล่านั้นให้คงอยู่ต่อไป เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่วัฒนธรรมเหล่านั้น และเพื่อเปิดโลกทัศน์ใหม่ของนักท่องเที่ยวในการเรียนรู้วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนด้วย

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาท เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่ตั้งอยู่บนฐานของความเชื่อ ความศรัทธา ความเคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนหรือนักท่องเที่ยวที่มีต่อรอยพระพุทธบาท ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการเผยแพร่เข้ามาของพระพุทธศาสนาสู่ภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะในประเทศไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะประเทศพม่า ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม โดยมีการสำรวจว่า ในประเทศไทยมีรอยพระพุทธบาทมากถึง ๔๕๑ แห่ง ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) มีจำนวน ๒๒ แห่ง ประเทศจีน (เขตสิบสองปันนา) ที่เมืองอาฬวี่ มีจำนวน ๒๖ แห่ง ประเทศพม่ามีจำนวน ๑๐ แห่ง ประเทศกัมพูชามีจำนวน ๓ แห่ง ประเทศเวียดนามมีจำนวน ๒ แห่ง และประเทศศรีลังกา ๑ แห่ง รวมรอยพระพุทธบาทในต่างประเทศทั้งสิ้นจำนวน ๖๔ แห่ง^๕

สาเหตุที่คณะผู้วิจัยเลือกศึกษารอยพระพุทธบาทในประเทศไทย ๔ แห่ง คือ

๑) รอยพระพุทธบาทที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

๒) รอยพระพุทธบาทที่วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

๓) รอยพระพุทธบาทที่วัดรอยพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

๔) รอยพระพุทธบาทที่วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

และในประเทศลาว ๑ แห่ง ได้แก่ รอยพระพุทธบาทที่วัดพระธาตุพูสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) เพราะรอยพระพุทธบาทในสถานที่เหล่านี้มีความสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ความเจริญรุ่งเรืองด้านพุทธศิลปกรรม และของพระพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างประเทศไทยและลาว มีคุณค่าทางศิลปกรรม ประติมากรรม และการให้ความสำคัญของคนในท้องถิ่น ในฐานะที่เป็นแหล่งศูนย์กลางความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมของภูมิภาคและของโลก กรณีรอยพระพุทธบาท ของพระพุทธไสยาส ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร มีความโดดเด่นสวยงาม สมบูรณ์มาก สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้รับการขึ้นทะเบียนในบัญชีมรดกแห่งความจำของโลกของภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก

^๕ “จำนวนรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและต่างประเทศ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://tamroiphrabud.dhabat.com/xmb/viewthread.php?tid=96> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

ของยูเนสโก เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ส่วนรอยพระพุทธรบาทสี่รอย ที่อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ และรอยพระพุทธรบาทที่วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี มีประวัติความเป็นมาที่เชื่อกันว่า เป็นรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าจริง ๆ โดยมีหลักฐานในปรากฏเชิงประจักษ์อย่างชัดเจน ที่เชื่อมโยงให้เห็นถึงการแพร่กระจายของพระพุทธศาสนาไปยังภูมิภาคแห่งนี้ ขณะที่รอยพระพุทธรบาทที่วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นรอยพระพุทธรบาทคู่ที่เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางศาสนาศิลปะเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมระหว่างคนในชมพูทวีป (ประเทศอินเดีย) กับอาณาจักรทวารวดีมากกว่า ๑,๐๐๐ ปี ที่ผ่านมา ส่วนรอยพระพุทธรบาทบนยอดเขาวัดพระธาตุพูนี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) นั้น มีความสำคัญในฐานะที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของเมืองมรดกโลกหลวงพระบาง ได้รับการจดทะเบียนมรดกโลกโดยองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO ตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นต้นมา และนครหลวงพระบางก็ได้รับการยกย่องเป็นเมืองที่ได้รับการปกป้องรักษาที่ดีที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์รอยพระพุทธรบาทที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว
๒. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว
๓. เพื่อสังเคราะห์แนวทางอนุรักษ์และพัฒนาารรอยพระพุทธรบาทสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืนในประเทศไทยและลาว

ขอบเขตการวิจัย

๑. ด้านเนื้อหา

ขอบเขตด้านเนื้อหาของงานวิจัยนี้ ประกอบด้วย ๓ ส่วน ได้แก่

- ๑) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
- ๒) รอยพระพุทธรบาทในประเทศไทยและลาว
- ๓) เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรบาทที่เลือกเป็นกรณีศึกษา ๕ แห่ง ซึ่งเป็นรอยพระพุทธรบาทที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว โดยให้ความสำคัญต่อการศึกษาระวัติและพัฒนาการของรอยพระพุทธรบาท วิธีการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยว การอนุรักษ์และพัฒนาารรอยพระพุทธรบาทที่สำคัญ เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

๒. ด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วยพระสงฆ์ ข้าราชการ นักวิชาการ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการรอยพระพุทธบาทในแต่ละพื้นที่ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือคนสำคัญในพื้นที่วิจัย จำนวน ๒๕ รูป/คน ด้วยการคัดเลือกแบบเจาะจง คือนับบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในแต่ละพื้นที่ ประกอบด้วย เจ้าอาวาสวัด เจ้าหน้าที่ของวัด ผู้นำชุมชน นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญด้วยการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวที่เดินทางมากราบไหว้รอยพระพุทธบาทเหล่านั้นด้วย

๓. ด้านพื้นที่การวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัย มี ๒ ประเทศ ได้แก่ประเทศไทยและประเทศลาว โดยพื้นที่การศึกษาวิจัยในประเทศไทย มี ๔ แห่ง ประกอบด้วย

๑) รอยพระพุทธบาท ของพระพุทธไสยาส ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

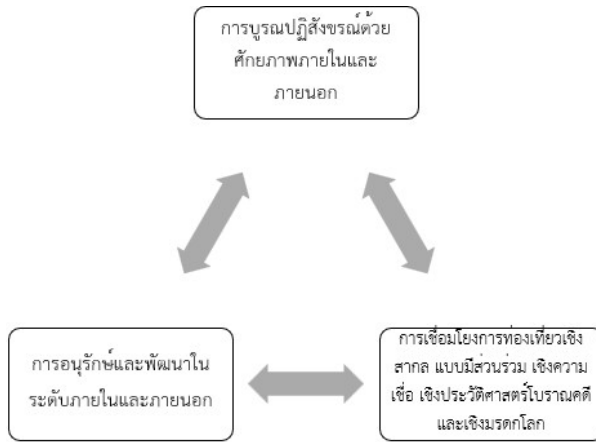
๒) รอยพระพุทธบาท ที่วัดพระพุทธบาท อำเภอรอยพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

๓) รอยพระพุทธบาทสี่รอย ที่วัดพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่สระบุรี

๔) รอยพระพุทธบาทที่วัดสระมรกต อำเภอสรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ส่วนรอยพระพุทธบาทในประเทศลาว เลือกพื้นที่วิจัย ๑ แห่ง คือ รอยพระพุทธบาท ที่วัดพระธาตุพูสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)

ผลการศึกษาวิจัย

ผลการศึกษาวิจัย สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้จากการวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” ได้ ๓ แนวทาง คือแนวทางในการบูรณปฏิสังขรณ์ แนวทางการอนุรักษ์พัฒนา และแนวทางการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ๕ แนวทาง ได้แก่ การเชื่อมโยงเชิงสากล การเชื่อมโยงแบบมีส่วนร่วม การเชื่อมโยงกับความเชื่อความศรัทธาที่เกี่ยวกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก การเชื่อมโยงเชิงโบราณคดี และการเชื่อมโยงกับความเป็นมรดกโลก ดังนี้

แผนภาพที่ ๓ : องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

ประการแรก แนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์ จากการศึกษาวิจัยทั้ง ๕ แห่ง สามารถสรุปได้ว่า แต่ละแห่งมีแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ด้วยการบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปตามบริบทหรือสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ด้วยศักยภาพภายในและภายนอกวัด เพื่อให้รอยพระพุทธรูปนั้น ๆ มีความพร้อม สามารถรองรับการเป็นสถานที่ท่องเที่ยว การเป็นจุดศูนย์กลางของวัดได้ เพราะถ้าไม่มีการบูรณปฏิสังขรณ์ให้อยู่ในสภาพที่ดีแล้ว ย่อมไม่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มากราบไหว้หรือเที่ยวชมได้ การบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูป โบราณสถานหรือโบราณวัตถุอื่น ๆ ที่มีอยู่จึงเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบโดยตรงของทุกคน ทุกคนภาคส่วนที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบโดยตรง อย่างกรณีรอยพระพุทธรูปของพระพุทธไสยาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร มีการบูรณปฏิสังขรณ์อย่างต่อเนื่อง ทำให้มีรอยพระพุทธรูปแห่งนี้มีความสวยงามใหม่ สมบูรณ์พร้อมทั้งองค์พระพุทธรูปไสยาส และเป็นจุดที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มากราบไหว้หรือถ่ายภาพเป็นที่ระลึกอยู่เสมอ อย่างไรก็ตาม การบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูป ไม่ได้หมายถึงการทำให้สวยงามแต่เพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงการทำให้รอยพระพุทธรูปและสถานที่โดยรอบมีความพร้อมในการเป็นสถานที่ เพื่อรองรับการเป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศลของพุทธศาสนิกชนที่สัมพันธ์กับความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อโบราณสถานเหล่านั้นด้วย เช่นรอยพระพุทธรูปที่วัดพระพุทธรูป อำเภอรอยพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี มีการบูรณปฏิสังขรณ์มาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีการค้นพบรอยพระพุทธรูปที่เขาสัจจพันธ์ุ ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวพระเจ้าทรงธรรม จนถึงปัจจุบัน ทำให้รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ มีความสำคัญเป็นอย่างมากในฐานะเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นถึงการเผยแพร่เข้ามาของพระพุทธศาสนาจากชมพูทวีปหรือจากประเทศอินเดียและศรีลังกาสู่ภูมิภาคแห่งนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรสยามกับประเทศศรีลังกา และการให้ความสำคัญของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อพระพุทธศาสนาด้วยการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธ-

ศาสนา การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติด้วย รอยพระพุทธบาทสี่รอยที่วัดพระพุทธบาทสี่รอย รอยพระพุทธบาทที่โบราณสถานสระมรกต และรอยพระพุทธบาทที่วัดพระธาตุพูนี สาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ก็มีแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์ภายใต้บริบทของตนเองอย่าง ต่อเนื่อง ทั้งระดับภายในพื้นที่และระดับภายนอกหรือการเชื่อมประสานงานกับองค์กรภายนอกต่าง ๆ ทำให้รอยพระพุทธบาทเหล่านั้น เป็นสถานที่ที่มีความพร้อมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ของคนในท้องถิ่นและประเทศชาติด้วย

ประการที่สอง แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา จากการศึกษาวิจัยทั้ง ๕ แห่ง สามารถสรุป องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยว่า แต่ละแห่งมีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่เป็นลักษณะเฉพาะ ของตนเอง ด้วยการอนุรักษ์และพัฒนาตามบริบทของพื้นที่ โดยแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา รอยพระพุทธบาท คือการดำเนินงานด้วยศักยภาพของตนเอง ควบคู่กับการช่วยเหลือหรือประสาน ความร่วมมือ สนับสนุนจากองค์กรภายนอกที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรง เพื่อให้การอนุรักษ์และพัฒนานั้น เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ แนวทางนี้ปรากฏอย่างชัดเจนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ในวัด ชุมชนหรือท้องถิ่น เพราะมีความพร้อมด้านปัจจัยแห่งความสำเร็จ ๓ ประการ คือ การมี รอยพระพุทธบาทที่มีความศักดิ์สิทธิ์ การมีระบบการบริหารด้วยระบบธรรมาภิบาล และการได้รับความ ร่วมมือจากคนภายในและภายนอกชุมชน ส่วนวัดพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นรอยพระพุทธบาทแห่งเดียวในประเทศไทย ที่มีรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าถึง ๔ พระองค์ ประดิษฐานอยู่บนแผ่นหินเดียวกัน และมีประวัติความเป็นยาวนานนับเป็นหลายพันปีหรือตลอด ภัทรกัปนี้ มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่สำคัญ คือการอนุรักษ์ด้วยศักยภาพของตนและการ ช่วยเหลือจากภายนอก ด้วยความพยายามที่จะรักษาความเป็นธรรมชาติดั้งเดิมของรอยพระพุทธบาทไว้ โดยมีการพัฒนาปรับปรุงอาคารเสนาสนะภายในวัดและบริเวณโดยรอบของวัดเป็นอย่างดี เพื่อให้ สามารถเป็นแหล่งรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายและนักท่องเที่ยวได้ อย่างเหมาะสม ขณะที่รอยพระพุทธบาทที่วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโดยองค์กรภายนอก ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐ คือกรมศิลปากร เพราะสถานที่ แห่งนี้ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๑ และมีการบูรณปฏิสังขรณ์อย่างจริงจัง ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๙ – ๒๕๓๐ โดยได้รับความร่วมมือร่วมใจจากทุกภาคส่วนของสังคมในพื้นที่ ทำให้ โบราณสถานแห่งนี้ เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดปราจีนบุรี และเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นความ สัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างชมพูทวีปกับสุวรรณภูมิ ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมขอมโบราณในภูมิภาค แห่งนี้ ขณะที่วัดพระธาตุพูนี แขวงนครหลวง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาารอยพระพุทธบาทมีค่อนข้างจำกัด ไม่สามารถดำเนินการโดยวัด

อย่างอิสระได้ เพราะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของหน่วยงานภายนอก ไม่ว่าจะเป็น ห้องแล่งการณการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ประจำแขวงหลวงพระบางหรือคณะกรรมการมรดกโลกประจำแขวงนครหลวงพระบาง เป็นต้น

ประการที่สาม แนวทางการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน จากการศึกษาวิจัยพื้นที่กรณีศึกษาทั้ง ๕ แห่ง สามารถสรุปองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยได้ว่า แต่ละแห่งมีแนวทางการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ด้วยการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวตามบริบทพื้นที่ โดยมีแนวทางการเชื่อมโยงที่ดำเนินการอยู่ ทั้งในระดับภายในและระดับภายนอกพื้นที่ ๕ แนวทาง ได้แก่

๑) การเชื่อมโยงเชิงสากล คือการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวที่มีรอยพระพุทธบาทเป็นจุดศูนย์กลาง เห็นได้จากกรณีของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกความทรงจำโลกของภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก จากองค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๑ และจาริกวัดโพธิ์จำนวน ๑,๔๔๐ ขึ้น ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกแห่งความทรงจำโลกในทะเบียนนานาชาติ ทำให้วัดแห่งนี้มีนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกเข้ามาเยี่ยมชมทัศนศึกษาจำนวนมาก เช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ มีนักท่องเที่ยวมาเยือนมากถึง ๘,๑๕๕,๐๐๐ คน ประกอบกับความสวยงาม ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความวิจิตรอลังการของสิ่งปลูกสร้างภายในบริเวณวัด ไม่ว่าจะเป็นพระมหาเจดีย์สี่รัชกาล พระวิหารพระพุทธไสยาส รอยพระพุทธบาท พระเจดีย์มากถึง ๙๙ องค์ พระเจดีย์ราย พระเจดีย์หมู่ห้าฐานเดียว พระมหาสถูป ประติมากรรมรูปปั้นถาชีดัดตน รูปปั้นยักษ์วัดโพธิ์ ทำเลที่ตั้งใกล้กับพระบรมมหาราชวัง การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบทั้งในรูปแบบของการบริหารจัดการพื้นที่ การบริการนักท่องเที่ยวผ่านเว็บไซต์อย่างเป็นทางการวัด และการบริการในพื้นที่วัดอย่างเป็นระบบ ทำให้วัดแห่งนี้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก โดยเฉพาะมีการประชาสัมพันธ์ผ่านระบบออนไลน์

๒) การเชื่อมโยงแบบการมีส่วนร่วม จะเห็นได้จากกรณีของวัดพระพุทธบาทและหน่วยงานท้องถิ่นในอำเภอพระพุทธบาทและจังหวัดสระบุรี มีการเชื่อมโยงรอยพระพุทธบาทกับการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน โดยใช้ประเพณี ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อของคนในท้องถิ่นเป็นฐาน และมีการเชื่อมโยงทุกภาคส่วนของสังคม เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้หน่วยงาน องค์กร และคนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมสำคัญของวัด คืองานนมัสการรอยพระพุทธบาทระหว่างเดือน ๓ - ๔ และประเพณีการตัดบาตรดอกไม้ในวันเข้าพรรษา ทำให้มีพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวทั่วไปเดินทางมายังวัดพระพุทธบาทเป็นจำนวนมากในแต่ละปี เพราะสถานที่มีความพร้อมสำหรับบริการนักท่องเที่ยว มีความสวยงาม สะดวกสบาย ร่มรื่น อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครและจังหวัดสระบุรี มีเส้นทาง

คนนาคมสะดวก มีความศักดิ์สิทธิ์ และมีพวกเขาที่มีความเชื่อพื้นฐานที่สืบทอดมาจากโบราณกาลซึ่งอาจจะสัมพันธ์กับตำนานที่ยึดถือตามคติของลังกาและไทยว่า รอยพระพุทธบาทแห่งนี้เป็นหนึ่งในจำนวนรอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้า ๕ รอยที่พระองค์ประทับด้วยพระองค์เองจริง

๓) การเชื่อมโยงเชิงความเชื่อความศรัทธาที่เกี่ยวกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก เห็นได้จากกรณีของรอยพระพุทธบาทวัดพระพุทธบาทสี่รอย ซึ่งเชื่อมโยงกับตำนานท้องถิ่นของอาณาจักรล้านนา โดยการเชื่อมโยงการท่องเที่ยว เป็นการเชื่อมโยงด้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นระหว่างวัดรอยพระพุทธบาทกับหน่วยงานหรือบุคคลภายนอกที่เข้ามาอุปถัมภ์บำรุงวัดแห่งนี้บนฐานความเชื่อต่อความศักดิ์สิทธิ์ของรอยพระพุทธบาทสี่รอยนี้ จากการศึกษาวิจัยในพื้นที่วิจัยทำให้ทราบว่า ด้านกายภาพของวัด แม้จะตั้งอยู่ในหุบเขาห่างไกลจากชุมชนเมือง แต่มีความพร้อมในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก เช่น ห้องน้ำ ร้านอาหาร จุดทำบุญ บันไดขึ้น-ลง ศาลาต้อนรับแขก ลานจอดรถ เป็นต้น ทำให้นักท่องเที่ยวมีความสะดวกสบายในการเดินทางมานมัสการรอยพระพุทธบาทแห่งนี้

๔) การเชื่อมโยงเชิงประวัติศาสตร์โบราณคดี เห็นได้จากกรณีของรอยพระพุทธบาทวัดสระมรกต เป็นการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีรอยพระพุทธบาท ที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเชิงประจักษ์ เป็นจุดศูนย์กลางนั้น ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทแห่งนี้ประสบความสำเร็จ คือความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานราชการ คณะสงฆ์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่อย่างจริงจัง โดยเฉพาะการขับเคลื่อนในเชิงพื้นที่ เพื่อให้คนในท้องถิ่นมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เห็นความสำคัญของรอยพระพุทธบาท และมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรม อย่างกรณีของเทศกาลมาฆปุริมาสที่จัดมาอย่างต่อเนื่องเป็นที่ปีที่ ๓๗ แล้วนับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นต้นมา ทำให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของรอยพระพุทธบาทคู่แห่งนี้และเข้ามามีส่วนร่วมในอนุรักษ์และพัฒนาอย่างจริงจัง

๕) การเชื่อมโยงเชิงมรดกโลก เห็นได้จากกรณีของรอยพระพุทธบาทวัดพระธาตุพูนี สปป.ลาว โดยการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทของวัดพระธาตุพูนีแห่งนี้ พบว่า มีการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับภาครัฐและเอกชน ด้วยการประชาสัมพันธ์สถานที่สำคัญต่าง ๆ ที่มีอยู่ในนครหลวงพระบางเชื่อมโยงกับความสำเร็จของความเป็นเมืองมรดกโลกของนครหลวงพระบาง ผ่านการประชาสัมพันธ์ช่องทางที่หลากหลาย เช่น สถานีโทรทัศน์ของแขวงหลวงพระบาง เว็บไซต์ เฟซบุ๊ก เป็นต้น ทำให้คนได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่สำคัญที่มีอยู่ เห็นความสำคัญ ตระหนักถึงคุณค่าช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานและโบราณวัตถุอย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผลการวิจัย

การอภิปรายผลการศึกษาจากการศึกษาวิจัย เรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : ประเทศไทยและลาว” สามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ ดังนี้

๑. รอยพระพุทธบาทที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว

จากการศึกษารอยพระพุทธบาทที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว มีความสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หลักการสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นปัจจัยทำให้เกิดความเป็นเอกภาพและความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างน้อยใน ๓ ด้าน คือ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และด้านการสนับสนุน สอดคล้องการศึกษาของจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ (๒๕๖๕)^๙ เรื่อง การศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทวัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ที่พบว่าองค์ประกอบหรือความพร้อมทั้ง ๓ ด้านนี้ เป็นองค์ประกอบสำคัญทำให้วัดพระพุทธบาท อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี มีภาพลักษณ์ที่ดีตลอดมา จนกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดสระบุรีและประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีรอยพระพุทธบาทเป็นปูชนียวัตถุสำคัญที่สุดของวัด ซึ่งองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านนั้น มีการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน เพราะความพร้อมทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และด้านการสนับสนุน ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดการสร้างเครือข่าย ที่มีองค์ประกอบของความเป็นเครือข่าย ๗ ประการ คือ

- ๑) มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน
- ๒) มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน
- ๓) มีความสนใจหรือมีประโยชน์ร่วมกัน
- ๔) มีส่วนร่วมในเครือข่ายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
- ๕) มีการเสริมสร้างแก่กันและกัน
- ๖) มีการเกื้อหนุนพึ่งพาอาศัยกัน
- ๗) มีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน มีการเสริมสร้างแก่กันและกัน มีการเกื้อหนุนพึ่งพาอาศัยกันและมีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน

^๙ จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์, “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทวัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี”, วารสารมหาจุฬาริชาการ, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๖๕): ๑๗ - ๓๓.

ในขณะที่รอยพระพุทธบาทที่ประดิษฐานอยู่บนยอดเขาของวัดพระธาตุพูนี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) มีการดำเนินการด้านการท่องเที่ยวด้วยการให้ความสำคัญต่อนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวต่างประเทศที่เป็นคนไทย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุภาภรณ์ ประสงค์ทัน (๒๕๕๖)^{๑๐} ที่ได้ศึกษาเรื่องราวทุนทางสังคมกับแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งพบว่า ชาวไทยพวน อำเภอปากพลีมีทุนทางสังคมที่เด่นชัด คือทุนทางภูมิปัญญาและทุนทางวัฒนธรรม ประกอบกับความเป็นมิตรไมตรีช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ส่งผลให้ชาวไทยพวน อำเภอปากพลีมีทุนมนุษย์ที่เข้มแข็ง และมีข้อเสนอแนะที่สำคัญ คือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์โดยมุ่งเน้นไปที่กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยและกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศแบบพักค้าง โดยใช้กลยุทธ์สร้างความแตกต่างผสานการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ควรเน้นให้ความสำคัญกับเป้าหมายหลัก คือนักท่องเที่ยวภายในประเทศและเป้าหมายรองคือนักท่องเที่ยวต่างประเทศด้วย และสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของลำพอง กลมกุล (๒๕๖๐)^{๑๑} ที่พบว่า การจัดท่องเที่ยวในหลวงพระบาง เป็นการท่องเที่ยวภายใต้วิถีวัฒนธรรม วิถีธรรมชาติ และการทำวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมรายได้ของประชาชนคนลาวในภาพรวมด้วย และยังสอดคล้องการศึกษาวิจัยของชูศักดิ์ วิทยากัด (๒๕๕๓) ที่พบว่า การท่องเที่ยวของแขวงนครหลวงพระบางนั้น ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ตั้งแต่ต้นครหลวงพระบางได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นเมืองมรดกโลก พร้อมกับการปฏิรูปทางเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของหลวงพระบาง นำไปสู่ความตึงเครียดและความขัดแย้งกัน ระหว่างความต้องการที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของระบอบเก่า กับอุดมการณ์สังคมนิยมของรัฐ แต่ในที่สุดแล้วพลังอำนาจของทุนข้ามชาติ เป็นฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่าในการผลักดันการพัฒนากการท่องเที่ยว ทำให้เกิดผลกระทบหลายต่อวิถีของคนในนครหลวงพระบาง เช่น การทำให้เกิดการจัดระเบียบพื้นที่ใหม่ พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ถูกทดแทนด้วยกระบวนการควบคุมและครอบครองทางพื้นที่ใหม่ด้วยอำนาจทางเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ทำให้เกิดการแบ่งแยกและกีดกันในทางพื้นที่ระหว่างท้องถิ่นกับการท่องเที่ยว ความสัมพันธ์ทางสังคมของระบอบการสะสมทุนแบบยึดหยุ่น ทำให้

^{๑๐} สุภาภรณ์ ประสงค์ทัน, "ทุนทางสังคมกับแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ : กรณีศึกษาชาวไทยพวน อ.ปากพลี จ.นครนายก", วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ปีที่ ๑๖ (มกราคม-ธันวาคม ๒๕๕๖) : ๑ - ๑๑.

^{๑๑} ลำพอง กลมกุล, "การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและศาสนาในประเทศอาเซียน : กรณีศึกษาหลวงพระบาง สปป.ลาว", ภายใต้โครงการพัฒนาการวิจัยเชิงพื้นที่ในกลุ่มประเทศอาเซียน, (ศูนย์อาเซียนศึกษา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑) : ๑ - ๒๕.

เกิดความขัดแย้งและไม่เท่าเทียมกันในความสัมพันธ์ทางด้านแรงงาน เป็นต้น และสอดคล้องกับงานวิจัย จีรจิตต์ภณ พิริยสุวัฒน์ และคณะ (๒๕๖๐)^{๑๒} ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลยและเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งพบว่า กระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กรทั้ง ๒ เมืองของทั้ง ๒ ประเทศ สามารถทำงาน ร่วมมือกันเป็นอย่างดี ทำให้สมาชิกของเครือข่ายของทั้งสองเมือง เกิดความรู้สึกร่วมกันในการดำเนิน กิจกรรมร่วมกัน เครือข่ายการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เข้าถึงนักท่องเที่ยวในการเข้าถึงข้อมูลแบบออนไลน์

๒. กระบวนการพัฒนาการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว

กระบวนการพัฒนาการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของดุกซ์เบอร์รี่ แนนซี (๒๐๒๑)^{๑๓} ที่พบว่า การเสริมสร้างความสัมพันธ์ กับองค์กรอื่น ในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค สามารถนำไปสู่ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่กว้างขวาง ขึ้นและพัฒนากลยุทธ์การฟื้นฟูโดยชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของจวน คงแก้ว (๒๕๕๙)^{๑๔} ที่ได้ศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างรอยพระพุทธรูปกับพุทธศิลป์ ซึ่งพบว่า ความเป็นของรอยพระพุทธรูปและ พุทธศิลป์บนรอยพระพุทธรูปได้มีจุดจุดเริ่มต้นมาจากธรรมเนียมความคิดของชาวอินเดียที่ได้มีประเพณี นิยมทำความเคารพบุคคลที่ควรเคารพที่เท่า ด้วยการเอามือไปแตะที่เท้า พุทธศิลป์บนรอยพระพุทธรูป ได้มุ่งแสดงสัญลักษณ์ความสำคัญของภายในคือมณฑล ๑๐๘ ประการ ด้วยการเขียนหรือวาดลวดลาย ด้านจิตรกรรมที่วิจิตรประณีตสวยงาม เพื่อบอกเล่าเรื่องผ่านภาพเชิงสัญลักษณ์ที่สวยงาม สอดคล้อง กับการศึกษาของจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ (๒๕๖๑)^{๑๕} ที่ศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักพุทธธรรมจาก

^{๑๒} จีรจิตต์ภณ พิริยสุวัฒน์ และคณะ, “การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลยและเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), บทคัดย่อ.

^{๑๓} Duxbury Nancy and team. “Creative Tourism Development Models towards Sustainable and Regenerative Tourism, Sustainability”. 2021, pp. 2, 13 [Online], Available: <https://dx.doi.org/10.3390/su13010002> <https://www.mdpi.com/journal/sustainability> [6 May 2023].

^{๑๔} จวน คงแก้ว, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ลักษณะของรอยพระพุทธรูปที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม”, ดุษฎีนิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้าบทคัดย่อ.

^{๑๕} Mrs.Jutarat Tonginjan, “A Critical Study of Buddhist Principles from the Buddha’s Footprints”, Dissertation of Doctor of Philosophy in Buddhist Studies, (Graduate School: Mahachulalongkorn-Rajavidyalaya University, 2018), p. Abstract.

รอยพระพุทธบาท พบว่า แนวคิดการสร้างรอยพระพุทธบาทนั้นมี ๒ แนวคิด คือแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และจักรวาล โดยการวาดภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ไว้บนรอยพระพุทธบาท มีธรรมจักรอยู่ตรงกลาง ในฐานะเป็นศูนย์กลางของจักรวาลและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ส่วนภาพมงคล ๑๐๘ ประการนั้น เป็นภาพเชิงสัญลักษณ์สามารถตีความเป็นหลักพุทธธรรมได้ สอดคล้องกับผลการศึกษาของชูศักดิ์ วิทยาภัก (๒๕๕๓)^{๑๖} ที่พบว่า การท่องเที่ยวในนครหลวงพระบางเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของทุนนิยมโลก ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางแนวคิดของการท่องเที่ยวในหลวงพระบางด้วย การให้ความหมายใหม่กับท่องเที่ยว คือการพักผ่อน และการบริโภค กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดที่มีรอยพระพุทธบาททั้ง ๕ แห่งเหล่านี้ยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของท้าวหาญ ทวีเส็ง (๒๕๕๕)^{๑๗} ที่พบว่า ภาพรวมที่กระตุ้นทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อนักท่องเที่ยวชาวไทย ประกอบด้วยด้านบุคลากร ราคา การให้บริการ ผลลัพธ์ช่องทางจำหน่าย ลักษณะทางกายภาพ และส่งเสริมการตลาด โดยแนวทางการพัฒนาท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน ควรสร้างสรรค์บุคลากรให้มีคุณภาพมาตรฐานระดับสากล คิดแตกต่างอย่างสร้างสรรค์ บูรณาการเทคโนโลยีช่องทางจำหน่ายให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย และพัฒนาลักษณะทางกายภาพเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

๓. แนวทางอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธบาทสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืนในประเทศไทยและลาว

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธบาททั้ง ๕ แห่ง ที่คณะผู้วิจัยได้เลือกเป็นกรณีศึกษาครั้งนี้ มีความสอดคล้องกับหลักการสำคัญของแนวคิดและทฤษฎีการสร้างเครือข่ายที่เน้นการรับรู้และมีมุมมองเหมือนกัน มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน มีความสนใจหรือประโยชน์ร่วมกัน มีส่วนร่วมในเครือข่าย มีการเสริมสร้างแก่กัน มีการเกื้อหนุนพึ่งพาอาศัยกัน และมีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และสอดคล้องกับหลักสำคัญของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่มีองค์ประกอบแห่งความสำเร็จ ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และด้านการสนับสนุน จะเห็นได้ว่าวัดที่มีรอยพระพุทธบาททั้ง ๕ แห่ง ประสบความสำเร็จด้วยการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธบาทสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ เพราะมีความพร้อมด้วยองค์ประกอบ

^{๑๖} ชูศักดิ์ วิทยาภัก, “การท่องเที่ยวกับการพัฒนา มองผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในหลวงพระบาง สปป.ลาว”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^{๑๗} ท้าวหาญ ทวีเส็ง, “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษาศูนย์กลางเศรษฐกิจนเขตบอลนครยะลา”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาการจัดการท่องเที่ยว, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

แห่งความสำเร็จทั้ง ๓ ด้าน อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดทั้ง ๕ แห่งจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยว ๖ ประการ หรือทฤษฎี ๖a ด้วย ได้แก่ สิ่งดึงดูด (Attractions) การเข้าถึง (Accessibility) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) ที่พัก (Accommodation) กิจกรรม (Activities) และการให้บริการในพื้นที่ (Ancillary Service)

ผลการศึกษาของการวิจัยเรื่องนี้ มีความสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของดุกซ์เบอร์รี่ แนนซี (Duxbury Nancy) (๒๐๒๑)^{๑๘} เรื่อง “โมเดลการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์สู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและปฏิรูป” เพราะเครือข่ายเชิงสร้างสรรค์ เทศกาลของท้องถิ่น กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และที่พักที่มีอยู่ในระดับชุมชน มีส่วนทำให้เกิดแนวคิดการท่องเที่ยวใหม่ในทางที่สร้างสรรค์ และมีส่วนทำให้เกิดความมีชีวิตชีวาทางวัฒนธรรมอีกด้วย มีส่วนกระตุ้นกระแสการท่องเที่ยวและเชื่อมโยงระหว่างสถานที่ท่องเที่ยวกับองค์กรภายนอกด้วย เพื่อทำหน้าที่ในการสร้างแพลตฟอร์มสำหรับความร่วมมือ การแลกเปลี่ยนและการพัฒนาในท้องถิ่นร่วมกัน และสอดคล้องกับการวิจัยของสิริกุตตะ เอส. และคณะ (Sirikudt S. and Team) (๒๐๑๙)^{๑๙} ที่ศึกษาเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืนเพื่อเติมเต็มช่องว่างระหว่างความคาดหวังของนักท่องเที่ยว และการรับรู้สู่เส้นทางการท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงตอนบน” สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของพระชาญชัย จันทสโร (บุญหล้า) พระครูศรีคัมภีร์ญาณ โสวิทย์ บำรุงภักดี และพระมหาสารอง สณญโต (๒๕๖๓)^{๒๐} เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติความเชื่อและคุณค่าของรอยพระพุทธบาทของชาวพุทธ อำเภอสหสันธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์” ที่พบว่า การบูชารอยพระพุทธบาทมีคุณค่าต่อบุคคล ครอบครัว สังคม เศรษฐกิจ และต่อประเพณีด้วย และสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของพระจำรัส โชติธมโม (พินิจกิจ) เรื่อง “การวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่”^{๒๑} ที่พบว่า การบูชา

^{๑๘} Duxbury Nancy and team. “Creative Tourism Development Models towards Sustainable and Regenerative Tourism, Sustainability”. 2021, pp. 2, 13.

^{๑๙} S. Sirikudta & P, Archarungroj & Sirisuthikul, Varintra. “Sustainable Creative Tourism for Fulfilling the Gap between Tourists’ Expectation and Perception towards Tourism Routes in the Upper Greater Mekong Sub region”. **International Journal of Humanities, Arts and Social Sciences**, 5 (2019), pp.43-53.

^{๒๐} พระชาญชัย จันทสโร (บุญหล้า), พระครูศรีคัมภีร์ญาณ, โสวิทย์ บำรุงภักดี และพระมหาสารอง สณญโต, “การศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติความเชื่อและคุณค่าของการบูชารอยพระพุทธบาทของชาวพุทธ อำเภอสหสันธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์”, **วารสารพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่**, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๕ (กันยายน – ตุลาคม ๒๕๖๓): ๒๖๐ – ๒๖๙.

^{๒๑} พระจำรัส โชติธมโม (พินิจกิจ). “การวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่”, **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่**, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๔): ๑๔๕ - ๑๕๘.

รอยพระพุทธบาท มีลักษณะการกระทำอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ปัดคัมพูชา คือการบูชาด้วยการกล่าวยกย่องสรรเสริญ (๒) สักการบูชา คือการบูชาด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ธูปเทียน (๓) สัมมานบูชา คือการบูชาด้วยการยอมรับ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน จะต้องมีการบูรณาการปลูกฝังความเชื่อความศรัทธาต่อรอยพระพุทธบาท การพัฒนา และการเชื่อมโยงกับชุมชนและองค์กรภายนอกด้วย

สรุปผลการวิจัย

จากผลการศึกษาวิจัย สามารถสรุปได้ว่า รอยพระพุทธบาททั้ง ๕ แห่ง มีประวัติความเป็นมาและความสำคัญที่แตกต่าง

รอยพระพุทธบาทแห่งที่ ๑ คือรอยพระพุทธบาทวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร เป็นรอยพระพุทธบาทของพระพุทธไสยาส มีความสำคัญเพราะลักษณะรอยพระพุทธบาทที่มีความงดงาม มีสมบุรณ์ และมีภาพมงคล ๑๐๘ ประการ เป็นภาพปริศนาธรรมที่มีความหมายลึกซึ้งซ่อนอยู่ มีความโดดเด่นมาก

รอยพระพุทธบาทแห่งที่ ๒ คือรอยพระพุทธบาท วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี มีความสำคัญใน ๒ มิติ คือมิติด้านการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาจากชมพูทวีปสู่ประเทศไทย เพราะรอยพระพุทธบาทเป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ของการเข้ามาประดิษฐานของพระพุทธศาสนาในภูมิภาคแห่งนี้ ความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาระหว่างประเทศไทยกับประเทศศรีลังกาตั้งแต่อดีตอีกด้วย และมิติด้านการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน

รอยพระพุทธบาทพระพุทธรูปแห่งที่ ๓ คือรอยพระพุทธบาทสี่รอย วัดพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ความสำคัญของรอยพระพุทธบาทสี่รอยแห่งนี้ อยู่ที่ความเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย และเป็นรอยพระพุทธบาทที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับด้วยพระองค์เอง จึงมีพระวิปัสสนาจารย์ผู้มีชื่อเสียงหลายรูปและเจ้านายฝ่ายเหนือหลายคน ล้วนแต่เดินทางมากราบนมัสการและบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธบาทสี่รอยที่แห่งนี้

รอยพระพุทธบาทแห่งที่ ๔ คือรอยพระพุทธบาท วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี มีความสำคัญ คือเป็นรอยพระพุทธบาทคู่ที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย อายุ ๑,๐๐๐ กว่าปี ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑ เป็นต้นมา เป็นรอยพระพุทธบาทที่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นถึงการเผยแผ่เข้ามาของพระพุทธศาสนาจากชมพูทวีป และศรีลังกาสู่สุวรรณภูมิ เป็นรอยพระพุทธบาทที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสาน ระหว่างการนับถือพระพุทธศาสนา มหายาน พระพุทธศาสนาเถรวาท

และศาสนาอื่นดูควบคู่กัน รอยพระพุทธรูปที่ ๕ คือรอยพระพุทธรูป วัดพระธาตุพูนี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ความสำคัญของ รอยพระพุทธรูปวัดพระธาตุพูนีแห่งนี้ คือความเป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป. ลาว) เป็นรอยพระพุทธรูปที่เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการ เผยแพร่เข้ามาของพระพุทธศาสนาจากราชอาณาจักรล้าน และเป็นรอยพระพุทธรูปที่เชื่อมโยงถึง ความเป็นมรดกโลกของนครหลวงพระบางด้วย กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว เป็นการพัฒนาโดยอาศัยศักยภาพของตนเองและการร่วมมือกับชุมชน องค์กร หรือหน่วยงานภายนอก ทำให้รอยพระพุทธรูปได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับการ พัฒนาอาคาร และสถานที่โดยรอบรอยพระพุทธรูปและในบริเวณวัด เพื่อตอบสนองความต้องการของ บุคคล หน่วยงานหรือองค์กรในพื้นที่ และนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศที่เดินทางมาเยี่ยมชม ในแต่ละปี และมีแนวทางการการอนุรักษ์และพัฒนา รอยพระพุทธรูปที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์ และยั่งยืนในไทยและลาว สามารถสรุปเป็น ๕ แนวทาง ได้แก่ แนวทางการเชื่อมโยงเชิงสากล แนวทางการเชื่อมโยงแบบมีส่วนร่วม แนวทางการเชื่อมโยงกับความเชื่อ ความศรัทธาที่เกี่ยวกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก แนวทางการเชื่อมโยงเชิงโบราณคดี และแนวทางการ เชื่อมโยงกับความเป็นมรดกโลก

บรรณานุกรม

- จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์. “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรูป วัดพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี”. วารสารมหาจุฬาริชาการ. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๕): ๑๗ – ๓๓.
- จิรกิตต์ภณ พิริยสุวัฒน์ และคณะ. “การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลยและเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”. รายงาน การวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
- จวน คงแก้ว. “พุทธศิลป์ในรอยพระพุทธรูป”. Journal of Thai Interdisciplinary Research, Vol. 11 No.4 (July – August 2016): 74.
- ชูศักดิ์ วิทยาภัก. “การท่องเที่ยวกับการพัฒนา มองผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในหลวงพระบาง สปป.ลาว”. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๓.
- พระศาสนโศภน. สวตมณฑ์แปล. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาริชาวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

พระชาญชัย จันทสโร (บุญหล้า), พระครูศรีคัมภีร์ญาณ, โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ และพระมหาสำรอง สณญโต. “การศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อและคุณค่าของการบูชารอยพระพุทธบาทของชาวพุทธ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์”. วารสารพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๕ (กันยายน – ตุลาคม ๒๕๖๓): ๒๖๐ – ๒๖๙.

พระจำรัส โชติธมโม (พินิจกิจ). “การวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่”. วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๔): ๑๔๕ - ๑๕๘.

ลำพอง กลมกุล. “การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและศาสนาในประเทศไทย : กรณีศึกษาหลวงพระบางสปป.ลาว”. ภายใต้โครงการพัฒนาการวิจัยเชิงพื้นที่ในกลุ่มประเทศไทย. ศูนย์อาเซียนศึกษา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑: ๑ - ๒๕.

สุภาภรณ์ ประสงค์ทัน. “ทุนทางสังคมกับแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ : กรณีศึกษา ชาวไทยพวน อ.ปากพลี จ.นครนายก”. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ปีที่ ๑๖ (มกราคม-ธันวาคม ๒๕๕๖): ๑ - ๑๑.

ห้าวหาญ ทวีเส็ง. “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษาศูนย์กลางเศรษฐกิจนศกเขตบถนครยะลา”. วิทยานิพนธ์หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. สาขาการจัดการท่องเที่ยว. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๕.

อรรถกถาปัญญาสุทนี เล่มที่ ๔ ม.อ.อ. (บาลี) ๔/๓๙๕ - ๓๙๗), อรรถกถาปุณโณวาทสูตร, อรรถกถามัชฌิมนิกายอุปริปัณณาสะก สหายนวรรค. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๐ หน้าที่ ๓๙๕ - ๓๙๗.

A S Hornby. **Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English**. Seventh edition, London: Oxford University Press, 2005.

Duxbury Nancy and team. “Creative Tourism Development Models towards Sustainable and Regenerative Tourism, Sustainability”. 2021, pp. 2, 13. [Online]. Available: <https://dx.doi.org/10.3390//su13010002> [6 May, 2023].

Markus Aksland. **the Sacred footprint: A cultural History of Adam’s Peak**. Bangkok: Orchid Press, 2001.

- Mrs. Jutarat Tonginjan. “A Critical Study of Buddhist Principles from the Buddha’s Footprints”. **Dissertation of Doctor of Philosophy in Buddhist Studies**. Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2018.
- S. Sirikudta & P, Archarungroj & Sirisuthikul, Varintra. “Sustainable Creative Tourism for Fulfilling the Gap between Tourists’ Expectation and Perception towards Tourism Routes in the Upper Greater Mekong Sub region”. **International Journal of Humanities, Arts and Social Sciences**, 5 (2019), pp.43-53.
- “ความเชื่อ ตำนานเรื่องรอยพระพุทธรบาททั้ง ๕ แห่ง ตามพระไตรปิฎกและความเชื่อต่าง ๆ”. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.faiythathistory.com> [๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๖].
- “จำนวนรอยพระพุทธรบาทในประเทศและต่างประเทศ”. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <http://tam-roiphrabuddhabat.com/xmb/viewthread.php?tid=96> [๘ ตุลาคม ๒๕๖๖].

ชาดกศึกษา (๒)

รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร
อาจารย์ประจำหลักสูตร บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘๘๘๘๘

องค์ความรู้ในนิทานชาดก

ชมพูทวีป (อัฟกานิสถาน ปากีสถาน เนปาล บังกลาเทศ อินเดีย) เป็นแหล่งสำคัญแหล่งหนึ่งในบรรดาอารยธรรมโบราณ ขึ้นชื่อหลายด้าน ที่สัมพันธ์กับชาดกศึกษา ชมพูทวีปคือดินแดนนิทาน ขึ้นชื่อในการเล่าคตินิทาน บันทึกเล่าประวัติศาสตร์เหมือนเล่านิทาน เพราะมีคตินิยมว่า “History is mixed up with fable and folk-lore”^๑ ประวัติศาสตร์ คตินิทาน นิทานชาวบ้าน บุรณาการไปพร้อมกัน ในยุคไม่แบ่งว่าอะไรเป็นความรู้ศาสนา อะไรเป็นความรู้ทางโลก องค์ความรู้คาบเกี่ยวกันหลายแขนงวิชา เมื่อแบ่งตามศาสตร์สมัยใหม่ มี วิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และ สังคมศาสตร์ นิทานชาดกอยู่ในหมวดมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ องค์ความรู้มีหลากหลายแขนงวิชา เช่น มานุษยวิทยา คติชนวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา ประวัติศาสตร์ กฎหมาย (จารีต) เศรษฐศาสตร์ ที่ขึ้นชื่อคือประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในนิทานชาดก ประเมินค่าไม่ได้ นิทานชาดกมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมยุโรปและเอเชีย องค์ความรู้ เช่น พัฒนาการชีวิตแต่ละวัย บุคลิกน่ารังเกียจ การคบหาสมาคม การศึกษา การครองเรือน ชีวิตในราชสำนัก เศรษฐกิจ มหรสพการละเล่น การเก็บออม การถือฤกษ์ยาม การทำนายทายทัก วัตถุประสงค์ อาชญากรรมความรุนแรง การแลกเปลี่ยนซื้อขาย ยุทธวิธีในสมรภูมิ นกสื่อข่าว มนุษย์หลายบุคลิก ธรรมชาตินุษย์ วิธีทำชาวโลกให้พิศวง การจัดการที่อยู่อาศัย เป็นต้น สะท้อนชีวิตมนุษย์ว่าเป็นไปตามยุคตามสมัย สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงคือสัจจะ ทั้งสัจจะที่มองเห็นและที่มองไม่เห็น บุคคลกับเหตุการณ์ในนิทานชาดกจัดเป็นประวัติศาสตร์ในทางสังคม ช่วยให้เรื่องที่กำหนดดำเนินไปได้โดยสะดวก อดีตวัตถุและปัจจุบันวัตถุเป็นที่มาขององค์ความรู้ และนำไปสู่การวิวัฒน์พัฒนา คัมภีร์บาลี

^๑ V.D. Mahajan, *Ancient India* 19th, (New Delhi : S. chand & Company, 1997), p. 21.

มานุษยวิทยา คติชนวิทยา : องค์ความรู้นำไปสู่การวิวัฒน์พัฒนาวัฒนธรรมบาลี

บาลี ชื่อภาษาบาลีนิยายเถรวาท บันทึกเล่าคำสอนในรูปพุทธภาษิต สาวกภาษิต เทวดาภาษิต ราชาภาษิต ฤๅษีภาษิต และ กวีภาษิต ในที่นี้ศึกษาองค์ความรู้ในหมวดสังคมศาสตร์ ซึ่งเรียกว่า มานุษยวิทยา กับ คติชนวิทยา (นิทานชาวบ้าน) ได้แก่ เทวดา

: มานุษยวิทยาในนิทานชาดก

โดยปกติแล้วเราค้นคว้าว่ามนุษย์ เมื่อเอ่ยถึงมนุษย์ (ไม่ใช่มนุษย์) ความนึกคิดมักแล่นไปว่ามนุษย์ มีรูปร่างใหญ่โต กำลังมาก หน้าตาละมิงที่ง เชี่ยวงอกออกจากปาก ชอบกินคน ใจดำอำมหิต น่ากลัว หรือไม่ก็หนีไปที่เทวดา ที่เล่าว่ามีฤทธิ์ เหาะเหินเดินอากาศ ดำดิน หายตัว มนุษย์ในนิทานชาดก มีลักษณะดังกล่าว และเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic groups) มีทั้งพวกอาภัพและไม่อาภัพ (ภพภาพเพ สุตเต) องค์ความรู้ศาสตร์สมัยใหม่ในหมวดสังคมศาสตร์ เรื่องสัตว์จากสายสกุล (species) ซึ่งเรียกว่า โฮโม เซเปียน (Homo sapiens) ซึ่งเรียกว่า มานุษยวิทยา (Anthropology) แบ่งชาติพันธุ์ออก ๓ กลุ่มใหญ่ มี คอเคเซียน มองโกเลียน และ นิโกร มนุษย์หมายถึงสัตว์ผู้เฉลียวฉลาด^๒ สัตว์รู้จักใช้เหตุผล มีจิตใจสูง^๓ จัดเป็นชาติพันธุ์อุกฤษฏ์ มีโพธิปัญญา (โพธิเนยพนุ) มนุษย์และอมมนุษย์ ในนิทานชาดก ตัวอย่างเช่น “ท่านเป็นยักษ์มหศักดิ์ผู้ใด หรือเป็นนาคผู้มีอำนาจมาก” (มหเสกโข อญญุตโรสิ ยกโข อุทาหุ นาโคสิ มหานุภาโว) “ในพวกนาค ยักษ์ สุบรรณและสักกะเป็นต้น เธอเป็นอะไร” (นาคยกข-สุปณณสกาทีสุ กา นาม ตว) “เราไม่ใช่ยักษ์ เราคือบุรุษ” (นาหิ สามิ ยกโข, ปุริโสสมหิ), “ฉันไม่ใช่คนธรรมดา ไม่ใช่มนุษย์ ฉันเป็นนาค” (นมหิ เทวี น คนธพพี น มหาราช มานุสี นาคกณญาสมิ), “ในพวกยักษ์ ท่านเป็นยักษ์พวกไหน” (ยกขานัน อนุตเร ตว กตรยกโข นามาสิ), “เราไม่รู้ว่าคุณเป็นเทพหรือเป็นนาค” (อหเมตฺ เทโวติ วา ‘นาโคติ วา น ชานามิ), “เราคือหนึ่งในพวกเทพ นาค ยักษ์ กิณนร และนักรบ” (เทวนาคยกขกิณนรชตติยาทีสุ อญญุตโรสมิ), (ชาวเมืองถามว่า) “นางผู้เจริญ นางคือใคร” (เธอตอบว่า) “เราคือหญิงมนุษย์” (ภทเท กา นาม ตว, มนุสสิตติทมสมิ), “ข้าแต่นาย เราไม่ใช่ยักษ์ เราเป็นบุรุษ” (นาหิ สามิ ยกโข, ปุริโสสมหิ), “แม่ของเธอเป็นหญิงมนุษย์ ไม่ใช่หญิงนาค” (ตว มาตา มนุสสิตติ, น นาคินี), “คนธรรมดา รากษส นาค กิณนร หรือมนุษย์ ผู้ใดคือบัณฑิต” (เก คนธพเพ รกขเส จ นาคเ เก กิมปุริเส จาปี มานุเส เก ปณตติเต) (ถามว่า) “รากษสผู้เจริญ ท่านเป็นคนของใคร”

^๒ คณาจารย์ภาคสังคม-มานุษยวิทยา, สังคมวิทยา-มานุษยวิทยาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๗), หน้า ๓๘๘

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๘๓๒, ไม่ใช่มนุษย์ รวมเอา เทวดา พรหม สัตว์นรก เปรต อสุรกาย ภูตผีปีศาจ เป็นต้น (หน้า ๑๓๓๓)

(ตอบว่า) “คนของเวสสวัณมหาราช” (อมโก รกขสา ตุมเห กสส มนุสสา, เวสสวัณมหาราชสส) ฯลฯ^๕ เรื่องของชาติพันธุ์ในอินเดีย บัณฑิตเนห์รู กล่าวว่า “เราเป็นชาติที่เก่าแก่ชาติหนึ่ง หรือถ้าจะพูดให้ถูกต้องชัดเจนยิ่งขึ้นก็คือเป็นที่รวมอันพิลึกพิลั่นของนานาชาตินานาพันธุ์”^๕

: ทเวะ (อารยัน) บริบททางสังคมชมพูทวีป ในมโหสถชาดก

พระไตรปิฎกและอรรถกถา พรรณนาถึงทวีป ธรรมชาติ บ้านเมือง สัตว์ต่าง ๆ ธรรมเนียมศึกษาในที่นี้คือ มโหสถชาดก (๕๔๒) พวกช่างเขียนทำวิจิตรกรรมเขียนภาพไว้ในอุโมงค์ใหญ่ ภาพของสักกะท่ามกลางหมู่ทเวะ (เทวคณปริวตสกุ..) ทั้งภาพภูเขาสิเนรุ สัตว์บริภัณฑ์ จักรวาล สาคร สัตตมหาสระ จตุมหาทวีป ป่าหิมพานต์ โอนดาต มโนศิลาตล พระจันทร์ พระอาทิตย์ พวกกามาวจรเช่นจตุมหาราช และสัตตสมบัติ บริบทเหล่านี้พบในคัมภีร์บาลีตั้งแต่พระไตรปิฎก ในที่นี้ศึกษา ทเวะ หรือ เทวดา ชื่อเก่าแก่ ที่ถือกันว่าเป็นมงคลนามในวัฒนธรรมของชาวชมพูทวีป

: ทเวะ อสุร ในกุลาวกชาดก

ทเวะคืออารยัน^๖ เข้ามาชมพูทวีป (อินเดียเหนือ) จากเปอร์เซีย (อิหร่าน) ตะวันออก ทางภูเขาฮินดูกูช (นิสภบรรพต) ทิศเหนือกรุงคาบูล อสุรคือชาวพื้นเมืองชมพูทวีป เหตุการณ์กุลาวกชาดก (๓๑) สอดคล้องมตินักประวัติศาสตร์อินเดียที่ระบุว่าพวกทเวะมาจากต่างถิ่น ไม่ใช่ชาวอินเดีย^๗ กุลาวกชาดก หรือ เทวาสุรสงคราม เป็นตำนานของชาวอินเดีย

นิทานชาดกพรรณนาถึงช่วงเวลาที่การประสานกลมกลืนขั้นสุดท้าย ระหว่างชนชาติใหญ่ทั้งสองในอินเดีย คือ ทราวัท กับ ชนชาติอารยัน^๘ ชนชาติอารยันคือทเวะ ทราวัทคืออสุร สงครามการต่อสู้ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ ที่สุดแล้วอารยันเป็นผู้ชนะ การบุกรุกของพวกเร่ร่อน (Nordic group)^๙ มีก่อนยุคพระเวท “ชนเผ่าเร่ร่อนเป็นนักรบบนหลังม้าที่เก่งกล้าในการสงครามได้บุกเข้ามาทางตะวันตกเฉียงเหนือ ก็สู้รบกัน แล้วพวกที่เข้ามาใหม่นี้ชนะ พวกที่เข้ามาใหม่ทางตะวันตกเฉียงเหนือนี้ เรียกว่าพวกอารยัน (Aryan) ภาษาบาลีเรียกว่า “อริยกะ” ต่อมาพวกนี้ก็ใช้ศัพท์นี้ในความหมายว่าเป็นผู้เจริญ

^๕ คัมภีร์กล่าวถึงหลายที่ เช่น “โก นู โข อย, มนุสโส วา อมนุสโส วา คาถิ ภาสติ” (ส.ส. ๑๕/๑๖๒/๑๕๔)

^๕ กรุณา กุศลาสัย แพล, **พบถิ่นอินเดีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๘๒

^๖ R.N. Mehta, **Pre-Buddhistic India**, (Delhi : Anmol Publication House, 1985), p. 64.

^๗ Romila Thapa quoted in S.K. Biswas, **Buddhism the religion of Mohenjodaro & Harappa cities**, (Delhi : Richa Offset Press, 1999), p. 4. อารยันมาจากยุโรป (V.D. Mahajan, Ibid, p. 101)

^๘ กรุณา กุศลาสัย แพล, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๖, R.N. Mehta, Ibid, p. VI.

^๙ R.C. Majumdar, **Ancient India 6th**, (Varanasi : Motilal Banarsidas, 1994), p.16. ชาติพันธุ์ในอินเดีย ๖ กลุ่มใหญ่ได้แก่ (1) Negrito (2) Proto-Australoids (3) Mongoloids (4) Mediterranean peoples (5) Alpine, Dinaric and Armenoid (6) Nordic groups.

คือเรียกพวกตัวเองว่าเป็นผู้เจริญ เป็นอริยะ”^{๑๐} เทวะและอสูรเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งเรียกว่าชะนะ (Jana or tribes)^{๑๑} ภาษาบาลีเรียกชาติพันธุ์ว่าสัตว์ทั้งหลาย (ชนชาติ สัตตา) เช่น สัตว์ทั้งหลายมีเทวะ เป็นต้น (เทวาทโย สัตตา) หรือ หมู่สัตว์มีเทวะ เป็นต้น (ปชาติ เทวาทโย) เทวะและมนุษย์ เป็นชาติพันธุ์อุกฤษฏ์ ไม่อาภัพ พัฒนาได้ ชาติพันธุ์ที่อาภัพพัฒนายาก มี ยักษ์ นาค อสูร รากษส เป็นต้น ยักษ์ในสันสกฤต คือ พวกทราวาทิ^{๑๒}

: สักกะ ไม่ใช่ชาวชมพูทวีป (สกุโก เทวานมินโท)

สักกะ หัวหน้าของเทวะ ชื่อนี้เรียกเพื่อยกย่อง เมื่อชนะอสูร สักกะได้เป็นหัวหน้าอสูร พวกเทวะ ที่มาชมพูทวีป มี ๓ พวก คือ นักรบ (warriors) บุโรหิต (priests) และ ประชาชน (common people)^{๑๓} เหตุการณ์นี้สอดคล้องที่มาของเทวะและพรหม (ถามว่า) “ผู้เจริญ เทวะมีหรือ” (ก็ ปน ภนเต อตถิ เทวา)^{๑๔} “ผู้เจริญ พรหมมีหรือ” (ก็ ปน ภนเต อตถิ พรหมา) (ตอบว่า) “ผู้บุกรุก(เบียดเบียน : สพยาปชมา) จึงมา ผู้ไม่บุกรุก (ไม่เบียดเบียน : อพยาปชมา) ไม่มา”^{๑๕} ต่อมาเทวะมีอำนาจ ชื่อนี้ กลายเป็นชื่อสำคัญ เทวะได้รับยกย่องเป็นรูปแบบการครองชีพ (mode of living) พวกเทวะเขียน ประวัติศาสตร์ อินเดียเป็นเมืองของเทวะ^{๑๖} เล่าว่า พวกเทวดา (อารยัน) บูชาสักกะจอมเทพในเทวโลก ทั้งสอง (สกุโก เทวานมินโท ทวีสุ เทวโลเกสุ เทวตา ปูเชนติ)^{๑๗} เทวโลกคือโลกของเทวะ (โลกของอารยัน) ที่ว่า “ทั้งสอง” อยู่ที่ไหนบ้าง ดาวดึงส์ถือเป็นเทวโลกอันดับสอง (ดาวตีสกาโย นาม พุதியเทวโลก) อันดับหนึ่งอยู่ที่ไหน (เปอร์เซีย อินเดียเหนือ?)

พวกเร่ร่อนซึ่งเรียกกลุ่มของตนว่าเทวะ ไม่โกณम्मโกณหววด (เทวานัน ปน เกสมสสุกรณกมมัม นาม นตถิ) มีหัวหน้าชื่ออินทร์ (สันสกฤตคืออินทร์) หรือ สักกะ เทวราช (อินโทติ สกุโก เทวราชา) สักกะ

^{๑๐} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม ภาค ๑- ๓*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธิม, ๒๕๖๐), หน้า ๓๐๓, “ถ้ารู้ภูมิหลังของอินเดียสักหน่อย จะค่อยเห็นแก่นของพระพุทธศาสนา”

^{๑๑} S.K. Chatterji ed., *The Cultural Heritage of India Vol. I* 5th, (Calcutta : The Ramakrishna Mission Institute of Culture, 1982), p. 34 ชาวป่า คนป่า (Forest-tribes, Forest-folks)

^{๑๒} V. D. Mahajan, *Ibid*, p. 45.

^{๑๓} D. N. Jha, *Ancient India* 7th, (New Delhi : People’s Publishing House, 1993), p. 16. ในบาลี มี ๖ พวก : เทวาทิ **อุปปัตติเทวเวสน** ฉกามาวจรา เทวา = เทพเจ้าของกาม ๖ พวก เป็นอุปปัตติเทพ (เทพโดยกำเนิด) (เตสกุณชาติก : ๕๒๑)

^{๑๔} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๘๐/๓๖๒

^{๑๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๘๒/๓๖๔

^{๑๖} S.K. Biswas, *Ibid*, p. 6. อินเดีย คือ อารยวรรต (สอน สนาตนธรรม อารยธรรม ฆานวธรรม ไวทิกธรรม วิษณุธรรม ภารตธรรม อินดูธรรม)

^{๑๗} พ.สุ.อ. ๒/๓๑๙/๑๔๓

ไม่ใช่ชาติพันธุ์มนุษย์ (อมนุสโสติ สกโก เทวานมินโท) เทวะมีหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มของสักกะ (สกกาทโย เทเว) จากบริบท สักกะเป็นคอเคเซียน เรียกชื่อของสักกะตามสถานะ ว่า อินท์ เทวราช อสุราธิบดี ภูตาธิบดี คันธัพราชา^{๑๘} เทวานมินท์ เป็นต้น บางทีเรียกสักกะว่ายักษ์วชิรปาณี หมายถึง ผู้เดินเท้า ถือดวงแก้ว (เป็นอาวุธ) สักกะเป็นผู้นำ กล่าวหาญ มียศ มีอำนาจ มีบริวาร ร่ำรวยมั่งคั่ง วิชาหนังสือ สักกะมีทั้งฝ่ายมารและที่ไม่ใช่มาร

: เทวะ ๒ ความหมาย (นามธรรม และ รูปธรรม)

เทวะชื่อมีอิทธิพลในวัฒนธรรมอินเดีย เทวะเป็นสมมุติบัญญัติ เป็นคำชั้นสูงที่ชาวโลกสมมติใช้^{๑๙} เทวะคือเทวดานั้นเอง ชื่อนี้ใช้ทั่วไปทั้งหญิงทั้งชาย^{๒๐} อสูร อินท์ ยักษ์ นาค มาร พรหม และราชา เป็นพวกเทวะ^{๒๑} คำว่าเทวะ ใช้เรียกเทพเจ้า (gods) และพราหมณ์ที่รู้ไตรเวท ผู้นับถือเทวะบูชาผู้ยัญ ผู้นับถือพราหมณ์ให้ทานแก่พราหมณ์ พวกเทวะยกย่องพราหมณ์เป็นอัครทักษิณบุคคล^{๒๒} นับถือพราหมณ์เท่ากับนับถือเทวะ (เปลี่ยน ว เป็น พ “เทวะ = เทพ” สลับ ท กับ ว = เวท) เทวะหรือเทพ ชื่อยอดนิยม ชื่อมงคลแก่คนถูกเรียก เรียกยกย่อง อสูรผู้แพ้ ชื่อถูกด้อยค่า ชื่อไม่เป็นมงคลแก่คนถูกเรียก ด้วยอิทธิพลผู้ชนะ เทพกับอสูรถูกกำหนดบทบาทให้เป็นคู่ปรปักษ์

: เทวะ มนุษย์ ชาติพันธุ์บุคคล

ก่อนยุคอารยัน ชาวท้องถิ่นชมพูทวีป มี อสูร ทาส รากษส ทัสยุ ปาณี มุณี มนุสยะ ชนะ เป็นต้น^{๒๓} เทวะ (ชาติพันธุ์ในเปอร์เซีย) และมนุษย์ (ชาติพันธุ์ในอินเดียเหนือ) เป็นกลุ่มไม่อาจรู้ เหตุ รู้ผล มีหิริ มีวิริยะ นิทานชาติไม่เรียกเทวะว่ามนุษย์ ถ้ามว่า เมื่อมีหลายชาติพันธุ์ เหตุใดเจาะจงเทวะกับมนุษย์ ตอบว่า เพราะสองนี้เป็นพวกอุกฤษฏ์ เป็นภัพบุคคล (อุกฤษฏ์ปริจเฉทวเสน ภัพบุคคลปริจเฉทวเสน) คัมภีร์เล่าถึงเทวะและมนุษย์บ่อยครั้ง เช่น เทวดาและมนุษย์ที่เป็นบัณฑิต เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ผู้ควรเคารพในฐานะครู^{๒๔} พระตถาคตแนะนำสาวกปุถุชนคือเทวะและมนุษย์^{๒๕} เป็นครูของเทวะและ

^{๑๘} หัวหน้านักฟ้อน คือสักกะ : **คณธัพพราชา**ติ สกโก สนธายาท (วิชรชาติ : ๕๕๖)
^{๑๙} ม.ม. ๑๓/๔๘๕/๔๘๐ “อุจเจน สมมตฺ โข เอตํ ภารทวาช โลกสฺมี, ยทิทํ อตถิ เทว”
^{๒๐} เทโวเอว เทวตา. อิตถิปุริสสาธาณเมตํ (ขุ.ส.อ. (บาลี) ๒/๓๒)
^{๒๑} R. N. Mehta, Ibid, p. 64.
^{๒๒} Romila Thapa, **Ancient Indian Social History 5th**, (New Delhi : Orient Longman 1996), p. 100
^{๒๓} S.K. Biswas, Ibid., p. 6
^{๒๔} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๕
^{๒๕} ขุ.ส.อ. (บาลี) ๒/๔๔๗-๘/๒๑๓ (เทวมนุสสเสเท ปุถุสาวเก วินยโต)

มนุษย์ในโลกนี้^{๒๖} บทพุทธคุณ “เสถียร เทวมนุสสาน” ผู้ทรงเป็นครูของเทวะและมนุษย์ เทวะและมนุษย์ มีพันธนาการที่เรียกว่าบ่วง ได้แก่เบญจกามคุณ^{๒๗} (พระอรหันต์ไม่มีบ่วงทิพย์และบ่วงมนุษย์)

ที่เรียกมนุษย์และอมมนุษย์ว่า สัตว์ เพราะติดข้อง รั้งรู้และกินอาหาร ยกย่องมนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ พัฒนาได้มากกว่าอมมนุษย์ เล่าว่า ในอุตรประเทศ ตั้งแต่เมืองพาราณสีไปทางทิศเหนือ ถึงเมืองตักศิลา อมนุษย์คือยักษ์ อาศัยป่าดงดิบ ตามพื้นดิน บนภูเขา บนต้นไม้ ในสระน้ำ ในทะเล อมนุษย์ไม่มีความศิวิไลซ์ ถูกเรียกว่าอนารยะชน เผ่าด้อยกว่ามนุษย์ (infrahuman race) มนุษย์พัฒนาได้หลายสถานะ เช่น เป็นฆราวาส เป็นบรรพชิต เป็นนักรบ เป็นคนทำพิธี เป็นพ่อค้า ฯลฯ อมนุษย์ที่พัฒนาได้ ก็มี เล่าว่า พระโพธิสัตว์สอนอมมนุษย์คือยักษ์ให้ดำรงอยู่ในศีล (๑๕๕) สอนอมมนุษย์คือรากษสทานพให้อยู่ในศีล (๔๓๖) พระศาสดาสอนหัวหน้าชนเผ่ามากให้อยู่ในสภณะ ให้รักษาศีล (๘๑) ปุณณะยักษ์พัฒนาตนจนเป็นอริยชน (๕๔๕) ศีล วิสุทธิ มรรคผลและนิพพาน สอนในหมู่มนุษย์เท่านั้น พระพุทธเจ้ามีคุณสมบัติอย่างหนึ่งคือความเป็นมนุษย์

ชาติพันธุ์ที่เป็นภพบุคคลได้แก่เทวะและมนุษย์ เป็นพวกที่พัฒนาได้ อกัปปบุคคลเป็นพวกพัฒนาได้ยาก อมนุษย์ในบาลี เช่น ภูต อสูร ยักษ์ นาค ครุฑ คนธรรพ์ กุมภภัณฑ์ ทานพ รากษส กิณนร กิมบุริสะ ปิตาจ โปริสะ นิสาทะ สิทธา วิทยาธร เป็นต้น ยักษ์ คนธรรพ์ รากษส ปิตาจ เหล่านี้ไม่ใช่อารยัน^{๒๘} ยักษ์และนาคเป็นชาติพันธุ์เก่าแก่ อมนุษย์ส่วนใหญ่สรีระไม่สมส่วน พวกปิตาจไม่อาบน้ำ ไม่ล้างเท้า อมนุษย์ไม่อยู่บ้าน ที่อยู่อมมนุษย์เรียกว่าภพ เช่น ภพสักกะ ภพยักษ์ ภพนาค ภพอสูร Dr.Banerjea กล่าวว่า อสูรคืออารยัน ก่อนไปอยู่ในอินเดีย บูชาไฟอยู่ในอิหร่าน Asura ชื่อนี้สัมพันธ์กับ Ahura, Assur, Assyrians^{๒๙}

มนุษย์และอมมนุษย์มีส่วนประกอบทางชีวภาพคือกายกับใจ (รูปกับนาม) ด้านความสัมพันธ์ เกิดเพราะสมรส (อณูมณูญ์ อวาวหวิวาสสมพฺโน) ดังที่เล่าว่า อสูรสมรสมนุษย์ในสมุคคชาดก (๔๓๖) ยักษ์สมรสมนุษย์ในชยทิสสชาดก (๕๑๓) ยักษ์สมรสหญิงนาคในวิจรุบัณฑิตชาดก (๕๔๕) กิณรีสมรส

^{๒๖} อธิ ตถาคโต โลก อุปปชชติ อรหํ สมมาสมพุทฺโธ ...เสถียร เทวมนุสสาน (ม.อ. ๑๔/๑๓/๑๒)

^{๒๗} เทวมนุสสา ปถจสุ กามคฺเณสุ มุยหนติ (ขุ.ม. ๒๙/๗/๒๘)

^{๒๘} G.S. Ghurye, *Caste and Race in India*, (Bombay : Popular Prakashan, 1969), p. 229. ยักษ์ น่ากลัว (เกรวยกขรูป) ดุดัน สัมผัสหยาบ กินเลือดกินเนื้อ (โลหิตมंसภกโข). ยักษ์ไม่ใช่มนุษย์ เทียวไปด้วยเพศมนุษย์ (อมนุสโสติ น มนุสโส. มนุสสเวเสน วิจฺรณโตปิ ยกโข) ยักษ์มีเขตที่อยู่ (อาณาวตตติภูฐานสีมา)

^{๒๙} W. J. Wilkings, *Hindu Mythology Vedic & Puranic 2nd*, (New Delhi : Heritage Publishers, 1991), pp. 438-439. อมนุษย์ผิวสีน้ำตาลเข้มเหมือนตอถูกไฟไหม้ (ฉามขานุณณณา) อสูร (most cruel) นาค (wild tribes) ยักษ์ ทานพ รากษส (ogres) นิสาท (ugly man) ปิตาจ (Barbaric dirty) กิณนร (semi-humans) อสูรในอรรถกถาคือผู้ไม่ดื่มสุรา, นiryabal (อมนุสสาติ นiryapala), ภูต (ภูตาคติ อมนุสสา)

ดาบสีนโมโหสถชาดก (๕๔๒) มหานามะสมรสหญิงนาคชื่อนาคมუნทา มีธิดาชื่อว่าสภขัตติยาในภัทท-
 สาลชาดก (๕๖๕) พรหมทัตตกุมารสมรสหญิงนาค หัวหน้าชนเผ่านาคชื่ออตรฐ สมรสธิดาหญิงนาคชื่อ
 สมุททชาในภุริทัตตชาดก (๕๔๓) ปุณณกะเผ่ายักษ์สมรสหญิงนาคชื่ออิรันธตีในวิรุบบันฑิตชาดก (๕๔๕)
 สักกะ (อารยัน) สมรสมนุษย์ในกุสชาดก (๕๓๑) มนุษย์และอมมนุษย์ชาติพันธุ์ที่มีสายพันธุ์ของคน
 มีเซลล์คน เมื่อสมรสจึงมีบุตรธิดา ตามหลักชีววิทยาเซลล์ของคนและของสัตว์ไม่เหมือนกัน สัตว์กับคน
 อยู่ร่วมกันมีบุตรไม่ได้^{๑๐} อวาวหวิวาสัมพันธ์สืบมาแต่ครั้งโบราณ ชื่อชาติพันธุ์นำมาเรียกชื่อพิธีสมรส
 ได้แก่ พรหมา, ปราชาปัตยะ, อารชะ, ไทวะ(เทวะ), คันธัพพะ, อาสุระ, รากษส และ ไปศาจะ

ท่านจึงกล่าวว่า พระพุทธเจ้ามิได้เกิดมาสร้างประโยชน์แก่เทวะและมนุษย์เท่านั้น เกิดมาสร้าง
 ประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่พวกอื่นเช่นนาคและครุฑเป็นต้น ให้สรวง ศีล มรรคและผล
 แก่มนุษย์ที่มีอุปนิสัย สร้างประโยชน์นานัปการให้นาคและครุฑเป็นต้น สอนประโยชน์ด้านโลกีย์วิสัย
 แก่นาค

: เทวโลก ในเทवासुरสงคราม

พราหมณ์ใช้ชื่อเทวโลก มาก่อนพุทธกาล เทวโลกในนิทานชาดก บรรยายแสนวิจิตรพิสดารว่า
 เป็นที่อยู่เทวดา เป็นที่เสวยกามสมบัติ ชาวพุทธใช้ชื่อนี้ตามกระแส เลียนคำเลียนเสียง ส่วนความหมาย
 คนละอย่าง คนละเรื่อง เมื่อเห็นชื่อนี้ (ถ้าทำได้) พึงแยกว่าเป็นเทวโลกของพราหมณ์หรือของพุทธ
 เหมือนชื่ออื่น ๆ เช่น พรหมโลก ปฏิสนธิ กรรม วิญญาณ จูติ อุบัติ ชาติ ชรา มรณะ สวรรค์ นรก สังสารวัฏ
 เป็นต้น

พวกเทวะแสดงความยิ่งใหญ่เมื่อขณะปฏิบัติ (ปฏิบัติ ขยันทิ) เทวะชื่อสมมติ เทวะคือเทวดา
 เรียกทั้งหญิงทั้งชาย^{๑๑} ผู้เกิดในตระกูลเทวะสืบทอดเป็นตระกูลเทวดา (เทวดากุลานิ) เทพธิดาเรียกหญิง
 ที่นอนหนุนตักเทวดา เทพบุตรเรียกชายที่นอนหนุนตักเทวดา ความเป็นอยู่ของพวกเทวะหรือพรหม ประณีต
 เหนือกว่าทุกชาติพันธุ์ ใช้ของประณีตเช่นผ้าทิพย์ ที่นอนทิพย์ อาหารทิพย์ น้ำดื่มทิพย์ พวกเทวะชอบ
 ร้องรำ สรวลเสเฮฮา หมกมุ่นกามารมณ์ สุดโต่งแบบกามสุขัลลิกานุโยค พวกอารยันคือพวกพราหมณ์^{๑๒}
 ยกตนเสมอเทวะ เลียนกิริยาของเทวะเช่นเป่าสังข์แกว่งบัณเฑาะก์เคาะมโหระทึก เทวะมีทั้งปฤชชน
 ทั้งอริยชน จริตพวกเทวะมี (๖ จริต) เหมือนจริตพวกมนุษย์ เรียกกรหาว่าเทวะ (เทวา วุจจนติ ราชาน)

^{๑๐} รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร, พระพุทธศาสนาในศรีลังกา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: หจก. เซน ปรีนติ้ง,
 ๒๕๕๑), หน้า ๕.

^{๑๑} อสมเทพ สหสิทธิ์ เทพ นิกเทพ อาโกฎเทพ เวฐัมพรีเทพ มาณวคามิเทพ เป็นเทพเดียรธีย์ (ส.ส. (ไทย)
 ๑๕/๑๑๑/๑๒๔)

^{๑๒} อริยคณติ พราหมณคณ.

เมื่อราชาเล่นมหรสพ จะแต่งองค์ทรงเครื่องถือเพศเทวะ (เทวเวสั คเหตวา) เล่าว่า อนารยะชนชาว กัมโพชะเชื่อถือน้ำเป็นเทวดา บางพวกเชื่อถือไฟเป็นเทวดา น้ำและไฟช่วยให้มีชีวิต^{๑๓} นิทานชาดกปฏิสุธ นน้ำและไฟว่าไม่ใช่เทวดา (อคคิ น เทวณฺญุตโร น จาโป)

ในทวารวดี อสูรเป็นเจ้าถิ่น เทพเป็นผู้บุกรุก หัวหน้าเทพชื่ออินท์ หรือ สักกะแก่ (ขรสกุก) หัวหน้าอสูรชื่อเวปจิตติ สองคนนี้เป็นพี่น้องกัน^{๑๔} ต่างมารดา สักกะเป็นเขยของเวปจิตติ อสูรเป็น เนาวสิกเทพบุตร อยู่ในเทวโลกมาก่อน เทวะเป็นอาคันตุกเทพบุตร ก่อนสงครามอสูรมอบสมบัติให้ ครึ่งหนึ่ง อินท์ไม่รับ สงครามครั้งแรกไม่มีผู้สูญเสียไม่มีผู้บาดเจ็บ สู้กันเหมือนเด็กเล่นชนแพะไม้ เมืองนั้นไม่มีใครชนะด้วยสู้รบ (อายุฉนฺน) ต่อมาสักกะชนะด้วยธรรม ชนะด้วยสุภาษิต (สงครามไม่ใช่ อาวุธ) จึงเรียกเมืองนั้นว่าเทพนคร เทพครองถิ่นอสูรบนเขาสิเนรุ อสูรหนีไปเชิงเขา อสูรถึงจะรบแพ้ คงรุ่งเรื่องด้วยอายุ ผิวพรรณ เกียรติยศและความยิ่งใหญ่ มนุษย์ไม่ได้สู้รบอยู่เลยเขตสมรภูมิไปด้านล่าง ที่เป็นเขตมนุษย์ เทวโลกในทวารวดีสงครามอยู่บนภูเขา ในวิสูตรบัณฑิตชาดก (๕๔๕) ที่อยู่สักกะคือ มะสักกะสาระ สร้างเป็นเตียงแม่แคร่มีขาสอดเข้าข้างใน อยู่บนเขาสิเนรุ “สงครามเสร็จสิ้น สักกะ กลับจากสงคราม สร้างปราสาทเวชยันต์ .. เรือนยอด .. อัปสร..เทพธิดา”^{๑๕} เทวโลกถูกมนุษย์ครอบครอง เทวโลกมีต้นไม้ อุทยานรื่นรมย์เหมือนที่อยู่ชนเผ่าขนาด (นาคภวนิ เทวโลกสทิส..อารามุยนานหิ สมณนาคต) .. ขึ้นดาวดึงส์มีเถาไม้สาวิตรี .. พรหมสุยามะถือพัตวาพีชณี .. ม้าสินธพของเทพมาตลี และม้าสินธพของยักษ์ปุลณกะวิ่งไปเทวโลก สินธพเป็นม้าสายพันธุ์ดีในสินธุ (ประเทศปากีสถานปัจจุบัน) ถ้าหากเทวโลกอยู่บนภูเขา ก็ไม่น่ากังขา แต่ถ้าอยู่ในอากาศ สงสัยที่ว่าต้นไม้ ขนหางสัตว์ ม้าสินธพ เติบโต วิ่งไปอย่างไร ส่วนช้างเอราวัณ เทพบุตรแปลงร่างเป็นช้างในเทวโลก ในอรรถกถา เทวราชมีหลายคน มันทาตุราชชาดก (๒๕๘) มีเทวราช ๓๖ คน หลังชัยชนะสักกะสังนาค ครุฑ^{๑๖} กุมภภัณฑ์ ยักษ์ จตุมาหาราช ให้อารักขา ๔ ทิศ กำหนดเขตปกครอง มีเทวสภา เทวะ (เทวดา, เทวโลก) เล่าปนเปในคัมภีร์ ไม่แยก ตำนานแยกประวัติศาสตร์^{๑๗} พึงศึกษาจากบริบท

^{๑๓} คน สัตว์ หรือสิ่งใดก็ตามที่ใครนับถือบูชา ก็เป็นเทวดาของพวกนั้น เช่น หัตถิพรต อัศวพรต โคพรต เป็นต้น (รายละเอียดใน ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒/๘๗)

^{๑๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๒/๒๑๓ เทวะและอสูร ต่างเผ่า ต่างมารดา

^{๑๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔๒/๔๒๓ หลังรบชนะสร้างปราสาทเวชยันต์ “ที่สุดชัยชนะ”

^{๑๖} ครุฑ : สัตว์ปีก ขนเผ่านับถือปักษี “ปักษิติ ครุฑุ สุนายาห” (ขุ.ชา.อ. ๙/๕๔๒/๓๗๓).

^{๑๗} เช่น กัมณกัตถลลสูตร (ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๐/๔๖๖), สังคารวสูตร (ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๘๕/๖๑๓), สักก-สังยุตต์ (ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๗/๓๕๕) “ชาวอินเดียโบราณมิได้เป็นนักประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียใจมาก.. เหตุการณ์ทั้งหลายมีส่วนเชื่อมโยงและคาบเกี่ยวกัน และด้วยเหตุนี้ จึงก่อให้เกิดความสับสนซับซ้อนขึ้นในประวัติศาสตร์”, กรุณา กุศลาภัย แปล, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖

ข้อสังเกต : เทวาสุรสงครามตำนานเก่าแก่ก่อนพุทธกาลนับพันๆปี เล่าเหมือนยุคเดียวกัน สักกะในเทวาสุรสงครามและในพุทธประวัติ ไม่ใช่คนเดียวกัน ในพุทธประวัติสักกะพิทักษ์พระพุทธานุชาหลังพุทธกาลอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปลังกาทวีป นำพระบรมธาตุบรรจุที่พระเจดีย์ อินท์/สักกะชื่อที่ชาวอินเดียคุ้นชิน ไม่มีใครเกิดขึ้นเห็นสักกะคนแรก สักกะหัวหน้าเทวะ สืบอำนาจมาแต่โบราณถึงพุทธกาล “หมู่เทพเจริญเต็มที หม่อสุรเสื่อมถอย” สะท้อนว่าหัวหน้าเทวะ ตำแหน่งที่สืบมาจนถึงพุทธกาล เช่นที่เล่าว่า “สักกะชวนเทพขึ้นดาวดึงส์มาเฝ้า.. สักกะจอมเทพพร้อมอำมาตย์ พร้อมบริษัทจึงมีความสุข เพราะเทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์และสัตว์เหล่าอื่นอีกจำนวนมาก ต่างปรารถนาความสุข”^{๓๘} “อย่างไรก็ดี วรรณกรรมอินเดียโบราณนิยมอ้างอิงชื่อคนสำคัญ เช่น สักกะ นาคราช พระพุทธเจ้า ทศกัณฐ์ ถึงจะอยู่ต่างยุคแต่มาสนทนากัน ท่ามกลางวงล้อมพราหมณ์ บทบาทของมนุษย์ทำให้สืบสนเพราะชื่อ ตัวอย่างคือเวสสุวัณ (กุเวร) หัวหน้าชนเผ่ายักษ์ บุคลิกดุสัน หน้าตาละมิ่งทึง (บางที่เรียกเพื่อลดความดุสันว่า ผู้มีใบหน้าอันเจริญ ; ภัทร मुख) เป็นคนสนิทของสักกะ เจ้าเมืองขุนเขา เวสสุวัณมีคนรับใช้หมื่นเวียนตักน้ำส่งบำรุงตลอดปี บางคนตักน้ำจนเหนื่อยตาย เวสสุวัณเป็นคนหนึ่งที่พิทักษ์เทวโลก ส่วนเวสสุวัณของพราหมณ์ คือเทพแห่งความร่ำรวย คนไม่น้อยนับถือบูชาเวสสุวัณของพราหมณ์

: เทวโลก พรหมโลก มองแบบพราหมณ์

ในนิทานชาดก เทวโลกเป็นที่อยู่เทวดาอายุยืน พราหมณ์สมมติเทวโลกว่าเที่ยงแท้ยั่งยืนไม่คร่ำคร่าพังพร้อมรูปสมบัติและบริวารสมบัติ ไม่มีวรรณะในเทวโลก เทวดาผิวพรรณเปล่งปลั่งดุจแห่งทองคำ เทวโลกเป็นที่เสวยกามสมบัติหลังตาย เทวโลกไม่ใช่ที่ปฏิบัติธรรม เทวโลกของพราหมณ์มี ๒๖ ชั้น^{๓๙} ชาวพุทธนำเรื่องนรกสวรรค์มาจากความเชื่อในแบบของพราหมณ์^{๔๐} “อย่างไรก็ดี เทวโลกในสาธินราชชาดก (๔๙๔) เล่าว่าตั้งอยู่ในอากาศ เทพสารถีขั้บรรดจากเทวโลกส่งเสด็จพระเจ้าสาธินะในราชอุทยานแล้วขับรชหายไปในอากาศ

^{๓๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๐/๒๗๘.

^{๓๙} เทวโลก : โลกของเทวะ โลกของอารยัน เทวะสุดโต่งเรื่องกาม มีชีวิตสุดโต่งไม่พอ ตายไปมีกามรอนในสวรรค์ ครุชาวพุทธสอนตามกระแส ด้วยสวรรค์ (สคคกถาย) ด้วยธรรมกถา (ธมมกถาย ปัลเลกถา) สวรรค์เป็นสิ่งที่น่าทึ่งฟังไม่เบื่อ ปากเดียวไม่พอเล่า

^{๔๐} Sukumari Bhattacharji, *Buddhist Hybrid Sanskrit Literature*, (Calcutta : The Asiatic Society, 1992), p. 105 “ภูมิ ๓๑.. ทฤษฎีอันแปลกประหลาดอย่างนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ท่านทรงวิจารณ์ไว้ว่า น่าจะไม่ใช่เรื่องของพุทธศาสนา เพราะไปลอกคำสอนพราหมณ์และฮินดูเขามาทั้งดุ้น..” อ้างใน พล.ต.เดช ตูลวรรณะ, *เรียนพุทธศาสนาอย่างปัญญาชน เล่ม ๗*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ไทย โอ.อี., ๒๕๓๐), หน้า ๑๔๖

ความคาดหวังที่ว่าตายไปจะประสบสุขเสวยทิพย์สมบัติในเทวโลกอันน่ารื่นรมย์ ไม่แก่คร่ำคร่า จรรโลงใจมากกว่าบอกว่าเทวโลกอยู่บนภูเขา พราหมณ์สอนว่าคนมีบุญที่เกิดในมนุษย์โลก มาจากเทวโลก หรือจากพรหมโลก ที่อยู่เหนือมนุษย์โลก ไม่สามารถเดินไป ต้องใช้ฤทธิ์ อยากรู้ฤทธิ์ต้องบูชาไฟ อยากรู้เห็นเทวดาต้องทำยัญพิธี เทพของพราหมณ์ อายุยืน กินอาหารทิพย์ มีฤทธิ์เดชมากมาย ทั้งบันดาลฝน หายตัว เหาะเหินเวหา ดำดิน ย่นแผ่นดิน เทพหรือเทวดาต่างจากมนุษย์ ทั้งรูปทรง ผิวพรรณ โภคะ จักขุปราสาท ความสามารถ และอายุขัย

สรณมิตชาดก (๔๘๓) เล่าว่า พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษา ณ ดาวดึงส์ (บนภูเขา) ตรัสอธิษฐานแก่ เทวดา (อารยัน ; เทวาน์ อภิธมมปิฎก กเถสิ) วันออกพรรษาลงจากเทวโลกทางบันได เทโวโรหณะ แปลว่า ลงจากเทวโลก มองแบบพุทธลงจากภูเขา มองแบบพราหมณ์ลงจากอากาศ เทวโลกแบบพราหมณ์ เล่าวิจิตรอลังการ มีภาพให้ทรงจำวันพระพระพุทธเจ้าเปิดโลก ดาวดึงส์เป็นรมณีย์สถาน เป็นที่พักผ่อนของ เทวดา (อมมนุษย์) และดาบส (มนุษย์) พระราหูลเถระนิพพานที่ดาวดึงส์ (บนภูเขา)

คำว่า พรหม ถ้อยคำดีที่สุดใน (เสฏฐธาวจนะ) ใช้เป็นไวพจน์ของคำว่าธรรมะ ที่มาของพรหม เหมือนที่มาของเทวะ “ผู้บุกรุก จึงมาโลกมนุษย์ (ไม่บุกรุก ไม่มา)”^{๑๑} สถานะพรหมสูงกว่าเทวะ ท่านเรียกมารและพรหมด้วยศัพท์ว่าเทวะ (เทวคคฺคเณน เจตถ มารพรหฺเมสุ) พรหมในคำว่า “พราหมณ์ ที่รู้ไตรเวท มีสักคนหนึ่งไหม ที่เคยเห็นพรหมพอจะอ้างเป็นพยานได้” นั้น หมายถึง พรหมแบบพราหมณ์ ที่มองทุกสิ่งเที่ยงถาวรอยู่คงกระพัน ในภุริทัตตชาดก (๕๔๓) พรหมสร้างวรรณะ ๔ ในภกชาดก (๔๐๕) สหายของภกะพรหม มี ๗๒ คน มีพรหมบริวารนับหมื่น พรหมไม่บริโภคอาหาร เป็นอยู่ด้วยปีติสุขที่เกิด จากสมาบัติ ใน นิมิหาราชชาดก (๕๔๑) ทางไปพรหมโลก ได้แก่ สมาบัติ จุดหมายของพราหมณ์ คือ พรหมโลก (จุดหมายของดาบส คือ อภัสสร ของปริพาชก คือ สุภิกิณหะ ของอาชีวก คือ อสัณฺณิภพ)

: เทวโลก พรหมโลก มองแบบพุทธ

ชาวพุทธสอนเทวโลกและพรหมโลกตามกระแสค่านิยม แต่เปลี่ยนความเชื่อจากของเดิม เทวโลก และพรหมโลกแบบของพุทธเป็นวิถีชีวิตในชีวิโลก ไม่ใช่เรื่องของคนตาย เล่าว่า พระโพธิสัตว์ไปเทวโลก ตอนมีชีวิต ในคุดตลิวีนาวาชาดก (๒๔๓) มันทธาตฺฐชาดก (๒๕๘) สาธินราชชาดก (๔๙๔) นิมิหาราช ชาดก (๕๔๑) แล้วกลับมาโลกมนุษย์ เรื่องที่พระโพธิสัตว์ไปเทวโลกตอนมีชีวิต ถ้ามองเป็นนิทาน อาจพลาดเทวโลกในแบบของชาวพุทธ ในเตมียชาดก (๕๓๔) ถามว่า “เทวโลกเป็นเช่นใด” ไม่ถามว่า “เทวโลกอยู่ที่ไหน” ตอบว่า กุศลกรรมเป็นทางนำไปสู่เทวโลก กุมมาสปิณฑชาดก (๔๑๕) ชี้หนทางไป เทวโลกว่าให้เดินตามวงล้อธรรม หรือ ธรรมจักร^{๑๒} ได้แก่ (๑) ปฏิรูปเทสวาสะ : อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม

^{๑๑} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๘๒/๓๖๔, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๒/๔๖๘ กัณณกัตถลสูตร

^{๑๒} พระผู้มีพระภาค คือพระเจ้าจักรพรรดิแห่งสี่ธรรม (สทธมมจกฺกวตฺติ ภควา)

(๒) สัปบุริสุปัสสยะ : สมากมกับสัตบุรุษ (๓) อตตสัมมาปณิธิ : คิดมุงนำตนไปถูกทาง (๔) ปุพเพกต-
 ปุญญตา : มีพื้นเดิมดี (จตุหิ จกเกหิ เทวโลกํ คจจติ) กุศลกรรมเช่นทำบุญให้ทาน รักษาศีล รักษาอุโบสถ
 นำไปสู่เทวโลกได้ในชาตินี้ พรหมโลกในแบบชาวพุทธเป็นเรื่องที่ไปถึงในชาตินี้ตั้งแต่ยังเป็น ๆ ไม่ต้องรอ
 ชาติน้ำ ทางไปพรหมโลกแบบชาวพุทธ เริ่มที่ สีสสังวร นำไปสู่สุจริต ๓ กุศลกรรมบถ ๑๐ อริยมรรค
 มีองค์ ๘

คำว่า พรหม คัมภีร์ใช้กับมหาพรหม พรหมณ์ พระตถาคต และมารดาบิดา ในอรรถกถา
 พรหม หมายถึง บุคคล เป็นรูปธรรม “คนเช่นนี้ ไม่ใช่พรหมณ์ ที่แท้เป็นทั้งพรหม ทั้งสักกะ ของเหล่า
 บัณฑิตผู้รู้แจ้ง” (โส วิชานตํ ปณฺทิตานํ)^{๔๓} อรรถกถาเล่าว่า หลังตรัสรู้พรหมและสักกะพอทราบว่ามี
 พระพุทธเจ้าดำริที่จะไม่โปรดสัตว์โลก เข้าไปขอให้ทรงรับภาระด้านธรรมจักร พวกเขาจะบริหาร
 อาณาจักร (ในพระไตรปิฎก หลังตรัสรู้ พรหมมาอาราธนา ไม่มีสักกะ) กล่าวมาแล้วว่าพวกเขาที่บุกรุก
 อินเดียมี ๓ กลุ่ม กลุ่มหนึ่งคือปุโรหิต (นักบวช) ตำแหน่งที่ปรึกษา พรหมและสักกะก็คือบัณฑิต
 ในหมู่บัณฑิต (ในกลุ่มปุโรหิต) หน้าที่ให้คำปรึกษาคลายเป็นนักวิชาการ (พระพุทธเจ้าในนิทานชาดก
 เป็นที่ปรึกษาให้อิวาทพระเจ้าปเสนทิโกศล ในแง่ที่พระพุทธเจ้าจึงเป็นพรหม) ผู้ครองชีพอย่างพรหม
 อยู่แบบนักวิชาการ มีกฎระเบียบ ยินดีความวิเวก ไม่คลุกคลี มักน้อยสันโดษ ประรภความเพียร
 ผู้ครองชีพอย่างเทพ อยู่กัน ๒ คน ผู้ครองชีพอย่างชาวบ้าน อยู่กัน ๓ คน อยู่เกินนี้ท่านว่าไกลหล
 พรหมชาลสูตร^{๔๔} ยืนยันพรหม ที่เป็นรูปธรรม หมายถึงคนที่มีความรู้ เป็นนักวิชาการ ซึ่งมีทั้งพวก
 ส่งเสริมธรรม ยึดถือหลัก เรียกว่า พรหม และ พวกจ้องจับผิด ต่อต้าน เรียกว่า มาร

: อมนุษย์ ทำให้เกิดมีพระสูตร

พระสูตรจำนวนมากเกิดจากคำถามอมนุษย์ (นาค ครุฑ คนธรรพ์ อสูร ยักษ์ มหาราช เทวดา
 ชั้นดาวดึงส์ มหาพรหม) การพยากรณ์หรือตอบชี้แจง ทำให้เกิดพระสูตร เช่น เทวดาสังยุต ยักขสังยุต
 โภขณคสังยุต มารสังยุต พรหมสังยุต สักกสังยุต ฯลฯ ตัวอย่างเช่น มงคลสูตร เกิดในโลกมนุษย์
 แพร่ไปพรหมโลก ๒ วัน ถัดมาเกิดปราวาสสูตร เทวดาในมงคลสูตรและเทวดาในปราวาสสูตร เป็นผู้
 มีปัญญา รู้อะไรว่าเป็นมงคลชีวิต อะไรเป็นทางเสื่อม เทวดาที่มีปัญญาเป็นชาติพันธุ์ของผู้มีปัญญา
 ท่านจึงกล่าวว่า เทวะและมนุษย์ที่เป็นบัณฑิต ตั้งข้อปัญหานั้นจึงถาม (ปณฺทิตา เทวมนุสฺสา นํ ปณฺหิ
 อภิสงฺขริตฺวา ปุจฺจนฺติ) เมื่อแยกตำนานแยกประวัติศาสตร์ พระสูตรในเทวดาภาษิต ปุจฉวลิกปัญหา^{๔๕}
 และ อมนุษย์ปุจฉา^{๔๖} ย่อมมีที่อ้างไม่เลื่อนลอยสักกลับ

^{๔๓} พรหม สักกะ และมาร มุงความอิสระ เทวะและมนุษย์ มุงความมั่งคั่ง

^{๔๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๑/๑

^{๔๕} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๕/๕๐

^{๔๖} ขุ.มหา. (ไทย) ๒๙/ ๑๕๐/๒๘๒-๓

อีกตัวอย่าง ลักษณะสูตร^{๔๗} พุทธบริษัทมีหลายจำพวก ทั้ง ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค และคนธรรพ์ หรือที่เล่าในอังคุตตรนิกาย หัตถกะเจ้าชายชนเผ่านาค ชาวเมืองอาฬวี เป็นอุบาสกเอตทัคคะด้านสงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ^{๔๘} ดังนั้น พึงตระหนักข้อที่ว่าพระพุทธศาสนา มีคำสอนเป็นนิยานิกะ ไม่ใช่อนิยานิกะ ไม่ใช่เทวนิยม ถึงใช้คำเช่นเทวะหรือเทวดา แต่ความหมายคนละอย่าง^{๔๙}

คติชนวิทยาในนิทานชาดก

บริบทอีกอย่างได้แก่ คติชน หรือ นิทานชาวบ้าน (Folk-lore) คติชนเล่าเรื่องใกล้ตัว เล่าชีวิตในชีวิโลกโยงไปหาโลกหลังความตาย ย้อนไปเมื่อคนยังไม่รู้หนังสือ คติชนเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นในการรวมสมาชิกกลุ่ม คติชน/นิทานชาวบ้านเป็นเหตุวิวัฒน์พัฒนาเป็นคัมภีร์ กล่าวได้ว่านิทานเป็นเหตุให้เกิดคัมภีร์ โดยเฉพาะนิทานอินเดียที่ถือคติว่ามนุษย์มาจากผู้สร้าง ยัญพิธีนำไปหาเทพบนสวรรค์^{๕๐} นักคัมภีร์มองว่า นิทานชาดกร่ำรวยด้วยนิทานชาวบ้าน (bulk of folk-lore)^{๕๑} นิทานชาวบ้านในนิทานชาดกสรุปได้ดังนี้ :

- เทวโลก พรหมโลก ตั้งอยู่ในอากาศเหนือมนุษย์โลก คนตายกลับมาหาคนเป็นในโลกมนุษย์ คนตายเหมือนงูลอกคราบ วิญญาณคนออกจากร่างไปหาที่เกิดใหม่ ตายแล้วเกิดเหมือนหลับแล้วตื่น ก่อนตายถ้าจิตพะวงสิ่งใดจะเกิดมาสัมพันธ์สิ่งนั้น นรกอยู่ใต้ปรูพี ชั้นอเวจีต่ำสุด มหานรก ๘ ขุม คือ สัญชีวะ กาฬสุตตะนะ สังฆาตะ ชาลโรรุวะ ฐุมโรรุวะ ตาปะนะ ปตาปะนะ อเวจี อุสสทนรก มี ๑๖ ขุม เทวดาอยู่บนสวรรค์ ทำพิธีกรรมเพื่อสื่อเทวดา เกิดเป็นกษัตริย์เพราะศีล เกิดเป็นเทวดาเพราะอุปัชฌายา เกิดเป็นพรหมเพราะสมาบัติ พรหมโลกสูงสุดคือภวคคพรหม จักรวาลไม่มีขอบเขต

- อินทร์คือหัวหน้าเทวดา เรียกชื่อตามฐานะเช่นสักกะเทวราช มัชฌมาน์ ปุรินท์ท วาสวี สหัสสัทธิ สุขัมบดี เทวานมินท์ ภูตาธิบดี อสูราธิบดี อินทร์ดาทิพย์ หูทิพย์ เห็นสัตว์ทั่วโลก (ดาทิพย์เหมือน

^{๔๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๔/๑๙๑

^{๔๘} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๑/๓๑, อัง.เอกก.อ. ๑/๒๕๑/๓๔๒ กาลียักขิณี (หญิงเผ่ายักษ์ชื่อกาลิ) พระโสดาบัน ถวายสลากภัต (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๙)

^{๔๙} เล่าถึงเทวดาในคัมภีร์ เช่น พระสิทธัตถะมีญาติทั้งเทวดาและมนุษย์ เทวดาแจ้งข่าวพระเจ้าสุทโธทนะ เทวดาในเสนานิคมเห็นพระโพธิสัตว์ชูบซีต เทวดาแจ้งว่าอาหารและอุทกทะเลขึ้นชีพ เทวดาเดินทางไกลไปเคารพพุทธสรีระ บริบทสังคมแยกให้รู้ได้ว่าเทวดาแบบไหนคือชนเผ่า แบบไหนคือตำนาน

^{๕๐} Rhys Davids, *Buddhist India* 8th, (Varanasi : Motilal Banarasidass, 1987), p. 243.

^{๕๑} B. T., Rahula, *A Critical Study of the Mahavastu*, (Varanasi : Motilal Banarsidass, 1978), p. 88. ครูสอนชาวพุทธเล่าเรื่องสวรรค์นรกหลายชั้นหลายระดับ. S.K. Biswas, *Ibid.*, p. 233

พระโพธิสัตว์) เห็นเวหา ย่นแผ่นดิน อำพรกาย แผลงร่าง สั่งเทพบันดาลฝน พาคนไปเทวโลก อยู่ใน เทพนครในปราสาทไพชยนต์ มีเทวสภา แทนประทับ เศวตฉัตรมาลัยทอง ทรงช้างเอราวัณ เทพสารถี ชื่อมาตลี วิศวกรกรรมเป็นคณดูแลก่อสร้าง (ตำนานกรุงเทพมหานคร..สักกะทัตติยะ วิศวกรกรรมประสิทธิ์) มเหสี คือ สุธรรมมา จิตดา นันทา สุชาดา โอรสนับพันเช่น สุวีระ สุสิมะ ธิดา คือ สิริ (เทพีทิศตะวันออก) อาสา (เทพีทิศใต้) สัทธา (เทพีทิศตะวันตก) และหิริ (เทพีทิศเหนือ) เทวดาฤทธิมากยามเมื่อโกรธบันดาล ฝนทำลายบ้านเรือน มนุษย์มองไม่เห็นเทวดา เทวดามองเห็นมนุษย์ เทวดาดลใจมนุษย์ ให้บุตรธิดา แก่ผู้วอนขอ เทวดาจุดมีสาเหตุ ห้วงนภากาศมีเทวดานับไม่ถ้วน

- คนมีตบะห้ามพระอาทิตย์โคจร คนสละดวงตากลับมองเห็น แผ่นดินสูบคนพูดเท็จ ฟ้าผ่า คนทำร้ายนักบวช จอเงรเป็นไปข้ามภพข้ามชาติ ตั้งครุฑเพราะตีมปัสสวะและสัมผัสนาถิ แก้วมณี สารพัดนึก เวทมนตร์สู้เสียงสัตว์ ของวิเศษ เช่น แก้วมณี พรำโต้ กลอง หม้อใส่ลม ช้างวิเศษ ม้าวิเศษ ผู้มีตบะร้ายเวทเหาะเห็นเวหา มนต์วิเศษทำมะม่วงผลิดอกออกผลผิดฤดูกาล

- นกพูดภาษาคน นกยูงแสดงธรรม จึงจอกพูดภาษาคน กินเนื้อไก่พิเศษได้เป็นราชา กินเนื้อ นกยูงวิเศษชีวิตเป็นอมตะ การสาปแช่งสภเสนาบาน ฝนรัตนะ ฝนอาวุธหลายชนิดคือ ฝนศิลา ฝนเครื่องประหาร ฝนถ่านเพลิง ฝนถ้ำร้าง ฝนทราย ฝนเปือกตม ฝนความมืด ปลาใหญ่ เช่น ปลาอาณนท์ นกหัสติลิงค์หัวเป็นช้าง มกรคล้ายจระเข้ หมอผีเสกเป่ามนต์ขับโรค พลิกกรรมรักษาโรค สวดปริตรป้องกันภัย โชคชะตาของผู้มีบุญ คนมีบุญมาจากเทวโลกหรือจากพรหมโลก แพ้ท้องเป็น ลางสังหรณ์ ผู้รักษาอุบาสกไปเทวโลกตอนมีชีวิต บำเพ็ญตบะเลียนแบบคางคาว นอนบนหนาม นอนฝังไฟ นั่งกระหย่ง ยืนแช่น้ำ ท่องบ่นสาธยายเวทมนต์ ไหว้พระอาทิตย์ ยืนยกขาข้างหนึ่งอำปาก กินลม ธรรมชาติรับรู้การเสียดสีของคน

- ศิลปะ เวทมนต์ เช่น ยิงธนูให้เป็นรูป สักขราชิปนศิลป์ สัตตติลังกษมนศิลป์ เวทัพพมนต์ มตอุฏฐาปนมนต์ ปฐวีวิชัยมนต์ นิธิอุทธรณมนต์ สัพพรุตขานมนต์ จินตามณีมนต์ อาลัมปายนมนต์ ปทลัภกษมนต์ อสาดมนต์ สัมพุทธิมนต์ อิทธิฤทธิ์ของพระอรหันต์เช่นคู้บัลลังก์ในอากาศ เหาะเหิน ยืนใกล้หน้าต่าง จงกรมในอากาศ บังหวนควันในอากาศ เนรมิตบันไดในอากาศ โยนดอกไม้ในอากาศ เป็นวิธีนิมนต์พระพุทเจ้า

ความฝัน อำนาจวิเศษ เวทมนต์ลึกลับ เรื่องจักรวาล ประวัติเทพเจ้า การปกครอง เหล่านี้มาจาก คัมภีร์ปุราณะพราหมณ์ (ปุราณกถา : อิติहासे)

สังฆาภิวัตน์ในนิทานชาดก

นิทานชาดกเน้นคำสอนเรื่องสังฆะ ผู้สอนสังฆะเรียกว่าสังฆาภิวัตน์ ในนิทานชาดก หมายถึง พระพุทธเจ้า ผู้ที่ทำให้เจ้าลัทธิที่ไม่สอนสังฆะไม่เดินผ่านประตูเขตวัน (ปลายิตชาดก : ๒๒๙) สังฆะ คือ ความจริงไม่เข้าใครออกใคร สิ่งที่คุณมองหาภายนอกทั้งที่มันอยู่ในตัวคน ทุกชาดกมีจุดสังฆะ ได้แก่ อสุภะ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (จุดสังฆกถาย วินิฏฐกถา นาม สัพพชาตเกสุปิ อตถิเยว) ความไม่แน่นอนในชีวิต ความเจ็บป่วย วันเวลาที่ตาย ชีวิตหลังตาย ยังเป็นปริศนาของคนหาสังฆะ สังฆาภิวัตน์คำศัพท์ที่เกิดจากศีลคุณะ เช่น คำว่า ทาน ฌาน วิปัสสนา โยคะ สรณะ อภิญญา สมาบัติ อริยมรรค อริยผล อปัณณกปฏิบัติ นียยานิกปฏิบัติ ทิโรธอดตปปะ ชาคริยานุโยค อินทริยสังวร โภชนะ-มัตตัญญุตตา อุโบสถ มรณสติ อัปมาทธรรม กุศลกรรมบถ ทศพิชราชธรรม พรหมวิหาร สุจริตธรรม สังคหัตถุ มงคลชีวิต ปริญญา จริยา นิพพาน บัญญัติเหล่านี้รู้ด้วยปัญญาซึ่งเป็นหัวใจของบัณฑิตแยกออกเป็นด้านสังฆธรรม กับด้านจริยธรรม

พุทธพีชะ, พุทธภูมิ, โพธิสัตว์ภูมิ, โพธิสัตว์จรียา, อมิตพุทธิมา, บารมีภูฏ, ปุริตปารมี, ปารมี-ปุระณะ, อภิสมพุทธิกา, อาจารย์มูฐู, วิจัยทาน, พุทธิลีฬา, สัมพุทธิมนต์, วิสุทธิมัตต์, วิปัสสนาโยคะ, ญาณวิริยโยคะ, โยโค กรณิโย^{๕๒} สอนในนิทานชาดก การถึงพระรัตนตรัย “พุทธิ.. ธมฺม.. สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ”^{๕๓} ว่าเป็นสรณะ นิทานชาดกมีพระโพธิสัตว์เป็นสรณะ (โพธิสตตฺ สรณํ คโต) เล่าเรื่องแบบพราหมณ์ และตอบโต้พราหมณ์เช่น มิจฉากถาในภุริทัตตชาดก (๕๔๓) มิจฉาทิฐิในอุททาลกชาดก (๔๘๗) มิจฉาทบะในเสตเกตุชาดก (๓๗๗)^{๕๔} โลกายัตในวิภูรบัณฑิตชาด ก (๕๔๕) บทบาทพราหมณ์เป็นนักวิชาการ เป็นเจ้าพิธี มีศักดิ์ใหญ่ ยศใหญ่ ลาภมาก บางทีคล้ายนักบวช พราหมณ์ที่ยังข้ามไม่พ้นโลกธรรมแต่อ้างตนเป็นอัครทักษิณียบุคคล นิทานชาดกสอนมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ โดยสรุปแล้ว คำสอนสังฆาภิวัตน์สวนทางคำสอนพราหมณ์ (diametrically opposite) คำสอนของสังฆาภิวัตน์เหมือนเปิดของที่ถูกล็อกปิด หงายของที่คว่ำ บอกคนหลงทาง เหมือนส่องประทีปในที่มืดให้คนตาดี ท่านเปรียบว่าคนหลงทาง ๗ วัน พบคนที่หลงมาก่อน ๑๕ วัน ถ้ามองไปทั่วโลกกับพราหมณ์ คำตอบยิ่งพาหลง ถ้ามองไปสวรรค์ ตอบทางไปนรก คนหลงทางกับคนหลงหาทาง ชื่อว่าหลงเหมือนกัน ต่างคนต่างหลง

^{๕๒} นิทานชาดก เน้น กายคตาสติยา โยโค กรณิโย ฯ

^{๕๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๓

^{๕๔} อุททาลกษบุดรของเสตเกตุ สอนพระเวทที่ค้ำบุล สมัยพระเจ้าวิเทหะ เมืองมิถิลยา

ภูมิปัญญาไทยหลายอย่างมาจากนิทานชาดก ราม ลักษมณ์ สีดา ภารต ในทศรถชาดก (๔๖๑) นักคัมภีร์มองว่าเป็นที่มาของรามายณะ (รามเกียรติ์) เช่น ในเวสสันดรชาดก (๕๔๓) “ข้าพเจ้าเป็นภรรยาของราชาบุตรผู้ไม่มีความผิด ผู้มีสิริ ไม่ละเมิดราชาบุตร เหมือนสีดาไม่ละเมิดราม”

ชาดก (นิทานชาดก) นี้ “เป็นเรื่องดี ๆ ทั้งนั้น มันเหมือนกับว่าในชาดกนี้มีเพชรอยู่ในนี้ แต่ว่าคนไปมองแต่ผิวก็เลยนึกว่า ต้นไม้ไม่มีแต่เปลือก ความจริงไม่ใช่มีแต่เปลือก แก่นมีอยู่ข้างใน แต่ว่าไปเห็นกระพี้ก็เลยนึกว่าต้นไม้มีแต่กระพี้”^{๕๕}

สรุป

ประวัติศาสตร์ในรูปนิทานเป็นเอกลักษณ์ของอินเดีย แม้จะอ่านหนังสือไม่ออกแต่จำนิทานได้ ก็ช่วยให้จำประวัติศาสตร์ นิทานชาดกบันทึกเล่าประวัติศาสตร์อินเดียเหนือ เชื่อมอดีตก่อนพุทธกาล เข้ากับปัจจุบันสมัยพุทธกาล มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์และศาสนา เล่าชีวิตพระโพธิสัตว์ก่อนเกิด หลังตายในรูปการบำเพ็ญบารมี ความลึกซึ้งข้ามภพข้ามชาติซึ่งในชีวิตจริงยากที่จะกำหนดขอบเขต ได้เหมือนอย่างนิทาน นิทานชาดกเหมาะกับผู้อ่านเห็นโทษพิษภัยในโลก ทั้งเป็นเครื่องชี้บอกความอันตรายนพระสัทธรรม

ความเป็นมาของประเทศหนึ่ง เป็นหน้าที่ของคนประเทศนั้นที่จะพึงรู้ตระหนัก เทวาสุรสงคราม ซึ่งควรจะเป็นบันทึกซึ่งน่าจะได้รับความน่าเชื่อถือมากที่สุดแต่กลับไม่มีอะไรน่าสนใจ ชาวอินเดียรู้จัก เทวาสุรสงครามตามตำนานผู้ชนะ เทวาสุรสงครามมีอิทธิพลต่อคัมภีร์บาลี กลุ่มประเทศที่รับวัฒนธรรมอินเดีย เทพ เทวดา อสูร ยักษ์ มาร อินทร์ พรหม นาค ซึ่งปลุกฝังไว้กับแดนไสยศาสตร์ สังคมซึ่มทราบบันดาลขึ้นชื่อนั้น ๆ ว่า อมนุษย์ (ไม่ใช่มนุษย์) ไม่มีเหตุให้ชวนนึกไปที่ชาติพันธุ์ นิทานชาดกให้ความสำคัญชนเผ่าชาติที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา หัวหน้าชนเผ่าคนสังขปาละบำเพ็ญครบสิบบารมี จาริตผู้บวชที่ต้องอยู่วัดก่อน ทั้งให้เรียกผู้นั้นว่านาค คำถามในภุริทัตตชาดก “มนุโสสิลี” ถามย้ำผู้มาขอบวช ตำนานห่อหุ้มประวัติศาสตร์มาจนทุกวันนี้

กรรม นามธรรมที่เข้าใจยาก นิทานชาดกสอนกรรมด้วยนิทาน ทักษะที่ว่าเที่ยง เป็นสัสสตทิวฐิ มีโทษน้อยแต่คล้ายช้า ทักษะที่ว่าชาตคุนญ์ เป็นอุจเฉททิวฐิ มีโทษมากแต่คล้ายเร็ว พระพุทธศาสนาปฏิเสธทั้งสองทักษะ สอนว่า ทุกสิ่งอาศัยกันเกิด-ดับ เป็นอทิปปัจจยตา ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นได้ลอย ๆ (การเกิดมีทั้งเกิดทางรูปธรรม และเกิดทางนามธรรม)

^{๕๕} พระภิกษุวิมลญาณ (จันทน์ ชุตินธโร ป.ธ. ๙), คำบรรยาย พรหมชาลสูตร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๖๖๘

การสร้างบารมีเหมาะแก่ผู้มีอุปนิสัย คนคิดเป็น รับคติธรรมได้ไม่ยาก เพราะมีพื้นฐานที่ดี ถึงอุปนิสัยน้อยก็ยังได้ประโยชน์เมื่อเลือกนำไปประยุกต์ ชีวิตพระโพธิสัตว์มีฉากในโลกมนุษย์ สอนบทเรียนชีวิตในกรอบเวลาจำกัด ชีวิตอดีตสัมพันธ์กับชีวิตปัจจุบัน ธรรมมีก่อนอธรรม สรรพสิ่งในโลกมีทั้งให้คุณให้โทษ สถานการณ์แบบนิทานชาดกหลายกรณีเกิดขึ้น เปลี่ยนรูปแบบตามยุคสมัย กำลังกาย กำลังปัญญา ความรู้ที่เล่าเรียนและถ้อยคำสุภาสิต เป็นสิ่งที่ต้องนำมาประเมินตรวจสอบตนเอง วิธีคิด สุภาสิตและทุกาษิต ช่วยการคาดคะเน ช่วยให้รู้วิธีดีทาง โอวาทคำเตือนของบัณฑิต เป็นประสบการณ์ล้ำค่า คำพูดที่หากไม่เหมาะให้คนพูด นิทานชาดกยกให้สัตว์พูด แต่คำสอนท่านสอน คนไม่ได้สอนสัตว์ คนโบราณเรียนรู้ธรรมชาติ ชอบพูดปริศนา ได้ข้อคิดยามเมื่อเห็นหิมะตก ใบไม้แก่ หลุดร่วง น้ำค้างปลายยอดหญ้า สัตว์แย่งอาหาร เสี่ยงกำเริบกระทบกัน ชีวิตมนุษย์อยู่กับความไม่แน่นอน (อนิจจา มนุเชสุ ธมมา) นิทานชาดกเหมือนกับต้นทุนในการรับรู้เมื่อนำสิ่งใหม่มาเปรียบกับคดีนิทาน ความไม่มีโรค ความประพฤดีที่ดี การคล้อยตามผู้ชาญฉลาด การสดับรับฟัง การประพฤดีสมควร แก่ธรรม จิตที่ไม่หตุหู่ เหล่านี้เป็นช่องทางชีวิตที่เอื้อประโยชน์

นิทานชาดกจึงเหมาะแก่ทุกคนที่มีภูมิหลังแตกต่างกัน คำสอนหลักที่ไม่ว่าตามกระแส การที่จะทำคำสอนและตำนานพระพุทธเจ้าให้สืบต่อตลอดจักรวาลิตกาล (อิจฉนเตน จิรฐฐิต) ต้องทำให้สอดคล้อง กระแส เวทมนตร์พราหมณ์ถูกโยงเข้ากับพุทธพจน์ ใช้วิธีพราหมณ์หุ้มห่อรองรับพุทธพจน์ นิทานชาดก ใช้ภาษาประชาชนและภาษาปฎิจจสมุปบาท ศึกษาด้วยดีไม่เพียงเถรวาทและมหายาน ขยายถึงเหล่า ผู้ตระหนักชีวิตหลังตาย ทำให้ทราบได้ถึงสิ่งที่ชาวพุทธเชื่อถือแต่ไม่ใช่คำสอนพระพุทธศาสนา ความเชื่อ ชาวพุทธแต่ไม่ใช่พระพุทธศาสนา อ่านมากอ่านบ่อยสู้อ่านน้อยแต่อ่านเป็นไม่ได้ นิทานชาดก ๕๔๗ เรื่อง จำนวน ๔๑๖ เรื่อง เกิดที่เมืองสาวัตถี นักคัมภีร์มองว่า นิทานชาดก เป็นชาดกนิกาย ที่มณฑลภาจารย์ รวมไว้ในพระอภิธรรมปิฎก ก่อนแยกไว้ในพระสุตตันตปิฎก

บรรณานุกรม

- คณาจารย์ ภาควิชาสังคม-มานุษยวิทยา. **สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๗
- ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร. **พระพุทธศาสนาในศรีลังกา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: หจก. เซน ปรี้นตั้ง, ๒๕๕๑.
- พระกวีวรรณ (จำนง ชูตินุโร ป.ธ. ๙). **คำบรรยาย พหุชาลสูตร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖.

พลตรีเดช ตูวรรัตนะ. **เรียนพุทธศาสนาอย่างปัญญาชน** เล่ม ๒, เล่ม ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
พิมพ์เนศ, ๒๕๒๕, บริษัท ไทย. โอ. อี., ๒๕๓๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** (และ อรรถกถาภาษาไทย) ฉบับ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬา, ๒๕๓๙,
๒๕๕๓.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม ภาค ๑-๒**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๖๐.

Bhattacharj, S. **Buddhist Hybrid Sanskrit Literature**. Calcutta : The Asiatic Society, 1992.

Chatterji, S.K. ed., **The Cultural Heritage of India** Vol. I 5th. Calcutta : The Ramakrishna
Mission Institute of Culture, 1982.

Ghurye, G.S. **Caste and Race in India**. Bombay : Popular Prakashan, 1969.

Haldar, J.R. **Early Buddhist Mythology**. New Delhi : Manohar, 1977.

Jain, K. C. **Lord Mahavira and His time**. Varanasi : Motilal Banarasidess, 1974.

Jha, D. N. **Ancient India an Introductory Outline** 7th. New Delhi : People's Publishing
house, 1993.

Law, Bimala Churn, **Geography of Early Buddhism** 2nd. New Delhi : Munshiram
Manoharlal, 1979.

Mehta, R. N. **Pre-Buddhistic India** 2nd. Delhi : Anmol Publication, 1985.

Rahul, B.T. **A Critical Study of The Mahavastu**, Varanasi : Motilal Banarsidass, 1978.

Rhys Davids T. W. **Buddhist India** 8th. Varanasi : Motilal Banarasidass, 1987.

Sarkar, S. C. **Studies in the Common Jataka and Avadana Tales**. Calcutta : Sanskrit-
College,1990.

Thapa, Romila. **Ancient Indian Social History** 5th. New Delhi : Orient Longman 1996.

Wilkins, W.J. **Hindu Mythology Vedic & Puranic** 2nd. New Delhi : Heritage Publishers,
1991.

การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามหลักพุทธวิธี

พลวัฒน์ ชุมสุข*

ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕๕๕๕๕

บทนำ

ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมานี้ สังเกตได้ว่ากระแสโลกาภิวัตน์ ได้ก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีและกลไกการตลาด การผลิต การบริโภค และการใช้ประโยชน์ จากความเจริญก้าวหน้าดังกล่าวก่อให้เกิดการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือย ไม่คุ้มค่า ไม่คำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่อย่างจำกัดเพราะมนุษย์ไม่รู้ว่าความจำกัดอยู่ตรงไหน และอาจจะสรุปได้ว่าการพัฒนาตามกระแสโลกาภิวัตน์ได้สร้างปัญหาให้กับความเป็นอยู่และวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างมากมายมหาศาล หากเรายังคงใช้แนวทางพัฒนาแบบเดิมต่อไปทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้จะลดลง เสื่อมสลาย หรือหมดสิ้นไป ซึ่งอาจจะส่งผลให้สิ่งมีชีวิตบนโลกใบนี้ต้องดำรงอยู่ด้วยความยากลำบาก ดังนั้น การพัฒนาชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากหนทาง ที่จะทำให้ทุกคนในสังคมอยู่รอดร่วมกันได้ คือ การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน และเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศในยุคปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๓ และนโยบายการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ที่ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาและยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษย์ส่วนใหญ่ของประเทศ มุ่งเน้นการสร้าง ความมั่งคั่งมั่นคงของเศรษฐกิจฐานรากหรือเศรษฐกิจชุมชน เพื่อให้ประชาชน ครอบครัวหรือชุมชน สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยการส่งเสริมให้ชุมชนร่วมกันคิดวิเคราะห์ปัญหา ร่วมกันแก้ปัญหาและพัฒนาศักยภาพมนุษย์และการบริหารจัดการด้วยตนเองร่วมกัน

เศรษฐกิจฐานรากหรือเศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากสำหรับการพัฒนาประเทศ หากเศรษฐกิจชุมชนมีความมั่นคง แข็งแรง จะส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจในภาพรวมของทั้งประเทศมีความมั่นคง แข็งแรง ตามไปด้วย โดยแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนที่สำคัญมีอยู่สองแนวคิดคือ

* รศ.ดร.พลวัฒน์ ชุมสุข Assoc. Prof. Dr.Pholwat Choomsoom ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Economics Department Faculty of Social Sciences Mahachulalongkornrajavidyalaya University

๑) แนวคิดของท่านมหาตมะคานธีที่สนับสนุนชุมชนมุ่งเน้นการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าหรือทดแทนการซื้อจากตลาด เน้นการลดรายจ่ายในครอบครัวให้เหลือน้อยลง ซึ่งส่งผลให้เกิดการเพิ่มรายได้ที่มองไม่เห็นให้กับครอบครัวและยังมุ่งเน้นให้ชุมชนมีการพึ่งพาตนเอง ให้รู้จักทำมาหากินทำใช้เอง

๒) แนวคิดของ เอ วี ซายานอฟ (A. V. Sayanov) จากประเทศรัสเซีย เห็นว่าเศรษฐกิจชุมชนเป็นอีกระบบเศรษฐกิจหนึ่งที่สามารถจัดระบบให้พึ่งพาตนเองและเป็นรากฐานสำคัญให้กับระบบเศรษฐกิจของประเทศโดยรวมได้ จึงมุ่งเน้นการพัฒนาเกี่ยวกับความร่วมมือของประชาชนตั้งแต่ระดับชุมชนจนกลายมาเป็นพรรคการเมืองในที่สุด โดยใช้ชื่อว่าพรรคสังคมนิยมปฏิวัติ (Social Revolutionary)

จุดมุ่งหมายที่จะนำเสนอเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามหลักพุทธวิธี โดยเริ่มตั้งแต่แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ความหมายของเศรษฐกิจชุมชน รูปแบบการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ รวมทั้งพุทธวิธีที่ควรรู้เกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักการรูปแบบการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ รวมทั้งพุทธวิธีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชน อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ประกอบการ ผู้บริโภค รวมถึงประชาชนทั่วไปได้ข้อมูลไปใช้เป็นประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่ในระดับฐานรากจนนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศชาติได้ต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน

เศรษฐกิจชุมชนเป็นรูปแบบการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เริ่มตั้งแต่ในระดับฐานราก โดยมีชุมชนเป็นแหล่งตั้งต้นของการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิตที่สำคัญของชุมชน ซึ่งแนวคิดด้านเศรษฐกิจชุมชนนั้น ได้มีผู้ให้แนวคิดไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

สภาพพัฒนาองค์การชุมชน ได้ให้ความหมายไว้ว่า เศรษฐกิจชุมชน คือ วิธีการผลิตของกินของใช้หรือสินค้าและบริการของคนในชุมชน เพื่อตอบสนองความจำเป็นในการดำรงชีพ (Need) และความต้องการ หรือความอยาก (Want) ของมนุษย์^๑

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนไว้ว่า เศรษฐกิจชุมชนจะมีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต มีสมาชิกในครอบครัวเป็นแรงงานและเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดสำหรับหน่วยการผลิต เนื่องจากแรงงานเป็นสิ่งที่ครอบครัวมีอยู่โดยธรรมชาติ ไม่ต้องจ้าง เป็นสิ่งที่มิมากับสถาบันครอบครัว โดยทั่วไปทุกครอบครัวจะคิดถึงความปลอดภัยของครอบครัวก่อน จึงสะสมและค้าขาย พึ่งแรงงาน

^๑ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, “เศรษฐกิจฐานราก”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://shorturl.asia/7xweR> [๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๖].

ในครอบครัว พี่พี่พียงการท้องถิ่น พี่ตัวเองและพี่ชุมชนก่อน และขั้นตอนที่สูงก็จะนำไปขายในตลาด ใกล้ตัว ตลาดภายในประเทศ แนวคิดนี้มุ่งให้คำเนิ่งถึงชุมชน ศีลธรรม ครอบครัว เพื่อนบ้านและท้องถิ่น เป็นหลัก^๒

ศิริพร สัจจามันท์ ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนไว้ว่า เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภค การจำหน่ายจ่ายแจกที่คนในท้องถิ่นชุมชนได้มีส่วนร่วมคิดร่วมทำร่วมรับประโยชน์ของประชาชน และร่วมกันเป็นเจ้าของ เศรษฐกิจชุมชนมีรากฐานมาจากศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน หรือทุนในชุมชน เช่น วัฒนธรรม ประเพณี สภาพภูมิประเทศ ความหลากหลายทางทรัพยากรที่มีอยู่^๓

อรรวรรณ เกสร ได้กล่าวไว้ว่า เป้าหมายสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน คือ เพื่อพัฒนาศักยภาพ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน โดยใช้กิจกรรมเศรษฐกิจสร้าง “กระบวนการเรียนรู้” ซึ่งจะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ ในขณะที่เดียวกันยังมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พี่นฟู ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม อนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ เป็นการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการ ในขณะเดียวกันเศรษฐกิจชุมชนตามแนวคิดของพุทธธรรมนั้นจะแสดงถึงสัมพันธ์กับการดำรงอยู่ของชุมชน ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการที่มีสัมพันธ์กัน คือ มนุษย์ ธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม และสังคม^๔

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธต้องสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร การที่จะสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจรได้ก็ต้องอาศัยความสัมพันธ์ด้วยดีกับองค์ประกอบทุกอย่างในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการนี้ต้องประสานกันและเกื้อกูลต่อกันในการดำรงอยู่ร่วมกันและเดินไปด้วยกัน^๕

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน สามารถสรุปได้ว่า เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งด้านการผลิต การบริโภค การจำหน่าย การแจกจ่ายภายในชุมชน โดยทุกคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมกันเป็นเจ้าของ ร่วมรับผลประโยชน์ และมุ่งเน้นการ

^๒ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน : ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์, ๒๕๕๔).

^๓ ศิริพร สัจจามันท์, “แนวคิดเศรษฐศาสตร์ทางเลือก แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน”, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://shorturl.asia/t5cO3> [๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๖].

^๔ อรรวรรณ เกสร, “การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนกับกฎหมายที่ควรรู้ตอนที่ ๑”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://shorturl.asia/brUDZ> [๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๖].

^๕ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓๙-๑๔๐.

ดำเนินกิจกรรมตามศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน หรือทุนในชุมชน สามารถสร้างความสัมพันธ์ด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และในปัจจุบันยังพบว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนยังมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

แนวคิดเกี่ยวกับพุทธวิธีทางเศรษฐกิจ

แนวคิดในเรื่องพุทธวิธีทางเศรษฐกิจนั้นจะคาบเกี่ยวและสัมพันธ์กับแนวคิดด้านหลักการทางเศรษฐกิจของพุทธธรรม โดยมีประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

๑. ความร่วมมือและการแบ่งปันช่วยเหลือกัน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า วิธีการสำหรับการดำเนินการเศรษฐกิจตามหลักพุทธธรรมที่สำคัญประการแรกก็คือการใช้ความร่วมมือกันและการแบ่งปันช่วยเหลือกันในการทำงานหรือดำเนินการทางเศรษฐกิจ แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธการแข่งขัน ดังที่พระธรรมปิฎกได้อธิบายไว้ในแง่ของเศรษฐศาสตร์ว่า “เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะมีการแข่งขันกัน แต่ในทางพุทธศาสนาบอกว่ามนุษย์นั้นมีธรรมชาติทั้งแข่งขันและร่วมมือ” วิธีการดำเนินการทางเศรษฐกิจของพุทธศาสนาจึงยอมรับการแข่งขันที่อยู่ในกรอบของศีลธรรม หรือยอมรับการแข่งขันแบบสร้างสรรค์และเป็นธรรม^๖

๒. การดำเนินการภายในกรอบของศีลธรรมและการทำประโยชน์ต่อสังคม

เสรี พงศ์ กล่าวไว้ว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ยึดศีลธรรมเป็นหลักการสำคัญ ดังนั้น การดำเนินการทางเศรษฐกิจใด ๆ จึงต้องอยู่ภายในกรอบของศีลธรรม ต้องไม่ผิดจริยธรรมหรือจรรยาบรรณต่าง ๆ อย่างน้อยก็ในระดับที่สังคมยอมรับได้ หรือไม่มีผลกระทบต่อสังคมจนเกิดความเสียหายรุนแรง หลักศีลธรรมหรือความชอบธรรมจึงเป็นหลักสำคัญที่ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการทางเศรษฐกิจ ดังที่ปัจจุบันนิยมพูดถึง “ธรรมาภิบาล” (good governance) หรือ “บรรษัทภิบาล” (corporate governance) ที่เป็นหลักการบริหารหรือกระบวนการตัดสินใจที่ดีงาม คือ การดำเนินงานเพื่อสาธารณะและถูกต้องตามหลักศีลธรรมและมนุษยธรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development)^๗

๓. การทำงานโดยมีคุณค่าทางจิตวิญญาณเป็นแรงกระตุ้น

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า พุทธเศรษฐศาสตร์มีเรื่องจิตวิญญาณเป็นเป้าหมาย พุทธวิธีทางเศรษฐกิจจึงใช้คุณค่าทางจิตวิญญาณของพุทธธรรมเป็นแรงกระตุ้น แทนที่จะเป็นกำไร

^๖ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

^๗ เสรี พงศ์พิศ, ร้อยคำที่ควรรู้, (กรุงเทพมหานคร: พลังปัญญา, ๒๕๔๗), หน้า ๘๐.

ทางด้านเงินหรือวัตถุสิ่งของหรือความมั่งคั่ง การมีคุณธรรมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตหรือความเป็นมนุษย์เป็นแรงกระตุ้นทำให้เราดำเนินการทางเศรษฐกิจได้อย่างสงบสุขและมั่นคงยั่งยืนมากกว่า^๔

๔. ใช้วิธีการแบบสายกลางที่เรียบง่าย และรู้จักพอประมาณ

วัชระ งามจิตรเจริญ กล่าวไว้ว่า วิธีการแบบทางสายกลางของพุทธศาสนาก็มีผู้อ้างอิงบ่อยครั้งเมื่อกล่าวถึงการกระทำในเรื่องต่าง ๆ เช่น การทำงาน และการออกกำลังกาย จนอาจเกิดความสับสนกับมัชฌิมาปฏิปทา คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเน้นเรื่องศีล สมาธิ และปัญญาเพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นหรือนิพพาน ซึ่งเป็นทางสายกลางระหว่างการปฏิบัติสุดโต่ง ๒ อย่าง คือ อัตตกิลมถานุโยค (การทำตนเองให้ลำบากหรือใช้วิธีทรมานร่างกายเพื่อให้บรรลุความหลุดพ้น) กับกามสุขัลลิกานุโยค (การเสพกามสุขต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุความหลุดพ้น) อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริง ข้อปฏิบัติแบบ “สายกลาง” ในพุทธธรรมยังมีในเรื่องอื่น ๆ อีก แต่อาจเป็นคำสอนปลีกย่อย เช่น เรื่องการรับประทานแต่พอดีก็เป็นวิธีการแบบสายกลางระหว่างการรับประทานน้อยไปกับการรับประทานมากไป ซึ่งมีอยู่ในคำสอนเรื่องมัตตัญญูตา (ความรู้จักประมาณ) ด้วย แต่เราก็อาจ “ถอด” หลักทางสายกลางหรือ “วิธีการแบบสายกลาง” จากคำสอนต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องมัชฌิมาปฏิปทาได้ คือถอด “หลักการ” ที่ว่าวิธีการที่ดีที่ถูกต้องควรจะต้องอยู่ตรงกลางระหว่าง “ที่สุด” หรือความสุดโต่ง ๒ ด้าน เช่นเดียวกับมัชฌิมาปฏิปทาและคำสอนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องมีสันโดษและมัตตัญญูตา เป็นต้น

ลักษณะสำคัญของวิธีการแบบสายกลางคือความเรียบง่าย รู้จักพอ และรู้จักประมาณ ซึ่งกล่าวอีกอย่างก็คือ ความพอดีและความพอเพียง ซึ่งตรงกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ว่า ความเรียบง่าย รู้จักพอ และรู้จักประมาณ หรือความพอดีและความพอเพียงเป็นลักษณะสำคัญของวิธีการแบบสายกลางของพุทธศาสนา ก็เพราะลักษณะดังกล่าวอยู่ตรงกลางระหว่างวิธีการสุดโต่ง ๒ ด้าน คือ ทำมากไปกับทำน้อยไป เช่น การบริโภคมากเกินไปกับการบริโภคน้อยเกินไป การผลิตมากเกินไปกับการผลิตน้อยเกินไป^๕

๕. การใช้ปัญญา ความรู้ ความมีเหตุผล และความรอบคอบ

วัชระ งามจิตรเจริญ กล่าวไว้ว่า การดำเนินการด้วยวิธีการแบบสายกลางดังกล่าวจะต้องควบคู่ไปกับปัญญา ความรู้ ความมีเหตุผลและความรอบคอบด้วย จึงจะบังเกิดผล เพราะการจะรู้จักประมาณได้ต้องอาศัยโยนิโสมนสิการคือการพิจารณาอย่างรอบคอบด้วยปัญญา ความรู้ และความมี

^๔ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **ธรรมะกับการทำงาน**, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

^๕ วัชระ งามจิตรเจริญ, **แนวคิดในการใช้พุทธธรรมเพื่อดำเนินการทางเศรษฐกิจในสังคมทุนนิยม**, (โครงการวิจัยศูนย์พุทธศาสนศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๓-๑๑๘.

เหตุผล ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้ามีกตรัสถึงมัตตัญญูตาคู่กับอินทริยสังวร คือ การสำรวมอินทริย ซึ่งเป็นเรื่องความรอบคอบในการรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ เช่น ในสุขวิหารสูตร^{๑๐} แม้จะเป็นพุทธพจน์ที่ทรงสอนเพื่อการปฏิบัติอย่างเข้มงวดสำหรับพระภิกษุ แต่สำหรับคฤหัสถ์ก็ต้องทำในทำนองเดียวกันจึงจะได้ผล ในกิจกรรมของชีวิตประจำวัน และมัตตัญญูตาและอินทริยสังวรยังมีความเกี่ยวข้องกับหลักธรรมหรือคุณธรรมข้ออื่น ๆ ที่มีปัญญา สติ และความเป็นพหูสูต เป็นต้น ดังปรากฏในคำสอนเรื่องจรรยา ๑๕ หรือที่ในเสขปฏิบัติปาฐกสูตรเรียกว่า “เสขปฏิบัติปา”^{๑๑} ซึ่งแสดงว่าหลักธรรมหรือข้อปฏิบัติเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันหรือเกี่ยวพันกัน^{๑๒}

๖. การรู้จักประหยัดและการออม

ในการใช้วิธีการแบบสายกลางและการใช้หลักธรรมต่าง ๆ มีปัญญาเป็นต้นที่กล่าวมาแล้วนั้น การรู้จักประหยัดและการออมเป็นวิธีการหนึ่งที่ได้ว่าแฝงรวมอยู่ในวิธีการเหล่านั้นด้วย เพราะการรู้จักพอ รู้จักประมาณ และการบริโภคด้วยปัญญาทำให้เกิดการใช้จ่ายอย่างประหยัด เพราะเป็นการใช้จ่ายอย่างคุ้มค่าและตรงตามความจำเป็นซึ่งเป็นความหมายของความประหยัด และเมื่อประหยัดการใช้จ่าย สิ่งก็ตามมา คือ มีการออม หรือการสะสมทรัพย์สินเกิดขึ้น เพราะมีทรัพย์เหลือให้สามารถออมได้ หรือกล่าวในทางกลับกัน เมื่อรู้จักเก็บออม ก็จะทำให้รู้จักประหยัด เพราะรู้ว่าควรใช้เท่าไร ควรเก็บเท่าไร ผู้ที่สามารถประหยัดได้ จะต้องรู้ว่าควรใช้เท่าไรและควรเก็บเท่าไร การประหยัดและการอดออมจึงมาด้วย^{๑๓}

๗. การพึ่งตนเอง

วัชระ งามจิตรเจริญ^{๑๔} กล่าวไว้ว่า แนวคิดว่าด้วยเศรษฐกิจของพุทธศาสนาเน้นให้มนุษย์พึ่งพาตัวเองเป็นหลัก เพราะการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจตามหลักพุทธธรรมขึ้นอยู่กับตัวผู้กระทำ การทางเศรษฐกิจเองเป็นสำคัญ เช่น ต้องรู้จักพอและต้องมีความรู้ จึงอาจกล่าวได้ว่า พุทธธรรมทางด้านเศรษฐกิจสอนหลักการพึ่งตนเองไว้ด้วย ซึ่งหลักการพึ่งตนเองของพุทธธรรมเป็นคำสอนสำคัญที่ทราบกันโดยทั่วไป เพราะพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้พึ่งผู้อื่นอย่างสังคัลสิทธิ์ต่าง ๆ ให้ช่วยเหลือ แต่สอนให้พึ่งตนเองทั้งในด้านการดำเนินชีวิตประจำวันและการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น หรืออาจกล่าวได้ว่า การจะประสบความสำเร็จในชีวิตทุก ๆ ด้านต้องพึ่งตนเองเป็นหลักตั้งแต่ระดับต่ำไปจนถึงระดับสูงหรือ

^{๑๐} ชู.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๒๙/๓๗๖.

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๓-๒๖/๒๕-๓๐.

^{๑๒} วัชระ งามจิตรเจริญ, แนวคิดในการใช้พุทธธรรมเพื่อดำเนินการทางเศรษฐกิจในสังคมทุนนิยม, หน้า ๑๑๘-๑๒๑.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑-๑๒๕.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

ตั้งแต่ระดับโลกียะไปจนถึงระดับโลกุตระ ดังจะเห็นได้จากคำสอนหรือพุทธพจน์ต่าง ๆ จำนวนมากที่สอนในทำนองนี้ เช่น ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน บุคคลอื่นใครเล่า จะเป็นที่พึ่งได้ เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันได้โดยยาก^{๑๕}

๘. การมีส่วนร่วมของรัฐ

ตามหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พบว่า พุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธสถาบันหรือระบบทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครองที่มีอยู่แล้ว แต่พยายามเสนอแนวทางที่สามารถปรับใช้กับสถาบันหรือระบบที่มีอยู่แล้ว ซึ่งตามแนวทางด้านเศรษฐกิจที่ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ มีอัครัญญสูตร และกฎทนต์สูตรเป็นต้นรัฐหรือระบบการปกครองที่มีอยู่แล้วก็ได้รับมอบหมายให้มีบทบาทหน้าที่ที่จะมาช่วยให้การดำเนินการทางเศรษฐกิจของประชาชนเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๖}

ในอัครัญญสูตร พระราชาหรือกษัตริย์เกิดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาทจากการลักขโมยข้าวสาลีของประชาชนในสมัยต้นกับ พระราชามีหน้าที่จัดการเรื่องการแบ่งปันเขตนาข้าวสาลีให้เกิดความเป็นธรรมและควบคุมดูแลไม่ให้มีการลักขโมยเกิดขึ้นซึ่งส่งผลให้สังคมอยู่กันอย่างมีความสุขเพราะไม่มีปัญหาทางเศรษฐกิจ^{๑๗}

ในกฎทนต์สูตร พระราชาได้รับการแนะนำไม่ให้ปราบปรามโจร ด้วยการประหาร จองจำ ปรับไหม ต่าหนิโทษ หรือเนรเทศ เพราะการกระทำอย่างนี้ไม่ใช่การกำจัดโจรที่ถูกต้อง เพราะว่าโจรที่เหลื่อจากที่กำจัดไปแล้วจักมาเบียดเบียนบ้านเมืองของพระราชาในภายหลังได้ แต่การกำจัดโจรที่ถูกต้องต้องอาศัยวิธีการต่อไปนี้

๑) พระราชทานพันธุ์พืชและอาหารให้แก่พลเมืองผู้ขะมักเขม้นในเกษตรกรรมและการเลี้ยงปศุสัตว์ในบ้านเมือง

๒) พระราชทานต้นทุนให้แก่พลเมืองผู้ขะมักเขม้นในพาณิชย์กรรมในบ้านเมืองของพระองค์

๓) พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยันขันแข็งในบ้านเมืองของพระองค์

เมื่อทำได้เช่นนี้ พลเมืองเหล่านั้นจักชวนขวายในหน้าที่การงานของตน ไม่พากันเบียดเบียนบ้านเมือง และจักมีกองพระราชทรัพย์อย่างยิ่งใหญ่ บ้านเมืองก็จะอยู่ร่มเย็น ไม่มีเสี้ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียน ประชาชนจะชื่นชมยินดีต่อกัน มีความสุขกับครอบครัว อยู่อย่างไม่ต้องปิดประตูบ้าน^{๑๘}

^{๑๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

^{๑๖} วัชระ งามจิตรเจริญ, แนวคิดในการใช้พุทธธรรมเพื่อดำเนินการทางเศรษฐกิจในสังคมทุนนิยม, หน้า ๑๒๕-๑๒๖.

^{๑๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๘-๑๓๑/๙๔-๙๗.

^{๑๘} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๓๘/๑๓๑-๑๓๒.

กล่าวโดยสรุป ตามหลักการและวิธีการทางด้านเศรษฐกิจของพุทธธรรม การดำเนินการทางเศรษฐกิจหรือการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านการผลิต การตลาด และการบริโภค ต้องดำเนินไปในลักษณะ “สายกลาง” โดยให้ความสำคัญทั้งวัตถุและจิตใจ อีกทั้งไม่ทำอะไรสุดโต่งเกินความเหมาะสม เน้นความพอเพียงและพอดีเพื่อความยั่งยืนของเศรษฐกิจโดยต้องใช้องค์ธรรมหรือคุณสมบัติและข้อปฏิบัติหลายประการมีปัญหาและความรอบคอบเป็นเครื่องมือ ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้พุทธเศรษฐศาสตร์มีลักษณะ “บูรณาการ” ที่นำหลักการและวิธีการที่เกี่ยวกับวัตถุและจิตใจมาประสานทำงานร่วมกัน ทั้งนี้โดยอาศัยการ “ปรับ” ใช้หลักการและวิธีการต่าง ๆ ให้เข้ากับสถานการณ์หรือยุคสมัย หรือใช้แนวทางที่เข้ากันได้กับระบบหรือสถาบันทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีอยู่ในแต่ละที่แต่ละเวลา ไม่ได้หักล้างหรือปฏิเสธระบบเดิมที่มีอยู่แล้วอย่างสิ้นเชิงแต่มีลักษณะ “ปฏิรูป” มากกว่า เช่น การประนีประนอมระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีกับรัฐนิยมอย่างระบบคอมมิวนิสต์ โดยให้ใช้ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนมากกว่าการแข่งขันหรือควบคุมบังคับ และให้ปรับเปลี่ยนเป้าหมายและแรงกระตุ้นจากกำไรรายได้ หรือผลผลิตทางกายภาพมาเป็นคุณภาพชีวิต คุณค่าทางจิตวิญญาณ และความสุขของทุกคนในสังคมจะอย่างไรให้สังคมเท่าเทียมกันอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขแบ่งปันความอยู่ดีกินดีให้แก่กันและกันสังคมจึงจะอยู่ด้วยอย่างไม่ระวางกัน

พุทธวิธีกับการพัฒนาเศรษฐกิจ

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า คำสอนทางพระพุทธศาสนามีเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจเป็นจำนวนมาก โดยคำสอนที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน เช่น พระพุทธเจ้าทรงสอนคฤหัสถ์ถึงวิธีการที่จะให้บรรลุประโยชน์สุขในปัจจุบัน หรือประโยชน์ที่เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ ซึ่งเป็นเรื่องของความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การมีทรัพย์สินเงินทอง ตลอดจนความมั่นคงทางสังคม การมีเพื่อนพ้องมิตรสหาย พระพุทธเจ้าตรัสสอนข้อปฏิบัติสำคัญที่จะทำให้เกิดผล คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้มีทรัพย์สินเงินทอง พึ่งตนเองได้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบันหรือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อ ทิฏฐธัมมิกัตถะ มี ๔ ข้อ คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร
๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาปกป้องคุ้มครองทรัพย์สินไม่ให้สูญหาย
๓. กัลยาณมิตตตา รู้จักคบคนดี
๔. สมชีวิตา ความเป็นอยู่พอดี^{๑๙}

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), ทางออกจากระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๔๒.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ยังกล่าวไว้อีกว่า หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้อีกหมวดหนึ่ง และปน ๆ อยู่กับธรรมหมวดอื่น เรียกว่า โภควิภาค ๔ แสดงถึงวิธีการจัดสรรทรัพย์ในการใช้จ่าย บอกให้จัดสรรทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ทรัพย์ส่วนที่ ๑ ใช้บริโภค เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข เลี้ยงครอบครัว และ คนที่อยู่ในความรับผิดชอบให้เป็นสุข และใช้ในการทำความดี บำเพ็ญคุณประโยชน์ต่าง ๆ ทรัพย์ส่วนที่ ๒ และ ๓ จัดสรรไว้สำหรับลงทุนประกอบการงาน ทรัพย์ส่วนที่ ๔ ให้เก็บไว้ใช้เป็นหลักประกันในยาม จำเป็น เพราะอาจจะมึอุบัติเหตุเภทภัย หรือเหตุสะดุดในการทำงานประกอบอาชีพขึ้นมา เช่น เจ็บไข้ ได้ป่วย หรืออาจจะตงงานทันทีทันใด เป็นต้น

ในขณะที่การจัดสรรทรัพย์ใช้จ่ายนี้ บางครั้งก็มีรายละเอียดแยกย่อยออกไปอย่างที่เราเรียกว่า โภคาทิยะ ๕ ประการ หลักโภคาทิยะ หรือ โภคอาทิยะ สอนว่า ควรจะถือเอาประโยชน์จากการมี โภคะหรือทรัพย์สิน ไม่ใช่มีทรัพย์สมบัติเก็บไว้เฉย ๆ การมีทรัพย์ย่อมมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ให้เป็น ประโยชน์ จะใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างไร สามารถยกมาให้เลือกใช้ ๕ ประการ เรียกว่า ประโยชน์ที่ควร ถือเอาจากโภคะ เป็นแนวทางของการใช้โภคทรัพย์ ๕ ประการ คือ

๑. ใช้จ่ายทรัพย์นั้นเลี้ยงตนเอง เลี้ยงครอบครัวมารดา บิดา ให้เป็นสุข
๒. ใช้ทรัพย์นั้นบำรุงเลี้ยงมิตรสหาย ผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข
๓. ใช้ป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ
๔. ทำพละ คือการสละบำรุงสงเคราะห์ ๕ อย่าง ได้แก่
 - ๑) อติพิลลี ใช้ต้อนรับแขก คนที่ไปมาหาสู่ เป็นเรื่องของการปฏิสันถาร
 - ๒) ญาติพิลลี ใช้สงเคราะห์ญาติ
 - ๓) ราชพิลลี ใช้บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น
 - ๔) เทวตพลลี บำรุงเทวดา คือสิ่งที่เคารพนับถือตามลัทธิ ความเชื่อ หรือตามขนบธรรมเนียม ของสังคม
 - ๕) ปุพพเปตพลลี ทำบุญอุทิศให้แก่บุพการีชนท่านที่ล่วงลับไปแล้ว
๕. บำรุงสมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ผู้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง ไม่ประมาท มัวเมาในลาภสักการะหรือทรัพย์สมบัติที่ตนหามาได้^{๒๐}

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ยังกล่าวไว้อีกว่า ยังมีหลักธรรมที่ตรัสไว้ในที่อื่นอีก แต่จะขอยกมาเป็นตัวอย่าง เช่น ท่านแบ่งกามภोगี หรือคนครองเรือนเป็น ๑๐ ประเภทด้วยกัน โดยคน ครองเรือน ๑๐ ประเภทนี้ หากแบ่งตามลักษณะการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือ แยกประเภทของคนครองเรือนตามลักษณะเด่น ๓ ด้าน คือ

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), ทางออกจากระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย, หน้า ๔๓-๔๔.

ด้านที่ ๑ จากการแสวงหาทรัพย์ว่าได้มาอย่างไร ด้วยวิธีอย่างไร คือว่า คนนั้นแสวงหาทรัพย์มาโดยทางชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรม โดยการกดขี่ข่มเหงผู้อื่นหรือไม่

ด้านที่ ๒ พิจารณาในแง่การใช้จ่ายทรัพย์ว่าใช้ให้เป็นประโยชน์ และทำให้เกิดคุณประโยชน์ต่าง ๆ หรือไม่ เช่น ใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนเอง เลี้ยงครอบครัวให้เป็นสุข เพื่อแผ่แบ่งปัน ทำสิ่งดีงาม มีคุณค่า บำเพ็ญประโยชน์

ด้านที่ ๓ ดูที่สภาพจิตใจของเขว่าเป็นอย่างไร คือ ดูว่าในการเกี่ยวข้อง ครอบครอง ใช้จ่าย ปฏิบัติต่อทรัพย์สินนั้น เขามีจิตใจที่หมกมุ่น มัวเมา กระจวนกระจวย เป็นห่วง กังวล มีความทุกข์จากการมีทรัพย์ที่เรียกว่าเป็นทาสของทรัพย์ หรือมีจิตใจที่เป็นอิสระ เป็นนายของทรัพย์ เป็นอยู่โดยมีจิตใจเป็นสุข ใช้ทรัพย์ทำประโยชน์ที่ควรจะใช้ และไม่ต้องเป็นทุกข์ทรมานเพราะทรัพย์นั้น

ลักษณะเหล่านี้เป็นเครื่องแบ่งคนครองเรือน ออกเป็นประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องสัมพันธ์กับเศรษฐกิจทั้งนั้น นอกจากนี้ ยังตรัสถึง สุขของคฤหัสถ์ ๔ ประการว่า คฤหัสถ์คือ ผู้ครองเรือน หรือชาวบ้าน ควรจะมีความสุข ๔ ประการ ซึ่งถือว่าเป็นความสุขที่ควรพยายามเข้าถึงให้ได้ คือ อตถิสุข สุขเกิดจากการมีทรัพย์ โภคสุข สุขเกิดจากการบริโภคหรือใช้จ่ายทรัพย์ อนนสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ และ อนุวัชชสุข สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ^{๒๑}

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ยังกล่าวไว้อีกว่า พระพุทธศาสนานั้น มีลักษณะที่น่าสังเกตอย่างหนึ่ง ก็คือ จะมองเรื่องเศรษฐกิจนี้เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต ซึ่งนอกจากจะมีความเป็นอยู่ดีทางด้านเศรษฐกิจแล้ว ก็ต้องมีคุณค่าของชีวิตด้านอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะจะมองดูว่า ความเป็นอยู่ดีทางด้านเศรษฐกิจนั้นไปสัมพันธ์กับชีวิตด้านอื่น รวมทั้งด้านจิตใจอย่างไร ส่งเสริมเกื้อกูลกันอย่างไร จะต้องพูดรวมถึงกันหมด ตามหลักการที่กล่าวมาแล้ว คือเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน นอกจากนั้นก็มีคำสอนเป็นส่วนรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ เกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกิจ บางแง่บางมุม แทรกอยู่เป็นแห่ง ๆ กระจายไป เช่นหลักที่เรียกว่า ปาปนิกรธรรม กล่าวถึงนักการค้า หรือคนที่ประกอบธุรกิจ ว่าจะต้องมีลักษณะอย่างไร จึงจะประกอบธุรกิจได้ผลดี บางที่ก็ตรัสถึงเรื่อง อบายมุข ว่าเป็นทางที่จะทำให้โภคทรัพย์สูญหายเสื่อมสลายไป แล้วก็มีสิ่งที่เราเรียกว่าเป็นพุทธภาษิต ซึ่งเป็นคำสอน คำแนะนำให้ขยันหมั่นเพียร ให้รู้จักประกอบสัมมาชีพ รู้จักทำงาน รู้จักปฏิบัติต่อทรัพย์ เช่น “ปฏิรูปการี จูรวา อุฏฐาตา วินุเท ธน” แปลว่า ขยัน เอาธุระ ทำเหมาะสมจิงหวะ ย่อมหาทรัพย์ได้ “ธมฺเมเน วิตตเมเสยย” พึงหาเลี้ยงชีพโดยทางชอบธรรม “ปโยชเย ธมฺมิกํ โส วนฺนิชฺช” พึงประกอบการค้าที่ชอบธรรม ฯลฯ คำสอนที่เป็นพุทธภาษิตอย่างนี้มีมากแห่ง กระจายกันไป^{๒๒}

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕-๔๖.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖-๔๗.

สรุป

เศรษฐกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญสำหรับการพัฒนาประเทศ หากเศรษฐกิจชุมชนมีความมั่นคง แข็งแรง จะส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจในภาพรวมของทั้งประเทศมีความมั่นคง แข็งแรง โดยมีรูปแบบการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เริ่มตั้งแต่ในระดับฐานราก และมีชุมชนเป็นแหล่งตั้งต้นของการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิตที่สำคัญของชุมชน ทั้งด้านการผลิต การบริโภค การจำหน่าย การแจกจ่ายภายในชุมชน โดยทุกคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมกันเป็นเจ้าของ ร่วมรับผลประโยชน์ และมุ่งเน้นการดำเนินกิจกรรมตามศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน หรือทุนในชุมชน สามารถสร้างความสัมพันธ์ด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และในปัจจุบันยังพบว่า การพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนยังมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

การดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามหลักพุทธวิธี มุ่งเน้นการดำเนินกิจกรรมทั้งด้านการผลิต การตลาด และการบริโภค ในลักษณะ “สายกลาง” ไม่ดำเนินการอย่างสุดโต่งเกินความเหมาะสม เพื่อความยั่งยืนของเศรษฐกิจ จึงให้ความสำคัญทั้งด้านวัตถุและจิตใจ มุ่งเน้นความพอดี พอเพียง โดยต้องบูรณาการใช้ข้อปฏิบัติหลายประการเป็นเครื่องมือนำหลักการและวิธีการที่เกี่ยวกับวัตถุและจิตใจมาประสานทำงานร่วมกัน โดยปรับใช้หลักการและวิธีการต่าง ๆ ให้เข้ากับสถานการณ์ และสังคมที่มีอยู่ในแต่ละที่แต่ละเวลา โดยไม่หักล้างหรือปฏิเสธระบบเดิมที่มีอยู่แล้วอย่างสิ้นเชิงแต่เป็นการปฏิรูปรมากกว่า โดยให้ใช้ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนมากกว่าการแข่งขันหรือควบคุมบังคับ และให้ปรับเปลี่ยนเป้าหมายและแรงกระตุ้นจากกำไร รายได้ หรือผลผลิตทางกายภาพมาเป็นคุณภาพชีวิต คุณค่าทางจิตวิญญาณ และความสุขของทุกคนในสังคม

องค์ความรู้ที่ได้จากบทความ

การดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามหลักพุทธวิธี ต้องดำเนินการในลักษณะ “สายกลาง” ไม่ดำเนินการอย่างสุดโต่งเกินความเหมาะสม โดยใช้ทฤษฎีอัมมิกัตถะ มี ๔ ประการ คือ อุตฺถานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร) อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษาปกป้องคุ้มครองทรัพย์สินไม่ให้สูญหาย) กัลยาณมิตตตา (รู้จักคบคนดี) สมชีวิตา (ความเป็นอยู่พอดี) และต้องบูรณาการใช้ข้อปฏิบัติหลายประการเป็นเครื่องมือนำหลักการและวิธีการที่เกี่ยวกับวัตถุและจิตใจมาประสานทำงานร่วมกัน

บรรณานุกรม

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน : ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์, ๒๕๕๔
- _____. แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๔.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ทางออกจากระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.
- _____. ธรรมะกับการทำงาน. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๓.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๓.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- วัชระ งามจิตร์เจริญ. แนวคิดในการใช้พุทธธรรมเพื่อดำเนินการทางเศรษฐกิจในสังคมทุนนิยม. โครงการวิจัยศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๑.
- เสรี พงศ์พิศ. ร้อยคำที่ควรรู้. กรุงเทพมหานคร: พลังปัญญา, ๒๕๔๗.
- ศิริพร สัจจามันท์. “แนวคิดเศรษฐศาสตร์ทางเลือก แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน”. สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://shorturl.asia/t5cO3> [๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๖].
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. “เศรษฐกิจฐานราก”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://shorturl.asia/7x-weR> [๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๖].
- อรวรรณ เกสร. “การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนกับกฎหมายที่ควรรู้ตอนที่ ๑”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://shorturl.asia/brUDZ> [๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๖].

พระพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อม

ปรัชญา บุตรสะอาด
พริจักษณ์ ฉันทวิริยสกุล
วรพจน์ ก้องเสนาะ

วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘๘๘๘๘

ความนำ

สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเราประกอบด้วยสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต สิ่งมีชีวิตมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและสัมพันธ์กับสิ่งที่ไม่มีชีวิต มีการใช้พลังงานและแลกเปลี่ยนสารอาหารซึ่งดำเนินไปภายใต้ความสมดุลของธรรมชาติเรียกว่า ระบบนิเวศ แต่ถ้าระบบนิเวศขาดความสมดุลหรือถูกทำลายย่อมเกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของสรรพสิ่งในระบบ ทำให้มนุษย์เห็นความสำคัญของระบบนิเวศ และรู้จักการนำสิ่งแวดล้อมมาใช้ให้เกิดประโยชน์และช่วยแก้ไขปัญหา ความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศเชิงพุทธได้เป็นอย่างดี การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมจะช่วยพัฒนาชีวิตให้มีธรรม เมื่อบุคคลมีธรรมสิ่งแวดล้อมก็จะพัฒนาตาม แต่ถ้ามนุษย์อยู่อย่างไม่มีธรรมก็จะรักษาสิ่งแวดล้อมนั้นไม่ได้และจะทำลายสิ่งแวดล้อม ถ้าเราจัดการกับสิ่งแวดล้อมไม่ถูกต้องสัตว์โลกรวมทั้งมนุษย์จะอยู่ไม่ได้^๑ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับระบบนิเวศป่าไม้ประกอบด้วยทรัพยากรทั้งหลาย ดิน หิน ต้นไม้พืชพรรณสัตว์ป่าทั้งบก ในอากาศและในน้ำ รวมทั้งภูผาดินน้ำ และแหล่งน้ำ ที่ต่างก็พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สามารถดำรงอยู่ด้วยกันในธรรมชาติอย่างสมดุลน่าชื่นชม แม้บางครั้งมนุษย์ก็อาศัยป่าในการบำเพ็ญพรตภาวนาและบารมีด้วย พระพุทธศาสนานอกจากจะมีธรรมะที่อนุรักษ์พืชและสัตว์แล้ว ยังครอบคลุมถึงการอนุรักษ์พื้นธรณีและดินด้วย^๒

สถานที่ประทับของพระพุทธเจ้าก็ล้วนแล้วอยู่แต่ในป่า การดำเนินชีวิตมีการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างแยกจากกันไม่ได้ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้กฎของธรรมชาติอันสูงสุดพระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางหลักพระธรรมวินัยให้สาวกศึกษาและปฏิบัติตามโดยใช้อุปกรณ์ที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติ และใช้สิ่งแวดล้อมมาเป็นเครื่องมือ

^๑ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), **ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐.

^๒ พระสราวุฒย์ ปญญาวุฑโฒ (วิจิตรปัญญา), “วิเคราะห์การจัดการสิ่งแวดล้อมตามแนวทางพระพุทธศาสนา”, **สารนิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๓-๒๔.

ในการเผยแผ่ศาสนา จนทำให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของสังคม การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสาวกแล้ว ยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมอีกด้วย^๓ พระพุทธศาสนามีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและมีความเมตตาต่อชีวิตทั้งหมด แต่ที่ผ่านมา ชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภ และการขาดความเคารพต่อโลก วิถีการดำเนินชีวิตที่เร่งรีบที่เราเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือที่เร่งด่วน แต่การมุ่งเน้นคุณค่าด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ มิได้หมายความว่าละเลยบทบาทของวิทยาศาสตร์ แต่วิทยาศาสตร์มีขอบเขตอยู่กับสภาพของโลก ในขณะที่พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งคุณค่าของมนุษย์และทุกวันนี้ ประชาชนจำนวนมากรู้สึกว้า นอกเสียจากปัจเจกชนและค่านิยมทางสังคมจะได้รับการกระตุ้น เมื่อนั้นเราจึงจะเริ่มแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้ในวิถีทางที่มีผลต่อชีวิตบนโลก ทั้งปัจจุบันและอนาคต^๔

แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ความหมายของสิ่งแวดล้อม

นักวิชาการได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า “สิ่งแวดล้อม” ในมิติต่าง ๆ ดังจะนำมาเป็นตัวอย่างเพื่อให้มองเห็นความหมายของคำว่า “สิ่งแวดล้อม” ได้กว้างขวางขึ้น ดังนี้

เกษม จันทรแก้ว ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมว่า หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพชีวภาพ และสังคม ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และมนุษย์ได้ทำขึ้น ทั้งนี้ ยังได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมเพิ่มเติมอีกว่า หมายถึง สิ่งที่เกิดตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม สิ่ง que เห็นได้ด้วยตาและไม่สามารถเห็นได้ด้วยตา สิ่งที่เป็นทั้งที่ให้คุณค่าและให้โทษ และได้จำแนกสิ่งแวดล้อมออกเป็น ๔ มิติ ดังนี้

๑. มิติทรัพยากร หมายถึง ทรัพยากรทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น มีบทบาทต่อมนุษย์ในการเอื้อให้ปัจจัยด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ให้ความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน อันได้แก่ทรัพยากรกายภาพทรัพยากรชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ และคุณค่าคุณภาพชีวิต

๒. มิติเทคโนโลยี โดยมีบทบาทและความสำคัญต่อการใช้ทรัพยากรอย่างมาก โดยมนุษย์นำเทคโนโลยีหลายรูปแบบทั้งด้านการนำทรัพยากรมาเพิ่มมูลค่าสร้างผลผลิต และด้านการป้องกันบำบัดมลพิษ ซึ่งทั้งนี้ก็เพื่อสนองความต้องการของตนเอง

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

๓. มิติของเสียและมลพิษสิ่งแวดล้อม คือเมื่อมีการใช้ทรัพยากรด้วยเทคโนโลยีใดก็ตาม ย่อมมีของเสียและมลภาวะเกิดขึ้นเสมอ มิติทางของเสียและมลพิษสิ่งแวดล้อมเป็นมิติที่แสดงให้เห็นผลของการใช้ทรัพยากร

๔. มิติมนุษย หรือ เศรษฐสังคมน ซึ่งเกี่ยวข้องกับมนุษย์ที่ได้สร้างพฤติกรรมของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อม ทั้งระบบสิ่งแวดล้อมย่อย หรือทั้งระบบสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีมิติมนุษยประกอบด้วยประชากร การศึกษา อนามัยและสาธารณสุข เศรษฐกิจ โบราณสถาน ความปลอดภัย การเมืองและการปกครอง การนันทนาการ^๕

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ได้ให้คำจำกัดความของคำว่าสิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต รวมทั้งที่เป็นรูปธรรมสามารถจับต้องและมองเห็นได้ และนามธรรม เช่น วัฒนธรรม แบบแผนประเพณี ความเชื่อ ซึ่งมีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกันเป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ^๖

ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์ กล่าวว่าสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งของ วัตถุ สารประกอบ และกลุ่มสรรพสิ่งที่มีชีวิต ไม่มีชีวิต เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นที่อยู่ในรูปของแข็ง ของเหลว ก๊าซ เศรษฐกิจ สังคมและ/หรือสัมผัสด้วยอาการทั้งห้า คือ รส กลิ่น สี เห็นได้ และสัมผัสได้ ซึ่งสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นประกอบด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์^๗

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า สิ่งแวดล้อมว่า หมายถึง “สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์ได้ทำขึ้น”^๘

^๕ เกษม จันทรแก้ว, “โครงการศึกษาวิจัยและพัฒนาสิ่งแวดล้อมแหลมผักเบี้ยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลแหลมผักเบี้ย อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี”, รายงานสรุปผลการศึกษาระยะ ๕ ปี พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๗, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๗), หน้า ๒.

^๖ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, **ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม**, (พิมพ์ครั้งที่ ๖), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมการเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๘.

^๗ ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๐.

^๘ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘).

ราตรี ภารา ได้ให้ความหมายของคำว่าสิ่งแวดล้อมไว้ว่า สิ่งแวดล้อม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เป็นสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา^๙

สุกาญจน์ รัตนเลิศนุสรณ์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า สิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา^{๑๐}

วันวิสา วัลย์ดาว ได้สรุปว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น^{๑๑}

จากความหมายข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและ/หรือมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต

แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อม

ความหมายการจัดการสิ่งแวดล้อม

กานดา จินตามงคล กล่าวว่า การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดำเนินงานต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการจัดหา การเก็บรักษา การซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัด และการสงวนรักษา เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์แก่มวลมนุษย์ได้ใช้ตลอดไปอย่างไม่ขาดแคลน หรือมีปัญหาใด ๆ หรืออาจจะหมายถึง กระบวนการจัดการแผนงานหรือกิจกรรมในการจัดสรรและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสนองความต้องการในระดับต่าง ๆ ของมนุษย์และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาคือเสถียรภาพทางเศรษฐกิจสังคมและคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักการอนุรักษ์ด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด ประหยัด และก่อให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้^{๑๒}

^๙ ราตรี ภารา, **ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ แก้ไขปรับปรุง, (กรุงเทพมหานคร: อักษรพิพัฒน์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

^{๑๐} สุกาญจน์ รัตนเลิศนุสรณ์, **หลักการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น), ๒๕๕๐), หน้า ๓.

^{๑๑} วันวิสา วัลย์ดาว, “การจัดการสิ่งแวดล้อมของโรงแรมในจังหวัดกระบี่”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ**, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๖.

^{๑๒} กานดา จินตามงคล, “การจัดการสิ่งแวดล้อมของเทศบาลตำบลเหมืองง่า อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน”, **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยเนชั่น, ๒๕๕๘), หน้า ๑๖.

เกษม จันทรแก้ว ได้ประมวลผลจากการศึกษาความหมาย และค่านิยมของคำว่าการจัดการสิ่งแวดล้อมของ NCU (๒๐๐๐) ที่ชี้ให้เห็นว่า การจัดการ สามารถนำมาประยุกต์เพื่อให้ค่านิยมและความหมายของ “การจัดการสิ่งแวดล้อม” (environmental management) ไว้ ดังนี้

การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง กระบวนการสร้างศักยภาพของสิ่งแวดล้อมให้เกิดการคงสภาพด้วยการใช้อย่างยั่งยืน การขจัดของเสีย/มลพิษ และการควบคุมกิจกรรมการจัดการ เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ตลอดไป

ดังนั้น การจัดการสิ่งแวดล้อมก็คือ กระบวนการ (processing) สร้างศักยภาพบรรดาสีสิ่งแวดล้อมทั้งหลายที่ให้คุณต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม นั่นคือ

๑. การใช้อย่างยั่งยืน เป็นตัวสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ต้องแสดงหรือมีศักยภาพที่คงสภาพหรือใกล้เคียงสภาวะนั้น ๆ ที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ได้อย่างมั่นคงตลอดไป การที่จะทำได้นั้นต้องมีแผนงานและมาตรการที่เป็นรูปธรรม

๒. การจัดการของเสีย/มลพิษ เป็นขยะติดเชื้อและ/หรือขยะกากของเสียอันตรายจำเป็นต้องจัดการ หมายถึงการควบคุมและกำจัดให้หมดไป หรือลดความเป็นพิษ อันต้องใช้ความรู้ความสามารถในการจัดการ ตั้งแต่การเก็บ ขนย้าย วิธีกำจัด และการนำไปใช้ประโยชน์

๓. การควบคุมกิจกรรม เป็นแนวทางปฏิบัติที่การจัดการสิ่งแวดล้อมต้องยึดปฏิบัติ ควบคุมกิจกรรมทั้งในระบบการจัดการและนอกระบบ หรือจากภายนอก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ จะเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ให้ยั่งยืนได้ อาจหมดไปหรือเสื่อมโทรมไปจนถึงขั้นวิกฤต และเป็นอันตรายต่อมนุษย์ได้^{๑๑}

การจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นที่ประเทศทั่วโลกต่างให้ความสำคัญตั้งแต่การประชุมสุดยอดของโลก ว่าด้วยการพัฒนาและสิ่งแวดล้อมขององค์การสหประชาชาติ ในปี ๒๕๓๕ ได้นำไปสู่การจัดทำแผนปฏิบัติการท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สำหรับศตวรรษที่ ๒๑ หรือที่เรียกว่า Local Agenda ๒๑ และต่อมาการประชุมสุดยอดของโลก ว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้เรียกร้องให้ทุกประเทศต้องกำหนดให้การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นวาระแห่งชาติ รวมถึงการตั้งคณะกรรมการการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับประเทศขึ้นมารับผิดชอบและให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างบทบาท และศักยภาพของหน่วยงานท้องถิ่น และภาคีท้องถิ่นการปฏิบัติ (Local Agenda ๒๑) โดยการริเริ่มและกระตุ้นให้มี

^{๑๑} เกษม จันทรแก้ว, “โครงการศึกษาวิจัยและพัฒนาสิ่งแวดล้อมแหลมผักเบี้ยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลแหลมผักเบี้ย อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี”, รายงานสรุปผลการศึกษาระยะ ๕ ปี พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๗๗.

ภาคีความร่วมมือที่ดี ระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกัน กับหน่วยงานอื่น ๆ ของรัฐ รวมถึง ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง^{๑๔}

การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมประกอบด้วย ๖ หลักการสำคัญ คือ

๑. “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) เป็นหลักการที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่มีคุณภาพ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะต้องเกื้อกูลและไม่เกิดความขัดแย้งซึ่งกันและกัน โดยการพัฒนาเศรษฐกิจให้ขยายตัวอย่างมีคุณภาพและแข่งขันได้จะต้องคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สามารถสงวนรักษาไว้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยาวนาน ใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยไม่ส่งผลกระทบต่อความต้องการของสังคมทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

๒. “การบริหารจัดการเชิงระบบนิเวศ” (Ecosystem Approach) เป็นหลักการการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์เชิงระบบหรือองค์รวม (Holistic) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อการดำรงอยู่ของระบบนิเวศอย่างสมดุล และการตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ได้แก่ การจัดการลุ่มน้ำอย่างบูรณาการ และการบริหารจัดการกลุ่มป่า

๓. “การระวังไว้ก่อน” (Precautionary Principle) เป็นหลักการจัดการเชิงรุกที่เน้นการป้องกันผลกระทบล่วงหน้าโดยการสร้างระบบภูมิคุ้มกันให้กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีระบบนิเวศน์ที่เปราะบางและพื้นที่เสี่ยง

๔. “ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย” (Polluters Pay Principle: PPP) และ “ผู้ได้รับผลประโยชน์เป็นผู้จ่าย” (Beneficiaries Pay Principle: BPP) เป็นหลักการในการนำเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์มาใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยสร้างแรงจูงใจและภาระรับผิดชอบเพื่อลดการก่อมลพิษ ส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมถึงสร้างความเป็นธรรมให้กับผู้เสียประโยชน์เพื่อลดความขัดแย้งทางสังคม

๕. “ความเป็นหุ้นส่วนของรัฐ - เอกชน” (Public-Private Partnership) เป็นหลักการที่ใช้สร้างการร่วมรับผิดชอบและควรร่วมมาใช้ควบคู่กับหลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายเพื่อส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามาลงทุนและมีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

๖. “ธรรมาภิบาล” (Good Governance) เป็นหลักการที่มุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนการกระจายอำนาจ

^{๑๔} สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ดอกเบญจ, ๒๕๕๕), หน้า ๔.

ที่ยึดหลักการพื้นที่-หน้าที่-การมีส่วนร่วม (Area-Function-Participation: AFP) การบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม ความโปร่งใสในกระบวนการตัดสินใจการเปิดเผยข้อมูลสู่สาธารณะ และการกำหนดภาระรับผิดชอบ (Accountability) ของทุกภาคส่วนอย่างจริงจัง^{๑๕}

สรุปได้ว่าการจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง การวางแผน การจัดสรร การใช้ทรัพยากรและการกระทำหรือการดำเนินการใด ๆ เพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน ทำให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมดีขึ้น และเกิดประโยชน์ต่อชุมชน

แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมของศาสตร์สมัยใหม่

วิทยาการความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การพัฒนาประเทศตะวันตกย่อมที่จะมีอิทธิพลในด้านแนวความคิดและการพัฒนาเสมอ ดังนั้นทิศทางด้านนิเวศวิทยาของชาวตะวันตกที่จะได้นำมาเสนอ ดังต่อไปนี้คือ

Odum, E. P.; Barrett, G. W. กล่าวว่า นิเวศวิทยาเป็นวิทยาศาสตร์ทางชีวภาพมากเท่า ๆ กับวิทยาศาสตร์ของมนุษย์ นิเวศวิทยามนุษย์เป็นการสืบสวนแบบสหวิทยาการเข้าไปในนิเวศวิทยาของสายพันธุ์ของเรา “นิเวศวิทยามนุษย์อาจถูกกำหนดเป็น (๑) จากมุมมองทางชีวนิเวศ เพื่อการศึกษามนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้ที่มีอำนาจครอบงำทางนิเวศของชุมชนและระบบของทั้งพืชและสัตว์ (๒) จากมุมมองทางชีว-นิเวศในแบบที่เป็นเพียงแค่ผลกระทบจากสัตว์ที่มีต่อสัตว์อื่นและการที่สัตว์ได้รับผลกระทบเนื่องจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพวกมันและ (๓) เพียงแค่ความเป็นมนุษย์ ที่มีสักอย่างที่แตกต่างกันจากชีวิตสัตว์โดยทั่วไปการมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและที่ผ่านการปรับปรุงในวิธีการที่โดดเด่นและสร้างสรรค์^{๑๖}

Dixon and William ได้กล่าวว่า ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้และป่าต้นน้ำนั้นมิได้เป็นปัญหาเฉพาะทางด้านชีวภาพเท่านั้น แต่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องถึงปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสถานการณ์ต่าง ๆ ในอดีตมักแก้ปัญหาเฉพาะด้านชีวภาพ โดยมองข้ามประเด็นทางสังคม และวัฒนธรรม จึงไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น ในการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมซึ่งจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศทางธรรมชาติ และระบบสังคมมนุษย์ เพราะทั้งสองระบบนี้มีความสัมพันธ์กันในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบข่าวสารกันตลอดเวลาขณะอยู่ในสังคม^{๑๗}

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔-๒๕.

^{๑๖} Odum, E. P.; Barrett, G. W., *Fundamentals of Ecology*, (Brooks Cole, 2005), p. 598.

^{๑๗} ประวิทย์ ฉัตรเตชะ, “การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำยาว อำเภอถ้ำทอง จังหวัดลำปาง”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต*, สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐.

Wilson, E. O. กล่าวว่า นิเวศวิทยาเป็นวิทยาศาสตร์ที่ถูกนำมาใช้ในการบูรณะซ่อมแซมสถานที่ที่ถูกปั่นป่วนโดยผ่านการแทรกแซงของมนุษย์ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และในการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม Edward O. Wilson ได้คาดการณ์ไว้ในปี ๑๙๙๒ ว่าศตวรรษที่ ๒๑ “จะเป็นยุคของการฟื้นฟูในนิเวศวิทยา”^{๑๘} วิทยาศาสตร์เชิงนิเวศนี้ได้ขยายตัวอย่างมากในการลงทุนอุตสาหกรรมในการฟื้นฟูระบบนิเวศและกระบวนการทั้งหลายของระบบเหล่านี้เพื่อละทิ้งสถานที่เหล่านั้นหลังจากการฟื้นฟู ผู้จัดการทรัพยากรธรรมชาติในป่าไม้เป็นตัวอย่างที่ว่าจ้างนักนิเวศวิทยาเพื่อพัฒนา ปรับตัว และดำเนินการในวิธีการที่มีพื้นฐานจากระบบนิเวศให้เป็นการวางแผน การดำเนินงาน และขั้นตอนการฟื้นฟูของการใช้ประโยชน์ที่ดิน วิทยาศาสตร์เชิงนิเวศนั้นจะถูกใช้ในวิธีการของการเก็บเกี่ยวแบบอย่างยั่งยืน การจัดการของโรคและการระบาดของไฟป่า ในการจัดการปริมาณปลาในการประมง สำหรับการบูรณาการการใช้ที่ดินที่มีการป้องกันพื้นที่และชุมชน และการอนุรักษ์ในภูมิทัศน์ทางภูมิศาสตร์ การเมืองที่ซับซ้อน ความซับซ้อนทั้งหลายทางนิเวศที่มนุษย์กำลังเผชิญอยู่ผ่านทาง การแปลงทางเทคโนโลยีของ biome ของโลกได้เป็นสาเหตุให้เกิดยุค Anthropocene (ยุคหนึ่งในช่วงเวลาสำคัญในอดีตที่เริ่มขึ้นเมื่อกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์มีผลกระทบต่อระบบนิเวศของโลก) ชุดที่เป็นเอกลักษณ์ของสถานการณ์ทั้งหลายได้สร้างความจำเป็นสำหรับวิทยาศาสตร์แนวรวมใหม่ที่เรียกว่า มนุษย์กับระบบธรรมชาติ coupled human and natural systems ที่สร้างขึ้นบนสถานการณ์นั้น แต่เคลื่อนที่เกินจากสาขานิเวศวิทยาของมนุษย์^{๑๙} ระบบนิเวศผูกเข้ากับสังคมมนุษย์ผ่านทางหน้าที่การทำงานที่วิกฤตและครอบคลุมทั้งหมดของการสนับสนุนชีวิตที่พวกเขาจำใจไว้ ในการรับรู้ของหน้าที่การทำงานเหล่านี้และความไม่สามารถของวิธีการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่จะเห็นค่าในระบบนิเวศ ได้มีการพุ่งขึ้นของการสนใจในทุนทางสังคมธรรมชาติซึ่งจัดหาวิธีการใส่มูลค่าในคลังและการใช้ข้อมูลและวัสดุอันเนื่องมาจากสินค้าและบริการของระบบนิเวศ ระบบนิเวศทำการผลิต ควบคุม บำรุงรักษา และให้ในสิ่งจำเป็นที่สำคัญและเป็นประโยชน์ต่อสุขภาพของมนุษย์

สรุป จากที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ความหมายของการจัดการระบบนิเวศของแนวคิดทางตะวันตกนั้นเป็นแนวคิดที่ยึดเอามนุษย์เป็นจุดกลางของธรรมชาติ จึงทำให้ระบบนิเวศเป็นการนำมาเพื่อใช้ประโยชน์ให้กับมนุษย์ของเรา ซึ่งในจุดนี้จึงทำให้มนุษย์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศหรือเข้ามามีบทบาทในการจัดการระบบนิเวศเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศที่เสียไป เนื่องจากมนุษย์เป็นผู้ทำลายระบบนิเวศทำให้ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเกิดการเปลี่ยนแปลง

^{๑๘} Wilson, E. O., *The Diversity of Life*. (Harvard University Press, 1992), p. 440.

^{๑๙} Liu, J.; Dietz, Thomas; Carpenter, Stephen R.; Folke, Carl; Alberti, Marina; Redman, Charles L.; Schneider, Stephen H.; Ostrom, Elinor; Pell, Alice N. “Coupled human and natural systems”. *AMBIO: A Journal of the Human Environment*, Vol. 36 No. 8 (2009): 639–649.

แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมในทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าได้ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศตั้งแต่พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ พระพุทธองค์ทรงประสูติในราชตระกูลอินเดียบราหฺมณ นักประพันธ์ชาวศรีลังกาได้พรรณนาถึงบรรยากาศอันแวดล้อมด้วยธรรมชาติ ณ สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าไว้ว่า “ณ ลุมพินีวันอุทยานมีแมกไม้ที่ร่มรื่นสวยงามอยู่แห่งหนึ่งเมื่อพระนางสิริมหามายาเทวี เสด็จผ่านไปก็พบต้นไม้ขึ้นเรียงรายอยู่หนาแน่นเป็นกลุ่มก้อน บนพุ่มไม้แต่ละพุ่มปกคลุมด้วยดอกไม้งามตายนัก นกนานาพันธุ์เกาะอยู่ตามกิ่งไม้ ส่งเสียงร้องรับกันอย่างร่าเริง พระนางเสด็จถึงต้นสาละใหญ่ ซึ่งหนาแน่นด้วยกิ่งใบโศเดเด่นอยู่ท่ามกลางแมกไม้ทั้งหมด แล้วทรงรู้สึกประหลาดพระครรภ์ ประสูติโพธิสัตว์ ณ โคนมหาสาละนั้นนั่นเอง”

เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะทรงสร้างปราสาท ๓ ฤดู เพื่อให้แม่พระทัยว่าพระองค์ทรงมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่พร้อมไปด้วยโลกีย์สุขทุกประการ แต่เจ้าชายสิทธัตถะทรงหันเหจากชีวิตในราชวงศ์ที่เปี่ยมไปด้วยความสุข ทรงมุ่งแสวงหาสัจชีวิตหรือสัจธรรมในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น ราวป่า ถ้ำ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น และได้ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จะเห็นได้ว่า ความสงบของธรรมชาติเป็นปัจจัยประการหนึ่งนำไปสู่การตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐและสาร์ตเถแห่งการตรัสรู้ก็คือ ธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงพอพระทัยในการประทับอยู่ตามราวป่าและภูเขา เป็นเวลา ๔๕ พรรษา^{๒๐}

พระวินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) กล่าวไว้ว่า “การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมจะช่วยให้พัฒนาชีวิตให้มีธรรม เมื่อมนุษย์มีธรรม สิ่งแวดล้อมก็จะพัฒนาตาม แต่ถ้ามนุษย์อยู่อย่างไม่มีธรรมก็จะรักษาสิ่งแวดล้อมนั้นไม่ได้และจะทำลายสิ่งแวดล้อม ถ้าเราจัดการกับสิ่งแวดล้อมไม่ถูกต้องสัตว์โลก รวมทั้งมนุษย์จะอยู่ไม่ได้”^{๒๑}

พระวินัยในฐานะเป็นระบบที่สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แต่ละข้อ ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุขุดดิน ตัดต้นไม้ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ

^{๒๐} Wickkremesinghe, K.D.P., *The Biography of the Buddha*, (Columbo: J.W. Mawata, 1972), P, 48.

^{๒๑} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), *ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐.

ลงบนของเขียวและลงในแม่น้ำลำธาร ลิกขาบทเหล่านี้ได้สร้างจิตสำนึกให้แก่ภิกษุสามเณรและเป็นแบบอย่างให้กับชาวบ้านเป็นอย่างดี การที่ภิกษุไม่ตัดต้นไม้ย่อมช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติได้มากมาย เพราะสิ่งมีชีวิตที่อาศัยต้นไม้ตั้งแต่รากถึงยอดมีอยู่อย่างชุกชุม เช่น สัตว์จำพวกแมลง หนอน ผีเสื้อ เป็นต้น ต่างก็อาศัยต้นไม้เป็นเสมือนบ้านของพวกมันเป็นที่พักภัย เป็นที่พักผ่อน ยิ่งต้นไม้ใหญ่เท่าไรก็ยิ่งมีสัตว์อาศัยมากเท่านั้น ต้นไม้เป็นห่วงโซ่อาหารที่หมุนเวียนหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งของคนและสัตว์ พระอรหันต์ต้องอาศัยผักและผลไม้ตามป่าเป็นอาหารยังชีพ ภาพที่คนและสัตว์อาศัยป่าไม้และต้นไม้มิให้เห็นในชาติมากมายนานครั้งก็เก็บมาทำอาหาร เช่น ฤาษีเก็บใบหมากเม่ามาหนึ่งเป็นอาหาร ดังนั้น พระวินัยที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงนับว่ามีประโยชน์มากทั้งแก่คนและสัตว์

พระวินัยในฐานะเป็นกฎระเบียบเพื่อให้นุรักษ์ปฏิบัติเข้ากับกฎของธรรมชาติ

พระพุทธเจ้าทรงรู้ความจริงของกฎธรรมชาติ เมื่อพระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยแต่ละข้อ จะทรงพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระวินัยกับธรรม (หมายความว่าถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย) ให้มีความสอดคล้องเกื้อกูลกันตลอดสาย ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทที่ ๗ แห่งโภชนวรรค ห้ามไม่ให้ภิกษุฉันอาหารในเวลาวิกาล (หมายเอาเวลาตั้งแต่เที่ยงไปจนถึงรุ่งอรุณวันใหม่) สิกขาบทนี้ทรงมุ่งให้ภิกษุเป็นผู้เลี้ยงง่าย ไม่ทำความลำบากให้แก่ชาวบ้าน นอกจากนี้แล้วก็เพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุฉันอาหารที่ค้างคืนเพราะอาหารนั้นอาจเสีย เมื่อภิกษุฉันเข้าไปก็อาจเป็นอันตรายแก่ชีวิต อีกอย่างถ้าภิกษุฉันมากเกินไปก็เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติธรรม

การประยุกต์พระวินัยเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้นั้น นอกจากจะช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้วยังสามารถปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาลสมัย ภูมิประเทศ และสังคมแต่ละท้องถิ่นได้ โดยอาศัยหลักมหาปเทศ ๔ (ข้ออ้างใหญ่ หรือหลักสำหรับปรับปรุงประยุกต์ใช้พระวินัย) ๔ ประการ คือ

๑. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร
๒. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร
๓. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตว่าควรแต่เข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร
๔. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควรแต่เข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร^{๒๒}

^{๒๒} วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๐๕/๙๐.

หลักมหาบทเทศนี้พระองค์ทรงอนุญาตไว้ที่เมืองสาวัตถี เพราะว่าภิกษุชาวเมืองสาวัตถีไม่กล้าฉันผลไม้ โดยสงสัยว่าพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตหรือไม่ เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบจึงให้หลักมหาบทเทศ^{๒๓} นี้ไว้

พระวินัยกับการอนุรักษ์สัตว์ป่า ภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ของล่องเข้มนี่ทำด้วยกระดูก ทำด้วยงา ทำด้วยเขา ประชาชนติเตียน ประณามว่าไม่รู้จักรบ ทำให้นายช่างผู้ทำล่องเข้มนำบาก การค้าขายล้มเหลว เมื่อพระพุทธเจ้าทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์บัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีก ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติปาจิตตีย์

พระวินัยกับการอนุรักษ์แหล่งน้ำ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยไว้หลายมาตรา เช่น ห้ามไม่ให้ภิกษุผู้ไม่เป็นไข้ ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงบนของเขียวและในน้ำ ทรงบัญญัติไว้ให้ระลึกรู้อยู่เสมอ ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ

พระวินัยกับการอนุรักษ์อากาศ ภิกษุชาวเมืองสูงสูมารคิระ แคว้นภคคะ พากันก่อไฟที่ขอนใหญ่ ขอนหนึ่ง ซึ่งมีโพรงแล้วฝัง ภายในโพรงนั้นมีงูเห่าตัวหนึ่งอาศัยอยู่ พอมันถูกความร้อนของไฟก็ได้เลื้อยออกมาไล่พวกภิกษุ ภิกษุทั้งหลายต่างก็วิ่งหนีไปในที่ต่าง ๆ เป็นเหตุให้ภิกษุผู้มักน้อยติเตียนประณาม พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามหาสาเหตุแล้ว ทรงบัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้ภิกษุทำเช่นนั้นอีก ถ้ารูปใดฝ่าฝืนต้องอาบัติปาจิตตีย์

พระวินัยกับการอนุรักษ์ป่า พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกดำเนินชีวิตอยู่กับป่า มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอด ตั้งแต่พระองค์ได้ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ แสดงธรรมที่ประทับล้วนอยู่ท่ามกลางป่า ธรรมวินัยที่ทรงสั่งสอนและบัญญัติไว้ก็เป็นไปเพื่อรักษาและเกื้อกูลต่อป่า ถ้าภิกษุรูปใดกระทำการสิ่งที่เป็นการทำลายป่า พระองค์ก็ทรงบัญญัติพระวินัยห้าม ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติแก่ภิกษุชาวเมืองอาฬวีซึ่งพากันทำการก่อสร้าง และได้ตัดต้นไม้ จนประชาชนติเตียนการกระทำเช่นนั้น เพราะเป็นการเบียดเบียนเทวดาและสิ่งมีชีวิต เมื่อพระพุทธเจ้าทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามหาสาเหตุ แล้วทรงบัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้เกิดการทำอย่างนั้นอีก ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติปาจิตตีย์

พระวินัยเป็นกฎระเบียบที่บัญญัติขึ้นเพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นสังคมตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนในด้านการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฉันทน้อย นอนน้อย แต่ทำงานเพื่อสังคมมาก และในขณะเดียวกันก็เป็นการจัดระเบียบสังคมสงฆ์ให้สอดคล้องสัมพันธ์กับกฎของธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ดังนั้นการที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยจึงเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปด้วยทั้งปฏิบัติตนให้บรรลุคุณธรรมด้วย จึงได้ประโยชน์ทั้งสองทาง

^{๒๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๕.

ประโยชน์ของพระวินัยต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีดังนี้

- ๑) ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุตัดไม้ทำลายป่า รวมทั้งพืชพันธุ์ทุกชนิด
- ๒) ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์
- ๓) ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุทำลายดิน
- ๔) ช่วยสร้างจิตสำนึกในการรักษาสภาพแวดล้อมให้คงความสมดุลทางธรรมชาติ
- ๕) ช่วยป้องกันมลพิษทางอากาศ
- ๖) เป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่ทำลายธรรมชาติ

๑) ประโยชน์ต่อสังคม

เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยแล้วย่อมทำให้สังคมนั้น ๆ อยู่อย่างสงบ ไม่เดือดร้อน จึงพอประมวลประโยชน์ของพระวินัยที่มีต่อสังคมดังนี้

- ๑) ช่วยสร้างความมีระเบียบวินัยให้แก่สังคม โดยพระสงฆ์ปฏิบัติเป็นตัวอย่าง
- ๒) เมื่อภิกษุไม่ตัดไม้ทำลายป่าก็ส่งผลให้สังคมอยู่อย่างสงบสุข
- ๓) ทำให้ประชาชนเกิดศรัทธาเลื่อมใสในการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์และปฏิบัติตาม

ประสพสุข พันธุ์ประยูร ได้ให้ข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า พระสงฆ์ วัดและป่าเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เหตุที่วัดต้องมีป่า หรืออย่างน้อยต้องมีต้นไม้ใหญ่ เพราะเป็นส่วนประกอบสำคัญในการปฏิบัติธรรม วัดมี ๒ ลักษณะคือวัดป่าและวัดในเมือง วัดป่านั้น ส่วนมากตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นป่ามาก่อน ส่วนวัดในเมืองซึ่งตั้งในบริเวณที่โล่งแจ้ง เมื่อตั้งวัดแล้วต้องมีการปลูกต้นไม้ เพื่อสร้างเป็นป่าใหม่ จึงเห็นว่ารัฐควรร่วมมือกับทางวัดในการอนุรักษ์และสร้างป่า เพราะประชาชนจะไม่กล้าเข้าไปทำลายป่าที่อยู่ในเขตวัด นอกจากนี้ยังเสียค่าใช้จ่ายน้อย เนื่องจากอาศัยพระสงฆ์เป็นผู้ดูแลรักษาให้อีกด้วย^{๒๔}

กล่าวโดยสรุป พระวินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการเน้นย้ำให้พระสงฆ์มองเห็นสาระสำคัญของพระวินัยแต่ละข้อที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้พระสงฆ์ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องประยุกต์พระวินัยมาใช้ให้เป็น และเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเน้นให้ศิษยาภิบาลของสังคัมสมัยพุทธกาลแล้วนำมาเปรียบเทียบกับสมัย ปัจจุบันจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าและพระสาวกล้วนใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ไม่ทำลายระบบนิเวศวิทยา ทั้งยังบัญญัติพระวินัยให้เกื้อกูลต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแม้ประชาชนเองต่างก็มองเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถึงกับเชื่อว่าแผ่นดินและต้นไม้มีชีวิต ใครทำลายจะต้องถูกลงโทษหรือถูกลงโทษ

^{๒๔} ประสพสุข พันธุ์ประยูร, “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย”, รายงานการวิจัย, (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕ - ๑๗.

บทสรุป

สิ่งแวดล้อมมีความเอื้อเพื่อต่อระบบชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก ทั้งที่เป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหาร และยารักษาโรคไปในตัว สำหรับการดำรงชีวิตของสิ่งทั้งหลาย ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต มนุษย์สามารถนำพาและพัฒนาชีวิตโดยไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมและอาศัยสิ่งแวดล้อมในการพัฒนาชีวิตให้สูงสุดจนถึงความหลุดพ้นได้ สิ่งแวดล้อมจึงมีความสำคัญมากต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เพราะมนุษย์อยู่ในสิ่งแวดล้อม เพราะถ้าเมื่อใดสิ่งแวดล้อมมีความเปลี่ยนแปลงไปย่อมที่จะส่งผลกระทบต่อมนุษย์ สิ่งแวดล้อมกับหลักของพระวินัยทางพระพุทธศาสนา มีกำหนดไว้ชัดเจนต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะการสอนให้ทุกคนรู้จักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคมแม้แต่สิ่งแวดล้อมก็ตาม การสอนของพระพุทธเจ้ามีการสอนหลายวิธีการ ในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมพระพุทธเจ้าได้กล่าวว่าสรรพสิ่งมีการเวียนว่ายตายเกิด ถือกำเนิดในชาติต่าง ๆ จนถือกำเนิดเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย และการถือกำเนิดในแต่ละครั้งนั้นได้มีการกล่าวถึงความสัมพันธ์หรือเกี่ยวพันโดยตรงกับสิ่งแวดล้อม รวมถึงสัตว์และต้นไม้ทั้งหลายในธรรมชาติอย่างชัดเจน เพราะเรื่องราวในชาตกส่วนใหญ่สนับสนุนการเคารพสิ่งมีชีวิต ทั้งมนุษย์ และสัตว์ หรือไม่ว่าจะจะเป็นสิ่งมีชีวิตที่เล็กแค่นกหรือมีความสำคัญแค่ไหนก็ตาม

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. **ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมการเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๐.
- กานดา จินตามงคล. “การจัดการสิ่งแวดล้อมของเทศบาลตำบลเหมืองง่า อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตศึกษา: มหาวิทยาลัยเนชั่น, ๒๕๕๘.
- เกษม จันท์แก้ว. “โครงการศึกษาวิจัยและพัฒนาสิ่งแวดล้อมแหลมผักเบี้ยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลแหลมผักเบี้ย อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี”. **รายงานสรุปผลการศึกษาระยะ ๕ ปี พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๐**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๑.
- ซัชพล ทรงสุนทรวงศ์. **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- ประวิทย์ ฉัตรเตชะ. “การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำางว อำเภองาว จังหวัดลำปาง”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

ประสพสุข พันธุ์ประยูร. “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย”.

รายงานการวิจัย. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕.

พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). **ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

พระสรารุณย์ ปญญาวุฑโฒ (วิจิตรปัญญา). “วิเคราะห์การจัดการสิ่งแวดล้อมตามแนวทางพระพุทธ-

ศาสนา”. **สารนิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** สาขาวิชาพระพุทธ-

ศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพ-

มหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘.

ราตรี ภารา. **ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.** แก้ไขปรับปรุง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:

อักษรพิพัฒน์, ๒๕๔๓.

วันวิสา วัลย์ดาว. “การจัดการสิ่งแวดล้อมของโรงแรมในจังหวัดกระบี่”. **วิทยานิพนธ์ปริญญา**

มหาบัณฑิต. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๓.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. **แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.**

๒๕๕๕-๒๕๕๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ดอกเบี๋ย, ๒๕๕๕.

สุกาญจน์ รัตน์เลิศสุนทรณ์. **หลักการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร : สมาคมส่งเสริม

เทคโนโลยี ไทย-ญี่ปุ่น. ๒๕๕๐.

Odum, E. P.; Barrett, G. W. **Fundamentals of Ecology.** Brooks Cole, 2005.

Wilson, E. O. **The Diversity of Life.** Harvard University Press, 1992.

Liu, J.; Dietz, Thomas; Carpenter, Stephen R.; Folke, Carl; Alberti, Marina; Redman,

Charles L.; Schneider, Stephen H.; Ostrom, Elinor; Pell, Alice N. “Coupled

human and natural systems”. **AMBIO: A Journal of the Human Environment.**

(2009).

Wickkremesinghe, K.D.P. **The Biography of the Buddha.** Columbo: J.W. Mawata, 1972.

พลิกโฉมบัณฑิตครู มจร สู่ความเป็นครูมืออาชีพในยุค AI

พระปลัดสภาพร สุฐานวุฑฒิ (ปุ้มเป้า)

อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๙๙๙๙

บทนำ

ขอแสดงความชื่นชมโสมนัสยินดีอย่างยิ่ง ในความพากเพียรวิริยะอุตสาหะจนถึงวันสำเร็จ การศึกษาได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตครู มจร อย่างภาคภูมิใจ เนื่องในโอกาสที่จะเข้ารับประทานปริญญาบัตร ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปี ๒๕๖๖ ในครั้งนี้ ไม่ว่าจะโลกจะหมุนผ่านไป กี่ยุคสมัย บุคคลที่ยังคงเป็นกลไกขับเคลื่อนการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้เจริญงอกงาม นั้นก็คือ “ครู” บุชนิยบุคคลที่ควรค่าแก่การเคารพบูชา ผู้มีบทบาทสำคัญทางการศึกษามาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน เพราะเป็นต้นทางแห่งการพัฒนาคน ดังที่ สวัสดิ์ ภูทอง^๑ รองเลขาธิการสภาการศึกษา ได้กล่าวว่า “ครู นับเป็นผู้มีบทบาทสำคัญทางการศึกษาของประเทศ ครูที่ดีและมีคุณภาพจะสามารถ พัฒนาคณาให้เป็นคนดีของสังคมได้” จึงกล่าวได้ว่า ครูยังคงเป็นผู้ที่มีความหมายและปัจจัยสำคัญมากที่สุดต่อคุณภาพการศึกษา ทั้งนี้เพราะคุณภาพของผู้เรียนขึ้นอยู่กับคุณภาพของครู ดังนั้น มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาและส่งเสริมการจัดการศึกษา ได้เปิดทำการเรียนการสอนหลักสูตรครุศาสตร์ ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ประกอบด้วยสาขาวิชา ต่าง ๆ เช่น สาขาวิชาการสอนพระพุทธศาสนา การสอนภาษาไทย การสอนสังคมศึกษา การสอนภาษาอังกฤษ เป็นต้น โดยมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตบัณฑิตไปประกอบวิชาชีพครู เป็นครูที่มีคุณภาพตรงกับความ ต้องการของประเทศ และมีจิตวิญญาณของความเป็นครู

ในท่ามกลางกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยในปัจจุบันเป็นยุคแห่งเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ที่เข้ามา มีบทบาทต่อชีวิตประจำวันของมนุษย์อย่างมหาศาล และกำลังแทรกซึมเข้ามาอยู่ล้อมรอบตัวเรา ทุกคน และในอนาคต AI จะเป็นกุญแจสำคัญของการพัฒนาระบบการศึกษาของประเทศ^๒ ดังที่ ธานินทร์

^๑ สวัสดิ์ ภูทอง, “การผลิตครูไทย”ระบบปิดมีคุณภาพ ได้มาตรฐานกว่าระบบเปิด, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.bangkokbiznews.com/social/1000888> [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^๒ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, “ชีวิตในโลกยุคใหม่ และการอยู่ร่วมกับ AI อย่างรู้เท่าทัน”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.nstda.or.th/home/news_post/nac2022-new-life-with-ai/ [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖].

ทิมทอง^๓ ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า ในเมื่อโจทย์ใหญ่ของประเทศ คือการสร้างคนและสังคม หลายคนอาจมองว่า AI จะเข้ามาแย่งงานมนุษย์ แต่ในฐานะครู ซึ่งเป็นกำลังหลักในการพัฒนาการศึกษา ภายใต้โจทย์ใหญ่ของการสร้างคนและสร้างสังคม จึงเป็นไปได้เลยว่าหุ่นยนต์จะมาทำหน้าที่ตรงนี้แทนได้ แต่ขณะเดียวกันหน้าที่สำคัญของครู คือ การที่ครูมีความสามารถนำเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มีมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนให้มีความหลากหลาย และเชื่อมโยงสู่โลกอนาคต ถ้าหากถามว่า AI จะมาแทนที่ครูได้หรือไม่ คำตอบก็คือ AI ไม่สามารถแทนครูได้ทั้งหมด

แน่นอนว่ายุค AI ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการศึกษา และบัณฑิตครู มจร ในการทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ เพราะบทบาทของครูจะถูกปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ครูในยุค AI จะต้องพัฒนาทักษะการเรียนรู้สิ่งใหม่อยู่เสมอ บทความวิชาการนี้ผู้เขียนจึงต้องการนำเสนอประเด็นที่ได้จากการศึกษาข้อมูลตามทฤษฎีองค์ความรู้ และความคิดเห็นของนักวิชาการต่าง ๆ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมพลิกโฉมบทบาทของบัณฑิตครู มจร สู่ความเป็นครูอย่างมืออาชีพ ที่สามารถปรับตัวเร็วและยืดหยุ่นกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

คุณลักษณะของบัณฑิตครู มจร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^๔ เป็นมหาวิทยาลัยรัฐในกำกับของรัฐที่มีบทบาทโดดเด่นในการส่งเสริมการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก มุ่งผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพ โดยคำนึงถึงอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของการเป็นมหาวิทยาลัยที่จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ สร้างพุทธนวัตกรรม เพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม การเป็นมหาวิทยาลัยอยู่ในกลุ่มพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักศาสนา โดยกระบวนการผลิตบัณฑิตจะบูรณาการร่วมกับพันธกิจด้านการวิจัยและพัฒนา ด้านการบริการวิชาการ และด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เพื่อผลิตบัณฑิตให้มีสติปัญญาและคุณธรรม ตามพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัย ดังนั้น บัณฑิตครู มจร ต้องเป็นบัณฑิตที่มีคุณลักษณะสอดคล้องกับหลักการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัย ดังนี้

เอกลักษณ์มหาวิทยาลัย คือ “บริการวิชาการด้านพระพุทธศาสนา”
 อัตลักษณ์มหาวิทยาลัย คือ “ประยุกต์พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม”
 อัตลักษณ์บัณฑิต คือ “มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา”

^๓ ธานีรินทร์ ทิมทอง, เทคโนโลยี AI จะแทนที่ครู ?, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.learneducation.co.th/> [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖]

^๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “สุภาชิต ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ และพันธกิจ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.mcu.ac.th/pages/philosophy-commitment-vision-mission> [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖]

๑. บัณฑิตครู มจร คือผู้บริการวิชาการด้านพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เป็นบัณฑิตที่มีสติปัญญา และคุณธรรม มีความรอบรู้วิชาการด้านพระพุทธศาสนา และสามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม ตามหลักอริยวัฑฒิ ๕ ประกอบด้วย ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และสามารถให้บริการวิชาการ ให้คำปรึกษาแนะนำด้านศาสนาและการพัฒนา รวมทั้งเป็นผู้นำการฝึกอบรมและการพัฒนาจริยธรรม เพื่อเป็นพื้นฐานให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

๒. บัณฑิตครู มจร สามารถประยุกต์ใช้องค์ความรู้พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม กล่าวคือ เป็นผู้นำทางด้านจิตใจ เพราะการพัฒนาคนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันต้องเริ่มต้นด้วยการฝึกฝน อบรมจิตใจเป็นสำคัญ โดยมีหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเป็นแกนหลักของการพัฒนา เพราะพระพุทธศาสนาสอนให้พัฒนาตนเองเป็นเบื้องต้นแล้วจึงพัฒนาผู้อื่นต่อไป

๓. บัณฑิตครู มจร ต้องเป็นผู้ศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา กล่าวคือ มีความเชื่อมั่นต่อ สิ่งที่ดีงามตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา ประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่สังคม ดำรงตน บนพื้นฐานของความถูกต้อง เป็นผู้เสียสละด้วยจิตเมตตา เป็นผู้มิจิตอาสาเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มากกว่าส่วนตน และเผยแพร่หลักคำสอนพระพุทธศาสนาเพื่อให้เป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

นอกจากนี้บัณฑิตครู มจร ต้องเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้แบบพุทธ เป็นบัณฑิตที่มีคุณภาพ ตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาบูรณาการ ในกระบวนการจัดการเรียนการสอน มีทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ และมีคุณลักษณะบัณฑิต ที่พึงประสงค์ตามวาลักษณ์ ๙ ประการ ดังนี้

ภาพที่ ๑ วาลักษณ์ มหาจุฬา ๙ ประการ
แหล่งที่มา: https://stud.mcu.ac.th/?page_id=1215

นวลักษณ์ ๙ ประการ ตามรูปศัพท์ภาษาอังกฤษ คำว่า MAHACHULA ประกอบด้วย

๑. M – Morality มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส
๒. A – Awareness รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม
๓. H – Helpfulness มีศรัทธา อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา
๔. A – Ability มีความสามารถในการแก้ปัญหา
๕. C – Curiosity มีความใฝ่รู้ใฝ่คิด
๖. H – Hospitality มีน้ำใจเสียสละเพื่อส่วนรวม
๗. U – Universality มีโลกทัศน์กว้างไกล
- ๘.
๙. A – Aspiration มีความมุ่งมั่นพัฒนาตนให้เทียบพร้อมด้วยคุณธรรมจริยธรรม

ดังนั้น คุณลักษณะของบัณฑิตครู มจร ต้องเป็นผู้มีสติปัญญาความรู้และคุณธรรม สามารถส่งเสริมการจัดการเรียนรู้โดยประยุกต์หลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้พัฒนาจิตใจและสังคม เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ผู้อื่น เมื่อบัณฑิตครู มจร มีคุณลักษณะที่ดีแล้ว ก็พร้อมที่จะเป็นบุคลากรสำคัญ ที่มีคุณภาพในการพัฒนาประเทศ

ยุค AI กับพลังแห่งการขับเคลื่อนการศึกษาของครู

หลายครั้งเวลาที่มีการพูดถึงเทคโนโลยี AI ที่มีความสามารถในการเรียนรู้ข้อมูลต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง จนเกิดมาเป็นการทำนายไว้ว่า อีกไม่กี่ปีข้างหน้าหลายอาชีพอาจถูกแย่งชิงหรือถูกแทนที่ด้วยเทคโนโลยี AI ในส่วนของแวดวงการศึกษาก็ไม่ต่างกัน เพราะครูหลายท่านอาจมีความสงสัยว่าจริง ๆ แล้ว AI จะเข้ามาแทนที่ครูจริง ๆ ได้หรือไม่ ทั้งนี้ถ้าเราพิจารณาถึงหน้าที่และคุณสมบัติของคุณครูในปัจจุบันที่เป็นอยู่ ถ้าในมิติการสอนมีความเป็นไปได้อย่างมากที่เทคโนโลยี AI จะเข้ามาทดแทนครู โดยเฉพาะในรายวิชาที่มีความรู้ตายตัวหรือความรู้เชิงกระบวนการ ทฤษฎี แต่อย่างไรก็ตามถ้ากระบวนการจัดการเรียนรู้ของครูมุ่งเน้นการจัดการเรียนรู้เชิงรุก เน้นการตั้งคำถาม ฝึกกระตุ้นการคิด และส่งเสริมการแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน AI ไม่สามารถเข้ามาทดแทนครูได้แน่นอน เพราะเทคโนโลยี AI ที่มีอยู่ในปัจจุบัน ยังเป็นแบบเน้นการเรียนรู้เชิงลึก ตามกระบวนการหรือแพทเทิร์นแบบเดิม (Narrow AI) จึงเป็นไปได้ยากที่จะแทนที่ครูในห้องเรียน อย่างไรก็ตามการแทนที่ดังกล่าวเป็นเรื่องของอนาคตที่ยังไม่เกิดขึ้น แต่ถ้าเทคโนโลยี AI ยังคงมีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องความกังวลดังกล่าวอาจต้องนำมาพิจารณาอีกครั้ง ถ้า AI เปลี่ยนแปลงการศึกษาให้แตกต่างไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง ผู้เขียนได้ศึกษาข้อมูลเพื่อนำเสนอมุมมองต่าง ๆ ในเรื่องดังกล่าว ดังนี้

ผศ.ดร.ธวัชชัย พงษ์สนาม^๕ ได้ศึกษาบทความเรื่อง เทคโนโลยี AI กับจุดเปลี่ยนทางการศึกษาไทย โดยได้แสดงทัศนะไว้อย่างน่าสนใจ คือ เทคโนโลยี AI จะเข้ามาสนับสนุนหรือสร้างการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ๔ ประการ คือ

๑) AI สามารถช่วยตรวจสอบหรือการให้เกรดเพื่อสะท้อนผลการเรียนรู้ เช่น แอปพลิเคชัน ZipGrade เครื่องสำหรับตรวจสอบประเภทปรนัยที่แสดงผลลัพธ์แบบทันที มีความรวดเร็วในการประมวลผลไม่เกิน ๕ วินาทีต่อ ๑ แผ่น

๒) AI ช่วยปรับปรุงกระบวนการของการประเมินผลได้หลากหลายทิศทาง ตัดเกรดรวดเร็ว พัฒนาข้อสอบที่ปรับเปลี่ยนตามระดับความสามารถของผู้ทดสอบ

๓) การเติบโตของซอฟต์แวร์การศึกษาที่มุ่งเน้นการตอบสนองความต้องการรายบุคคลปรับเปลี่ยนตามความสามารถของผู้เรียน เทคโนโลยี AI จะช่วยให้ผู้เรียนที่มีระดับความสามารถทางการเรียนรู้ที่แตกต่างกันสามารถทำกิจกรรมร่วมกันได้ตามความถนัดหรือความสามารถของตนเองได้

๔) ในอนาคตอันใกล้เราจะเห็นการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี AI ที่เป็นผู้ช่วยเหลือด้วยเสียงมากขึ้น เช่น การใช้ Apple SIRI, Google Home, หรือ Microsoft Cortana เป็นต้น อาจมีเพิ่มเติมในแง่ของข้อความที่ปรากฏในรูปแบบของ Chat Bot ซึ่งจะเป็นการช่วยลดภาระงานของคุณครูหรือเจ้าหน้าที่ธุรการของโรงเรียนในการตอบคำถามซ้ำ ๆ

AKSORN^๖ ได้ยกตัวอย่างงานวิจัยเชิงคุณภาพเรื่อง Artificial Intelligence in Education ของ IEEE ที่ทำการทดสอบใช้งาน AI ร่วมกับการสอนเพื่อประเมินว่าได้ผลอย่างไร พบว่า ผู้สอนสามารถทำหน้าที่บริหารต่าง ๆ ได้ดีมากขึ้น เช่น ตรวจทาน และให้คะแนนงานที่มอบหมายของนักเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลมากขึ้น หรือบรรลุคุณภาพที่สูงขึ้นในกิจกรรมการสอน เนื่องจาก AI มีความสามารถในการเรียนรู้เพื่อปรับแต่งหลักสูตรและเนื้อหาโดยอัตโนมัติให้สอดคล้องกับผู้เรียน และได้ระดับยากขึ้นเรื่อย ๆ ตามความเข้าใจ และทักษะของผู้เรียนทันที ทำให้ประสิทธิภาพการสอนร่วมกับครูเป็นไปได้ดี เป็นเรื่องที่สามารถอุดรอยได้อย่างพอดีเพราะมันเป็นไปได้ยากกับการใช้มนุษย์เข้ามาจับตามองนักเรียนทุกคน และปรับแต่งเนื้อหาการสอนให้ในทันทีได้แบบปัญญาประดิษฐ์

จะเห็นได้ว่าเทคโนโลยี AI มีพลังต่อการขับเคลื่อนการศึกษาของครูเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการเรียนรู้ในปัจจุบันและอนาคต สถาบันการศึกษาที่มีความพร้อมทางด้านเทคโนโลยี ได้มีการทดลองใช้ AI เข้ามาเป็นเครื่องมือพัฒนาการจัดการเรียนการสอน ดังนั้น บัณฑิตครู มจร ต้องฟังตระหนักและ

^๕ ธวัชชัย พงษ์สนาม, “เทคโนโลยี AI กับจุดเปลี่ยนทางการศึกษาไทย”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://eit.bsru.ac.th/wp-content/uploads/2021/09/> [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^๖ AKSORN, “Artificial Intelligence (AI) เข้ามามีบทบาทกับการศึกษาอย่างไร?”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.aksorn.com/ac1-artificial-intelligence> [๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๖]

พยายามฝึกฝนเรียนรู้เพื่อที่จะสามารถประยุกต์ใช้ AI ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ตอบสนองต่อผู้เรียนในยุคนี้

ความสำคัญของการจัดการเรียนการสอนในยุค AI

โลกของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ยิ่งเทคโนโลยีมีความก้าวหน้ามากขึ้นเท่าใดยิ่งทำให้มีนวัตกรรมรูปแบบต่าง ๆ มากขึ้นเท่านั้น โดยหนึ่งในคำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี นายเศรษฐา ทวีสิน นายกรัฐมนตรี แถลงต่อรัฐสภา^๓ ในด้านการศึกษาสรุปได้ว่า “รัฐบาลจะดำเนินนโยบายปฏิรูปการศึกษาและสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผู้เรียนเข้าถึงการเรียนรู้อย่างทั่วถึง ใช้ระบบเทคโนโลยี การศึกษาสมัยใหม่ ส่งเสริมงานวิจัยและพัฒนาทั้งในด้านสังคม ด้านวิทยาศาสตร์ประยุกต์ (Applied Science) และการวิจัยขั้นแนวหน้า (Frontier Research) เพื่อต่อยอดให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ เทคโนโลยีและนวัตกรรม” และวัชรพล วิบูลยศรี^๔ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความสำคัญของนวัตกรรมสรุปได้ว่า การนำเอานวัตกรรมมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนสามารถพัฒนาคุณภาพและศักยภาพในการเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่ เช่น การนำเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์มาปรับใช้กับระบบการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นด้านการเรียนการสอน การบริหารจัดการ ตลอดจนการบริการวิชาการต่าง ๆ ทำให้การดำเนินงานด้านการศึกษาเป็นไปอย่างราบรื่น ผู้สอนจึงจำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้มีความรู้เท่าทันผู้เรียนในยุคดิจิทัล และรู้จักเลือกใช้หรือสร้างสื่อและแหล่งการเรียนรู้ที่มีรูปแบบหลากหลายให้เหมาะสมกับธรรมชาติของผู้เรียนที่เรียนรู้ได้ไว ทันยุค ทันเหตุการณ์ และต้องการได้ความรู้อย่างรวดเร็ว โดยใช้เทคโนโลยีประกอบการเรียนการสอน เพื่อสร้างบทบาทให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง และสามารถมีปฏิสัมพันธ์ได้ต่อกับบทเรียนได้ทุกที่ ทุกเวลา และสอดคล้องพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ^๕ พ.ศ. ๒๕๔๒ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๔๗) มาตรา ๒๒ และมาตรา ๒๔ และหมวด ๙ มาตรา ๖๖ ได้กล่าวถึงความสำคัญของแนวการจัดการเรียนการสอนและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาสรุปได้ว่า ต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อม สื่อการเรียนการสอน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้พัฒนาตนเองตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ โดยผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อ

^๓ สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, “คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี นายเศรษฐา ทวีสิน นายกรัฐมนตรี แถลงต่อรัฐสภา”. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๖), หน้า ๙ – ๑๐.

^๔ วัชรพล วิบูลยศรี, “นวัตกรรมและสื่อการเรียนการสอนภาษาไทย”, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑.

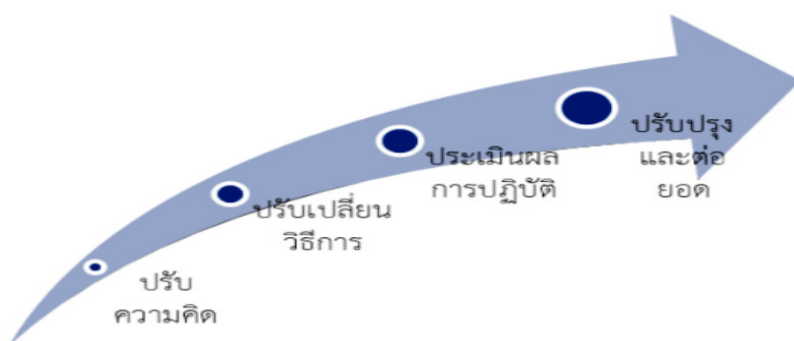
^๕ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๒).

การเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ ผู้เรียนได้รับการพัฒนาความสามารถในการใช้เทคโนโลยีการศึกษาเพื่อให้มีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะใช้เทคโนโลยีในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

จากข้างต้นสรุปได้ว่า การศึกษาในยุคเทคโนโลยี AI นโยบายการศึกษาของชาติและรัฐบาลล้วนให้ความสำคัญกับการใช้เทคโนโลยีอย่างหลากหลาย เพื่อให้ผู้สอนสามารถบริหารจัดการชั้นเรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ด้วยการบูรณาการนวัตกรรมและสื่อการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสม

การประยุกต์ใช้ AI เพื่อการเรียนรู้อย่างครุมืออาชีพ

การจัดการเรียนรู้ของผู้สอนที่มีภารกิจใหม่ คือ การออกแบบการเรียนรู้โดยใช้ AI เป็นเครื่องมือสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เรียน ครุมืออาชีพต้องสร้างอุดมการณ์ให้ตนเอง โดยผู้เขียนมุ่งหวังอยากให้บัณฑิตครุ มจร ได้ปรับเปลี่ยน Mindset ให้มีทัศนคติที่ดีต่อการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา และเปิดใจยอมรับพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ดังที่ประสาธ เมืองเฉลิม^{๑๐} ได้กล่าวว่า ครูต้องทำความเข้าใจในธรรมชาติการเรียนรู้รวมทั้งวิธีการเข้าถึงความรู้ของผู้เรียน ต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดและปรับตัวให้เท่าทันกับวิทยาการร่วมสมัย ต้องเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาค้นหาความรู้ใหม่ ๆ เพื่อให้เท่าทันกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ที่สำคัญครูต้องปรับความคิดเปลี่ยนแปลงวิธีการ ประเมินผลการปฏิบัติ และปรับปรุงต่อยอด โดยผู้เขียนได้สร้างแผนภาพเป็นแนวคิด ๔ ป ดังนี้

ภาพที่ ๒ แนวคิด ๔ ป เพื่อเป็นครุยุคใหม่

แหล่งที่มา: <https://hujmsu.msu.ac.th/pdfsplite.php?p=MTU5OTAzMjlyMy5wZGZ8MjAtMjk=>

^{๑๐} ประสาธ เมืองเฉลิม, “ครูในศตวรรษที่ ๒๑”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓) : ๑๘.

ผู้สอนที่มีความรู้ความสามารถทักษะ และความชำนาญในการผลิตหรือใช้เทคโนโลยีจะสามารถจัดการเรียนการสอนในรายวิชาของตนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ผู้สอนจึงควรตระหนักถึงความจำเป็นในการนำเทคโนโลยีมาใช้ประโยชน์ในชั้นเรียน และถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้^{๑๑}

๑. ผู้เรียนในปัจจุบันเติบโตมาพร้อมกับคำว่าเทคโนโลยี ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตการใช้เทคโนโลยีจึงเป็นหนทางในการนำโลกภายนอกเข้ามาไว้ในชั้นเรียน ก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ตื่นตัวตลอดเวลา ไม่เบื่อหน่าย

๒. ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตามอัตราความก้าวหน้าของตน (Self-paced learning) และสามารถเลือกช่วงเวลาเรียนที่ต้องการได้ตลอด ๒๔/๗ (๒๔ ชั่วโมงใน ๑ วัน และ ๗ วันใน ๑ สัปดาห์) สามารถประเมินและรับทราบผลการเรียนรู้ของตนได้ทันที

๓. ในปัจจุบันเทคโนโลยีไม่ได้จำกัดเฉพาะในเครื่องคอมพิวเตอร์เพียงอย่างเดียวแต่เป็นการก้าวเข้าสู่ระบบโทรศัพท์เคลื่อนที่แบบไร้สายที่ไม่มีข้อจำกัดในเรื่องของสถานที่ เช่น ต้องเรียนในห้องเรียน ห้องคอมพิวเตอร์ หรือศูนย์การเรียนรู้ด้วยตนเองเท่านั้น แต่ผู้เรียนสามารถเรียนได้ในขณะที่อยู่บ้าน หรือแม้กระทั่งระหว่างการเดินทางไปยังโรงเรียนหรือสถานที่ใดก็ตาม

๔. ผู้เรียนสามารถเรียนรู้และปฏิบัติกิจกรรมตามสภาพจริง เพราะใช้สื่อการเรียนการสอนสำเร็จรูปต่าง ๆ บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้

๕. ผู้เรียนที่ห่างไกลอยู่กันคนละที่สามารถเข้าใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อทำงานร่วมกัน และสื่อสารไปพร้อมกันได้อย่างสะดวกสบายไม่ว่าจะเป็นที่บ้าน โรงเรียน หรือสถานที่ใด ๆ

๖. การใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น สื่อประสมช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้แสดงออกและฝึกฝนทักษะทางภาษาทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ การฟัง การพูด การอ่าน และการเขียน และยังสามารถประเมินความสามารถของผู้เรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้

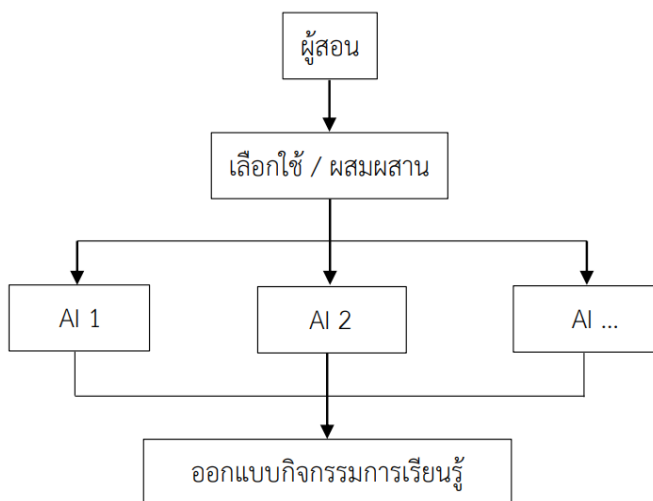
๗. ผู้สอนใช้เวลาในการสอนน้อยลง จึงนำเวลาที่เหลือไปค้นคว้าพัฒนาทักษะความสามารถด้านต่าง ๆ ตลอดจนปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนของตนได้

เมื่อผู้สอนตระหนักถึงความจำเป็นในการนำเทคโนโลยี มาใช้เพื่อออกแบบการเรียนการสอนตามเหตุผลข้างต้น จากนั้นครูผู้สอนก็สามารถที่จะเกิดการเรียนรู้บนฐาน AI^{๑๒} กล่าวคือการเรียนรู้ที่ผู้สอนจะใช้ AI มาสนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การใช้ Application ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา

^{๑๑} วัชรพล วิบูลยศรี, นวัตกรรมและสื่อการเรียนการสอนภาษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๔.

^{๑๒} วิชัย วงษ์ใหญ่ และ มารุต พัฒนา, การจัดการเรียนรู้ยุค AI, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ผู้นำนวัตกรรมหลักสูตรและการเรียนรู้, ๒๕๖๒), หน้า ๔.

สาระหรือ Concept มาช่วยในการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างถูกต้องรวดเร็ว และชัดเจน เช่น การใช้ Application “Star Chart” มาสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ในหัวข้อแผนภูมิ ท้องฟ้าหรือแผนที่ดวงดาว เป็นต้น แสดงได้ดังภาพประกอบต่อไปนี้

ภาพที่ ๓ AI – based Learning

แหล่งที่มา: http://www.curriculumandlearning.com/upload/Books/AI_1567645348.pdf

การจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน AI โดยภารกิจของผู้สอนคือ การออกแบบการเรียนรู้ โดยใช้ AI (AI – based learning) มาช่วยสนับสนุนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ และให้ผู้เรียนใช้ AI เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ของตนเอง ผู้เรียนเกิดการมีส่วนร่วมในชั้นเรียน โดยผู้เรียนมีภารกิจใหม่ในชั้นเรียน AI คือ การชี้แนะให้ผู้ร่วมเรียนรู้เข้าถึง AI Application ที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ กระตุ้นวินัยในตนเอง และส่งเสริมพฤติกรรมคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียน เพราะฉะนั้น AI ไม่ได้เป็นคู่แข่งของผู้สอน แต่เป็นเพื่อนร่วมงานในการจัดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพแก่ผู้เรียน ผู้สอนที่สามารถทำงานร่วมกับ AI เช่น ใช้ AI เป็นเครื่องมือในการตรวจการบ้าน การให้ข้อมูลย้อนกลับ (feedback) การสอนเพิ่มเติม (AI tutorial) เป็นต้น จะช่วยให้การจัดการเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้น เมื่อบรรยากาศภายในห้องเรียนถูก AI เป็นเครื่องมือให้ครูผู้สอนและผู้เรียนมีบทบาทหน้าที่ในการร่วมทางการเรียนรู้ สิ่งสำคัญต่อมาที่ผู้เขียนได้เล็งถึงความสำคัญ คือ **ทักษะที่ผู้สอนควรมีในชั้นเรียน AI^{๑๑}** ประกอบด้วย ๓ มีดังต่อไปนี้

๑) ใช้ AI เป็นผู้ช่วยสอน (Teacher’s assistant) เช่น ใช้ AI ในการประเมินผลงานของผู้เรียน วิเคราะห์ธรรมชาติและความต้องการของผู้เรียน วิเคราะห์พฤติกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน เป็นต้น

๒) ใช้ AI นำเสนอเนื้อหาสาระของการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนตามความต้องการของผู้เรียนรายบุคคล

^{๑๑} วิชัย วงษ์ใหญ่ และ มาร์ต พัฒนาผล, การจัดการเรียนรู้ยุค AI, หน้า ๗.

๓) ใช้ AI เป็นผู้สนับสนุนการเรียนรู้เพิ่มเติมของผู้เรียนรายบุคคลนอกเหนือจากการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนที่ผู้เรียนสามารถเข้าถึงได้ด้วยอุปกรณ์ดิจิทัล

สรุปได้ว่า AI นอกจากจะเป็นตัวช่วยและทางเลือกที่ดีที่สุดสำหรับครู นำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับความรู้ และทักษะสำคัญต่าง ๆ เป็นการพัฒนาครูมืออาชีพให้มีหัวใจเข้มแข็ง เป็นครูที่มีความพร้อมไม่ล่าสมัย เป็นครูผู้เป็นกำลังอันยิ่งใหญ่ในการขับเคลื่อนการศึกษา ท้ายที่สุดผู้เรียนเกิดความรักความศรัทธา มีความเชื่อมั่นในตัวครู และมีเจตคติที่ดีต่อการศึกษาตลอดชีวิต

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาคั้งนี้ คือการสร้างความรู้ความเข้าใจ และความตระหนักถึงการพัฒนาเรียนรู้ และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนยุค AI อย่างมีคุณภาพ เพื่อเป็นองค์ความรู้และเกิดการพลิกโฉมบัณฑิตครู มจร สู่ความเป็นครูมืออาชีพในยุค AI ได้แก่

- ๑) คุณลักษณะของบัณฑิตครู มจร
- ๒) ยุค AI กับพลังแห่งการขับเคลื่อนการศึกษาของครู
- ๓) ความสำคัญของการจัดการเรียนการสอนในยุค AI
- ๔) การประยุกต์ใช้ AI เพื่อการเรียนรู้อย่างครูมืออาชีพสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

ภาพที่ ๔ พลิกโฉมบัณฑิตครู มจร สู่ความเป็นครูมืออาชีพในยุค AI

บทสรุป

ด้วยความโดดเด่นด้านการผลิตบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ส่งเสริมให้บัณฑิตเป็นผู้มีสติปัญญาความรู้และเป็นผู้มีจิตใจงดงาม โดยใช้พระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ บัณฑิตครู มจร จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้นำทางด้านคุณธรรมแก่สังคม เป็นคนดีและคนเก่งด้วยอัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนา จึงทำให้เป็นจุดแข็งและเป็นฐานหลักในการเสริมสร้างพัฒนาบัณฑิตครู มจร ให้เต็มเปี่ยมไปด้วยคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่สง่างาม การจะพลิกโฉมบัณฑิตครู มจร ให้เป็นครูมืออาชีพในยุค AI จึงไม่ถือว่าเป็นเรื่องที่จะกระทำได้อย่าง เพราะบัณฑิตครู มจร มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีความพร้อมในการเรียนรู้สิ่งใหม่ การจัดการเรียนการสอนในยุค AI จึงเป็นความท้าทายให้กับบัณฑิตครู มจร มากกว่าที่จะมองว่าเป็นปัญหา เพราะหัวใจสำคัญของความเป็นครูคือการจัดความมีดีมนให้แก่ศิษย์ ความเป็นครูมืออาชีพไม่ใช่ครูที่มีชื่อเสียงดังที่สุด ไม่ใช่ครูที่มีฐานะร่ำรวยมากที่สุด แต่เป็นครูที่สามารถปรับตัวและพัฒนาตนเองให้เข้าได้กับทุกยุคสมัย โดยมุ่งหวังผลประโยชน์ของศิษย์เป็นสำคัญ ดังนั้น องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษาผู้เขียนมุ่งหวังว่าจะเป็นฟันเฟืองเล็ก ๆ ที่ช่วยพลิกโฉมบัณฑิตครู มจร ให้เป็นครูอย่างมืออาชีพในยุค AI และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าสืบไป

บรรณานุกรม

- ประสาธ เนืองเฉลิม. ครูในศตวรรษที่ ๒๑”. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓).
- วัชรพล วิบูลยศริน. นวัตกรรมและสื่อการเรียนการสอนภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒนาผล. การจัดการเรียนรู้ยุค AI. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ผู้นำนวัตกรรมหลักสูตรและการเรียนรู้, ๒๕๖๒.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๕๒.
- ธวัชชัย พงษ์สนาม. “เทคโนโลยี AI กับจุดเปลี่ยนทางการศึกษาไทย”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://eit.bsru.ac.th/wp-content/uploads/2021/09/> [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖].
- ธานินทร์ ทิมทอง. “เทคโนโลยี AI จะแทนที่ครู?”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.learneducation.co.th/> [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖].

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. “**สุภาชิต ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ และพันธกิจ**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.mcu.ac.th/pages/philosophy-commitment-vision-mission> [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖].
- สวัสดี ภูทอง. “**การผลิตครูไทย**”ระบบปิดมีคุณภาพได้มาตรฐานกว่าระบบเปิด”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.bangkokbiznews.com/social/1000888> [๑๗ ต.ค. ๒๕๖๖].
- สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. “**ชีวิตในโลกยุคใหม่ และการอยู่ร่วมกับ AI อย่างรู้เท่าทัน**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : https://www.nstda.or.th/home/news_post/nac2022-new-life-with-ai/ [๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖].
- สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. **คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี นายเศรษฐา ทวีสิน นายกรัฐมนตรี แถลงต่อรัฐสภา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๖.
- AKSORN. “**Artificial Intelligence (AI) เข้ามามีบทบาทกับการศึกษาอย่างไร ?**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.aksorn.com/ac1-artificial-intelligence> [๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๖].

กลั่นกรองสารในอรรถกถาพหุชาลสูตร

ดร.ชำนาญ เกิดช่อ, นางกัญจนพร เกิดช่อ, ผศ.ดร.ฐิติพร สะสม
วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ, ผศ.ดร.กฤติยา ถ้ำทอง
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘๘๘๘๘

บทนำ

ท่ามกลางกระแสทุนนิยมที่นับวันจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นกว่ายุคสมัยใด อันเป็นผลมาจากการเสพสื่อสาธารณะหรือสื่อสังคมออนไลน์เพียงแค่ปลายนิ้วมือชัชป มีการจับจ่ายใช้สอยที่สะดวกสบายถึงบ้านได้บ้าน เกิดอาชีพใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย เช่น อาชีพยูทูบเบอร์ (Youtuber – ผู้สร้างสรรค์วีดิโอลงยูทูบเพื่อให้ความรู้และสร้างรายได้)^๑ อาชีพไรเดอร์ (Rider – ผู้ทำหน้าที่บริการส่งอาหารถึงบ้านเพื่อหารายได้เสริม)^๒ ซึ่งสะดวก รวดเร็ว เป็นที่นิยม และมีรายได้สูง ส่งผลให้เกิดมุมมองเกี่ยวกับการใช้ชีวิตแบบทุนนิยมว่า เงินจำเป็นมาก ทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตต้องใช้เงิน แต่ที่สุดแล้ว ผู้เขียนเห็นว่า เงินจำเป็นแต่อาหาร สุขภาพ และการแบ่งปันจำเป็นกว่า เมื่อวัยร่วงโรยใกล้ถึงเป้าหมายปลายทางชีวิต ย่อมมองเห็นว่าทุกสิ่งล้วนเป็นไปตามหลักอนิจจังคือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป หลักคำสอนที่ว่า นิพพานัน ปรมิ สุขิ^๓ หรือ นตฺถิ สนฺติปริ สุขิ^๔ ที่แปลได้ว่า สุขเยี่ยมยอด คือความสงบเยือกเย็น เป็นสัจธรรมที่สุดแล้วในชีวิต ผู้เขียนมีโอกาสนอนิสิตให้อ่านและวิเคราะห์เนื้อหาอรรถกถาในรายวิชาการอรรถกถาวิเคราะห์ระดับปริญญาโท ได้เห็นประเด็นหลายอย่างที่น่าสนใจ ควรนำมาศึกษาและเผยแพร่ในวงกว้าง จึงเขียนบทความเรื่อง “กลั่นกรองสารในอรรถกถาพหุชาลสูตร” นี้ ในบางประเด็นที่เห็นว่าเหมาะสมเพื่อปลูกสติ ประโลมปัญญาปลูกชีวิตให้มีชีวิตต่อไป

^๑ Starfish Academy, “ทำไมอาชีพ youtuber จึงเป็นอาชีพที่นิยมของเด็กยุคนี้”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.starfishlabz.com/blog/58-ทำไมอาชีพ-youtuber-จึงเป็นอาชีพที่นิยมของเด็กยุคนี้> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^๒ บริษัท อนันดา ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด (มหาชน), “คุ้มจริงไหม? เป็นไรเดอร์ เปิดทุกเรื่องที่คุณต้องรู้กับอาชีพเสริมมาแรงช่วงโควิด”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.ananda.co.th/blog/thegenc/rider-delivery/> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^๓ ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๑๕/๑๑๒.

^๔ ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๐๒/๒๔.

ความหมาย

อรรถกถา มีความหมายดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า เครื่องบอกความหมาย, ถ้อยคำบอกแจ้งชี้แจงอรรถ, คำอธิบายอรรถ คือความหมายของพระบาลีอันได้แก่พุทธพจน์ รวมทั้งข้อความและเรื่องราวเกี่ยวข้องแวดล้อมที่รักษาสืบทอดมาในพระไตรปิฎก, คัมภีร์อธิบายความในพระไตรปิฎก^๕

ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า คัมภีร์ที่อธิบายความพระบาลี, คัมภีร์ที่ไขความพระไตรปิฎก^๖
 พันตรี ป.หลงสมบุญ ให้ความหมายว่า ชื่อคัมภีร์ที่ท่านแต่งแก้เนื้อความแห่งพระบาลีพุทธพจน์ที่เข้าใจยากให้ง่ายขึ้น^๗

พรหมชาลสูตร มีความหมายดังนี้

รมิดา ฟ่ำภิชโย และ อุทัย สติมัน ให้ความหมายคำ “พรหมชาล” ว่า ข่ายที่ทำให้สมณพราหมณ์หลงอยู่ในความเห็นผิด (ทิฎฐิ ๖๒ ประการ) จนต้องติดข้องอยู่กับเวียนวายตายเกิด หรือหมายถึงข่ายแห่งประโยชน์ (อรรถชาละ) หรือข่ายแห่งธรรม (ธรรมชาละ) หรือข่ายแห่งสัพพัญญุตญาณอันประเสริฐ (พรหมชาละ) หรือ ข่ายแห่งทิฎฐิ (ทิฎฐิชาละ) หรือตำราพิชัยสงคราม (สังคามวิชัย) อันยอดเยี่ยม^๘

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายคำ “สูตร” ว่า พระธรรมเทศนาหรืออรรถกถาเรื่องหนึ่ง ๆ ในพระสูตรตันตปิฎก แสดงเจือด้วยบุคลาธิษฐาน^๙

ดังนั้น “อรรถกถาพรหมชาลสูตร” จึงมีความหมายว่า คัมภีร์อธิบายเนื้อความพระไตรปิฎกที่เข้าใจยากให้ง่ายขึ้นเกี่ยวกับพระธรรมเทศนาว่าด้วยข่ายอันประเสริฐ

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๕๑๑.

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๓๕.

^๗ พันตรี ป.หลงสมบุญ, *พจนานุกรมมคอ-ไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ร้านเรื่องปัญญา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘.

^๘ รมิดา ฟ่ำภิชโย และ อุทัย สติมัน, “ศิลปะในพรหมชาลสูตร : ศิลปะเพื่อชีวิตที่งดงาม”, *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓) : ๓๓.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, ๒๓, หน้า ๔๖๖.

ความเป็นมา

อรรถกถาพรหมชาลสูตร เป็นสูตรหนึ่งในอรรถกถาสุมังคลวิลาสินี สीलขันธวรรค ซึ่งเป็นผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์ ภิกษุนักปราชญ์ชาวอินเดียที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นพระอรรถกถาจารย์ชั้นเอก ที่รวบรวมและประพันธ์ไว้ในช่วงเวลาประมาณ พ.ศ. ๙๕๐-๑๐๐๐ ณ เมืองอนูราชปุระ ประเทศศรีลังกา มีเนื้อหาอธิบายความพระสูตรตันตปิฎก ที่มณีกาย สอดคล้องกับพระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ สीलขันธวรรค โดยเป็น ๑ ใน ๑๓ สูตร ได้แก่ พรหมชาลสูตร สามัญญผลสูตร อัมพัญญสูตร โสณทัณตสูตร กุฎทันทตสูตร มหาสิสุตฺร ชาลิสฺสุตฺร มหาสีหนาทสุตฺร โปฏฐปาตสุตฺร สุภสุตฺร เกวัญญสุตฺร โลหิจจสุตฺร และเตวิชชสุตฺร^{๑๐} ในที่นี้ผู้เขียนจะเลือกเนื้อหาในบางประเด็นมากลั่นกรองสาระสำคัญตามที่เห็นว่าเหมาะสม

กลั่นกรองสารในอรรถกถาพรหมชาลสูตร

ความหมายคำว่า ภควา

มีการกล่าวถึงความหมายของคำว่า ภควา ซึ่งเป็นพระนามหนึ่งของพระพุทธเจ้าไว้ว่า คำว่า ภควา มีความหมาย ๗ อย่าง คือ (๑) ทรงควรแก่ความเคารพโดยฐานเป็นครู (๒) ทรงมีโชค (๓) ทรงหักกิเลส (๔) ทรงประกอบด้วยภคธรรม (๕) ทรงจำแนกแจกธรรม (๖) ทรงคบธรรม (๗) ทรงคายกิเลสเป็นเครื่องไปในภพได้^{๑๑}

พุทธกิจ ๕ ประการ

มีการกล่าวถึงพุทธกิจ ๕ ประการไว้ว่า พุทธกิจ หรือกิจวัตรประจำวันของพระพุทธเจ้า มี ๕ ประการ คือ (๑) กิจในปุเรภัต กิจวัตรก่อนฉัน (เวลา ๐๖.๐๐ - ๑๒.๐๐๐ น. - ผู้เขียน) (๒) กิจในปัจฉาภัต กิจวัตรหลังฉัน (เวลา ๑๒.๐๐ - ๑๘.๐๐ น. - ผู้เขียน) (๓) กิจในปุริมยาม กิจวัตรในยามต้น (เวลา ๑๘.๐๐ - ๒๒.๐๐ น.) (๔) กิจในมัชฌิมยาม กิจวัตรในยามกลาง (เวลา ๒๒.๐๐ - ๐๒.๐๐ น.) (๕) กิจในปัจฉิมยาม กิจวัตรในยามท้าย (เวลา ๐๒.๐๐ - ๐๖.๐๐ น.)^{๑๒} โดยทรงปฏิบัติดังนี้

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๑-๕๕๙/๑-๒๔๗.

^{๑๑} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=2> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๑๒} LONGDO Dict, “ปฐมยาม”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://dict.longdo.com/search/ปฐมยาม> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

๑) กิจในปุเรภัต กิจวัตรก่อนฉัน (เวลา ๐๖.๐๐ - ๑๒.๐๐๐ น. - ผู้เขียน) เสด็จลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ทรงปฏิบัติพระสรีระ มีบัวนพระโอฐเป็นต้น เสร็จแล้วทรงประทับยับยั้งอยู่บนพุทธานุสนที่เฝ้ายาบสงัด จนถึงเวลาภิกษาจาร ครึ่งถึงเวลาภิกษาจาร ทรงนุ่งสบง คาดประคดเอว ครองจีวร ถือบาตร บางครั้งเสด็จพระองค์เดียว บางครั้งแวดล้อมไปด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จเข้าไปนิมิตบาตยังคามหรือนิคม บางครั้งเสด็จเข้าไปตามปกติ บางครั้งก็เสด็จเข้าไปด้วยปาฏิหาริย์หลายประการ

๒) กิจในปัจฉิมภัต กิจวัตรหลังฉัน (เวลา ๑๒.๐๐ - ๑๘.๐๐ น. - ผู้เขียน) เสด็จประทับนั่ง ณ ศาลาปรนนิบัติใกล้พระคันธกุฎี ประทานโอวาทภิกษุสงฆ์ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด และว่า ความเป็นมนุษย์หาได้ยาก ความเกิดขึ้นของพระพุทเจ้าหาได้ยาก ความถึงพร้อมด้วยขณะหาได้ยาก พระสัทธรรมหาได้ยากอย่างยิ่ง ความถึงพร้อมด้วยศรัทธาหาได้ยาก การบวชหาได้ยาก การฟังพระสัทธรรมหาได้ยาก แล้วประทานกรรมฐานที่เหมาะสมแก่จริตของภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเหล่านั้นแยกย้ายกันไปปฏิบัติธรรมยังที่ที่เหมาะสม ก็เสด็จเข้าพระคันธกุฎี บางเพลาก็ทรงมีพระสติสัมปชัญญะสำเร็จสี่หไสยาสน์ครู่หนึ่ง โดยพระปรีศร์วเบื้องขวา ครั้นมีพระวรกายปลอดโปร่งแล้ว เสด็จลุกขึ้นตรวดดูโลกและเวเนยยสัตว์ต่อเมื่อชาวบ้านถือของหอมและดอกไม้เป็นต้นมาประชุมกันนิมิตพระวิหารพร้อมเพรียงกันแล้ว ก็เสด็จไปด้วยพระปาฏิหาริย์อันสมควรประทับนั่งแสดงธรรมที่ควรแก่กาลสมัย ณ บวรพุทธานุสนที่บรรจงจัดไว้ ณ ธรรมสภา

๓) กิจในปริมยาม กิจวัตรในยามต้น (เวลา ๑๘.๐๐ - ๒๒.๐๐ น.) ครั้นเสร็จกิจหลังอาหารแล้ว ถ้ามีพระพุทประสงค์จะโสจรสรงพระวรกายก็เสด็จลุกจากพุทธานุสนเข้าซุ้มเป็นที่สรงสนาน ทรงสรงพระวรกายด้วยน้ำที่ภิกษุผู้เป็นพุทฐุปัญญาจักจัดถวาย ทรงครองจีวรสองชั้นอันยอดเยี่ยมแล้ว ทรงคาดประคดเอว ทรงครองจีวรเฉียงบ่าข้างหนึ่ง แล้วเสด็จไปประทับนั่งบนพุทธานุสน ทรงหลีกเร้นอยู่ครู่หนึ่งแต่ลำพังพระองค์เดียว ครั้นภิกษุทั้งหลายพากันมาสู่ที่ปรนนิบัติพระพุทองค์ บางพวกทูลถามปัญหา บางพวกทูลขอกรรมฐาน บางพวกทูลขอฟังธรรม ก็ทรงอนุเคราะห์ตามนั้น

๔) กิจในมัชฌิมยาม กิจวัตรในยามกลาง (เวลา ๒๒.๐๐ - ๐๒.๐๐ น.) เมื่อสิ้นสุดกิจในปฐมยาม ภิกษุทั้งหลายถวายบังคมแล้วหลีกไป เหล่าเทวดาในหมื่นโลกธาตุดุทั้งสิ้น เมื่อได้โอกาสก็พากันเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ต่างทูลถามปัญหาตามที่เตรียมมา โดยที่สุตแม่อักขระ ๔ ตัว ก็ทรงตอบปัญหาแก่เทวดาเหล่านั้น ให้มัชฌิมยามผ่านไป

๕) กิจในปัจฉิมยาม กิจวัตรในยามท้าย (เวลา ๐๒.๐๐ - ๐๖.๐๐ น.) ทรงแบ่งเป็น ๓ ส่วน คือส่วนหนึ่ง เสด็จจงกรมเพื่อเปลื้องความเมื่อยลำพระสรีระอันถูกอิริยาบถนั่งตั้งแต่ก่อนอาหารบิณฑน์, ส่วนที่สอง เสด็จเข้าพระคันธกุฎี ทรงมีพระสติสัมปชัญญะสำเร็จสี่หไสยาสน์โดยพระปรีศร์วเบื้องขวา,

ส่วนที่สาม เสด็จลุกขึ้นประทับนั่งแล้วทรงใช้พุทธจักษุตรวดูสัตว์โลกเพื่อเล็งเห็นบุคคลผู้สร้างสมบุญญาธิการไว้ด้วยอำนาจทานและศีลเป็นต้นในสำนักของพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ^{๑๓}

เหตุที่ตั้งพระสูตร

มีการกล่าวถึงเหตุที่ตั้งพระสูตรหรือเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงยกพระสูตรขึ้นแสดง มี ๔ ประการ คือ (๑) อุตตฺถฌาสมยะ เป็นไปตามพระอริยาศัยของพระองค์ ได้แก่ พระสูตรที่คนเหล่านี้มิได้ทูลอาราธนาพระพุทธองค์ตรัสเทศนาโดยพระอริยาศัยของพระองค์แต่ลำพังอย่างเดียว เช่น อากังขยสูตร วัตถสูตร มหาสติปัฏฐานสูตร (๒) ปรัชฌาสมยะ เป็นไปตามอริยาศัยของผู้อื่น ได้แก่ พระสูตรที่พระพุทธองค์ตรัสด้วยสามารถแห่งอริยาศัยของผู้อื่น เล็งดูอริยาศัยความพอใจ ความชอบใจ อภินิหารและภาวะที่จะตรัสรู้ได้ของชนเหล่านี้ เช่น จุลลราหูโลวาทสูตร มหาราหูโลวาทสูตร ัมมจักกัปปวัตตนสูตร (๓) ปุจฉาวลิกะ เป็นไปด้วยอำนาจการถาม ได้แก่ พระสูตรที่ถูกถามโดยบริษัท ๔ วรรณะ ๔ นาค ครุฑ คนธรรพ์ อสูร ยักษ์ ท้าวมหาราช เทวดาชั้นดาวดึงส์เป็นต้น และท้าวมหาพรหม เช่น สักกปัญหสูตร จุลลเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตร (๔) อตฺถุปัตติกะ เป็นไปโดยเหตุที่เกิดขึ้น ได้แก่ พระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงอาศัยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจึงตรัสเทศนา เช่น ธรรมทายาทสูตร จุลลสีหนาทสูตร ปุตตมังสุปมสูตร^{๑๔}

ความหมายคำว่า ตถาคต

มีการกล่าวถึงความหมายของคำว่า ตถาคต ซึ่งเป็นพระนามหนึ่งของพระพุทธเจ้าไว้ว่า คำว่า ตถาคต มีความหมาย ๘ อย่าง คือ (๑) เสด็จมาอย่างนั้น ได้แก่ ทรงชวนชวายเป็นประโยชน์แก่อุกลแก่โลกทั้งปวงเสด็จมาแล้ว (๒) เสด็จไปอย่างนั้น ได้แก่ ประสูติแล้ว เสด็จย่างพระบาทไปได้ ๗ ก้าว ทรงเปล่งอสาภิวาจา ตรัสรู้ ปรีณิพพานไปแล้ว (๓) เสด็จมาสู่ลักษณะที่แท้ ได้แก่ เสด็จมาสู่ลักษณะที่แท้จริงของธรรมชาติทั้งโลกธาตุและธรรมชาติมีพระนิพพานเป็นที่สุดซึ่งมีลักษณะแท้ไม่แปรผัน (๔) ตรัสรู้ธรรมที่แท้จริงตามที่เป็นจริง ได้แก่ ตรัสรู้อริยสัจ ๔ และปฏิจจนุสมุปบาท ๑๒ (๕) ทรงเห็นอารมณ์ที่แท้จริง ได้แก่ ทรงเห็นอารมณ์ ๖ มีรูปารมณเป็นต้นทั้งที่เป็นอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณ (๖) ทรงมีพระวาจาที่แท้จริง ได้แก่ ตั้งแต่ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณจนถึงปรีณิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ พระพุทธองค์ทรงกล่าว ตรัส แสดง คำแท้จริงอย่างเดียว ไม่เป็นอย่างอื่น (๗) ทรงกระทำเองและให้ผู้อื่นกระทำ ได้แก่ ทรงมีพระวรกายตรงกับพระวาจา ทรงมีพระวาจาตรงกับพระวรกาย ทรงมีพระวาจาอย่างใดก็ทรงกระทำอย่างนั้น และทรงกระทำอย่างใดก็ทรงมีพระวาจา

^{๑๓} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=2> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๑๔} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=3> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

อย่างนั้น (๘) ทรงครอบงำ ได้แก่ ทรงครอบงำสรรพสัตว์เบื้องบนถึงภวคัพพรหม เบื้องล่างถึงเวจี เบื้องขวางในโลกธาตุนหาประมาณมิได้ ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ การจะขัง หรือประมาณพระองค์หาไม่ พระองค์เป็นผู้ไม่มีใครเทียบเคียงได้ อันใคร ๆ ประมาณไม่ได้ เป็นผู้ยอดเยี่ยม เป็นพระราชาที่พระราชาทรงบูชา คือเป็นเทพของเทพ เป็นสักกะยิ่งกว่าสักกะทั้งหลาย เป็นพรหมยิ่งกว่าพรหมทั้งหลาย^{๑๕}

ความหมายและประเภทของปุจฉา

มีการกล่าวถึงความหมายและประเภทของปุจฉาไว้ว่า คำว่า ปุจฉา หรือคำถาม มี ๕ อย่าง คือ (๑) อธิกฐฐิชนาปุจฉา คำถามเพื่อส่องลักษณะที่ยังไม่เห็นให้กระจ่าง ได้แก่ คำถามเพื่อรู้ เห็น พิจารณา ไตร่ตรอง อธิบายลักษณะตามปกติที่ยังไม่รู้ ยังไม่เห็น ยังไม่ได้พิจารณา ยังไม่ได้ไตร่ตรอง ยังไม่แจ่มแจ้ง ยังไม่ได้อธิบาย (๒) ฐฐิสันทนาปุจฉา คำถามเทียบเคียงลักษณะที่เห็นแล้ว ได้แก่ คำถามเพื่อต้องการจะเทียบเคียงลักษณะตามปกติที่รู้แล้ว เห็นแล้ว พิจารณาแล้ว ไตร่ตรองแล้ว แจ่มแจ้งแล้ว อธิบายแล้ว กับบัณฑิตเหล่าอื่น (๓) วิมติเฉทนาปุจฉา คำถามเพื่อตัดความสงสัย ได้แก่ คำถามเพื่อต้องการตัดความสงสัยตามปกติที่มักสงสัย มักระแวง เกิดความแคลงใจว่า อย่างนี้หนอ? ไม่ใช่หนอ? อะไรหนอ? อย่างไรหนอ? (๔) อนุมติปุจฉา คำถามเพื่อการรับรอง ได้แก่ คำถามที่ต้องการให้ตอบรับรอง เช่น พระพุทธดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน? รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง เมื่อได้รับคำตอบว่า ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ก็รูปที่ไม่เที่ยงนั้น เป็นทุกข์หรือเป็นสุข และภิกษุตอบรับรองว่า เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า (๕) กเถตุกัมยตาปุจฉา คำถามเพื่อประสงค์จะตอบเอง ได้แก่ คำถามที่ถามเพื่อจะตอบเอง เช่น พระพุทธดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สติปฏิฐาน ๔ เหล่านี้ สติปฏิฐาน ๔ อะไรบ้าง? สติปฏิฐาน ๔ คือ (๑) กายานุปัสสนา ฯลฯ^{๑๖}

องค์ของปณตติบาท

มีการกล่าวถึงองค์ของปณตติบาทไว้ว่า องค์ของปณตติบาท หรือคุณลักษณะที่ทำให้ขาดศีลข้อ ปณตติบาท มี ๕ อย่าง คือ (๑) ปาโณ สัตว์มีชีวิต (๒) ปาณสญญิตา ตนรู้ว่ามีชีวิต (๓) วรกจิตต์ จิตคิดจะฆ่า (๔) อุปกุกโม มีความพยายาม (ลงมือทำ) และ (๕) เตน มรณ สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น^{๑๗}

^{๑๕} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=3> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๑๖} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=3> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๑๗} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=4> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

องค์ของอทินนาทาน

มีการกล่าวถึงองค์ของอทินนาทานไว้ว่า องค์ของอทินนาทาน หรือคุณลักษณะที่ทำให้ขาดศีลข้อ อทินนาทาน มี ๕ อย่าง คือ (๑) ปรปรีคหิต์ ของที่เจ้าของหวงแหน (๒) ปรปรีคหิตสณญิตา รู้ยู่ว่าเป็นของที่เจ้าของหวงแหน (๓) เถยยจิตต์ จิตคิดลัก (๔) อุปกโกม พยายามลัก (๕) เตน หรือ ลักมาได้ ด้วยความพยายามนั้น^{๑๘}

องค์ของมุสาวาท

มีการกล่าวถึงองค์ของมุสาวาทไว้ว่า องค์ของมุสาวาท หรือคุณลักษณะที่ทำให้ขาดศีลข้อมุสาวาท มี ๔ อย่าง คือ (๑) อตถิ วตถิ เรื่องไม่แท้ (๒) วิสวาทนจิตต์ จิตคิดจะพูดให้คลาดเคลื่อน (๓) ตชโซ วายาโม ความพยายามเกิดจากจิตคิดจะพูดให้คลาดเคลื่อนนั้น (๔) ปรสส ตทตถวิขานนั คนอื่นรู้เรื่องนั้น.^{๑๙}

องค์ของปิสุณาวาจา

มีการกล่าวถึงองค์ของปิสุณาวาจาไว้ว่า องค์ของปิสุณาวาจา หรือคุณลักษณะที่ทำให้ขาดศีลข้อ ปิสุณาวาจา มี ๔ อย่าง คือ (๑) ภินทิตพโพ ปโร ผู้อื่นที่ฟังให้แตกกัน (๒) เกทปุเรกขารตา มุ่งให้เขาแตกกันว่า คนเหล่านี้จักเป็นผู้ต่างกัน และแยกกันด้วยอุบายอย่างนี้ หรือ ปียกมยตา ประสงค์ให้ตนเป็นที่รักว่า เราจักเป็นที่รัก จักเป็นที่ไว้วางใจ ด้วยอุบายอย่างนี้ (๓) ตชโซ วายาโม ความพยายามที่เกิดแต่ความมุ่งให้เขาแตกกันนั้น (๔) ตสส ตทตถวิขานนั ผู้นั้นรู้เรื่องนั้น^{๒๐}

องค์ของมรฺสวาจา

มีการกล่าวถึงองค์ของมรฺสวาจาไว้ว่า องค์ของมรฺสวาจา หรือคุณลักษณะที่ทำให้ขาดศีลข้อ มรฺสวาจา มี ๓ อย่าง คือ (๑) อกโกสิตพโพ ปโร คนอื่นที่ตนด่า (๒) กุปิตจิตต์ จิตโกรธ (๓) อกโกสนา การด่า^{๒๑}

^{๑๘} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=4> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๑๙} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=4> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๒๐} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=4> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๒๑} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=4> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

องค์ของสัมผัสปลาล

มีการกล่าวถึงองค์ของสัมผัสปลาลไว้ว่า องค์ของสัมผัสปลาล หรือคุณลักษณะที่ทำให้ขาดศีลข้อสัมผัสปลาล มี ๒ อย่าง คือ (๑) นิรตถกถาปุเรกขารตา มุ่งกล่าวถ้อยคำที่ไร้ประโยชน์มีเรื่องภราตยุทธ และเรื่องชิงนางสีดา เป็นต้น (๒) ตถารูปิกถากถณิ กล่าวเรื่องเช่นนั้น^{๒๒}

การโกงด้วยตาชั่ง

มีการกล่าวถึงการโกงด้วยตาชั่งไว้ว่า การโกงด้วยตาชั่ง มี ๔ อย่าง คือ (๑) รูปกุฎฏิ โกงด้วยรูปได้แก่ ทำตาชั่ง ๒ คันให้มีรูปเท่ากัน เมื่อรับ รับด้วยตาชั่งคันใหญ่ เมื่อให้ ให้ด้วยตาชั่งคันเล็ก (๒) องคกุฎฏิ โกงด้วยอวัยวะได้แก่ เมื่อรับ ใช้มือกดคันชั่งข้างหลังไว้ เมื่อให้ ใช้มือกดคันชั่งข้างหน้าไว้ (๓) คหณกุฎฏิ โกงด้วยการจับได้แก่ เมื่อรับก็จับเชือกไว้ที่โคนตาชั่ง เมื่อให้ก็จับเชือกไว้ที่ปลายตาชั่ง (๔) ปฏิจจนนกุฎฏิ โกงด้วยกำบังไว้ได้แก่ ทำตาชั่งให้เป็นโพรงแล้วใส่ผงเหล็กไว้ภายใน เมื่อรับก็เลื่อนผงเหล็กนั้นไปข้างปลายตาชั่ง เมื่อให้ก็เลื่อนผงเหล็กไปข้างหัวตาชั่ง^{๒๓}

ลักษณะของพีช ๕ อย่าง

มีการกล่าวถึงลักษณะของพีชไว้ ๕ อย่างว่า (๑) พีชเกิดแต่ราก ได้แก่ ขมิ้น ขิง ว่านเปราะป่า ว่านเปราะบ้าน อุตพิต ข่า แฝก หญ้าคาและหญ้าแห้วหมู เป็นต้น (๒) พีชเกิดแต่ลำต้น ได้แก่ โป ไทโร มะสัง มะเดื่อ มะเดื่อป่า มะขวิด เป็นต้น (๓) พีชเกิดแต่ข้อ ได้แก่ อ้อย อ้อ ไม้ เป็นต้น (๔) พีชเกิดแต่ยอด ได้แก่ แมงลัก ตะไคร้ หอมแดง เป็นต้น (๕) พีชเกิดแต่เมล็ด ได้แก่ ปุพพัตถนชาติ พีชที่จะพึงกินก่อน ได้แก่ ข้าวทุกชนิด และ อปรันถนชาติ พีชที่จะพึงกินทีหลัง หรืออาหาร คือถั่วและผักอื่น ๆ^{๒๔}

ลักษณะของยาน

มีการกล่าวถึงลักษณะของยานไว้ว่า ยาน ได้แก่ ล้อเลื่อน รถ เกวียน รถมีเครื่องประดับ วอ รถเข็น และรองเท้า^{๒๕}

^{๒๒} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=4> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๒๓} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=4> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๒๔} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=4> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖], [tripitaka91.com, เรื่องอังกูรเทพบุตร, https://www.tripitaka91.com/43-334-18.html#middle](https://www.tripitaka91.com/43-334-18.html#middle)[๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๒๕} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=4> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

ความหมายของคำว่า ธรรม

มีการกล่าวถึงความหมายของคำว่า ธรรม ไว้ว่า คำว่า ธรรม มีความหมาย ๔ อย่าง คือ (๑) คุณธรรม เช่น ธรรมและอธรรม หากมีผลเสมอกันไม่ อธรรมนำสัตว์ไปนรก ธรรมให้สัตว์ถึงสุคติ (๒) เทศนาธรรม เช่น ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น ฯลฯ แก่เธอทั้งหลาย (๓) ปรีชาธรรม เช่น ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ ฯลฯ (๔) นิสิตธรรม เช่น ก็นั้นสมัยนั้นแล ธรรมมีอยู่ คือ ชั้นทั้งหลายมีอยู่^{๒๖}

ทิวฎี ๖๒

มีการกล่าวถึงทิวฎี ๖๒ ซึ่งเป็นลักษณะของคนทั้งหลายในโลกนี้ไว้ว่า (๑) คนพวกที่ชื่อว่า สัสตวาทะ (วาทะว่าอัตตาและโลกเที่ยง) มี ๔ จำพวก (๒) คนพวกที่ชื่อว่า เอกัจจสัสตวาทะ (วาทะว่าอัตตาและโลกเที่ยงบางอย่าง) มี ๔ จำพวก (๓) คนพวกที่ชื่อว่า อันตานันติกะ (วาทะว่าอัตตาและโลกเที่ยงบางอย่าง) มี ๔ จำพวก (๔) คนพวกที่ชื่อว่า อมราวิกเขปะ (วาทะที่ลึกลับเลื่องไม่แน่นอน) มี ๔ จำพวก (๕) คนพวกที่ชื่อว่า อธิจจมุปปนิกะ (วาทะว่าอัตตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย) มี ๒ จำพวก (๖) คนพวกที่ชื่อว่า สัญญิวาทะ (วาทะว่าอัตตาหลังจากตายแล้วมีสัญญา) มี ๑๖ จำพวก (๗) คนพวกที่ชื่อว่า อสัญญิวาทะ (วาทะว่าอัตตาหลังจากตายแล้วไม่มีสัญญา) มี ๘ จำพวก (๘) คนพวกที่ชื่อว่า เนวสัญญินาสัญญิวาทะ (วาทะว่าอัตตาหลังจากตายแล้วมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่) มี ๘ จำพวก (๙) คนพวกที่ชื่อว่า อุกเขทวาทะ (วาทะว่าอัตตาหลังจากตายแล้ว ชาติสุญ) มี ๗ จำพวก (๑๐) คนพวกที่ชื่อว่า ทิวฎีธัมมนิพพานวาทะ (วาทะว่ามีสภาพบางอย่างเป็นนิพพานปัจจุบัน) มี ๕ จำพวก^{๒๗}

นักตริก ๔ จำพวก

มีการกล่าวถึงนักตริก ๔ จำพวกไว้ว่า (๑) อนุสสติโก นึกตามที่ได้ฟังเรื่องราวมา ได้แก่ ผู้ที่ฟังเรื่องราวมาว่า ได้มีพระราชพระนามว่าเวสสันดร ดังนี้เป็นต้นแล้วก็นึกเอาว่า ด้วยเหตุอันแหละ ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าคือพระเวสสันดร อตตาก็เที่ยงดังนี้ ถือเป็นทิวฎี (๒) ชาตีสสโร นึกโดยระลึกชาติได้ ได้แก่ ผู้ที่ระลึกชาติได้ ๒-๓ ชาติแล้วนึกเอาว่า เมื่อก่อน เรานี้แหละได้มีมาแล้วในที่ชื่อโน้น ฉะนั้น อตตาก็เที่ยง (๓) ลากิ นึกเอาแต่ที่นึกได้ ได้แก่ ผู้ที่นึกเอาว่า อตตาของเราในบัดนี้ มีความสุขอยู่ฉนั้นใด แม้ในอดีตก็ได้มีความสุขมาแล้ว แม้ในอนาคตก็จักมีความสุขเหมือนฉนั้นนั้น ถือเป็นทิวฎีโดยที่

^{๒๖} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=5> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๒๗} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=5> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖], ดุราละเยียดโน อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๗๗/๖๓๔.

ได้แก่ตัว (๔) สุพุทธกโก นิกเอาลอย ๆ ได้แก่ ผู้ที่ยึดถือโดยเพียงแต่นิกเอาเองเท่านั้นว่า เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็จะเป็นอย่างนี้^{๒๘}

ลักษณะของความดีนรณ ๔ อย่าง

มีการกล่าวถึงลักษณะของความดีนรณไว้ ๔ อย่างว่า (๑) ตาสตสสนา ความดีนรณเพราะความสะอาด ได้แก่ รู้สึกกลัว รู้สีกน่ากลัว สยอ ขนลุก จิตสะดุ้ง หวาดหวั่น เพราะอาศัยชาติ ชรา พยาธิ มรณะ (๒) ตมฺหา ตสสนา ความดีนรณเพราะตมฺหา ได้แก่ ความดีนรณว่า โหหนอ แม้สัตว์เหล่าอื่นก็ฟังมาเป็นอย่างนี้ (๓) ทิฏฐิ ตสสนา ความดีนรณเพราะทิฏฐิ ได้แก่ ความสะอาด ความดีนรณ (๔) ญาณตสสนา ความดีนรณเพราะญาณ ได้แก่ ความดีนรณว่า แม้คนเหล่านั้นฟังพระธรรมเทศนาของพระตถาคตแล้ว โดยมากถึงความกลัวความสังเวชหวาดเสียว^{๒๙}

เหตุให้แผ่นดินไหว ๘ ประการ

มีการกล่าวถึงเหตุให้แผ่นดินไหวไว้ ๘ ประการว่า แผ่นดินไหวด้วยเหตุ ๘ ประการ คือ (๑) ธาตุกำเริบ (๒) อานุภาพของผู้มีฤทธิ์ (๓) พระโพธิสัตว์ก้าวลงสู่พระกรรม (๔) เสด็จออกจากกรรม พระมารดา (๕) บรรลุพระสัมโพธิญาณ (๖) ทรงแสดงพระธรรมจักร (๗) ทรงปลงอายุสังขาร (๘) เสด็จดับขันธปรินิพพาน^{๓๐}

เหตุให้แผ่นดินไหว ๘ ประการ อีกอย่างหนึ่ง

มีการกล่าวถึงเหตุให้แผ่นดินไหว ๘ ประการ อีกอย่างหนึ่งว่า แผ่นดินไหวด้วยเหตุ ๘ ประการ อีกอย่างหนึ่ง คือ (๑) คราวเสด็จมหาภิเนษกรมณ์ (๒) คราวเสด็จเข้าสู่โพธิมณฑลสถาน (๓) คราวรับผ้าบังสุกุล (๔) คราวซักผ้าบังสุกุล (๕) คราวแสดงกาลามสูตร (๖) คราวแสดงโคตมกสูตร (๗) คราวแสดงเวสสันดรชาดก (๘) คราวแสดงพรหมชาลสูตร^{๓๑}

^{๒๘} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=5> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๒๙} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=5> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๓๐} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=6> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

^{๓๑} 84000.org, “อรรถกถาพรหมชาลสูตร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p=6> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

บทสรุป

ในอรรถกถาพรหมชาลสูตร ผู้เขียนกลั่นกรองสารได้ ๒๐ ประเด็น คือ (๑) ความหมายคำว่า ภควา ๗ อย่าง มีทรงควรแก่ความเคารพโดยฐานเป็นครู เป็นต้น (๒) พุทธกิจ ๕ ประการ มีกิจในปุเรภัต กิจวัตร ก่อนฉัน เป็นต้น (๓) เหตุที่ตั้งพระสูตร ๔ ประการ มีอรรถัตถสมาสยะ เป็นไปตามพระอัยยาศัยของพระองค์ เป็นต้น (๔) ความหมายคำว่า ตถาคต ๘ อย่าง มีเสด็จมาอย่างนั้น เป็นต้น (๕) ความหมายและประเภทของปุจฉา ๕ อย่าง มีอภิฏฐุชोजनाปุจฉา คำถามเพื่อส่องลักษณะที่ยังไม่เห็นให้กระจ่าง เป็นต้น (๖) องค์ของปาณาติบาต ๕ อย่าง มี ปาโณ สัตว์มีชีวิต เป็นต้น (๗) องค์ของอทินนาทาน ๕ อย่าง มี ปรปริคคหิต์ ของที่เจ้าของหวงแหน เป็นต้น (๘) องค์ของมุสาวาท ๔ อย่าง มี อตถ วตถุ เรื่องไม่แท้ เป็นต้น (๙) องค์ของปิสุณาวาจา ๔ อย่าง มี ภินทิตพโพ ปโร ผู้อื่นที่ฟังให้แตกกัน เป็นต้น (๑๐) องค์ของ ผรุสวาจา ๓ อย่าง มี อุกโกสิตพโพ ปโร คนอื่นที่ตนด่า เป็นต้น (๑๑) องค์ของสัมผัปปลาป ๒ อย่าง มี นิสตถกถาปุเรกขารตา มุ่งกล่าวถ้อยคำที่ไร้ประโยชน์มีเรื่องภารตยุทธ และเรื่องชิงนางสีดา เป็นต้น (๑๒) การโกงด้วยตาชั่ง ๔ อย่าง มี รูปกุฎฎ โกงด้วยรูป เป็นต้น (๑๓) ลักษณะของพีช ๕ อย่าง มี พีชเกิดแต่ราก เป็นต้น (๑๔) ลักษณะของยาน มีล้อเลื่อน เป็นต้น (๑๕) ความหมายของคำว่า ธรรม ๔ อย่าง มีคุณธรรม เป็นต้น (๑๖) ทิฏฐิ ๖๒ มีพวกสัสสวาทะ (วาทะว่าอัตตาและโลกเที่ยง) เป็นต้น (๑๗) นักรักริก ๔ จำพวก มี อนุสสติโก นึกตามที่ได้ฟังเรื่องราวมา เป็นต้น (๑๘) ลักษณะของความดิ้นรน ๔ อย่าง มี ตาสตสสนา ความดิ้นรนเพราะความสะดุ้ง เป็นต้น (๑๙) เหตุให้แผ่นดินไหว ๘ ประการ มี ธาตุกำเริบ เป็นต้น (๒๐) เหตุให้แผ่นดินไหว ๘ ประการ อีกอย่างหนึ่ง มีคราวเสด็จมหาภิเนษกรรม เป็นต้น หวังใจว่า จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านไม่มากนักน้อย สุดท้ายนี้ขอขอบคุณแหล่งข้อมูลที่ผู้เขียนนำมาอ้างอิงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๘.

ป. หลงสมบุญ, พันตรี. **พจนานุกรมมคธ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ร้านเรื่องปัญญา, ๒๕๔๐.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

รมิดา ฟ้ายิโย และ อุทัย สติมัน. “ศีลในพรหมชาลสูตร : ศีลเพื่อชีวิตที่งดงาม”. **วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓) : ๓๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

บริษัท อนันดา ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด (มหาชน). “**คุ้มจริงไหม? เป็นไรเดอร์ เปิดทุกเรื่องที่คุณต้องรู้
กับอาชีพเสริมมาแรงช่วงโควิด**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.ananda.co.th/blog/thegenc/rider-delivery/>[๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

84000.org. “**อรรถกถาพรหมชาลสูตร**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=09.0&i=1&p> [๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

LONGDO Dict. “**ปฐมยาม**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://dict.longdo.com/search/ปฐมยาม>
[๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

Starfish Academy. “**ทำไมอาชีพ youtuber จึงเป็นอาชีพที่นิยมของเด็กยุคนี้**”. [ออนไลน์].
แหล่งที่มา: [https://www.starfishlabz.com/blog/58-ทำไมอาชีพ-youtuber-
จึงเป็นอาชีพที่นิยมของเด็กยุคนี้](https://www.starfishlabz.com/blog/58-ทำไมอาชีพ-youtuber-จึงเป็นอาชีพที่นิยมของเด็กยุคนี้)[๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖].

แนวความคิดการพัฒนาตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

พระมหาสมณคุณ สิริปัญโญ พระอธิการัฐวุฒิ สิริจันท

พระครูวาปีจันทน์คุณ พระครูสุตวราธรรมกิจ

พระครูภาวนาพัฒนบัณฑิต

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๙๘๙๘๙

บทนำ

ธรรมชาติของมนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและสามารถฝึกได้ การที่มนุษย์ทุกคนต้องการมีชีวิตที่ดีมีความสุขในการดำเนินชีวิต ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตัวเองได้ตั้งไว้ ตลอดจนถึงการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ สิ่งแรกที่มนุษย์ทุกคนควรจะต้องมีคือการฝึกฝนพัฒนาตนเองเพื่อเพิ่มเติมศักยภาพของตนเองที่มีอยู่ เริ่มจากการเรียนรู้ สร้างวิสัยทัศน์ใหม่ ๆ ที่ทันต่อยุคสมัย เพื่อที่จะทำให้ตนเองมีความรู้ มีทักษะและความสามารถในการนำมาเพื่อการพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน รวมทั้งการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม โดยความเป็นจริงธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนในสังคมมีการแข่งขันเพื่อให้ได้มาแห่งการประสบความสำเร็จไม่ว่าจะเป็นเรื่องงาน เรื่องเงิน ตลอดจนถึงเรื่องต่าง ๆ ที่จะเป็นหลักประกันในการที่จะทำให้สามารถดำรงชีวิตให้อยู่รอดในสังคมได้ การแข่งขันเหล่านั้นจึงทำให้เกิดปัญหาในสังคมตามมาอย่างมากมาย กล่าวคือ การที่มนุษย์ทุกคนพยายามที่จะแข่งขันเพื่อการพัฒนาตนเองให้ประสบความสำเร็จจนบางครั้งทำให้มนุษย์ลืมคำนึงถึงคุณธรรมและจริยธรรมอันเป็นกฎกติกาของการอยู่ร่วมกันในสังคม แนวความคิดของการพัฒนาตนตามแนวพระพุทธศาสนาจึงว่าด้วยเรื่องชีวิตของมนุษย์ วิธีทางการดำเนินชีวิต วิธีการพัฒนาชีวิตเพื่อความสมบูรณ์ในชีวิต การยกระดับของจิตเพื่อความสงบสุข ตลอดจนถึงการบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต คือการบรรลุนิพพาน

ความหมายของการพัฒนาตน

การพัฒนาตนเป็นกระบวนการที่ผู้คนใช้เวลาและพลังงานในการเติบโตและเปลี่ยนแปลงตนเองให้ดียิ่งขึ้นทั้งด้านบุคลิกภาพ ทักษะ ความรู้ และคุณค่าในชีวิตทั่วไป ความหมายของการพัฒนาตนมีมุมมองหลากหลายและส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับบุคคลแต่ละคนว่าพวกเขาต้องการที่จะพัฒนาและปรับปรุงด้านใดบ้าง โดยบางครั้งการพัฒนาตนอาจเกี่ยวข้องกับการพัฒนาทักษะทางวิชาชีพ เช่น การเรียนรู้ทักษะใหม่ เพื่อเตรียมพร้อมในการเดินทางในอาชีพหรืองานที่ต้องการความเชี่ยวชาญมากขึ้น นอกจากนี้เป้าหมายการพัฒนาตนยังหมายถึงการพัฒนาศักยภาพของตนด้วยตนเองให้ดีขึ้นทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม เพื่อให้ตนเป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพของสังคม เป็นประโยชน์

ต่อผู้อื่น ตลอดจนเพื่อการดำรงชีวิตอย่างสันติสุขของตน และเห็นว่าบุคคลที่จะพัฒนาตนเองได้ จะต้องเป็นผู้มุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงตัวเอง โดยมีความเชื่อหรือแนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาตนที่ถูกต้องซึ่งจะเป็นสิ่งที่จะช่วยส่งเสริมให้การพัฒนาตนเองประสบความสำเร็จ การพัฒนาตนยังเกี่ยวข้องกับการเติบโตทางจิตวิญญาณและอารมณ์ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การพัฒนาคุณลักษณะบุคลิกภาพ เช่น ความเป็นอดีตที่สูงขึ้น ความเชื่อมั่น ความเป็นผู้นำ และอื่น ๆ เพื่อให้สามารถเผชิญกับความท้าทายและสิ่งใหม่ ๆ ในชีวิตได้ด้วยความมั่นใจและความสามารถในการรับมือ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวธรรมว่า ธรรมชาติของมนุษย์ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ พัฒนาได้ ศึกษาได้ หรือเป็นสัตว์ที่เรียนรู้ได้ แปรจากสัตว์อื่นที่ฝึกไม่ได้ หรือฝึกแทบไม่ได้ แต่มนุษย์นี้ฝึกได้และเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกได้ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), ๒๕๓๗) สอดคล้องกับ (ตรีพร ชุมศรี, ๒๕๔๘) ได้ให้ความหมาย การพัฒนาตนเอง หมายถึง การที่บุคคลพัฒนาขีดความสามารถของตนโดยผ่านการจัดการและความพยายามของตนเอง โดยสามารถปรับปรุงแก้ไขตนเองให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ ความชำนาญ และทัศนคติที่ดี ต่อการปฏิบัติงานที่ตนรับผิดชอบให้มีคุณภาพประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจแก่องค์กรและการพัฒนาตน การที่บุคคล รู้จักเรียนรู้และปรับปรุงตนเองให้มีความเจริญงอกงาม มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน เพื่อสะสม ความรู้และประสบการณ์ให้มากยิ่งขึ้น เพื่อการนำพาชีวิตสู่ความเจริญก้าวหน้า (สงวน สุทธิเลิศอรุณ, ๒๕๔๓)

พุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อว่า มนุษย์โดยธรรมชาติมีศักยภาพ คือ ความสามารถที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองให้ประเสริฐที่สุดได้แฝงอยู่ ธรรมชาติแฝงซึ่งเกิดตามธรรมชาติของมนุษย์ คือ “ความเคยชิน” และธรรมชาติ คือ “ความศรัทธา” เป็นธรรมชาติที่เหมาะสมสำหรับการฝึกฝน พัฒนาด้านกายและศีล เมื่อกายและศีลได้รับการพัฒนาแล้ว จะส่งผลต่อไปถึงการฝึกฝนพัฒนา ด้านจิตใจและปัญญาตามลำดับ เมื่อใดที่ฝึกฝนพัฒนาจนได้คุณสมบัติ คือ ความเป็นผู้มีกาย , ศีล, จิต และปัญญาที่พัฒนาแล้วเท่านั้น จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์ (พระมหาสมปอง จนทวโส (ยุงรัมย์), ๒๕๓๘) ดังที่กล่าวมาข้างต้น หลักการพัฒนาตนตามแนวพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องจะต้องตั้งอยู่บนหลักภาวะนา ๔ คือ หลักกายภาวะนา ศีลภาวะนา จิตภาวะนา และปัญญาภาวะนา

สรุปได้ว่า การพัฒนาตน หมายถึง การที่บุคคลเกิดความต้องการแล้วดำเนินการพัฒนาความรู้ ความสามารถ และคุณลักษณะต่าง ๆ ของตน เพื่อให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถมากขึ้นหรือสูงขึ้น มีคุณลักษณะส่วนบุคคลที่จำเป็นและเหมาะสมยิ่งขึ้น อันจะส่งผลต่อความเจริญก้าวหน้าของตนเอง ตลอดจนองค์กรและสังคมของตนเอง ดังนั้นหลักการในการพัฒนาตนเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงในตัวของเราเพื่อให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้น รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรม วาจา และความคิด ที่จะส่งผลต่อความสัมพันธ์ในระดับบุคคลและประสิทธิภาพในการทำงานของบุคคลเหล่านั้นให้มากขึ้น

เพื่อเป็นการช่วยให้ตนเองและสังคมมีความสุข อันเป็นผลเป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมโดย สอดคล้องกับความถนัด ความสนใจ ศักยภาพและความสามารถของแต่ละบุคคล

แนวความคิดพื้นฐานของการพัฒนาตน

แนวความคิดพื้นฐานในการพัฒนาตนเป็นกระบวนการที่สำคัญในการปรับตัวในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ เช่น การเสริมสร้างทักษะ การเรียนรู้ใหม่ การพัฒนาทักษะส่วนตัว ตลอดจนถึงการพัฒนา ทางด้านจิตใจ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า ธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์จึงเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ พัฒนาได้ ศึกษาได้ และเป็นสัตว์ที่เรียนรู้ได้ แปรจากสัตว์อื่นที่ฝึกไม่ได้ หรือฝึกแทบไม่ได้ แต่มนุษย์นี้ ฝึกได้และเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกได้ และมนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ต้องทำหน้าที่ตาม ธรรมชาติ และจะได้รับผลดีจากธรรมชาติ ธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ คือ เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ การที่มนุษย์ต้องมีชีวิตที่ ดีงาม ต้องศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนให้ดีขึ้นไปในระบบการดำเนินชีวิตซึ่ง ประกอบด้วยพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เมื่อฝึกฝนพัฒนามีการศึกษา ก็ทำให้การดำเนินชีวิตดีขึ้น แต่ ถ้าไม่เรียนรู้ไม่ฝึกการเป็นมนุษย์นั้นก็จะดำเนินชีวิตไม่ดีไม่ถูกต้อง ทั้งนี้เพราะมนุษย์อยู่ด้วยสัญชาตญาณ อย่างเดียวไม่พอ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๐)

มนุษย์ในสังคมจึงต้องดำเนินชีวิตอย่างมีเป้าหมายด้วยการเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเอง เพื่อที่จะ เป็นการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ในการพัฒนาความก้าวหน้าทางด้านอาชีพการงานของตนเอง จนไปถึง เพื่อความมั่นคงของตนเอง จูริรัตน์ ได้เสนอแนวความคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองแบ่งออกเป็น ๔ ด้าน คือ

๑. **ด้านสุขภาพ** สิ่งสำคัญในการพัฒนาตนเอง บุคคลต้องมีสุข ภาพจิตที่ดีและร่างกายจะต้อง แข็งแรง

๒. **ด้านทักษะ** จะต้องมีการพัฒนาทักษะด้านสมองและการสร้างสรรค์ความคิดในหลาย รูปแบบ รวมทั้งความทรงจำ ความมีเหตุผล ความคิดสร้างสรรค์

๓. **ด้านการกระทำให้สำเร็จ** การกระทำหรือปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วง โดยกล้ากระทำ ด้วยตัวเอง โดยไม่ต้องรอคำสั่ง หรือไม่รอคอยให้เกิดขึ้นเอง

๔. **ด้านเอกภาพของตนเอง** เป็นการยอมรับข้อดีและข้อเสียของตนเองด้วยความพึงพอใจ ในความสามารถ และยอมรับในข้อบกพร่องของตนเองและพยายามแก้ไขให้ดีที่สุด (จูริรัตน์ พินิจมนตรี, ๒๕๕๓)

สอดคล้องกับ (ปราชญา กล้าผจญ และพอลตา บุตรสุทธีวงศ์, ๒๕๕๐) ได้กล่าวถึง แนวคิดในการ พัฒนาตนเองเป็นการพัฒนาใน ๔ ด้าน คือ

๑. การรู้จักคุณค่าในตนเอง เข้าใจตนเอง รู้ค่านิยมที่ตนเองใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต
๒. การจัดการตนเองได้ เช่น ควบคุมอารมณ์ได้ มีความโปร่งใส และมีความสามารถในการปรับตัว
๓. การตระหนักรู้ทางสังคม มุ่งสู่ผลสัมฤทธิ์ มีความคิดริเริ่ม
๔. การบริหารจัดการความสัมพันธ์ การมีอารมณ์ขัน มองโลกในแง่ดี

จึงสรุปได้ว่าแนวความคิดพื้นฐานเบื้องต้นของการพัฒนาตนเองเป็นเรื่องที่มนุษย์ในสังคมจะต้องมีความพยายามในการพัฒนาปรับปรุงทักษะทุกด้านในชีวิตอย่างเต็มที่ตามความสามารถของตนเองในการเปลี่ยนแปลงตนเองจากศักยภาพเดิมที่มีอยู่ไปสู่ศักยภาพระดับที่สูงกว่า เพราะความจริงมนุษย์ทุกคนล้วนต่างมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองเพื่อการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคมอันเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น ซึ่งแนวความคิดในการพัฒนาจึงหมายถึงการตระหนักรู้ถึงความจำเป็นในการพัฒนาปรับปรุงตนเองที่จะต้องประกอบไปด้วย การสังเกตตนเอง ประเมินตนเอง การวางแผนพัฒนาตนและการตั้งเป้าหมาย โดยแนวความคิดของการพัฒนาของมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญในการพัฒนามนุษย์ด้วยการยึดตามหลักไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

แนวความคิดความสำคัญของการพัฒนาตน

การพัฒนาตนเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากของมนุษย์ทุกคน เพราะการพัฒนาตนของมนุษย์จะเป็นการช่วยเพิ่มความแข็งแกร่งทางจิตใจและความพร้อมในการจัดการกับอุปสรรคและสถานการณ์ที่ซับซ้อนในชีวิต พร้อมทั้งเพิ่มทักษะการเรียนรู้ที่จะช่วยให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างมีความสุขและมั่นใจ สอดคล้องกับแนวความคิดของ ณรงค์ แสนทอง กล่าวว่าการพัฒนาตนเอง จะสามารถวางแผนชีวิตและบริหารชีวิตตนเองได้ อีกทั้งยังช่วยสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อการทำงาน และเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน การพัฒนาตนมีความสำคัญดังนี้

๑. ความสำคัญต่อตนเอง คือการเตรียมตนให้พร้อมในด้านต่าง ๆ เพื่อรับกับสถานการณ์ทั้งหลายได้ด้วยความรู้สึที่ดีต่อตนเอง เป็นการปรับปรุงสิ่งที่บกพร่อง และพัฒนาพฤติกรรมให้เหมาะสม ขจัดคุณลักษณะที่ไม่ต้องการออกจากตัวเอง และเสริมสร้างคุณลักษณะที่สังคมต้องการ เป็นการวางแผนทางให้ตนเองสามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายในชีวิตได้อย่างมั่นใจส่งเสริมความรู้สึกในคุณค่าแห่งตนให้สูงขึ้น มีความเข้าใจตนเอง สามารถทำหน้าที่ตามบทบาทของตนได้เต็มศักยภาพ

๒. ความสำคัญต่อบุคคลอื่น สืบเนื่องมาจากบุคคลย่อมต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน การพัฒนาในบุคคลหนึ่งย่อมส่งผลต่อบุคคลอื่นด้วย การปรับปรุงและพัฒนาตนเองจึงเป็นการเตรียมตนให้เป็นสิ่งแวดล้อมที่ดีของผู้อื่น ทั้งบุคคลในครอบครัวและเพื่อนในที่ทำงาน สามารถเป็นตัวอย่างหรือเป็นที่

อ้างอิงให้เกิดการพัฒนาในคนอื่น ๆ ต่อไป เป็นประโยชน์ร่วมกันทั้งชีวิตส่วนตัวและการทำงานและการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในชุมชน ที่จะส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

๓. ความสำคัญต่อสังคมโดยรวม คือภาระกิจที่แต่ละหน่วยงานในสังคมต้องรับผิดชอบส่วนต้องอาศัยทรัพยากรบุคคลเป็นผู้ปฏิบัติงาน การที่ผู้ปฏิบัติงานแต่ละคนได้พัฒนาและปรับปรุงตนเองให้ทันต่อพัฒนาการของรูปแบบการทำงานหรือเทคโนโลยี การพัฒนาเทคนิควิธี หรือวิธีคิดและทักษะใหม่ ๆ ที่จำเป็นต่อการเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและคุณภาพของผลผลิต ทำให้หน่วยงานนั้นสามารถแข่งขันในเชิงคุณภาพและประสิทธิภาพกับสังคมอื่นได้สูงขึ้น ส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศโดยรวมได้ (ณรงค์วิทย์ แสนทอง, ๒๕๕๐)

ความสำคัญของการพัฒนาตนตามแนวทางของพระพุทธศาสนา พระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวไว้ว่า เครื่องมือที่จะพัฒนาฝึกฝนตนเองได้อีกทางที่ใดมีการพัฒนางานที่นั่นก็จะมีความสำเร็จก้าวหน้าให้เท่าทันต่อสังคม และประเทศชาติได้อย่างต่อเนื่อง ดังคำที่ว่า ชีวิตสมบูรณ์ สุขก็สมบูรณ์ สังคมก็สุขสมบูรณ์ เพราะจิตเป็นอิสระด้วยปัญญา ที่ถึงการพัฒนาอย่าสมบูรณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๖)

สรุปได้ว่า แนวความคิดของการพัฒนาตนเองมีความสำคัญและมีความจำเป็นเป็นอย่างมาก เพราะมนุษย์ทุกคนล้วนมีความต้องการที่จะพัฒนาชีวิตของตนเองให้ประสบความสำเร็จแก่ตนเอง ซึ่งการที่จะทำให้มนุษย์ทุกคนประสบความสำเร็จในความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สิ่งแรกที่มนุษย์ทุกคนจะต้องมองเห็นศักยภาพและคุณค่าที่มีอยู่ในตัวของตนเองพร้อมที่จะความพยายามในการฝึกหัดและพัฒนาตนเองได้ในทุกเรื่อง ซึ่งถ้าหากทุกคนมองเห็นคุณค่าและศักยภาพของตนเองในการที่เข้ารับการพัฒนาตนเองเพื่อให้เป็นไปในทางที่ดีผลที่จะได้รับตามมาคือทุกคนสามารถที่จะอาศัยอยู่บนโลกนี้ด้วยความเข้าใจยอมรับการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี

แนวความคิดการพัฒนาตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

แนวความคิดของการพัฒนาตนตามแนวทางของพระพุทธศาสนา มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของมนุษย์ โดยยึดหลักของการพัฒนาทางด้านจิตใจ การพัฒนาตนตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ตรงกับคำว่า “ภาวนา” ซึ่งหมายถึง การทำให้เจริญองกาม ถึงอย่างไรก็ตาม คำว่า “การพัฒนา” ในที่นี้เป็นคำที่กำหนดให้มีคุณค่า และตามหลักการของพระพุทธศาสนา การพัฒนาจะต้องดำเนินไปพร้อม ๆ กัน ๔ ทาง คือ ทางด้านกายภาพ ทางด้านศีลธรรม ทางด้านจิตใจหรือทางด้านอารมณ์ และทางด้านสติปัญญา (จำนงค์ อติวิฒนสิทธิ์, ๒๕๔๕)

สำหรับแนวความคิดทางการพัฒนาตนเองตามแนวพระพุทธศาสนา พระพรหมคุณภาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) นำเสนอแนวความคิดหลักการและวิธีการที่จะพัฒนาตนไปสู่วิถีชีวิตที่ดีงาม เรียกว่า “รุ่งอรุณแห่งการพัฒนาตน” ไว้ ๗ ประการ ดังนี้

๑. รู้จักเลือกหาแหล่งความรู้และแบบอย่างที่ดีได้แก่ การรู้จักใช้สติปัญญาในการวิเคราะห์พิจารณาในการเลือก เริ่มจากการเลือกคบคนดี เลือกตัวแบบที่ดี เลือกบริโภคนิสัยและข่าวสารข้อมูลที่มีคุณค่า เรียกว่า ความมีกัลยาณมิตร (กัลยาณมิตรตา)

๒. รู้จักจัดระเบียบชีวิต มีการวางแผนและจัดการกิจการงานต่าง ๆ อย่างมีระบบระเบียบ เรียกว่า ถึงพร้อมด้วยศีล (ศีลสัมปทา)

๓. ถึงพร้อมด้วยแรงจูงใจสร้างสรรค์มีความสนใจ มีความพึงพอใจ มีความต้องการจะสร้างสรรค์กิจการงานใหม่ ๆ ที่เป็นความดีงามและมีประโยชน์ เรียกว่า ถึงพร้อมด้วยฉันทะ (ฉันทสัมปทา)

๔. มีความมุ่งมั่นพัฒนาตนให้เต็มศักยภาพ ผู้มีความเชื่อในตนว่าสามารถจะพัฒนาได้ จะมีความงอกงาม ถึงที่สุดแห่งความสามารถของตน เรียกว่า ทำให้ตนให้ถึงพร้อม (อัตตสัมปทา)

๕. ปรับเจตคติและค่านิยมให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตที่ดีงาม เอื้อต่อการเรียนรู้ทำให้สติปัญญางอกงามขึ้น เรียกว่า กระทำความเห็นความเข้าใจให้ถึงพร้อม (ทัญญูสัมปทา)

๖. การมีสติ กระทบหรือรันทันตัวตลอดเวลา หมายถึง การมีจิตสำนึกแห่งความไม่ประมาท เข้าใจการเปลี่ยนแปลงของชีวิตและสภาพแวดล้อม เห็นคุณค่าของเวลาและใช้เวลาอย่างคุ้มค่า เรียกว่า ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท (อัปมาทสัมปทา)

๗. รู้จักแก้ปัญหาและพึ่งตนเอง จัดการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ มีความคิดวิจรรณญาณตามเหตุปัจจัยด้วยตนเอง เรียกการคิดแบบนี้ว่า โยนิโสมนสิการ (โยนิโสมนสิการสัมปทา) (พระพรหมคุณภาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๔)

ในหลักการพัฒนาตนในทางพระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์อันกลมกลืนระหว่างการดำเนินชีวิตของบุคคลกับสภาพแวดล้อมและเพื่อเป็นการมุ่งหวังของการกระทำตนให้มีความสุขด้วยตนเอง ด้วยการยึดหลักและแนวทางการปฏิบัติที่สำคัญมี ๓ ประการ คือ

๑. ทมะ หมายถึง ความสามารถในการฝึกให้รู้จัก การข่มจิตของตน การฝึกตน กล่าวคือ การบังคับควบคุมตนเองได้ หรือการข่มใจตนเอง การฝึกนิสัย และปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดดำเนินนิสัย รวมถึงการแก้ไขข้อบกพร่อง โดยเฉพาะการปรับตัวเข้าหากัน ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติและปัญญา นอกจากนี้ หลักทมะ ย่อมเป็นเหตุให้คนในสังคมการทำงานร่วมกันในหมู่มา อยู่และปฏิบัติการทำงานด้วยความราบรื่น ไม่กระทบกระทั่งกัน มีความใจเย็น ส่งผลให้เกิดความสามารถในการทำงานที่ดียิ่งขึ้น การปรับตัวเข้าหากัน การเอื้อเฟื้อต่อกัน การยับยั้งตัวเอง ข่มใจตัวเองได้เมื่อจะทำผิด

หรือทำร้าย ไม่พูดผิด ไม่พูดร้าย ทำผิด ทำร้าย เพราะอารมณ์ชั่ววูบ หลักของทมะ สามารถช่วยปรับปรุง และพิจารณาตนเองตลอดเวลา เป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป ไม่มีเวรร้ายกับใคร ๆ เพราะการทะเลาะ ถกเถียงกัน

๒. สิกขา คือ การศึกษา เพื่อการเรียนรู้ปรับปรุงและพัฒนาตัวเอง เป็นกระบวนการฝึกฝน ตนเองในการดำเนินชีวิต เรียกว่า ไตรสิกขา มี ๓ ประการ คือ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นกระบวนการปฏิบัติ หรือ กระบวนการพัฒนา ๓ ด้าน คือ ศีล เป็นหลักการพัฒนาระดับความสัมพันธ์ กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม สมาธิ เป็นหลักการพัฒนาจิตใจให้มีสมรรถภาพและประสิทธิภาพในการ คิดพิจารณาตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำการใด ๆ ปัญญา เป็นหลักการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ รู้จัก สิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น และสามารถแยกแยะวิเคราะห์ที่สืบหาสาเหตุของสิ่งทั้งหลายได้ชัดเจน ไตรสิกขา จึงเป็นกระบวนการพัฒนาแบบบูรณาการที่สมบูรณ์ในทางพระพุทธศาสนา

๓. ภาวนา คำนี้ตรงกับคำว่า พัฒนา ความหมาย ของภาวนา ๔ ในพระพุทธศาสนา ภาวนา ๔ หมายถึง หลักการของการพัฒนาให้บุคคลเจริญขึ้น ๔ ด้าน คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา หลักภาวนา ๔ คือ ความสัมพันธ์ของกายภาวนากับศีลภาวนา คือการกระทำ ทุกอย่างนั้นล้วนแล้วแต่เป็น การกระทำทางกาย และศีลก็ยังส่งผลทางกาย เช่น การหมกมุ่นในการ เสพของมีนเมาเป็นบ่อเกิดแห่งโรค ความสัมพันธ์ของจิตภาวนากับปัญญาภาวนา คือ การระคองจิต กับสิ่งที่ทำ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ จิตจะเกิดปัญญาได้ ความสัมพันธ์ ของจิตภาวนากับกายภาวนา คือ การฝึกจิตอย่างถูกต้องย่อมส่งผลให้ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง ซึ่งหลัก ภาวนา ๔ คือ การมีกายที่พัฒนาแล้วทำให้ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูล และได้ผลดี การมีศีลที่พัฒนาแล้วทำให้มีพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ก่อความเดือดร้อนเวรภัย การมีจิตที่ พัฒนาแล้วทำให้เกิดสมบุรณ์ด้วยคุณภาพจิตคือประกอบด้วยคุณธรรม การมีปัญญาที่พัฒนาแล้วคือ ทำให้รู้จักคิดรู้จักพิจารณา รู้จักแก้ปัญหาด้วยปัญญา หลักภาวนา ๔ กายภาวนา เทียบได้กับการพัฒนา ทางกาย พัฒนาทางสังคม พัฒนาอารมณ์ และพัฒนาสติปัญญา

ดังที่ได้กล่าวมาแนวความคิดหลักการพัฒนาดตนเองตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการมองเห็น คุณค่าและความสำคัญของมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์จึงมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการพัฒนาดตนเอง อย่างรอบด้านทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา กล่าวคือ เพื่อเป็นหลักการของการดำเนินชีวิต ให้บรรลุประโยชน์ ๓ อย่างที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิต หรือเรียกว่า อตถะ หรือ อรรถ ๓ คือ

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถะ (ประโยชน์ปัจจุบัน) คือประโยชน์อย่างี่เห็น ๆ กันอยู่ ในปัจจุบัน เป็น เรื่องการดำเนินชีวิต การเป็นอยู่ที่ปรากฏทางวัตถุที่เห็นกันได้ เช่น การมีปัจจัย ๔ มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย มีฐานะ มีลาภ มีเกียรติ มียศ มีสรรเสริญ เรื่องชีวิตคู่ครอง ความมีมิตรไมตรี อะไรต่าง ๆ

ในชีวิตปัจจุบันนี้ นี่เป็นประโยชน์ปัจจุบัน ซึ่งพระพุทธศาสนาก็สอนว่าเป็นจุดหมายประการหนึ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ หรือการปฏิบัติตามธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีความสำคัญ แต่มีใช้จุดหมายเดียวเท่านั้นของการมีชีวิต

๒. สัมปรายิกัตถะ (ประโยชน์เบื้องต้น) คือประโยชน์ที่ต่อออกไป ได้แก่สิ่งที่เป็นหลักประกันชีวิตในเบื้องต้น หมายถึงสิ่งที่ลึกเข้าไปทางจิตใจ คือ พ้นจากเรื่องทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การมีฐานะ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ขึ้นภายนอกแล้วก็ตามถึงเรื่องจิตใจ คือคุณธรรมต่าง ๆ การที่จะมีจิตใจที่สุขสบาย มีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ มีศรัทธา มีความประพฤติซึ่งทำให้มั่นใจตนเอง มีศีล มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความรู้ได้เล่าเรียนศึกษา และมีปัญญา มีความเข้าใจรู้จักสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

๓. ปรมัตถะ (ประโยชน์สูงสุด) คือ ความมีใจเป็นอิสระ ความมีจิตหลุดพ้นจากการถูกบังคับ บงการชีวิตด้วยอำนาจของความอยากได้ อยากมี อยากเป็น จึงมีจิตใจปลอดโปร่งผ่องใสเบิกบานอยู่เป็นพื้นฐาน เพราะปราศจากกิเลส

อรรถ ๓ ชั้นนี้ จัดแบ่งใหม่เป็น ๓ ด้านดังนี้

๑. อัตตัตถะ จุดหมายเพื่อตน หรือประโยชน์ตน คือประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนให้บรรลุถึง

๒. ปรัตถะ จุดหมายเพื่อผู้อื่น หรือ ประโยชน์คนอื่น คือ ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือให้ผู้อื่น หรือเพื่อนมนุษย์ได้บรรลุถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของเขาเองขึ้นไปจนเข้าถึงตามลำดับ

๓. อุภยัตถะ จุดหมายร่วมกัน หรือ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือ ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งภาวะและปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งทางวัตถุ เช่น ป่าไม้ แม่น้ำถนนหนทาง และทางนามธรรม เช่น ศีลธรรม วัฒนธรรม ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่ จุดหมาย ๓ ชั้นข้างต้น อย่างน้อยไม่ให้เกิดการแสวงประโยชน์ตนส่งผลกระทบเสียหายต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๗)

คุณค่าและความสำคัญของการพัฒนาตนเองตามแนวพระพุทธศาสนายึดตามหลัก จักรธรรม หรือ จักร ๔ เรียกอีกอย่างว่า “พหุการธรรม” คือธรรมะที่มีอุปการะมาก เป็นหลักที่สร้างคุณประโยชน์ในทุก ๆ ด้านของความเป็นมนุษย์เพื่อเป็นการทำให้หลักการพัฒนาปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น ตลอดจนถึงเพื่อเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตให้มีคุณภาพสูงขึ้นไปซึ่งจะต้องประกอบไปด้วย

๑. ปฏิรูปเทสวาสะ การอยู่ในถิ่นที่ดี มีสิ่งแวดล้อมเหมาะสม เป็นสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของตนเอง มีความสงบ สามารถปฏิบัติธรรมได้

๒. สัปรีสุปัสสยะ การสมาคมกับสัตบุรุษ สัตบุรุษ คือคนดีหรือคนสงบ เหมือนดังเช่นคำกล่าวที่ว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล” การที่มีเพื่อนที่ดีก็เป็นตัวชี้วัดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะในวัยรุ่นเพื่อนถือว่ามีอิทธิพลต่อเราในการตัดสินใจหรือทำสิ่งต่าง ๆ

๓. อุตตสัมมาปณิธิ การตั้งตนไว้ชอบ ตั้งจิตมุ่งหมายนำตนไปถูกทาง คือ การตั้งตนให้อยู่ในศีลธรรม ดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีมีเป้าหมายชัดเจน มีเส้นทางเดินที่มั่นคง มีแบบอย่างที่ต้องการไม่ตั้งตนไว้ในทางที่ผิด คือ เว้นจากการประพฤติดุจจริต ให้ดำรงมั่นอยู่ในคุณธรรมนั่นเอง

๔. ปุพเพกตบุญญตา ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว การทำความดีไม่ว่าจะเป็นการทำบุญ ล้วนเป็นการประพฤดีในทางที่ดีทั้งนั้น นอกจากนี้เรายังทำความดีได้อีกหลายอย่าง เช่น การช่วยเหลือผู้อื่น การให้กำลังใจคน การเคารพผู้ใหญ่ หรือแม้กระทั่งการยกมือไหว้ผู้ที่สูงอายุกว่า ก็ถือว่าเป็นความดี ซึ่งความดีนี้จะเป็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตเรา

หลักพฤติกรรมธรรม เป็นหลักแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ทุกคนในด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม เพื่อให้ทุกคนประสบความสำเร็จก้าวหน้าในชีวิต มีสภาพชีวิตที่เป็นคุณปราศจากโทษ ส่งผลต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ ในทางพระพุทธศาสนาการนำหลักพฤติกรรมธรรม ๔ มาใช้ในการพัฒนาตนจึงเป็นหลักที่สร้างคุณประโยชน์ในทุก ๆ ด้าน ในการที่จะทำให้มีการปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น อีกทั้งยังเป็นไปเพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้มีคุณภาพสูงขึ้นยิ่งขึ้น

ดังที่กล่าวมาแนวความคิดของหลักการพัฒนาตนเองตามแนวพระพุทธศาสนาจะต้องยึดตามหลักอิทธิบาท ๔ (ธรรมให้ ถึงความสำเร็จ) ซึ่งประกอบด้วย ๔ ข้อด้วยกัน คือ

๑. ฉันทะ มีความพอใจ คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการให้เป็นผลสำเร็จ อย่างดีแห่งกิจหรืองาน ที่ทำมิใช่สักแต่จะทำพอให้เสร็จ ๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

๒. วิริยะ มีความพากเพียรทำ คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. จิตตะ มีความเอาใจใส่ไม่ปล่อย คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อย ๆ เสมอ ๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาให้ใคร่ครวญตรวจตาดหาเหตุผล และตรวจสอบ ข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้นโดยการรู้จักทดลอง วางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีแก้ไข ปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

ดังที่ได้กล่าวมาแนวความคิดหลักการพัฒนาตนเองตามแนวพระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญของพัฒนาทางด้านจิตใจว่าเป็นเรื่องสำคัญ เพราะการพัฒนาจิตใจอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอจะเป็นการพัฒนาทางด้านจิตใจสงบ ด้วยการยึดหลักตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือเรียกอีกอย่างว่า

หลักสิกขา ๓ ประการ (๑) ศีลสิกขา คือข้อปฏิบัติสำหรับใช้อบรมทางด้านความประพฤติ (๒) จิตตสิกขา คือข้อปฏิบัติสำหรับอบรมจิตให้เกิดสมาธิ (๓) ปัญญาสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับอบรมปัญญาให้รู้แจ้งตามความเป็นจริง การพัฒนาตนเองให้ที่เต็มพร้อมไปด้วย ความบริบูรณ์ด้วยศีล บริบูรณ์ด้วยสมาธิ และบริบูรณ์ด้วยปัญญา จึงเป็นไปเพื่อพัฒนาตนเองและสังคมไปสู่เป้าหมายสูงสุดในปัจจุบันและอนาคต

สรุปได้ว่า แนวความคิดของการพัฒนาตนเป็นแนวทางที่มีความจำและสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะหมายถึงการที่จะยกระดับความเป็นมนุษย์ในสังคมนอกเหนือจากปัจจัย ๔ ในการดำรงชีวิต โดยที่มนุษย์ทุกคนมีความรู้ความสามารถพร้อมที่จะพัฒนาทักษะของตนเองให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องยึดหลักความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางสังคม การอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์ด้วยกัน แนวความคิดของการพัฒนาตนตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ต้องยึดหลักไตรสิกขา ๓ ซึ่งถือว่าเป็นหลักของการพัฒนาที่จะทำให้มนุษย์พัฒนาอย่างมีคุณภาพ เพราะสิกขา ๓ เป็นหลักการฝึกหรือการพัฒนาตนในด้านการร่างกายและจิตใจ เพื่อเป็นการยกระดับชีวิตของมนุษย์ให้มีชีวิตที่ดีงาม เพื่อเป็นการปรับเตรียมสภาพชีวิตสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งลักษณะแห่งความสัมพันธ์ต่าง ๆ ให้อยู่ในภาวะที่เหมาะสม พร้อมทั้งจะเป็นอยู่ปฏิบัติกิจและดำเนินการต่างๆ เพื่อความก้าวหน้าของมนุษย์อย่างได้ผลดีที่สุด หรือจะเรียกว่าเกิดความสันติสุขอย่างยั่งยืน ที่ประกอบด้วย ๓ อย่าง คือ ประโยชน์บัดนี้ (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ประโยชน์เบื้องหน้า (สัมปรายิกัตถะ) และประโยชน์สูงสุด (ปรมาตถะ)

บรรณานุกรม

- จำนงค์ดิวัฒน์สิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สำนักอธิการบดี, ๒๕๔๕.
- ณรงค์วิทย์ แสันทอง. **การพัฒนาและฝึกอบรมบุคลากรที่ CEO อยากรู้**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: เอช อาร์ เซ็นเตอร์, ๒๕๕๐.
- ตรีพร ชุมศรี. **การพัฒนาตนเอง**. สำนักงานส่งเสริมวิชาการ: วิทยาลัยครูสุกลนคร, ๒๕๔๕.
- ปราชญา กล้าผจญ และพอลตา บุตรสุทธีวงศ์. **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: ก. พล (๑๙๖๖), ๒๕๕๐.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๗.
- _____ **ถึงเวลาพัฒนาคนกันใหม่**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

พระมหาสมปอง จนทวิโส (ยุ้งรัมย์). “ธรรมชาติของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของ
อริสโตเติล”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **ธรรมนุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
_____. **ชีวิตที่สมบูรณ์**. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๔๗.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. พฤติกรรมมนุษย์ กับการพัฒนาตน. กรุงเทพมหานคร: อักษรพิพัฒน์.

จรีรัตน์ พินิจมนตรี. การพัฒนาตนเอง. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://www.jureerat.tk/viewpage.php?page_id=๘ [๒๑ มีนาคม ๒๕๕๓]

ปัญญาปฏิบัติสู่การเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญา ในองค์กรวัดและชุมชน^๑

พระมหาประยูร โชติวิโร, ดร.^๒

พระมหาราชัน จิตตปาโล, ดร.

พระธีรวิทย์ คุตตจิตโต

กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘๘๘๘๘

บทนำ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีพันธกิจสำคัญ ๔ ด้าน ประกอบด้วย การผลิตบัณฑิต การวิจัย การบริการวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมหาวิทยาลัยได้กำหนดให้ทุกส่วนงานได้ดำเนินการบูรณาการพันธกิจทั้ง ๔ ด้าน เพื่อให้ได้บัณฑิตที่มีคุณสมบัติตามคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ คือ ความรู้ดี มีคุณธรรม นำสันติสุข ได้ผลงานวิจัยและนวัตกรรมเพื่อพัฒนานิสิต และเป็นประโยชน์แก่สังคม ในขณะที่เดียวกันได้ให้บริการทางวิชาการแก่สังคมที่มีองค์ความรู้และนวัตกรรมที่ผ่านการวิจัยอย่างเป็นระบบและมีนิสิตได้เข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้ รวมทั้งได้ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอันดีงามที่ล้วนมีรากฐานมาจากหลักการ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา กระทั่งกลายเป็นวิถีวัฒนธรรมที่งดงาม ที่ควรแก่การส่งต่อไปสู่คนรุ่นหลังได้อย่างต่อเนื่อง มั่นคง และยั่งยืนต่อไป

การปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคมของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยงานบริการสังคมที่เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญของการสำเร็จการศึกษาตามข้อบังคับมหาวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๕๒ หมวดที่ การสำเร็จการศึกษา ในข้อ ๖๔ ซึ่งกำหนดสาระสำคัญไว้ว่า นิสิตผู้สำเร็จการศึกษาต้องสอบได้หน่วยกิตสะสมครบตามหลักสูตร, ผ่านการฝึกภาคปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน และไม่มีพันธะอื่นใดกับมหาวิทยาลัย ซึ่งการไม่มีพันธะอื่นใดกับมหาวิทยาลัยข้อหนึ่ง คือ การปฏิบัติศาสนกิจเป็นเวลา ๑ ปี สำหรับนิสิตบรรพชิต และปฏิบัติงานบริการสังคม ๒๐๐ ชั่วโมง สำหรับนิสิตคฤหัสถ์

^๑ บทความที่มีเนื้อหาซึ่งรวบรวมข้อมูลจากผลการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตบรรพชิต และปฏิบัติงานบริการสังคมของนิสิตคฤหัสถ์ รุ่น ๖๘ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๕ รายงานการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตประจำภาคการศึกษา สรุปผลการประเมินความพึงพอใจ และผลการจัดสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖-๘

^๒ พระมหาประยูร โชติวิโร (คำมา), ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยพระธรรมทูต และรักษาการผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี, พระมหาราชัน จิตตปาโล, ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต, พระธีรวิทย์ คุตตจิตโต นักจัดการงานทั่วไป กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณะวิจัยโครงการพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน

บทความนี้มุ่งทำการศึกษาผลการปฏิบัติศาสนกิจตามรูปแบบการปฏิบัติศาสนกิจตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัยซึ่งมหาวิทยาลัยได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อสนองงานคณะสงฆ์ตามพันธกิจทั้ง ๖ ด้าน ดำเนินงานภายใต้โครงการพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญา ในองค์กรวัดและชุมชน สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)^{๑)} นำไปสู่การพัฒนากระบวนการและกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกับภาคีเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง มั่นคง และยั่งยืน

ในรอบปีการศึกษา ๒๕๖๕ กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี ได้ดำเนินงานสนองงานตามนโยบายมหาวิทยาลัย มีผลการดำเนินงานตามภารกิจหลักในด้านการสนับสนุนการจัดการศึกษากลุ่มที่ ๔ กลุ่มพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักศาสนา โดยสอดคล้องกับยุทธศาสตร์และเป้าหมายที่กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมกำหนด ๓ ประการ คือ (๑) มุ่งพัฒนาบัณฑิตให้เป็นผู้มีสติปัญญาและคุณธรรม ด้วยการจัดการเรียนการสอน ที่ผสมหลักศาสนากับหลักวิชาการ (๒) ให้ความสำคัญกับการวิจัยและสร้างนวัตกรรม โดยยึดหลักศาสนาปรับใช้หลักศาสนาให้เหมาะสมสังคมที่เปลี่ยนแปลงและสร้างหลักการวิชาการที่สอดคล้องกับหลักศาสนาเป็นทางเลือกคู่กับหลักวิชาการของประเทศตะวันตก (๓) นำหลักธรรมคำสอนของศาสนาต่าง ๆ มาชี้นำสังคมโดยมุ่งพัฒนาจิตใจสติปัญญาและพฤติกรรมของประชาชนเพื่อให้เกิดสันติสุขและความสามัคคีของคนในชาติ

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานเพื่อสนองนโยบายดังกล่าว กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี ได้ส่งเสริมให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคมปฏิบัติงานเพื่อสนองงานคณะสงฆ์และชุมชน โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน มีผลการดำเนินงาน สรุปได้ดังนี้

ด้านการผลิตบัณฑิต ในระบบการศึกษาระดับปริญญาตรี นอกจากมหาวิทยาลัยจะกำหนดให้นิสิตที่เป็นบรรพชิตได้ศึกษาภาคทฤษฎีทั้งในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียนเป็นเวลา ๘ ภาคการศึกษา (๔ ปี) แล้ว มหาวิทยาลัยยังยึดมั่นในวัตถุประสงค์หลักของการผลิตบัณฑิตเพื่อสนองงานคณะสงฆ์หรืองานพระพุทธศาสนา ที่ทำให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีความแตกต่างจากมหาวิทยาลัยแห่งอื่น ๆ ก็คือ “การปฏิบัติศาสนกิจ” ซึ่งภายใต้คำริของเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสโภ) โดยกำหนดให้มีข้อบังคับมหาวิทยาลัยฯ ว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจและการบริการสังคม ให้นิสิตบรรพชิตต้องปฏิบัติศาสนกิจสนองงานในกิจการคณะสงฆ์ และงานตามนโยบายและพันธกิจของมหาวิทยาลัย

^{๑)} บทความนี้มีเนื้อหาสาระที่จากรายงานวิจัยโครงการพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน ดำเนินการโดย กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ปี๒๕๖๔-๒๕๖๖)

เป็นเวลา ๒ ภาคการศึกษา ซึ่งทำให้คณะสงฆ์มีกำลังพระสงฆ์ที่มีศักยภาพผ่านการศึกษาออกไปช่วยงานคณะสงฆ์และการบริการสังคมจำนวนมาก ตลอดช่วงเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติศาสนกิจในช่วงก่อนหน้านี้นี้ มิได้มีระบบในการกำหนดให้พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจต้องจัดทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจที่จะดำเนินการตลอด ๒ ภาคการศึกษา ที่มีความจำเพาะเจาะจง ช่วยงานคณะสงฆ์ได้เต็มศักยภาพ และช่วยแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนได้ตรงตามความต้องการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) ได้เล็งเห็นช่องทางในการที่จะร่วมมือกับมหาวิทยาลัย ในการสนับสนุนให้เกิดกระบวนการพัฒนาศักยภาพของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ให้มีความรู้และทักษะในการเป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชนและสังคม จึงได้สนับสนุนงบประมาณเพื่อดำเนินการ โดยเริ่มจากการศึกษาหลักสูตรการฝึกอบรมพระธรรมทายาท ของวัดชลประทานรังสฤษฎ์ เพื่อค้นหาหลักสูตรการพัฒนาพระนิสิตที่เหมาะสมกับยุคปัจจุบัน ต่อมาก็มีการสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจบนฐานโครงการ (Project Based) ซึ่งมีโครงการปฏิบัติศาสนกิจได้รับทุนสนับสนุนกว่า ๘๐ โครงการ มีนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเข้าร่วมพัฒนาศักยภาพและดำเนินโครงการกว่า ๑๕๐ รูป มีนิสิตปฏิบัติศาสนกิจต้นแบบและโครงการต้นแบบเกิดขึ้นในหลายพื้นที่ทั่วประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับงานสร้างสังคมสุขภาวะ สอดคล้องกับประเด็นแผน เป้าหมายยุทธศาสตร์ ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.)

พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน

กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี ได้ดำเนินการต่อตั้งขึ้นเมื่อมีพุทธศักราช ๒๕๓๐ ตามประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ว่า ด้วยเรื่องการแบ่งส่วนงานในมหาวิทยาลัย ลงวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๓๐ โดยมีส่วนงานกองกิจการนิสิต ๒ ฝ่าย คือ (๑) ฝ่ายส่งเสริมกิจการนิสิต (๒) ฝ่ายปฏิบัติศาสนกิจ ต่อมาในปี ๒๕๕๗ มหาวิทยาลัยได้มีประกาศเรื่องภารกิจ อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของส่วนงานในมหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๗ โดยกำหนดให้กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มี ๓ กลุ่มงาน คือ กลุ่มงานส่งเสริมกิจการนิสิต กลุ่มงานสวัสดิการนิสิต และกลุ่มงานปฏิบัติศาสนกิจ โดยมีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ คือ (๑) เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตบัณฑิตให้เป็นไปตามอัตลักษณ์บัณฑิตและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อจัดกิจกรรมและสนับสนุนให้นิสิตได้จัดและร่วมกิจกรรมทั้งภายในและภายนอกอย่างต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มสมรรถนะในการพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของนิสิต (๓) เพื่อจัดสวัสดิการพื้นฐานทั้งที่ทางรัฐกำหนดและที่มหาวิทยาลัยจัดให้ และ (๔) เพื่อจัดทำระบบสารสนเทศข้อมูลนิสิต และศิษย์เก่า และสารสนเทศในการให้บริการและพัฒนางานกิจการนิสิต งานปฏิบัติศาสนกิจและบริการสังคม

การดำเนินการพัฒนาระบบกลไกและกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกับภาคีเครือข่าย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ ได้มีการพัฒนาและขับเคลื่อนมาโดยลำดับตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๖๐ โดยกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการปฏิบัติศาสนกิจ ตั้งแต่นิสิตรุ่นที่ ๖๓ ปีการศึกษา ๒๕๖๐ เป็นต้นมา จนกระทั่งปัจจุบันรุ่นที่ ๖๘ ซึ่งเป็นผลจากการศึกษาและวิจัยโครงการวิจัยและพัฒนาพระนิสิตสู่อุดมการณ์พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม โครงการพระนิสิตธรรมทายาทเพื่อพัฒนาสังคม ที่ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๕๗-๒๕๖๐ โครงการได้สนับสนุนในด้านองค์ความรู้ตั้งแต่กระบวนการเขียนโครงการการให้แนวคิดการจัดทำโครงการ การจัดทำกระบวนการกลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นและสร้างความเข้าใจร่วมกัน ผ่านการลงพื้นที่ประชุมพัฒนาโครงการตามวิทยาเขต และวิทยาลัย เพื่อให้พระนิสิตเกิดทักษะในการเขียนโครงการ และสามารถนำทักษะดังกล่าวไปต่อยอดในการจัดโครงการปฏิบัติศาสนกิจที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม และการดำเนินงานภายใต้โครงการพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน ระหว่าง ปี พ.ศ.๒๕๖๔-๒๕๖๖

ผลการดำเนินการดังกล่าว ได้เกิดโครงการปฏิบัติศาสนกิจต้นแบบทั่วประเทศ มีการคัดเลือกและได้รับทุนสนับสนุนจากแหล่งทุนภายนอกเกิดการขับเคลื่อนในระดับนโยบายว่าด้วยการพัฒนาการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการ มีการนำระบบการปฏิบัติศาสนกิจออนไลน์มาสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจ การพัฒนาสื่อและชุดความรู้โครงการ และ เกิดเครือข่ายความร่วมมือต่าง ๆ ในระดับพื้นที่ ดังนั้น ในปีการศึกษา ๒๕๖๕ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๘ มีการค้นหาหลักสูตรการพัฒนาพระนิสิตที่เหมาะสมกับยุคปัจจุบัน มีการสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจบนฐานโครงการ (Project Based) มีนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเข้าร่วมพัฒนาศักยภาพและดำเนินโครงการจนเกิดนิสิตปฏิบัติศาสนกิจต้นแบบและโครงการต้นแบบเกิดขึ้นในหลายพื้นที่ทั่วประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับงานสร้างสังคมสุขภาวะ สอดคล้องกับประเด็นแผน เป้าหมายยุทธศาสตร์ ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

บทเรียนจากการพัฒนาหลักสูตรเพื่อสร้างพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ให้เป็นพระสงฆ์ต้นแบบด้านสุขภาวะและมีความรอบรู้ด้านสุขภาพ (Health Literacy) ตลอดถึงการพัฒนาพระสงฆ์นักสร้างการเปลี่ยนแปลง (Change Agents) ผู้การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของพระสงฆ์และสังคมต่อปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพต่าง ๆ เช่น บุหรี่ เครื่องดื่ม แอลกอฮอล์ เครื่องดื่มชูกำลัง น้ำอัดลม ฯลฯ ประการสำคัญคือพระพุทธศาสนาในฐานะภูมิปัญญาที่สูงที่สุดของสังคมไทย ซึ่งองค์กรสงฆ์เป็นองค์กรที่สืบทอดภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง จึงนับเป็นกำลังสำคัญของสังคมไทยในการทำหน้าที่เป็น “ปัญญา” ในกับสังคม โครงการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตจึงควรมุ่งเน้นในมิติ “สุขภาวะทางปัญญา” ดังนั้นโครงการ “พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน” ซึ่งได้รับ

การสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จึงวางเป้าหมายในการพัฒนาศักยภาพพลโลกคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ การพัฒนาศักยภาพพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อเป็นผู้นำด้านสุขภาวะทางปัญญาของชุมชนและสังคม การบูรณาการงานปฏิบัติศาสนกิจซึ่งส่งผลต่อสังคมอย่างมีนัยสำคัญกับการบริการวิชาการแก่สังคมและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมซึ่งเป็นสองพันธกิจสำคัญของมหาวิทยาลัย ตลอดจนการสร้างพื้นที่ต้นแบบด้านการสร้างเสริมสุขภาวะทางปัญญาอย่างน้อย ๓๗ พื้นที่ทั่วประเทศ ตามส่วนงานของมหาวิทยาลัยในทุกภูมิภาคของประเทศ

ปัญหาปฏิบัติสู่การเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาขององค์กรวัดและชุมชน

การพัฒนาพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชนได้ใช้แนวทางในการดำเนินโครงการโดยเน้นหลัก “ธรรมปฏิบัติ” ตามหลักการของการพัฒนาปัญญาในทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “วุฒิธรรม ๔” ธรรมเพื่อความเจริญแห่งปัญญา ก่อให้เกิดความเจริญของงาม ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ได้แก่

๑. สัปปริสังเสวะ คือ การคบหาสัตบุรุษ การเสวนาท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ
๒. สัทธัมมัสสวนะ คือ การฟังสัทธรรม การเอาใจใส่เล่าเรียน หาความรู้จริง
๓. โยนิโสมนสิการ คือ การทำในใจโดยแยบคาย คิดหาเหตุผลโดยถูกวิธี และ
๔. ัมมานุสम्मปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องตามหลัก คือ ให้สอดคล้องพอดีตามขอบเขต ความหมาย และวัตถุประสงค์ที่สัมพันธ์กับธรรมข้ออื่น ๆ นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนและตริตรองเห็นแล้วไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก ตามความมุ่งหมายของสิ่งนั้น ๆ

ในทางปฏิบัติในการประยุกต์หลักปัญญาวุฒิธรรมในการดำเนินโครงการแบ่งออกได้หลายระดับตามเป้าประสงค์ของโครงการ ดังนี้

ด้านการคบหาสัตบุรุษ การเสวนาท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ การดำเนินโครงการมีการปรับปรุงโครงสร้างคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ โดยเพิ่มสัดส่วนของผู้ทรงคุณวุฒิทั้งด้านสุขภาพ ด้านการปกครองส่วนท้องถิ่น ด้านการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เช่น ผู้แทนสำนักงานเขตสุขภาพ ผู้แทนศูนย์อนามัยเขต ผู้แทนสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด ผู้แทนองค์การบริหารส่วนจังหวัด ผู้แทนสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด ผู้แทนสมัชชาสุขภาพจังหวัด ผู้แทนคณะกรรมการเขตสุขภาพเพื่อประชาชน (กขป.) รวมถึงในระดับโครงการที่ดำเนินการโดยพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มีการตั้งผู้รู้ในระดับท้องถิ่นเพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และดำเนินโครงการ เช่น ผู้อำนวยการโรงพยาบาลชุมชน ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล นายกเทศมนตรี นายกองค์การบริหารส่วนตำบล

ด้านการฟังสัทธรรม การเอาใจใส่เล่าเรียน หาความรู้จริง โครงการกำหนดให้มีการประชุม แลกเปลี่ยนเป็นประจำ โดยตลอดระยะเวลาดำเนินงานโครงการ คณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ จะกำหนดให้มีการประชุมคณะอนุกรรมการเป็นประจำทุกสามเดือนเป็นอย่างน้อย เพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้ผู้ทรงคุณอย่างต่อเนื่อง ในทำนองเดียวกันในระดับโครงการก็มีการกำหนด แผนปฏิบัติการที่จะมีการประชุมคณะทำงานโครงการ โดยหากโครงการมีความจำเป็นต้องได้รับความรู้ และคำแนะนำจากผู้ผู้ทรงคุณ ก็จะมีการเชิญให้เข้ามาร่วมกิจกรรมโครงการทุกกรณีและต่อเนื่อง

ด้านการทำในใจโดยแยบคาย คิดหาเหตุผลโดยถูกวิธี ในการดำเนินโครงการในพื้นที่ คณะอนุกรรมการมีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย ทั้งผู้บริหาร คณาจารย์ พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ผู้ทรงคุณวุฒิ ตลอดถึงผู้แทนชุมชน และมีการ ปรับปรุงกลยุทธ์การปฏิบัติศาสนกิจอย่างสม่ำเสมอ ในส่วนของโครงการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิต ก็มีการกระบวนการคิดวิเคราะห์ วางแผน ทั้งก่อนและหลังการดำเนินกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอเช่นกัน

ด้านการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องตามหลัก คือ ให้สอดคล้องพอดีตาม ขอบเขต ความหมาย และวัตถุประสงค์ที่สัมพันธ์กับธรรมข้ออื่น ๆ นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนและไตรตรองเห็น แล้วไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก ตามความมุ่งหมาย ถือเป็นจุดเน้นที่สำคัญมากของการดำเนิน โครงการ โดยหลังจากที่ได้มีการคิดวิเคราะห์ วางแผนปฏิบัติการโครงการ ก็นำไปสู่การปฏิบัติจริง ในพื้นที่ คณะอนุกรรมการได้ดำเนินการในการจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ การลงพื้นที่เพื่อติดตามหนุนเสริมโครงการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิต การให้คำแนะนำในการ แก้ปัญหาการดำเนินโครงการแก่พระนิสิต ส่วนพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ก็ได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรม โครงการตามที่ได้วางแผนไว้ด้วยตนเอง ได้ประสบการณื บทเรียน ทั้งในแง่ความสำเร็จและความ ล้มเหลว จากนั้นก็นำมาทบทวนเพื่อปรับปรุงกิจกรรมโครงการให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย ซึ่งสามารถสัมผัสได้จากการจัดกิจกรรมสรุปบทเรียนของแต่ละพื้นที่ พบว่าพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ สามารถคิดวิเคราะห์ มองปัญหาอย่างเป็นจริงและชัดเจนขึ้น ตลอดถึงสามารถแสวงหาวิธีการในการ แก้ปัญหาและพัฒนากิจกรรมโครงการอย่างเป็นระบบ

จะเห็นได้ว่า การปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความสำคัญในการสร้างให้เกิดปัญญาปฏิบัติแก่ตัวพระนิสิต และกลไกที่ทำ หน้าที่หนุนเสริมการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อนำไปสู่การสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน ในการดำเนินงานสามารถสรุปบทเรียนที่เกิดขึ้นจากปัญญาปฏิบัติกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญา โดยสรุปผ่านบทบาทต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนและหนุนเสริมการปฏิบัติศาสนกิจของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ดังนี้

๑) ปัญหาปฏิบัติในการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในบทบาทพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

สำหรับพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ การปฏิบัติศาสนกิจเป็นกระบวนการหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาศักยภาพให้กับพระนิสิต ผ่านการเปิดโอกาสให้มีการดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน เป็นรูปแบบการเรียนรู้หนึ่งที่จะต้องอาศัยการลงมือปฏิบัติ ซึ่งมีความแตกต่างจากรูปแบบการเรียนรู้ภายในห้องเรียนในขณะเดียวกัน การปฏิบัติศาสนกิจเป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความสำคัญในการช่วยขัดเกลาองค์ความรู้และประสบการณ์การทำงาน อีกทั้งยังเป็นการช่วยปลูกฝังจิตสำนึกในการทำงานเพื่อชุมชนและพุทธศาสนาให้กับพระนิสิต พระนิสิตที่ผ่านกระบวนการดังกล่าวจะกลายเป็นบุคคลที่ทำงานเป็น รู้จักวิธีการในการเขียนโครงการ รู้ว่าจะต้องประสานงานกับใคร/อย่างไร อีกทั้งยังมีเครื่องมือสำหรับการทำงานร่วมกับชุมชน จนสามารถพัฒนาเป็นโครงการต้นแบบปฏิบัติศาสนกิจได้ โดยในการทำงานปีที่ผ่านมา มีโครงการปฏิบัติศาสนกิจที่น่าสนใจหลายโครงการที่ตอบโจทย์การดำเนินกิจกรรมตามยุทธศาสตร์และส่งเสริมสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน อาทิเช่น “โครงการพัฒนาศักยภาพพระคิลานุปัฏฐากสู่การดำเนินงานวัดส่งเสริมสุขภาพต้นแบบวัดเกษไชโยเหนือ” โดยพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ ที่ดำเนินการขับเคลื่อนสนองงานคณะสงฆ์ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ ผ่านการขับเคลื่อนงานผ่านธรรมนูญสุขภาวะพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ.๒๕๖๐ ในการส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทพระสงฆ์กับการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง (Change Agents) ด้านสุขภาวะในการส่งเสริมดูแลสุขภาวะแก่พระสงฆ์ภายในวัด และชาวบ้านในชุมชน โดยดำเนินการผ่านการพัฒนาพระสงฆ์ในการเป็น “พระคิลานุปัฏฐาก” ที่มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ทางการแพทย์และวิธีการใช้งานรวมถึงการดูแลผู้ป่วยขั้นพื้นฐานอย่างถูกต้องเหมาะสม โดยมีการดำเนินกิจกรรม อาทิ กิจกรรมการปฏิบัติกรตรวจคัดกรองสุขภาพพระสงฆ์ แก่พระคิลานุปัฏฐากและชุมชนที่เข้าร่วม กิจกรรมสังฆทานปลอดภัยสุขภาพพระสงฆ์ปลอดโรค กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพพระสงฆ์ และประชาชนด้วยแพทยศาสตร์แผนไทย (ทุกวันพระ) กิจกรรมลงพื้นที่ตรวจสุขภาพและมอบของช่วยเหลือผู้ป่วยบ้านติดบ้านติดเตียง กิจกรรมยกบุญเข้าบ้านสร้างกุศลแก่ผู้ป่วยติดบ้านติดเตียง (สร้างสติกายใจเป็นสุข) กิจกรรมวัดส่งเสริมสุขภาพตามหลัก ๕ ส นำไปโครงการ ๑ วัด ๑ โรงพยาบาล เป็นต้น

อีกตัวอย่างของโครงการปฏิบัติศาสนกิจต้นแบบที่มุ่งเน้นส่งเสริมสุขภาพทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน ได้แก่ “โครงการส่งเสริมสุขภาพภิกษุและสามเณรฉันติมีสุขให้ห่างไกลโรค ตามหลักโภชนาการอาหาร ๕ หมู่ โรงเรียนวัดไทรเหนือวิทยา จังหวัดนครสวรรค์” โดยพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ ที่มุ่งดำเนินการส่งเสริมสุขภาพแก่สามเณร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจหลักโภชนาการอาหาร ๕ หมู่ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการฉันและพิจารณาอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย ตลอดจนการออกกำลังกายที่เหมาะสมกับศีลจารวัตรเพื่อพัฒนาร่างกายให้แข็งแรงแก่ภิกษุและสามเณร และสามารถดูแลสุขภาพของตนเองได้ โดยมีภาคีเครือข่ายสำคัญที่หนุนเสริมการทำงาน อาทิ เช่น เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล (รพ.สต) โรงเรียนวัดไทรเหนือวิทยา เป็นต้น หรือแม้แต่โครงการปันน้ำใจให้ผู้เปราะบางทางสังคม โดยนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ที่มุ่งเน้นเสริมสร้างสุขภาพทางจิตใจให้แก่ผู้ป่วยเปราะบาง และผู้ป่วยติดเตียง ผ่านการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการสร้างสุขภาพทางจิตใจ ให้ผู้ป่วยรู้สึกผ่อนคลายจากความเครียด และความเศร้าที่เกิดจากอาการเจ็บป่วย และไม่ให้อารมณ์ความรู้สึกว่าเป็นภาระของคนในครอบครัว ขณะเดียวกันเป็นการส่งเสริมและพัฒนาบทบาทพระสงฆ์กับการเป็นผู้นำดูแลสุขภาพของญาติโยมในชุมชน

โครงการพุทธเกษตร “ชุมชนอิมท้อง น้อง ๆ สุขใจ” โดยนิสิตปฏิบัติศาสนกิจวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นโครงการที่ดำเนินการพัฒนาพื้นที่ว่างเปล่าในโรงเรียน ให้เป็นพื้นที่ปฏิบัติการและเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านการปลูกพืชผักสวนครัว ซึ่งเป็นการส่งเสริมกิจกรรมให้นักเรียนในโรงเรียนได้มีส่วนร่วมปลูกผักและดูแลพืชผักสวนครัว รวมไปถึงให้ความรู้ประโยชน์ของการบริโภคผัก และการบริโภคอาหารให้ครบ ๕ หมู่ ตามหลักโภชนาการ ในขณะเดียวกันมีการต่อยอดนำผลผลิตที่ได้จากการปลูกพืชผักสวนครัวมาจัดทำเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อขายหารายได้เสริม โดยเงินที่ได้จากการจำหน่ายพืชผักสวนครัวจะถูกนำมาใช้สนับสนุนทุนค่าอาหารกลางวันของนักเรียนในโรงเรียนให้นักเรียนสามารถรับประทานอาหารที่ครบ ๕ หมู่ และถูกหลักโภชนาการ

๒) ปัญหาปฏิบัติในการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในบทบาทกลไกอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ

กลไกอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ เป็นกลไกหนึ่งที่มีความสำคัญในการติดตามและหนุนเสริมการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจเกิดขึ้นจากการเสนอแต่งตั้งจากวิทยาเขต วิทยาลัย ห้องเรียน และหน่วยวิทยบริการ ภายในคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจมีองค์ประกอบทั้งจากผู้บริหาร ครูอาจารย์ เจ้าหน้าที่กิจการนิสิต ตลอดจนภาคีเครือข่ายภายนอกในพื้นที่ โดยมีหน้าที่สำคัญ ได้แก่ การทำหน้าที่เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามนโยบาย ลักษณะการปฏิบัติศาสนกิจที่พึงประสงค์ แผนงานหลักเกณฑ์ และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจที่คณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจกำหนด ตลอดจนการจัดทำแผนการปฏิบัติศาสนกิจที่สอดคล้องบริบทของพื้นที่และประเด็นการทำงานของพื้นที่ โดยตัวอย่างของบทบาทกลไกอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ อาทิ กลไกอนุกรรมการของวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร เป็นกลไกคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจที่มีองค์ประกอบจากภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วน โดยมีผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานราชการ รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการปฏิบัติศาสนกิจ อาทิ เช่น ผู้แทนสำนักงาน

เจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้แทนวัฒนธรรมจังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้แทนสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาฉะเชิงเทรา ผู้แทนคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหลักเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้แทนมูลนิธิโพธิ์วัฒนา จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้น ซึ่งนอกจากมีองค์ประกอบของคณะอนุกรรมการที่มีที่มาจากหน่วยงานทุกภาคส่วนแล้วนั้น แต่ละภาคีเครือข่ายได้ร่วมมือมีบทบาท มีส่วนร่วมในการติดตาม หนุนเสริม การปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่งผลให้เกิดโครงการปฏิบัติศาสนกิจที่ทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายมากขึ้น หรือตัวอย่างในวิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี ที่คณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจมีบทบาทสำคัญในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจ ที่นอกจากสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยในส่วนกลาง ยังมีความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาการปฏิบัติศาสนกิจผ่านบทบาทของคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีระยะต่อเนื่อง เป็นต้น

๓) ปัญหาปฏิบัติในการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในบทบาททีมสนับสนุน (อาจารย์ที่ปรึกษา)

ทีมสนับสนุนประจำส่วนงานทั้งในส่วนของอาจารย์ที่ปรึกษาที่ให้คำปรึกษาตั้งแต่ขั้นตอนเริ่มต้นของการจัดทำโครงการ สร้างความรู้ความเข้าใจในการจัดทำโครงการให้มีความสอดคล้องกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญา รวมไปถึงการจัดกิจกรรมส่งเสริมทักษะการทำงานเพื่อเพิ่มศักยภาพในการจัดทำโครงการ การบริหารจัดการโครงการ และลงพื้นที่เพื่อการประเมินโครงการ ซึ่งดำเนินการตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจ กระบวนการยกระดับการปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนา ศักยภาพ การนิเทศ ติดตาม ที่มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนทางด้านองค์ความรู้ เครือข่าย เพื่อให้การปฏิบัติศาสนกิจเกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ยกตัวอย่าง การทำงานของทีมสนับสนุนของวิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี ในส่วนของอาจารย์ที่ปรึกษา เจ้าหน้าที่กิจการนิสิต มีเครือข่ายการทำงานร่วมกันที่เข้มแข็ง มีพื้นที่ที่เป็นเครือข่ายส่งผลให้การติดตามโครงการและการทำงานสามารถติดตามการทำงานพระนิสิต

ได้อย่างใกล้ชิด รวมไปถึงการสร้างองค์ความรู้ในประเด็นสุขภาวะจากกิจกรรมอบรมพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจโดยเชิงวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญจากเครือข่ายของทางวิทยาลัยสงฆ์ที่มีความรู้ในเรื่องสุขภาวะ โดยมีการอบรมในวันปัจฉิมนิเทศของพระนิสิตรุ่น ๖๘ และนิสิตบริการสังคม และได้นำนิสิตที่จะปฏิบัติศาสนกิจรุ่นที่ ๖๙ ได้เข้ามาร่วมเสริมทักษะและร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานของพระนิสิตรุ่นที่เป็นตลาดนัดวิชาการที่เสริมทักษะการทำงานและสร้างแรงบันดาลใจในการทำงานแก่พระนิสิตในรุ่นถัดไป และในส่วนของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ มีจุดแข็งในด้านการส่งเสริมของทีมงานสนับสนุน อาจารย์ที่ปรึกษาและกิจการนิสิตของส่วนงานมีส่วนช่วยในการผลักดันอย่างมากในการทำงานของพระนิสิต ทั้งในการจัดกิจกรรมส่งเสริมทักษะการทำงานเพื่อเพิ่มศักยภาพในการจัดทำโครงการ การติดตามโครงการปฏิบัติศาสนกิจ การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ การประกวดโครงการต้นแบบผ่านการคัดเลือกจากคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจจากส่วนงาน วิทยาเขตนครสวรรค์ที่เป็นตัวแทนของเครือข่ายการทำงานที่หลากหลาย นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพนิสิตในการจัดทำโครงการ การบริหารจัดการโครงการ และการประเมินโครงการในรุ่นถัดไป

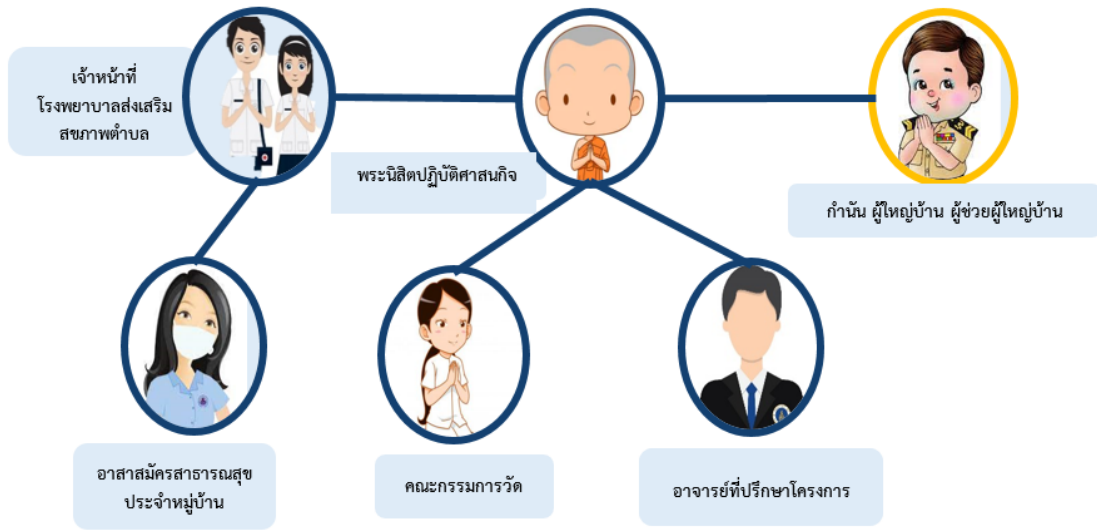

การทำงานของทีมนักศึกษานิสิตส่วนกลาง ดำเนินงานภายใต้นโยบายของกองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการส่งเสริมและพัฒนาบทบาทพระนิสิตกับการเป็นผู้นำด้านการส่งเสริมสุขภาพในองค์กรวัดและชุมชน โดยจะมุ่งเน้นไปที่การร่วมให้คำปรึกษาแก่นิสิต ส่งเสริมให้พระนิสิตทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจที่นอกจากจะสอดคล้องกับนโยบายขององค์กรคณะสงฆ์แล้วนั้น ยังสอดคล้องกับความต้องการของพื้นที่ และสามารถนำไปต่อยอดกับการทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนากับการสร้างสุขภาวะร่วมกันเครือข่ายบ้าน วัด ชุมชน (บวร) ในพื้นที่ได้ในอนาคต

๔) ปัญญาปฏิบัติในการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในบทบาทภาคีเครือข่าย

ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๖๑ เป็นต้นมา กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มุ่งเน้นขับเคลื่อนการพัฒนากลไกสำหรับทำหน้าที่สนับสนุน และหนุนเสริมการปฏิบัติศาสนกิจเรื่อยมา โดยเริ่มจากการพัฒนากลไกคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อกระจายอำนาจไปสู่ระดับภูมิภาคในการทำหน้าที่กำกับ ดูแล พัฒนา และหนุนเสริมการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตในพื้นที่วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน และหน่วยวิทยบริการของตน ทั้งในด้านการพัฒนาศักยภาพพระนิสิต การพัฒนาโครงการปฏิบัติศาสนกิจ การติดตาม หนุนเสริม และประเมินผลการปฏิบัติศาสนกิจในแต่ละพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันได้ดำเนินการส่งเสริมให้เกิดภาคีเครือข่ายการทำงานด้านการปฏิบัติศาสนกิจกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับกลไกคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ หรือเข้ามาช่วงหนุนเสริมการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตให้ประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น และเป็นการเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือการทำงานด้านพระพุทธศาสนาระหว่างมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย องค์กรคณะสงฆ์ และภาคีเครือข่ายในพื้นที่ให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

สำหรับโครงการปฏิบัติศาสนกิจต้นแบบที่มีรูปแบบภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็ง ยกตัวอย่างอาทิ “โครงการธรรมะบำบัดใจกับการรักษาสุขภาพผู้ป่วยติดเตียง” โดยพระนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ธัญธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ดำเนินการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตใจแก่ผู้ป่วยติดเตียง และผู้ป่วยเรื้อรัง ซึ่งมีกระบวนการทำงานเชื่อมประสานร่วมกับภาคีเครือข่าย ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย องค์กรคณะสงฆ์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการดำเนินโครงการร่วมกัน ทั้งในด้านการประสานข้อมูล การติดต่อประสานงานภายในชุมชน การร่วมกันลงพื้นที่ดำเนินกิจกรรม ส่งผลให้เกิดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสุขภาวะในชุมชน อีกทั้งเป็นการส่งเสริมบทบาทการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายให้แก่ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ในฐานะที่จะเป็นผู้นำด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับการสร้างเสริมสุขภาวะในองค์กรวัดและชุมชนในอนาคต

โครงการป็นน้ำใจให้ผู้เปราะบางทางสังคม ณ ตำบลทับเที่ยง อำเภอเมืองตรัง จังหวัดตรัง โดยพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช เป็นอีกโครงการหนึ่งที่มีรูปแบบภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็ง โดยเป็นโครงการที่มุ่งส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจของผู้เปราะบางทางสังคม และผู้ป่วยติดเตียง ทั้งด้านการให้กำลังใจแก่ผู้ป่วยติดเตียง ผู้เปราะบางทางสังคมให้สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้โดยที่ไม่รู้สึกต้องเป็นภาระ และสามารถรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตได้ดี และด้านการส่งเสริมให้ความรู้แก่ญาติผู้ป่วยให้มีทักษะและความรู้เบื้องต้นในการดูแลผู้ป่วยติดเตียงและผู้เปราะบางทางสังคมได้อย่างถูกต้อง ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวประสบความสำเร็จลุล่วงได้นั้น เกิดจากการอาศัยความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายด้านสาธารณสุขในพื้นที่ รวมถึงเครือข่ายพระสงฆ์ นักพัฒนาในพื้นที่ ในการหนุนเสริมการทำงานร่วมกันผ่านโครงการปฏิบัติศาสนกิจ เช่นเดียวกับโครงการ

สร้างเสริมสุขภาพพระภิกษุอาพาธและผู้ป่วยโรคเรื้อรังในเขตอำเภอแก่ง จังหวัดระยอง โดยพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ วิทยาลัยสงฆ์ระยอง ที่ภาคีเครือข่ายได้เข้ามาหนุนเสริมโครงการปฏิบัติศาสนกิจทั้งในด้านการถวายความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพและโภชนาการแก่พระสงฆ์ ความรู้และทักษะการดูแลผู้ช่วยเรื้อรังทั้งในกลุ่มพระสงฆ์และชาวบ้านในชุมชน เพื่อให้สามารถดูแลสุขภาพพระสงฆ์ภายในวัดได้อย่างถูกวิธี เป็นต้น ซึ่งผลลัพธ์และภาคีเครือข่ายความร่วมมือที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน จะเป็นรากฐานสำคัญในการต่อยอดและขยายผลการทำของนิสิตกับการสร้างสุขภาพทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชนได้ในอนาคต

สุขภาพทางปัญญาของวัดและชุมชน: บทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบการปฏิบัติศาสนกิจ

โครงการปฏิบัติศาสนกิจต้นแบบซึ่งดำเนินการโดยพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ภายใต้การสนับสนุนของโครงการ “พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อเสริมสร้างสุขภาพทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน” โดยกองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักสนับสนุนสุขภาพองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ได้สนับสนุนโครงการปฏิบัติศาสนกิจต้นแบบจำนวนกว่า ๕๐ โครงการ/ทุกภูมิภาค สามารถสร้างสุขภาพทางปัญญา กล่าวคือ การมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต สามารถวางจิตวางใจได้อย่างถูกต้อง คิดดี คิดเป็นและเห็นตรง ช่วยให้ดำเนิน

ชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข ทั้งกายและใจ สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต ช่วยให้จิตเป็นอิสระท่ามกลางความผันผวนปรวนแปรต่าง ๆ แก่ผู้เข้าร่วมโครงการในหลายระดับ

พระนิสิตปฏิบัติศาสนิก ผู้ซึ่งเป็นแกนนำในการสร้างเสริมสุขภาวะในวัดและชุมชน เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพ เช่น “การรักษาสุขภาพเป็นหน้าที่และบทบาทสำคัญ มนุษย์หรือพระสงฆ์ควรต้องรู้และตระหนักในเรื่องดังกล่าว” เพื่อการดูแลสุขภาพของตนเอง พระอุปัชฌาย์อาจารย์และเพื่อนสหธรรมิก ซึ่งถือเป็นการคิดที่ถูกต้องและช่วยให้การดำเนินชีวิตที่ปลอดภัยตลอดรอดภัย รวมถึงการที่สามารถคิดอย่างเป็นระบบที่จะช่วยในการจัดการกับปัญหาได้อย่างตรงจุด เช่น “การทำงานดังกล่าวช่วยให้ตนมีความคิดในเชิงระบบ สามารถมองสิ่งต่าง ๆ ในภาพรวมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ช่วยให้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาได้อย่างถูกต้อง และอยากจะทำสิ่งดังกล่าวไปยังพระนิสิตรุ่นต่อไปก็คือการดำเนินโครงการจะต้องไม่ใช่เพียงแค่การทำ แต่จะต้องทำให้ดี ต้องสร้างความเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรม และส่งต่อสิ่งดี ๆ ไปยังคนรุ่นต่อไป”

ชุมชนชาวบ้าน ผู้ซึ่งได้รับโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมโครงการปฏิบัติศาสนิกของพระนิสิต เกิดการพัฒนาคุณภาพจิตใจ ผู้ลงมือประพฤติปฏิบัติยกระดับจิตใจขึ้น โดยหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่นำไปประยุกต์ใช้ในโครงการ ช่วยปลูกฝังให้ผู้ประพฤติปฏิบัติรักษาความสัตย์ รู้จักข่มใจตนเอง อดทน อดกลั้น และอดออม และการรู้จักละวางความชั่ว มีสติเกิดปัญญา และการสะท้อนให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตที่ดีงาม และที่สำคัญที่สุดคือต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ในหลายโครงการชุมชนชาวบ้านได้พัฒนาคุณธรรมอันดีงามเพิ่มมากขึ้น เช่น สังคหัตถุธรรม - ทาน (การเอื้อเฟื้อแบ่งปัน) - ปิยวาจา (การเจรจาด้วยวาจาอ่อนหวานประสานประโยชน์) - อตถจริยา (การช่วยเหลือกิจการส่วนรวมอย่างเสียสละ) และ - สมานัตตตา (การเป็นผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์ในชุมชน)

โครงการปฏิบัติศาสนิกจึงเป็นเสมือนกลไกการพัฒนาขึ้นใหม่ขึ้นหนึ่งที่มหาวิทยาลัยได้สร้างและจัดวางลงในชุมชน สังคม โดยกำหนดให้พระนิสิตเป็นผู้ลงมือขับเคลื่อนสร้างสิ่งแวดล้อมทางสังคมตามประเด็นงานให้เกิดกิจกรรมใหม่ที่แตกต่างไปจากสภาพแวดล้อมทางสังคมของพื้นที่แบบเดิม ๆ และที่สำคัญคือการสร้างพื้นที่ให้มีการพบปะและแลกเปลี่ยนทางปัญญาในสังคม เป็นการสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการระดมสรรพปัญญาและสรรพทรัพยากรเพื่อเป้าหมายเดียวกัน ดังนั้น กระบวนการปฏิบัติศาสนิกจึงเป็นกระบวนการแห่งการสร้างสุขภาวะทางปัญญาให้เกิดขึ้นแก่ผู้ดำเนินโครงการและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกมิติ โดยมีพระนิสิตเป็นแกนกลางในการดำเนินงาน

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาในแง่ของประเด็นกิจกรรม/เนื้องานและกลุ่มเป้าหมายของโครงการปฏิบัติศาสนกิจแต่ละโครงการที่แม้จะมีความแตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาลงลึกในรายละเอียดก็จะพบว่า ในทุก ๆ โครงการจะมีประเด็นการสร้าง “ความรู้” ในการเริ่มกิจกรรม/เนื้องานเหมือนกัน ในบางโครงการนิสิตมีความรู้อยู่แล้วก็เป็นผู้เผยแพร่ความรู้ตัวเอง ยกตัวอย่างลักษณะโครงการที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ในบางโครงการนิสิตใช้วิธีแสวงหาความรู้จากเครือข่ายความร่วมมืออื่น ๆ เป็นผู้มาให้ความรู้ เช่น โครงการที่เกี่ยวข้องกับการอบรมให้ความรู้ ทั้งในเรื่องของสุขภาวะองค์กรวม การรณรงค์ในเรื่องปัจจัยเสี่ยงทางสุขภาพ การส่งเสริมสัมมาชีพ หรือการสาธารณสุข เศรษฐกิจอื่น ๆ และแม้แต่โครงการในลักษณะของการพัฒนาพื้นที่วัด การฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายในวัดและชุมชนก็ตาม ซึ่งล้วนแต่ต้องการ “ความรู้เฉพาะด้าน” และ “ความชำนาญเฉพาะทาง” ในทุกกิจกรรมทั้งสิ้น

การดำเนินโครงการให้สำเร็จในแต่ละโครงการจึงต้องการ “พหุปัญญา” จากบุคคล ภาคีเครือข่าย ทั้งภายในและภายนอกผนวกและผนึกกันเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำกิจกรรมในแต่ละขั้นตอน กิจกรรมในโครงการจึงเป็นเวทีของการแลกเปลี่ยนแบ่งปันการสร้างสรรค์และการต่อยอดความรู้จากผู้เข้าร่วมโครงการ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือจึงเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิบัติศาสนกิจ ที่จะต้องอาศัยการสร้างการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับความต้องการของ นิสิต อาจารย์ เจ้าหน้าที่ คณะสงฆ์ และชุมชน ควบคู่กับการพัฒนากองทุน/การจัดหาทุนสนับสนุนการปฏิบัติงานศาสนกิจที่เพียงพอและต่อเนื่อง ให้ความสำคัญกับการพัฒนาต่อยอดโครงการในพื้นที่ที่มีความต่อเนื่อง สร้างพื้นที่พัฒนาให้เป็นรูปธรรม และสิ่งสำคัญที่สุดก็คือการสร้างเครือข่ายที่หลากหลายเพื่อการทำงานแบบบูรณาการ ซึ่งอาจประกอบด้วย (๑) ภาคีเครือข่ายภาครัฐและเอกชน สนับสนุนองค์ความรู้ การประสานงาน ในส่วนงานที่สอดคล้องกับเนื้อหาของหน่วยงาน/องค์กรของตน เพื่อให้การดำเนินงานสามารถเป็นไปได้อย่างราบรื่น (๒) ภาคประชาชน อำนวยความสะดวกให้แก่นิสิตหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถเข้าไปปฏิบัติงานได้ อีกทั้งเปิดพื้นที่เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่นิสิตเก็บข้อมูล สำรวจพื้นที่ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเบื้องต้นที่เป็นประโยชน์ต่อการออกแบบกิจกรรมงานปฏิบัติศาสนกิจให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ตรงกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่และมีความยั่งยืนในระยะยาว

บทสรุป

การพัฒนาพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน ได้เน้นการใช้หลักการพัฒนาปัญญาในทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ธรรมเพื่อความเจริญแห่งปัญญา ก่อให้เกิดความเจริญอกงาม ๔ ประการ ได้แก่ การคบหาผู้รู้ผู้ทรงคุณ การเอาใจใส่เล่าเรียนค้นหา

ความรู้จริง การคิดโดยแยกคายคิดหาเหตุผลโดยถูกวิธี และการลงมือปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก ให้สอดคล้องพอดีตามขอบเขต ความหมาย และวัตถุประสงค์ที่สัมพันธ์กับธรรมข้ออื่น ๆ นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนและตรัสตรองเห็นแล้วไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก ตามความมุ่งหมายของสิ่งนั้น ๆ ที่โครงการเรียกว่า “ปัญญาปฏิบัติ” เพื่อการสร้างเสริมสุขภาวะทางปัญญาของวัดและชุมชน โดยเน้นผลที่พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจและชุมชนชาวบ้านผู้เข้าร่วมโครงการ ให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต สามารถวางจิตวางใจได้อย่างถูกต้อง คิดดี คิดเป็นและเห็นตรง ช่วยให้ดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข ทั้งกายและใจ สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต ช่วยให้จิตเป็นอิสระท่ามกลางความผันผวนปรวนแปรต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวแล้ว

๒ ภาคภาษาอังกฤษ

How to Improve English Language of Learners for Universal Communication

Assoc.Prof.Dr.Surapong Kongsat
Head Department of the faculty of Humanities in English Program,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakornratchasima Campus.

✧ ✧ ✧ ✧ ✧

Introduction

English Language is a universal Language that most of countries are in the world where use to communicate about contracting between the offices and Business or Education in their countries. It is used to write the books into academic for management knowledge, so that Thai people must learn and know it very well and they can use it to speak, read, listen and write English Language, If they can use like this, they will communicate by English Language very well.

English Language has the structures of itself and there are many forms of communication by four skills as reading, speaking, writing and listening, so that who want to use English Language to communicate or contract with others about something that they want to know and change idea or what they know, they must know and understand about four skills that they are very important of all languages and English Language also, it is really.

Everybody can study English Language and use it to be communicating but it is a big question that it is a difficult answer of Thai people in the present or other countries in Asia where people can't use English Language for communication, However, writer will order about processes that improve it very well from beginning to advance of English Language, such as this conversation¹ is below;

David : Hello, I am David Garza. I am a new club member.

Beth : Hi, My name is Elizabeth Silva, but please call me Beth.

David: Ok., Where are you from, Beth?

¹ Jack C. Richards, with Jonathan Hull and Susan Proctor, **Interchange (Third Edition) STUDENT's BOOK**, Cambridge University Press 32 Avenue of the Americas, New York, NY 10013-2473, USA, First published, 2005, p.2-3.

Beth : Brazil, How about you ?

David : I am from Mexico.

Beth : Oh.., I love Mexico ! It is really beautiful.

David : Thanks. So is Brazil !

When you had read this conversation that it is on above then what do you think ?, and How they can speak or talk about English Language, It can answer that they know English Language, It means they know about words, sentences or clauses and Language cultures that It can see from “Hello” and “Hi” etc., of course, It ought to look very easily but if they don't know English Language, they can not speak English Language.

So that, I think the principles of English Language are very important for Thai people or Learners who want to improve English Language for communication to be liking Mr. David and Miss Beth that they had spoken together in English conversation. And it had related with idea of **Sureerat Thongin**² that Basic Principles of good English Speaking as

1) Listen to it well: Human can remember and learn from hearing before they will bring it to make the process of learning in their brain.

2) Intonation and stress: The beautiful smile disappeared from your face. You can come on Monday if my boss doesn't have to join the meeting, such as nouns: Susie, beach, school, principal verbs: build, organize, sleep, adjectives: special, excites, excellent, adverb: usually, normally, quickly, determiners: a, an, the, a few, a bit, auxiliary verbs: is, am, are, do, does, don't, prepositions: in, on, at, under, next to, behind, conjunctions: and, or , but, while, as, pronouns: he, she, it, they, them, us etc. simple, following as; And I am faith Lepidus, On our program this week, we will tell about a study of medications that do not contain any real drugs. We will tell about a reported link between the September eleventh terrorist attacks and heart problems in some Americans. And we explain how happiness may be good for your health.

² Sureerat Thongin, **Professional English Speaking at Work**, Printed 1, Bangkok : Biskit, 2559, p. 9-22.

3) Interpret not translate: This is a good chance for me. I want to go everywhere in this town and We still have time, please take me tour around this town. I would like to see every traveling place in this town, please take me there, I want to visit everywhere in this town.

4) Words from your heart: important thing is objectives and purposes, that what want to speak or think easily words. And

5) Difference between Thai and English: I walk to the office (everyday). I walked to the office (yesterday). I have just walked to the office. And I will walk to the office (tomorrow).

That it means if learners know about words and sentences etc. They can speak English Language for communication. So that, writer will offer into parts of English Language that there the important parts and comment to improve into forms of processes of speaking and of course, Learners can follow the items into four parts, following as;

1. Learners must know English Words and used correctly

Words are the symbol of language that are used in the world. English Language has also words to be symbol for communication of the learners who use English Language that there are eight parts of words, are called “Parts of speeches” that they must know first step, following as;

A) Nouns that definite Noun is a name of person, thing, animal, and place. There are countable and uncountable or singular and plural that you can see these words;³

Person: teacher, man, student, nurse etc.

Thing: pen, pencil, ruler, book, glass etc.

Animal: tiger, snake, rat, cat, bat etc.

Place: hospital, school, station, park etc.

You can bring nouns words put in the sentences when want to speak, example:

Teacher went to school in the morning.

Nurses took care the people who sick in the hospital.

Students have the pen and pencil to write the picture.

³ Phinyo Claybovorn, *The Principle of English Grammar*, Printed; Bangkok: Thepneramitprinting, 2537, page 12-20.

Nouns can be subject, object and predicate in the sentences, so that learners must know and use, they must find the way to remember words more than they have now.

B) Pronouns that definite Pronoun is use to refer to nouns and these are three persons as first person as “I”, second person as “you”, third person as “he – she – it – they, so that learners must know and use them correctly, example; Teacher went to go to school in the morning. You can change “Teacher” to be “He”, then “He went to go to school in the morning”. Pronouns have five forms, following as;

1	2	3	4	5
Subject Pronoun	Object Pronoun	Adjective possessive Pronoun	Possessive Pronoun	Reflexives Pronoun
I	me	my	mine	myself
We	us	our	ours	Ourselves
You	you	your	yours	yourself
He	him	his	his	Himself
She	her	her	hers	Herself
It	it	its	its	Itself
They	them	their	theirs	themselves

On above in the table, pronouns that will use sometime when learners must use in the sentences and refer to nouns but they must know and understand correctly.

C) Verbs that definite Verb is the action of agent of sentences that learners use to tell or present of action of the subjects, are called “Noun”, Example; eat, sleep, walk, cut, see etc.

They eat banana at the shop.

Mr.Thong walks on the road everyday.

You and I want to get money more in this month.

Thailand's Prime minister can make their policy to people.

Verbs have parts as present, past, and participle that learners will know and remember them to use correctly. Please, look at the table as;

present	past	participle
eat	ate	Eaten
walk	walked	Walked
speak	spoke	Spoken
sleep	slept	Slept
Go	went	Gone
see	saw	seen
look	looked	Looked

On above, to show about verbs into three parts and learners must remember to use for speaking in any ways that they will relate the time that learners want to offer to conversation or speaking and that article will be related with present, past and participle when learners had heard articles that learners had spoken by themselves.

D) Adverbs that definite Adverb is explained to comment verb to be more action as slow, fast, early, so much, always, often etc., following as;

He drives his car on the road very slowly.

You early come here for studying.

They often read the book in library.

E) Adjectives that definite Adjective is explained to comment noun to be more action as fat, thin, black, tall, big, small, very etc., following as;

The black dogs are in this form.

It is visiting slowly.

A small elephant can't run follow his mother.

F) Prepositions that definite Preposition is a part of words that is put and related between noun, verb, adverb, adjective etc. they make meaning to be complete and perfect because that point, it doesn't have preposition, then it means meaning lose such as of, to, for, in, on, under, near, etc. The learners can look from these sentences, following as;

The horses can dance to show belong music.

That car moves to second point that it can't stop on that road.

The horse can dance to show music.

Students plays football in the park.

However, it is very important some another words in English Language, although it is a small word and a few word, like this if you don't put them, It hasn't completely.

G) Conjunctions that definite Conjunction is a word that used to concern or relate between the sentences or clause or phrase, and it can put into compound sentences or complex sentences. But it depend on the writers who are writing the articles of English Language that these many details that they will use conjunction words to be joying meaning so it is very necessary, such as and, but, so, or, because of, what, that, however, until etc.

There are two kinds of conjunction as Co-ordinated conjunction and Subordinated conjunction, there is very important some another words of English Language, following as; Today in the morning there are many persons who go out to run and joking in the public park, beside of it, they must drink or eat food to be happiness.

So learners will look these words, it is conjunction that is brought into the sentences of many points to show about first sentences to second sentences that they are following meaning and feeling of writers.

H) Interjections that definite Interjection is a word that it is feeling of speaking who are talking something and they had talked very immediately. Sometime they don't know themselves, such as Oh!, Pure!, Good Morning, sir, Wow !, following as;

Wow ! It is very nice.

Haahaha..! she is the winner.

Okay....! You stop your dancing.

So that learners will see a symbol as “!”, is called “Declamatory Mark”, it will show and put into finishing of words, or sentences or phrases and it depends you or speakers who talk English Language or articles that speakers must say out under events or feeling of themselves. However, eight parts of English Language that they are brought to show and explain to you and the learners who want to improve English Language for communication. Writer believe that if learners know and understand, use and remember, they will help learners and they can use English Language to pass four skills very well, finally in the point, it is first process that learners must know and make to understand all words.

2. Learners must know and understand the master sentences correctly.

This point is second part, it is a process of brought words to make sentences of English Language, sentences of English Language has many kinds but in this article, it means “Tense 12”, that they are the master of sentences, if you can remember into 12 tenses, you will make sentences to communication with foreigner who come from countries in the world. Beside of these, there are basic sentences or basic patterns that learners must know and understand or remember items that it is very important same the words that writer had told learners. So that what is the basic pattern?, and what is the 12 tenses?, why do learners want to know very well?, of course, these items are important parts of English Language when Learners had learnt about alphabets of English Language then they can mix alphabets as consonants and vowels, are called “ **Words**”, And next step to speak as learners must study about sentences that there many kinds but in this article is a basic pattern and tenses, learners can follow in this way, following as;

A) Basic pattern

A basic pattern is a general sentence that learners can say or speak under words but they have structures of themselves. It is a short structure and it is not long as subject is one and predicate is one or two words and such as I can go now.⁴ Or I read a book. So that learners can speak by themselves. The structures of basic patterns, following as;

1) Subject + verb + noun +....., simples;

You are a teacher.

He is a small police.

It is a snake what lives in the forest.

2) Subject + verb + adverb +, simples;

Students will go to school very day.

They drive very fast.

The students walk slow to have lunch.

⁴ Chanchai Boonhou, **One Word to be 1000 sentences**, Bangkok: Charunsanitvong Printed Company, 2548, p. 140-142.

3) Subject + verb + adjective +....., simples;

The cat is black.

That woman is fat.

The horse is small.

4) Subject + verb + object +....., simples;

The police man kills a bad man who stay at the big house.

The farmers will cut the trees in their farm.

Children are watching the television in their room.

5) Subject + verb + complement +....., simples;

They can stand alone in the garden.

We sit in the library room with our friends.

He and she go to school in the morning everyday.

6) Subject + verb +....., simples;

The monks sleep.

The birds fly.

The fishes swim.

7) Subject + verb + object + predicate / complement +....., simples;

I will make the books to use for learning next year.

We do work at department of University.

She will cook the food in her house tomorrow.

It built the net in the forest.

They are kicking the football in the garden.

Learners will look the sentences on above that they had shown to explain about basic sentences and learners can say and build the basic pattern by themselves. If Learners know and understand basic patterns, they will say and communicate English Language with others and it is a good English Language.

B) Tenses 12

Learning tenses is one of the most essential skills that is required while studying the English language. It is important while communicating both verbally and in written form because it helps us clearly indicate the time at which something has happened. So, if you wish to convey your message accurately in the English language, then learning about tenses becomes important. A tense is a form of the verb that allows you to

express time. The tense of the verb tells us when an event or something existed or when a person did something. Past, present, and future are the three main types of tenses.⁵, Following as;

Past tense that it definite “The past tense is used to describe an activity or an event that has happened in the past or a past state of being and needs to include a time marker for when the event or action took place.” Structural formula: Subject + verb (2nd form) + object. Examples: We met *yesterday*. He bought a new laptop *last week*.

Present tense that it definite “The simple present tense or present tense is one of the most basic tenses in English. We use present tense to talk about something that is currently going on, something that is habitually performed, or a state that generally or currently exists.” Structural formula: Subject + verb (s/es) + object. Examples: She *lives* in Spain. Bob *drives* a taxi.

Future tense that it definite “The future tense is a verb tense used to describe an event or action that has not yet happened and is expected to happen in the future.” Structural formula, Subject + shall/will+ verb (s/es) + object. Example: He *will* be here soon.

Now that we have understood the three main types of tenses, communicating in English with a native English speaker will become easier. But to make communication in English easier and simpler, we need to learn more about tenses. Apart from the three main types of tenses - present, past, and future - there are different subtypes of tenses which are mentioned below. **What are the subtypes of tenses?, following as;**

1. Past Simple tense (Structure: S + v2 +....)

The past Simple tense is used to describe events or actions that have already occurred in the past and it finished for doing that it ought to have words as ago, yesterday, last week, last day, or last month etc. **Structural formula: Subject + Main Verb (Transitive or Intransitive Verb, it is called past verb / v2) + object.** Examples: I *watched* TV last week. We *slept yesterday*. She ate her lunch for two hours.

2. Past continuous tense (Structure: S + was, were + V1-ing +....)

The past continuous tense is used to describe events or actions that have already occurred in the past. It's employed to describe any action which has happened in the

⁵ <https://www.busuu.com/en/english/tenses>, accessed; 25 August 2023.

past. **Structural formula: Subject + helping verb (was/were) + verb1 (-ing) + object.**

Examples: I *was* watching TV. We *were* sleeping. She *wasn't* eating her lunch.

3. Past perfect tense (Structure: S + had + V3 +....)

The past perfect tense is used to describe an event that occurred before a completed action in the past. **Structural formula: Subject + had + verb3 (ed) + object.** Examples: He *had gone* when she became ill. She *had not lived* in New York. *They had not been married long when I was born.*

4. Past perfect continuous tense (Structure: S + had + been + V1-ing +)

The past perfect continuous tense represents any action or event that started in the past and sometimes continued into another action or another time. **Structural formula: Subject + had been + Verb1 (-ing) + object (optional) + time of action.** Examples: *We had been playing games for 6 hours when Dad came home.* *She had been reading magazines for 1 month before she decided to apply for the job.* *Had she been washing dishes all day?*

5. Present Simple tense (Structure: S + V1 +)

The simple present tense or present tense is one of the most basic tenses in English. We use present tense to talk about something that is currently going on, something that is habitually performed, or a state that generally or currently exists. **Structural formula: Subject + Main Verb (Transitive or Intransitive Verb, it is called past verb / v1) + object.** Examples: I *watch* TV. We *sleep*. She *eats* her lunch.

6. Present continuous tense (Structure: S + is, am, are + V1-ing +)

The present continuous tense is used to talk about the ongoing actions, events, or conditions that are still not finished. **Structural formula: Subject + helping verb (is / am/ are) + main verb1 (-ing) + object.** Examples: She *is playing* basketball. Birds *are flying* in the sky. *I'm learning* English.

7. Present perfect tense (Structure: S + has, have + V3 +)

The present perfect tense is used to describe a situation or event that has already occurred but has immediate ramifications. The present perfect tense can be used to describe experiences, and situations that occurred in the past but still have an influence on the present. We don't use it with time markers. **Structural formula: Subject + helping verb (have/has) + verb3 (ed) + object.** Examples: *She has not finished* her work yet. *I have seen* that movie twice. *We have visited* LA several times.

8. Present perfect continuous tense (Structure: S + has, have + been + V1-ing +...)

The present perfect continuous tense shows a situation that has started in the past and continues in the present. **Structural formula: Subject + helping verb (have/has) + been + verb1 (-ing) + object (optional) + since / for + time duration + object.** Examples: *I have been learning English for many years. He has been working here since 2010. We have been saving money.*

9. Future Simple tense

(Structure: S + will / shall (Auxiliary Verb) + V1 +)

The future tense is a verb tense used to describe an event or action that has not yet happened and is expected to happen in the future. **Structural formula: Subject + shall/will + main verb (Transitive or Intransitive Verb, it is called present verb / v1) + object.** Example: *He will be coming to visit us next week. She will be watching TV. He will be writing a letter to Mary.*

10. Future continuous tense

(Structure: S + will / shall (Auxiliary Verb) + be + V1-ing +)

The future continuous tense is used to describe an ongoing action that will occur or occur in the future. **Structural formula: Subject + shall/will + be + verb1 (ing) + object.** Example: *He will be coming to visit us next week. She will be watching TV. He will be writing a letter to Mary.*

11. Future perfect tense

(Structure: S + will / shall (Auxiliary Verb) + have + V3 +)

The future perfect is used to describe an action that will be completed between now and a certain point in the future. **Structural formula: Subject + shall/will + have + verb3 (3rd form) + object.** Examples: *They will have finished the film before we get home. She will have cleaned the house by 9pm.*

12. Future perfect continuous tense

(Structure: S + will / shall (Auxiliary Verb) + have + been + V1-ing +)

We use the future perfect continuous to focus on the duration of an action before a specific time in the future. **Structural formula: Subject + shall/will + have + been + verb1 (ing) + object (optional) + time instant.** Examples: *He will have been studying*

hard for 2 weeks before the exam. *By the time the alarm goes off, we will have been sleeping for 8 hours.*

Finally, it can conclusion the examples of tenses in English Language;

Tense	Present 4	Past 4	Future 4
Simple	He rides a bike.	He rode a bike.	He will ride a bike.
Continuous	He is riding a bike.	He was riding a bike.	He will be riding a bike.
Perfect	He has ridden a bike.	He had ridden a bike.	He will have ridden a bike.
Perfect continuous	He has been riding a bike since the morning.	He had been riding a bike since 8 am.	He will have been riding a bike at 8 am tomorrow.

So that if learners can use them correctly, they will speak or communicate between with another person who use English Language to them. Writer believe that words and tense or sentences that they had read in this article, they will help them to understand and remember to be using for improving about English Language.

3. Learners must know and understand the Language culture

Everybody ought to ask that what is culture?⁶, there are many ideas about meaning of culture and there is Linguist who had given about some definitions of culture that Culture refers to the cumulative deposit of **knowledge, experience, beliefs, values, attitudes, meanings, hierarchies, religion, notions of time, roles, spatial relations, concepts of the universe, and material objects and possessions acquired by a group of people in the course of generations through individual and group striving.** Culture is the systems of knowledge shared by a relatively large group of people or Culture is communication. Culture in its broadest sense is cultivated behavior; that is the totality of a person's learned, accumulated experience which is socially transmitted, or more briefly, behavior through social learning.

A culture is a way of life of a group of people--the behaviors, beliefs, values, and symbols that they accept, generally without thinking about them, and that are passed along by communication and imitation from one generation to the next. Some of its symbols include a group's skills, knowledge, attitudes, values, and motives. The meanings of the symbols are learned and deliberately perpetuated in a society through its

⁶ <https://people.tamu.edu/~i-choudhury/culture.html>, Accessed; 26 August 2023.

institutions. Culture consists of patterns, explicit and implicit. Culture is the sum of total of the learned behavior of a group of people that are generally considered to be the tradition of that people and are transmitted from generation to generation. Culture is a collective programming of the mind that distinguishes the members of one group or category of people from another.

When learners had read definitions of cultures and it has related of Language because it is processes of life of human in the world that they had shown to pass their cultures, so that the relationship between language and culture is a complex one. The two are intertwined. A particular language usually points out to a specific group of people. When you interact with another language, it means that you are also interacting with the culture that speaks the language. You cannot understand one's culture without accessing its language directly.

When you learn a new language, it not only involves learning its alphabet, the word arrangement and the rules of grammar, but also learning about the specific society's customs and behavior. When learning or teaching a language, it is important that the culture where the language belongs be referenced, because language is very much ingrained in the culture. Complex is one term that you can use to describe human communication since paralanguage is used to transmit messages. Body language, which is also known as *kinesics*, is the most obvious type of paralanguage. These are the postures, expressions, and gestures used as non-verbal language. However, it is likewise possible to alter the meaning of various words by changing the character or tone of the voice.⁷ Culture and language have often been described as inseparable and the relationship between them is highly complex. Language isn't just the sum total of words, grammatical principles and sentence construction, but also unique cultural norms, social systems and cognitive processes. Understanding these cultural-specific contexts along with linguistic principles of a particular culture is central to effective language acquisition. The evolution of language is often shaped by the culture of the particular group who speak it. If you truly want to master a second language, knowledge of cultural contexts that underpin the language you're

⁷ <https://www.daytranslations.com/blog/relationship-between-language-and-culture/?nowprocket=1>, Accessed; 27 August 2023.

learning can provide you with invaluable insights into certain phrases that are often spoken by natives of a particular cultural group.

The same could also be said for learning about other cultures. Take the ancient Egyptians for example. It would be a challenge to gain a deep understanding of ancient Egyptian culture without learning about their native language and Egyptian hieroglyphics, in tandem. The two are always connected no matter what side of the coin you look at. When it comes to language acquisition, phrases, idioms and unique cultural concepts are known to be difficult to translate as they often don't exist in some languages. It's one of the reasons why word-for-word translations of these concepts usually result in cumbersome or inaccurate sentences and require adaptation by a native speaker or professional linguist.

That's why brands who want to engage audiences in different markets take their time to adapt their marketing strategies, tone of voice and even their products to suit local customs in order to increase their chances of success in individual markets. Other culture-specific language differences include countries that have different meanings for similar phrases. In European cultures, for example, the phrase 'a good day' is often referred to as a sunny day, unlike some African cultures where it implies a rainy day. In this case, the term 'good' is interpreted differently by the two cultures.⁸ Communicative misunderstandings can often occur between two people from different countries due to an ignorance of opposing attitudes of particular social norms. So that if learners know about these countries' cultures, they can use English Language into meaning and sentences parts to be correcting and their conversations would be smoothly.

4. Learners must practice English Language everyday

When the learners had studied and read words or sentences and the ways of learning English Language that writer has said to you. The one of thing that Learners must practice English Language every day, a least for five or ten minutes for a day when learners have time and they must make everyday by bring words or sentences to be speaking or by fours skills until they can remember all structures of the sentences.

⁸ <https://toppandigital.com/translation-blog/culture-important-language-learning>, Accessed; 27 August 2023.

It can start from basic words such as chair, book, paper, comfortable, noodle, or words are about their learning as pen, pencil, and ruler, bin, line, spoon etc. and they can open to read the words from Dictionary everyday

After they talked about words in English Language everyday then they must bring these words to make the sentences under the structures or they learn them from English articles or essays. But the first, they ought to make it by themselves for conference because if they can make English sentences, they will speak English sentences. It is very easily for them, and simple that learners will talk about “My life and family”, following as;

Hello..! Everybody, The first I would like to say thank very much for your coming to joy with my speaking. I am glad to meet all of you in the Hall and now I will talk about my life and family that how are you?, Let’s me introduce myself. My name is Mr. Chaichat and sure name is Klangtong. There are four persons in my family. There are my father, Mother, brother and Sister who they are very happy in their life. My father is a farmer but Mother is a teacher at Suriyauthaivittaya, Phimai district, Nakornratchasima, Thailand. My brother makes business in his home but my sister is making a job in the government. For me, I am a teacher in part of English Department of University in Mahasarakarm Province, Thailand. And I live in Mahasarakarm Province but my home town is Nakornratchasima Province. For my education, I graduated Philosophy of Doctor in Linguistics from Nagpur University, Where is in India. I teach about English Language of first to fourth years in the faculty of Humanities in English Program.

Or the learners want to talk about the Nature or Society events that they can make the articles, if they know and understand about words and sentences, they can talk every things. Same like these, learners want to talk about the nature and society events, following as;

In the world, there are many things are changing under the nature law. They can’t control them but the human must change themselves to be following of the nature law that it was said like this, and it has the news in the television. The weather is now very hot since it is at 6.00 O’clock to the evening. Beside of these, Society events are also changing such as the people don’t afraid of the law. When they are angriest to someone, they will kill them or working in the office, Boss and officers don’t take care

together. Many things of events are in Society that everybody can see in the news of televisions in Thailand.

So that writer faiths that the learners would able to use and understand about words and sentences, then they practice more time to again and again until words and sentences are remembered in their mind, when they want to talk or speak or conversation with others who they are talking or presenting something by English Language so that they are called “their English Language is very good or best”, and of course, they can improve their English Language for conversation.

5. Learners must look for a new way about English Language by themselves

It means when learners had learnt about words and sentences that they know and understand very well and they could bring them to be conversation. So that what do they make or study to continuous?, it is a big question because most leaners will stop or drop about their learning when they know and use them into something. Writer might to tell them that the learners ought to find the new way for study or learn English Language by themselves to able analysis and dominate words and sentences into any ways for conversation, And writer had found the new way for practicing English Language from Google websites to be simple for the learners that there are many methods or ways or processes, following as; For example, 13 ways to learn English fast and effectively⁹ English is everywhere nowadays! It's the go-to language for business, technology, science, and even entertainment. With over 1.5 billion English speakers worldwide, it's not hard to see why being fluent in English can give you a huge advantage in your career and personal life. So, if you want to open more opportunities for yourself, **learning English** is definitely worth it!, Let's start with the 13 ways to learn English fast and effectively to become a pro, no matter what your age, level or background is. Whether you're starting from scratch or need to improve your skills for work or exams like IELTS/TOEFL, or looking for good **English courses**, we've got you covered. It's time to make your English learning dreams come true!

1) Surround yourself with English - If you're serious about **learning English**, surround yourself with it! This means creating a fun environment for learning and

⁹ 13 Ways to Learn English Fast and Effectively, Accessed; 28 August 2023.

practising English every day. So, how will you build your English skills?, such as Talk to native English speakers every day, Find a language exchange group to practice speaking with other learners, Enrol in English Path's **English courses** to improve your skills and Try to practice speaking English in front of a mirror, or you can also try recording yourself to improve your pronunciation.

2) Practice active listening - If you want to communicate effectively in English, you need to have good listening skills. It's a crucial part of **learning English**. By listening attentively, you can enhance your English-speaking abilities and expand your vocabulary and grammar with new words. Here are some simple and useful tips to enhance your English listening skills: such as Watch English movies, TV shows, and videos with subtitles to improve your vocabulary and cultural knowledge while getting entertained, Listen to English language podcasts, news, and radio to enhance your listening ability, pronunciation, and fluency and Practice listening in different settings, like in noisy environments or over the phone, to improve your listening skills in various situations.¹⁰

3) Read, read, read! - Let's dive into the world of reading! Reading is not only fun but also a great way to **start learning English**. By reading in English, you'll discover new words, grammar structures, and phrases that will help you communicate better. Plus, reading will improve your overall skills and increase your knowledge of various

¹⁰ 13 Ways to Learn English Fast and Effectively, Accessed; 28 August 2023.

topics and types of writing. Check out these fun and effective reading tips to start your journey: **such as** Pick books that interest you, such as romance, thrillers, or non-fiction. There's a book out there for everyone. Choose what captures your attention to stay motivated and engaged. Start with shorter texts like articles, short stories, or children's books to build confidence and understanding of the language and Read aloud to practice pronunciation and intonation and to train your brain to process spoken English.

4) Learning English by writing your way to fluency - Writing is a fantastic way to get better at English! Not only can you practice using new words and **learn English grammar**, but it also improves your critical thinking and helps you express your thoughts better. Besides, writing is everywhere these days - from emails to social media posts to essays, whether for school or work, writing is essential. By practising your writing, you'll be able to communicate with confidence and get your message across clearly.

5) Learn English speaking through daily practice - Daily Practice is the key if you want to become a confident English speaker! It'll help you sound more natural, improve your vocabulary, and get comfortable talking to native speakers. Plus, it can come in handy for things like job interviews, English exams, or study-abroad trips. Here are some fun and unique tips to help you start **learning English** and become a fluent speaker in no time! **Such as Learn English speaking** by talking to people who speak English fluently in a natural setting. Listening to English speakers and repeating what they do to improve your pronunciation and fluency. Recording yourself speaking in English to identify the areas that need improvement. You can also monitor your progress over time and see how much you have improved and Practice makes perfect! Make an effort to speak English every day, even if it's just for 15 minutes and There are many innovative ways to practice speaking English, like storytelling, poetry, enrolling in **English courses** or attending stand-up comedy workshops. Try different methods to keep it fun and engaging!

6) Build your English vocabulary bank - Building up your vocabulary in English is a game-changer. The words you know shape the way you express yourself, so the more words you know, the better you can express yourself and communicate with others. So, here are some tips from the experts to help you build up your

vocabulary bank and take your English skills to the next level! **Such as** Read more books, articles, and newspapers to discover new words and write down unfamiliar words to look up their meanings later. Play word games like crossword puzzles and word searches to reinforce your vocabulary. Keep a vocabulary journal to track your progress and learn new words. and Stick a label with the English name on everyday objects like a chair, table, or computer and say it aloud whenever you see it. This is a creative way to learn the English names of everyday objects.

7) Learn English grammar rules - Learning English grammar can be challenging, but it's achievable with the right approach. By focusing on the fundamentals, using online resources, practising reading, writing regularly, and seeking feedback, you can enhance your grammar proficiency to become an effective communicator in English. Here are valuable essential tips to help you master English grammar: **such as** Start with the basics, verb tenses, pronouns, and sentence structure. Watch informative and entertaining YouTube channels and educational websites that teach how to **learn English grammar**. Try using grammar checker tools to help identify areas that need improvement. Don't be afraid to ask for help. Enrol in English Path's **English courses** to **learn English grammar** in a supportive environment.

8) Perfect your English pronunciation - It is crucial for effective communication to **learn English speaking** skills as they will help speak clearly and accurately. Even a tiny mistake in pronunciation can completely change the meaning of a sentence, and a heavy accent might make it hard for others to understand you. Don't let these challenges hold you back! Let's explore some tips to help you **learn English speaking skills and improve your pronunciation to speak confidently**.

9) Start thinking in English - Learning a new language is more than just memorising words and grammar rules. It's about developing a whole new way of thinking. That's why thinking in English can be a game-changer for English learners. It's time to make English your life. The more English you see and hear around you, the easier it will be to start **learning English**. To help you get started with thinking in English, here are some useful tips: **such as** Change your phone and computer settings to English, listen to English music and podcasts, and watch English movies and TV shows. Slowly, your brain will get used to processing the language, and you'll start to find yourself thinking in English more naturally. Practice with simple sentences. Start by thinking in

simple English sentences. For example, when you're getting dressed in the morning, think to yourself, "I am putting on my shirt," "I am tying my shoes," etc. Try to use English in your daily life as much as possible. Even simple activities like doing household chores or making a grocery list can be a chance to think in English. Practice English with a friend who is also learning the language. This can be a great way to practice and give each other feedback.

10. Make technology your new English learning buddy - With the help of technology, **learning English** can be fun and exciting. With a few clicks, you can gain access to a lot of information and tools that can help you improve your English learning experience. So, let's explore how technology can help you learn English more effectively. **Such as** Use language learning apps and English Path's online **English courses** to improve your grammar, vocabulary, and pronunciation. They're fun and easy to use and offer features like daily reminders and progress tracking to keep you motivated. Watch English language videos on YouTube, Amazon Prime, and Netflix to improve your listening skills and vocabulary. Chat with voice assistants like Siri and Alexa to practice speaking English. You can ask them questions, give commands, and practice your pronunciation. Play English learning games online to make learning fun and engaging. These games can help improve your language skills. Read English language websites and blogs to improve your reading comprehension and expand your vocabulary. This way, you'll also stay up-to-date with current events and topics of interest.¹¹

¹¹ 13 Ways to Learn English Fast and Effectively, Accessed; 28 August 2023.

11) Practise learning English storytelling with AI - Our world has been captivated by artificial intelligence. So, why not jump on the trend train and start **learning English** with AI? Not only will it help you develop your communication skills, but it will also improve your ability to express yourself better in English. Follow these tips to start your storytelling journey with AI: **such as** Find an AI platform that focuses on storytelling and provides various genres, themes, and prompts to select from, such as GPT-3, Hugging Face, and OpenAI. Start with short stories and work your way up to more challenging ones as you get more comfortable with the technology. Share your stories. Posting your stories on social media, writing forums, or sharing them with friends can help you get valuable feedback and improve your storytelling skills. Have fun with it! Don't be too concerned about perfection. The aim is to develop your storytelling skills while enjoying the process.

12) Learning English with translation technique- Learning a new language isn't easy, but some techniques that can make this difficult process fun and effective. One such technique is the translation method. It doesn't matter if you're a beginner, a bilingual or an advanced learner; this is a simple yet effective way to improve your understanding of English. Let's understand how to use the translation technique: **such as** When translating texts, don't just copy-paste the translation. Instead, try to paraphrase the text in your own words while still maintaining its meaning. If you're watching movies or TV shows in English, turn on the subtitles in your native language. This will help you understand the dialogues better. Don't just translate English to your native language, but also try translating your native language to English to understand how words and phrases are used in different contexts. As you translate, pay close attention to the grammar and sentence structure of the text. This will help you improve your own grammar and sentence construction in English. Practice translating daily to develop a consistent routine and track your progress. Use translation software like Google Translate to get started and then review and revise your translations on your own.

13) Enrol in English Path's English courses - English Path is the perfect place to begin learning English in a structured way. They have courses for every level, from beginner to advanced, that can help you improve your grammar, vocabulary, pronunciation, and fluency. Enrolling in their courses comes with many benefits,

such as: Personalised Learning: English Path's courses are designed to meet your learning needs. The courses use a combination of technology and human touch to create a personalised learning experience. Expert Teachers: All courses at English Path are delivered by experienced and trained teachers who are enthusiastic about teaching English. You'll receive guidance, support, and feedback from these experts throughout your learning journey. Comprehensive Curriculum: English Path's English Learning courses cover all key aspects including grammar, vocabulary, speaking, listening, reading, and writing. You'll receive a well-rounded education that prepares you for real-life situations. Flexible Learning: English Path's courses are designed to fit your busy schedule. So that you can learn English at your own pace *and* on your own time.

So that this article is on above, learners had read 13 ways to learn English fast and effectively, the it is an example and it was written by Linguists but there may articles in Google Website where learners could entry to read for improve idea about English Language that How to improve English for Universal Communication or English Books or English Papers that they could give learners knowledge about English Language as Alphabets, Words, Sentences, Clause, Phrase, or four skills as Speaking, Reading, Writing and Listening, or others.

Conclusion

Education is an important part of human who lives in the various society. Human who makes the educational systems that they are made by human and it is used into language that it is a tool of communication. Language means "**English Language**", that is in this article. English Language is the second Language for Thai people. They know this language very well but they don't speak in their life so they are looked that they don't know English Language. There are problems how do they think that how to improve English Language for communication so that this article will present the processes to change ideas of Thai people. They can use and speak English Language to be the standard English Language because they can use English Language for communication between people who live in the society. In the present, there are many things or books that they are written by Linguistics. Specifically, words are in English Language. They are called "**English Words**", if they know about words,

they can use and speak English Language to be communicating. They are many parts of English Language that speakers must know very well such as **alphabets, words, sentences, clause, phrase, and paragraph** etc. They are important parts of English Language to improve English Language of Thai people for universal communication.

References

- Jack C. Richards with Jonathan Hull and Susan Proctor. **Interchange (Third Edition) STUDENT's BOOK**. Cambridge University Press 32 Avenue of the Americas, New York, NY 10013-2473, USA, First published, 2005.
- Chanchai Boonhou. **One Word to be 1000 sentences**. Bangkok: Charunsanitvong Printed Company, 2548.
- Sureerat Thongin. **Professional English Speaking at Work**. Printed 1, Bangkok : Biskit, 2559.
- Phinyo Claybovorn. **The Principle of English Grammar**. Printed; Bangkok: Thepneramitprinting, 2537.
- <https://www.busuu.com/en/english/tenses>, accessed; 25 August 2023.
- <https://people.tamu.edu/~i-choudhury/culture.html>, Accessed; 26 August 2023.
- <https://www.daytranslations.com/blog/relationship-between-language-culture/?nowproc ket=1>, Accessed; 27 August 2023.
- <https://toppandigital.com/translation-blog/culture-important-language-learning>, Accessed; 27 August 2023.
- 13 Ways to Learn English Fast and Effectively, Accessed; 28 August 2023.

๓ ภาคผนวก

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตร สารนิพนธ์ และจัดสัมมนาทางวิชาการ

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ	ประธานกรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ	รองประธานกรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายประกันคุณภาพ	รองประธานกรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต	รองประธานกรรมการ
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	รองประธานกรรมการ
คณบดีคณะพุทธศาสตร์	รองประธานกรรมการ
คณบดีคณะครุศาสตร์	รองประธานกรรมการ
คณบดีคณะมนุษยศาสตร์	รองประธานกรรมการ
คณบดีคณะสังคมศาสตร์	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักงานอธิการบดี	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักทะเบียนและวัดผล	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันพระไตรปิฎกศึกษา	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการวิทยาลัยพระธรรมทูต	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันภาษา	รองประธานกรรมการ

กรรมการ

ผู้อำนวยการกองวิเทศสัมพันธ์	ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ
ผู้อำนวยการส่วนงานบริหารสถาบันพระไตรปิฎกศึกษา	ผู้อำนวยการส่วนทะเบียนนิสิต
ผู้อำนวยการส่วนประเมินผลการศึกษา	ผู้อำนวยการสำนักงานพระสอนศีลธรรม
ผู้อำนวยการสำนักงานประกันคุณภาพ	ผู้อำนวยการกองกิจการวิทยาเขต
ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต	ผู้อำนวยการกองกลาง
ผู้อำนวยการสำนักงานสภามหาวิทยาลัย	ผู้อำนวยการส่วนงานบริหาร สถาบันภาษา
ผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ	
ผู้อำนวยการส่วนวิชาการ สถาบันภาษา	
ผู้อำนวยการส่วนวิชาการและวิจัยสถาบันพระไตรปิฎกศึกษา	
รองผู้อำนวยการสถาบันภาษา	
รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ	รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์
 รองคณบดีคณะมนุษยศาสตร์
 หัวหน้าภาควิชาพระพุทธศาสนา
 หัวหน้าภาควิชาหลักสูตรและการสอน
 หัวหน้าภาควิชาบริหารการศึกษา
 หัวหน้าภาควิชาภาษาไทย
 หัวหน้าภาควิชาภาษาต่างประเทศ
 หัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
 หัวหน้าภาควิชานิติศาสตร์
 พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, รศ.ดร.
 พระมหาเสฏฐวุฒิ วชิรญาณโณ
 พระมหาอภัย ฐิตวีริโย
 พระครูชินโนวาทธำรง
 พระมหาวินัย วชิรเมธี
 รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย
 รศ.ดร.สมชัย ศรีนोक
 ผศ.ดร.เมธาพันธ์ โพธิธีรโรจน์
 ผศ.ดร.แสวง นิลนามะ
 ผศ.ดร.สมควร นิยมวงศ์
 ผศ.ดร.เกษม แสงนนท์
 ผศ.กิตติศักดิ์ ณ สงขลา
 ดร.ดวงกมล ทองคนารักษ์
 ดร.ศักดิ์ชัย สักกะบุชา
 ดร.สุทธิดา พาดฤทธิ์
 นายสังวร อ่อนสนิท
 นายสุทัศน์ สงค์สุข
 นางสาวกนกอร ล้ำเลิศ
 นางสาวสังเวียน พู่เฟื่อง
 นางสาวสิรินาฏ พิมเสนาะ

รองคณบดีคณะครุศาสตร์
 รองคณบดีคณะสังคมศาสตร์
 หัวหน้าภาควิชาศาสนาและปรัชญา
 หัวหน้าภาควิชาบาลีและสันสกฤต
 หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว
 หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา
 หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์
 หัวหน้าภาควิชาเศรษฐศาสตร์
 พระมหาสมพงษ์ คุณากร, ผศ.ดร.
 พระปลัดสรวิชัย อภิบุญโญ, ผศ.ดร.
 พระมหาประยุทธ์ ฐิริบุญโญ
 พระมหาวัฒนา โชติธมโม
 พระมหานพรัตน์ อภิสุขโว
 รศ.ดร.सानุ มหัทธนาคุณ
 รศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ
 รศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ
 ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์
 ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ
 ผศ.ดร.บุญเลิศ โอธูสู
 ผศ.ดร.อดุลย์ คนแรง
 ผศ.ดร.พิธิบูลย์ กาญจนพิพิธ
 ดร.วรพันธุ์ แยมหงษ์ปภา
 ดร.สันทัต จันทร์ทาทอง
 นายทศพร ศรีคำ
 นายธวัชชัย จงสันติกลับ
 นายธนสิทธิ์ ฉัตรสุวรรณ
 นายประสพ สุระพินิจ
 นางสาวอุบลวรรณ กลิ่นจ้อย
 นางสาวอรทัย สำมะณี

นางสาวนิชชาภัทร เกิดฤทธิ
นางสาวปฎิภา เดชสิทธิ์วิริยะ
นางสาวอรวรรณ ไตปฐมวงศ์

Ven.Dr.Neminda

Prof.Dr.Frank Hoffman

ผู้อำนวยการกองวิชาการ

เลขานุการสำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะพุทธศาสตร์

เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะครุศาสตร์

เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะมนุษยศาสตร์

เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะสังคมศาสตร์

ผู้อำนวยการส่วนประเมินผลการศึกษา

รองผู้อำนวยการส่วนประเมินผลการศึกษา

พระมหาหิตติ อนุภทโท

พระมหาทรงชัย วิชยเกียร

พระวิฑูรย์ ฐานงุโก

พระมหาศรายุทธ ฐิตเมโธ

นายสุขญา ศิริธัญญาร

นายศิลป์ชัย วงษ์จำนงค์

นายสมควร ถ้วนนอก

นายสมบุญณ์ เพ่งพิศ

นายสุภฐาน สูดาจันท์

นายจิระศักดิ์ ธารสุขกระจ่าง

นางสาวสุจิตรา ชวตรรัมย์

นางสาวฐาณิขญาณ์ มัควัลย์

นางสาวสังเวียน พู่เฟื่อง

นางสาวภคินิจ พิมพา

นายไวพจน์ ปราบธนา

นายศักดิ์รพี พันพา

นางสาวอรชร เมาะระศรี

นางสาวฉัตรแก้ว ทองเชื้อ

นางสาวเจริญรัตน์ พงศ์พิพัฒน์พัทธ์

Mr.Howel Nicroas Lewis

กรรมการและเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

หน้าที่ :

๑. ยกร่างโอวาทในพิธีประสาทปริญญา และทำหนังสือกราบทูลเจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกเพื่อทรงโปรดประทานพระโอวาทในพิธีประสาทปริญญา
๒. จัดเตรียมหนังสือที่ระลึกเพื่อถวายสมเด็จพระสังฆราช พร้อมผูกริบบิ้น เพื่อส่งมอบให้กับฝ่ายจัดสถานที่และพิธีกรรม
๓. จัดทำหนังสือสูจิบัตร เพื่อแจกในงาน โดยมีส่วนที่เกี่ยวข้อง คือกำหนดการ พระโอวาทสมเด็จพระสังฆราช ทั้งคำกล่าวรายงานของอธิการบดี และตรวจสอบเนื้อหาหารายชื่อผู้จบการศึกษาทั้งหมด
๔. จัดทำหนังสือประกาศเกียรติคุณ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทั้งปริญญาเกิตติมศักดิ์และเข็มเกียรติคุณ
๕. จัดทำหนังสือวารสาร และเผยแพร่ผ่านระบบออนไลน์ และทางเว็บไซต์
๖. จัดสัมมนาทางวิชาการ
๗. เชิญวิทยากรและผู้เสวนาทางวิชาการ
๘. จัดทำหนังสือรวมบทความ สารนิพนธ์ประกอบการสัมมนาทางวิชาการ และเผยแพร่ผ่านระบบออนไลน์ และทางเว็บไซต์
๙. ประสานกลุ่มงานพัสดุ เพื่อดำเนินการจัดซื้อจัดจ้าง พิมพ์หนังสือ
๑๐. ถอดเทปกิจกรรมการสัมมนาทางวิชาการ
๑๑. ประสานงานกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมาย

ผู้อุปถัมภ์
งานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๖
ระหว่างวันที่ ๙ - ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

*** **

ที่	รายนามเจ้าภาพ	อาหาร/เครื่องดื่ม	หมายเหตุ
๑	พระเทพพรเมธี,รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร	ขนมจีน - น้ำยา	๒ วัน
๒	มูลนิธิร่วมกตัญญู	อาหารตลอดงาน	๒ วัน
๓	ดร.แม่ชีทศพร วชิระบำเพ็ญและคณะ	อาหาร - น้ำดื่ม ตลอดงาน	๒ วัน
๔	มูลนิธิโพธิ์วัฒนา นำโดย ดร.แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล	อาหารตลอดงาน	๒ วัน
๕	อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย ร่วมกับ บริษัท กลุ่มปาล์มธรรมชาติ “น้ำมันพืช ตราผึ้ง”	ข้าวขาหมู	๒ วัน
๖	โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มจร	ส้มตำ - ขนมจีน	วันอาทิตย์ที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๖
๗	พระอาจารย์ศุภชัย ภูริญาโณ คณะศิษย์ (ศูนย์พุทธบริษัทสากล)	ไก่ทอดสมุนไพร + ข้าวเหนียว ขนมจีนน้ำยา + ขนมบัวลอย ลอดช่อง + น้ำดื่มสมุนไพร	๒ วัน
๘	หลวงพ่อยศวัฒน์ จิตตปาโล อาจารย์แม่แนววรรณ	ข้าวกระเพราหมู ไก่ กุ้ง ปลาหมึก	๒ วัน
๙	หลวงพ่อยศวัฒน์ จิตตปาโล คุณศฤงคาร - คุณสมหวัง	แกงเขียวหวาน ขนมจีน ข้าวสวย	๒ วัน
๑๐	หลวงพ่อยศวัฒน์ จิตตปาโล โรงเรียนคลองบางแก้ว	ข้าวเหนียว ไก่ทอด หมูทอด	๒ วัน
๑๑	หลวงพ่อยศวัฒน์ จิตตปาโล คุณสุนันทิยา สระทองคำ	ลูกชิ้น - หมูยอ น้ำจิ้มรสเด็ด	๒ วัน
๑๒	หลวงพ่อยศวัฒน์ จิตตปาโล คุณเสียน - คุณเสถียร	ลาบ น้ำตก หมู - เนื้อ ข้าวเหนียว	๒ วัน
๑๓	หลวงพ่อยศวัฒน์ จิตตปาโล คุณเปรม - คุณอัญชลี เผาเครื่อง	ไข่พะโล้ ข้าวสวย	๒ วัน

๑๔	หลวงพ่อยศวิจน์ จิตตปาโล คุณปั้นเทิง - เจ้านาง	โจ๊กหมู - ข้าวต้มหมู,ปลา	๒ วัน
๑๕	หลวงพ่อยศวิจน์ จิตตปาโล ผอ.ภูริตา มีวัฒนะ	กระเพาะปลา	๒ วัน
๑๖	หลวงพ่อยศวิจน์ จิตตปาโล คุณสุรินทร์	ไข่ม้วน	๒ วัน
๑๗	หลวงพ่อยศวิจน์ จิตตปาโล คุณฤดี เลิศพันธ์	ขนมจีบ - ซาลาเปา	๒ วัน
๑๘	หลวงพ่อยศวิจน์ จิตตปาโล คุณบัวแก้ว - ไทตัล	ไอศกรีม	๒ วัน
๑๙	หลวงพ่อยศวิจน์ จิตตปาโล คุณสุทัต - คุณเจริญ - ประจงจัด	ขนมหวาน	๒ วัน
๒๐	หลวงพ่อยศวิจน์ จิตตปาโล บริษัท เอส เอ เอส ๒๐๑๕ จำกัด	เค้กกล้วยหอม - ขนมเค้ก	๒ วัน
๒๑	หลวงพ่อยศวิจน์ จิตตปาโล คุณหอมปราณี	ผลไม้	๒ วัน
๒๒	หลวงพ่อยศวิจน์ จิตตปาโล คุณวัทธิกร - คุณณภัคธิดา	กาแฟ - โอวัลติน เครื่องดื่ม - น้ำสมุนไพร	๒ วัน
๒๓	หลวงพ่อยศวิจน์ จิตตปาโล คุณฤทัย สีสุนน้ำเที่ยง	น้ำดื่ม	๒ วัน
๒๔	วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี ๑) นางสาวโสภา กาลมูสิทธิ ๒) นางสาวสุภารัตน์ ลิมดำรงค์ ๓) นางสาวณัฐสุรีย์ ต่านลำมะจาก ๔) นางสาวจุฑามาศ เทพทอง	ข้าวเกรียบทอด	๒ วัน
๒๕	ป้าน้อย - เจ้เม ร้านอาหารเจ	อาหารเจ, น้ำแข็งใส	
๒๖	ร้านสายสุวรรณ คุณสาวิตพร - คุณบวรวิษญ์	ขนมโตเกียว	
๒๗	คุณสำราญ นวพานิช	เฉาก๊วย	๒ วัน
๒๘	บริษัท วัชรทรัพย์ ปีโตรเลียม จำกัด	ผัดไท	
๒๙	พล.ต.ไพศาล พฤษจำรูญ	ก๋วยเตี๋ยว	๒ วัน

๓๐	พระครูสังฆรักษ์บุญมี ยติโก วัดพุทธโรภาวนา จังหวัดนนทบุรี	ก๋วยเตี๋ยวหมู	วันอาทิตย์ที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๖
๓๑	คุณปู่ฉาย คุณย่าสมบุญ ถนอมญาติ (วัดเกตุมณีศรีวราราม)	-ข้าวเหนียวไก่ทอด + หมูทอด ๗๐๐ ห่อ ข้าวเหนียวหมูหวาน + หมูฝอย ๓๐๐ ห่อ และน้ำดื่ม ๑,๐๐๐ ขวด	วันเสาร์ที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๖
๓๒	พระครูไพศาลศีลวัฒน์ วัดท่าอิฐ จังหวัดอ่างทอง	ข้าวเหนียว ส้มตำ ทอดมัน	

คณะกรรมการฝ่ายสวัสดิการ
งานพิธีประสาทปริญา ประจำปี ๒๕๖๖

